

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЕКСПЕРТНА СЛУЖБА
ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР**

КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА У ХХІ СТОЛІТТІ

**Матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару
(м. Київ, 30 травня 2024 року)**

Київ 2024

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЕКСПЕРТНА СЛУЖБА
ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР**

КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА У ХХІ СТОЛІТТІ

Матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару

(м. Київ, 30 травня 2024 року)

Київ 2024

Рекомендовано до друку
науковою радою Експертної служби МВС,
протокол від 28.05.2024 № 85

Криміналістика та судова експертиза у ХХІ столітті : матеріали всеукр. наук.-практ. семінару (м. Київ, 30 травня 2024 р.) / відп. упоряд.: Ковальов К. М., Гуріна Д. П., Воробйова О. П., Житник Н. С., Чміленко О. П. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2024. 291 с.

Збірник містить тези доповідей учасників всеукраїнського науково-практичного семінару «Криміналістика та судова експертиза ув ХХІ столітті» та рекомендації науковців і практиків за результатами заходу.

Для науковців, судових експертів, працівників правоохоронних органів, викладачів, здобувачів наукових ступенів, слухачів закладів освіти юридичної спрямованості.

Матеріали подано в авторській редакції (із незначним коректуванням). За точність викладення матеріалу, поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ, відсутність відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, відповідальні автори.

ЗМІСТ

Кримчук Сергій Григорович ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО	10
Аксьонов Василь Васильович, Кожевніков Валерій Вікторович МОЖЛИВІСТЬ ВИРІШЕННЯ ДІАГНОСТИЧНИХ ЗАВДАНЬ ПІД ЧАС ТРАСОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДОШВИ ВЗУТТЯ ПІШОХОДА ПІСЛЯ НАЇЗДУ ВНАСЛІДОК ДТП	12
Алексейчук Вікторія Іванівна ЗАПОБІГАННЯ САМОСТІЙНОМУ ЗБИРАННЮ СУДОВИМ ЕКСПЕРТОМ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИБОРУ ВИХІДНИХ ДАНИХ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АНАЛІЗУ ПРАКТИКИ ДИСЦИПЛІНАРНИХ ПРОВАДЖЕНЬ)	15
Антонюк Поліна Євгенівна, Волошин Олексій Гнатович, Кондратьєв Ігор Михайлович СУЧАСНА МЕТОДОЛОГІЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ: ПРИВІД ДЛЯ ХВИЛЮВАННЯ	19
Антонюк Поліна Євгенівна, Улещенко Ольга Олександрівна МЕТОДОЛОГІЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗІ ВСТАНОВЛЕННЯ ПРИЧИНИ СМЕРТІ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЩО НЕ ТАК?.....	23
Аракелов Артем Олександрович, Лепехіна Ірина Анатоліївна ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ БУДІВЕЛЬНИХ МАШИН ТА МЕХАНІЗМІВ СУДОВОЮ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЮ ЕКСПЕРТИЗОЮ	27
Арістова Оксана Миколаївна ЯКІСТЬ, БЕЗПЕЧНІСТЬ ТА ЕКОЛОГІЧНІСТЬ СИРОВИНИ І ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ЯК ОБ'ЄКТИ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ	29
Бабкіна Олена Петрівна, Юрченко Марина Володимирівна ДНК-ІДЕНТИФІКАЦІЯ БЕЗВІСТИ ЗНИКЛИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	32
Баранов Петро Миколайович, Сливна Олена Василівна, Коротаєв Володимир Миколайович ПРО НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ ПРАЙС-ЛИСТІВ НА БУРШТИН-СИРЕЦЬ І ВИРОБИ	35
Беднарчук Микола Степанович, Долинський Сергій Миронович, Яровий Олександр Дмитрович АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ ПОКРАЩАННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	39
Борисова Вероніка Вадимівна ОБІГ ЗБРОЇ В ПРАВОВОМУ ПОЛІ	43
Босак Інна Анатоліївна РОЛЬ СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	47
Бугайчук Олександр Іванович, Гожий Олександр Олександрович ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ	50
Власов Андрій Вячеславович ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ МОДЕЛІ УАЗ 452 ТА ЇЇ МОДИФІКАЦІЙ	53

Гаркуша Андрій Миколайович СТРАТЕГІЇ ТА ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ СИСТЕМ ЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ДОСТУПУ ДО КОМП'ЮТЕРНИХ СИСТЕМ.....	57
Гончар Лариса Володимирівна ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ АТРИБУЦІЇ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ГРАВІУР	61
Горішній Євген Іванович, Волоков Володимир Олександрович БЕЗПЛОТНІ ЛІТАЛЬНІ АПАРАТИ, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ.....	65
Гребенюк Аліна Андріївна, Чорна Марина Василівна УМОВИ ТА ВИМОГИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ	68
Діброва Оксана Миколаївна РОЛЬ ТРАСОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ.....	71
Дивнич Анатолій Володимирович СУДОВА ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ: ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ У КОНТЕКСТІ ЇХ ДОКАЗОВОЇ ДОСТОВІРНОСТІ ТА ДОСТАТНОСТІ	76
Дудик Вадим Миколайович ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТРАСОЛОГІЧНОГО ОБЛІКУ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	79
Казарєзов Анатолій Якович АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТРАНСПОРТНО-ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ	81
Кірін Роман Станіславович, Подольхова Ольга Олександрівна ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА».....	85
Коваленко Артем Володимирович ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ 3D-ТЕХНОЛОГІЙ У СУДОВО-ЕКСПЕРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	89
Ковальов Костянтин Миколайович ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ	91
Колеснік Наталія Віталіївна СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОВЕДЕННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	96
Коломієць Тетяна Володимирівна ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	97
Конкіна Валентина Василівна, Заровецький Василь Володимирович СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	101
Конотопець Федір Миколайович АКТУАЛЬНІСТЬ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....	103
Копча Василь Васильович ПРОЦЕСУАЛЬНЕ РІШЕННЯ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА.....	105
Корж Валентина Павлівна ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	109
Коротасєв Володимир Миколайович, Сухацька Ірина Юріївна КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО КОНФЛІКТУ: НАУКОВІ ВИКЛИКИ ТА РІШЕННЯ.....	113

Косенко Олексій Валерійович, Ясенюк Альона Анатоліївна ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	116
Крапівцев Олександр Олександрович, Радченко Катерина Анатоліївна, Шаляпін Михайло Володимирович ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ.....	118
Кудлатий Остап Мирославович ЕЛЕКТРОННІ КОПІЇ ОРИГІНАЛІВ ПАПЕРОВИХ ДОКУМЕНТІВ У СУДОВО-ЕКОНОМІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ.....	120
Кузишин Андрій Ярославович ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ПРОГРАМНИХ КОМПЛЕКСІВ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ЗАЛІЗНИЧНО-ТРАНСПОРНИХ ПРИГОД.....	123
Купріянова Анастасія Олександрівна АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	128
Кучинська Ірина Вікторівна ТАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОПИТУ ЕКСПЕРТА В СУДІ: РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ЕКСПЕРТІВ, СУДУ, ПРЕДСТАВНИКІВ СТОРІН	132
Кучерявенко Олег Борисович КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГАЛЬМІВНОЇ ДИНАМІКИ АВТОМОБІЛЯ.....	135
Лисенко Наталія В'ячеславівна, Мартосенко Марина Григорівна, Степаненко Ольга Валеріївна ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ОТРИМАННЯ ЦІНОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ПЛАНУВАННЯ І ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВИХ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ.....	139
Лихогод Олексій Володимирович ВСТАНОВЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВИНИКНЕННЯ ПОЖЕЖІ ВНАСЛІДОК ВИБУХІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ, ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	143
Малярчук Оксана Миколаївна МАРКУВАННЯ ТА КЛЕЙМУВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИХІДНИХ ДАНИХ, НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ.....	147
Мар'ян Марина Миколаївна ВИЯВЛЕННЯ ЛАТЕНТНИХ СЛІДІВ РУК ЗА ДОПОМОГОЮ ПРИЛАДУ FOSTER+FREEMAN VSC 40.....	151
Мар'ян Микола Миколайович ЗАВІРЕНА КОПІЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЯК ДОКАЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	154
Маруніч Вікторія Василівна СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ.....	156
Міненко Володимир Леонідович, Браїлко Юлія Іванівна, Кисла Наталія Вікторівна ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ (СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНОЇ) ЕКСПЕРТИЗИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ РОЗШУКОВИХ ДІЙ	159
Москаленко Ганна Сергіївна СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	162

Негребецький Владислав Валерійович ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДЕОАНАЛІТИЧНИХ СИСТЕМ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ БІОМЕТРИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	165
Недашківська Ольга Анатоліївна МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК МАРКЕР РОЗВИТКУ ГАЛУЗИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	168
Неділько Денис Сергійович НОРМАТИВНІ ВИМОГИ ДО БРОНЕЗАХИСНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЗАСОБІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ	170
Нікітюк Віталій Григорович ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ БОЙОВИХ КІС	173
Обруч Юрій Юрійович ОГЛЯД РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ ЯК ОBOB'ЯЗКОВИЙ ЕТАП ПРИЗНАЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНО ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	175
Окуневич Ірина Леонідівна АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ»	177
Остапов Сергій Володимирович ДЕЯКІ ПИТАННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ)	182
Пасічник В'ячеслав Вікторович, Цинда Роман Володимирович, Гордійчук Валентина Вікторівна, Калашник Інна Сергіївна ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ 2-БРОМ-1-(4-МЕТИЛФЕНІЛ)ПРОПАН-1-ОН (БРОМКЕТОН-4).....	185
Пашковський Микола Іванович РОЛЬ ЕКСПЕРТИЗ У ВСТАНОВЛЕННІ ОБСТАВИН КАТАСТРОФИ РЕЙСУ МН17: АНАЛІЗ РІШЕНЬ ОКРУЖНОГО СУДУ ГААГИ.....	187
Пиріг Ігор Володимирович ВИКОРИСТАННЯ РЕЦЕНЗІЙ НА ВИСНОВОК ЕКСПЕРТИЗИ У СУДОВО-СЛІДЧІЙ ПРАКТИЦІ.....	191
Платовський Сергій Вікторович ДЕЯКІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯПОНСЬКОЇ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ, ЯКА НАЛЕЖИТЬ ДО КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ, ЩО МАЮТЬ ХУДОЖНЄ, ІСТОРИЧНЄ, ЕТНОГРАФІЧНЄ ТА НАУКОВЄ ЗНАЧЕННЯ.....	195
Прохорова Ганна Ігорівна ЗАСТОСУВАННЯ ЕВРИСТИЧНОГО МЕТОДУ В СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ ТА КРИМІНАЛІСТИЦІ	198
Розумний Сергій Михайлович, Милостива Дар'я Федорівна, Полякова Світлана Василівна, Бабченко Анна Валентинівна СУБ'ЄКТИ ЗЛОЧИНІВ У ПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ.....	201
Савчук Олена Юріївна ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ МАКРОГРАФІЇ У РУКОПИСНИХ ТЕКСТАХ	203
Сидорук Анастасія Арсенівна АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАНЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА КОРИСТЬ РФ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПОЛІ	206
Солодовніков Ігор Вікторович ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДМЕТІВ МЕТАЛОПЛАСТИКИ СКІФСЬКО-САРМАТСЬКОЇ ДОБИ	210

Степанюк Руслан Леонтійович КРИМІНАЛІСТИЧНА РОЗВІДКА ЯК НАПРЯМ СЛІДЧОЇ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	213
Строкаліс Геннадій Миколайович, Панченко Наталія Іванівна АКТУАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ТРАНСПОРТНО-ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ОЦІНКИ КОЛІСНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ СТАНОМ НА РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПЕРІОД.....	215
Твердохліб Володимир Миколайович ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБУХАМИ АБО ВИЯВЛЕННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ.....	218
Токманьова Заріна Миколаївна ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	221
Тумоян Арсен Якович ПРОБЛЕМНЕ ПИТАННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ШИФРУВАННЯМ ІНФОРМАЦІЇ	224
Фролова Анастасія Олексіївна ВСТАНОВЛЕННЯ МОВНИХ ОЗНАК ІЄРАРХІЧНО ВИЩОГО ТА ІЄРАРХІЧНО НИЖЧОГО СТАТУСІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ (ГРУПІ, СЕРЕДОВИЩІ) У СУДОВІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ	225
Халявка Віктор Володимирович, Ромашко Сергій Володимирович АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	229
Халявка Юлія Григорівна, Тульвінська Анна Юріївна ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СПРАВАХ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО	232
Хамула Дмитро Валентинович ОБГРУНТУВАННЯ НЕДОЦІЛЬНОСТІ ЗАТВЕРДЖЕННЯ ЗМІН ДО МЕТОДИКИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО МИСТЕЦТВОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДУКЦІЇ ПОРНОГРАФІЧНОГО ХАРАКТЕРУ	235
Харенко Тетяна Миколаївна ВПЛИВ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ОЗНАКИ ОБ'ЄКТІВ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	239
Чабанюк Одарка Михайлівна ОБЛІК ТА ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗРАХУНКІВ З БЮДЖЕТОМ.....	241
Черницька Катерина Сергіївна ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ МОДЕЛЮВАННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ	243
Чернов Вадим Ігорович ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА	247
Чернявська Олена Сергіївна СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД.....	250
Чепурін Павло Геннадійович, Гамалюк Богдан Михайлович ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ЕКСПЕРТНІЙ СЛУЖБІ МВС	253
Чуприна Юлія Олександрівна ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТНОГО ОБСТЕЖЕННЯ ОСІБ ІЗ СОМАТИЧНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ ТА СЕНСОРНИМИ ВАДАМИ ПІД ЧАС СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	257

Чечіль Юрій Олексійович, Біла Вікторія Русланівна МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА МІЖНАРОДНА ВЗАЄМОДІЯ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	260
Чечіль Юрій Олексійович, Міняйло Анатолій Анатолійович ВПЛИВ НАСЛІДКІВ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ НА ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ	263
Чечіль Юрій Олексійович, Сербіненко Оксана Леонідівна, Ярош Анна Олександрівна АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ, ЩО ПРИЗНАЧАЮТЬСЯ ДО ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ У РАМКАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ.....	267
Шинкаренко Дмитро Юрійович, Пасічник В'ячеслав Вікторович ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІЗОЛЯТУ КАНАБІДІОЛУ	272
Шкуліпа Олександр Сергійович ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТЛОФОРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА АВТОМОБІЛЬНОМУ ТРАНСПОРТІ ЯК НОВИЙ ВИД ЕКСПЕРТНОЇ СПЕЦІАЛЬНОСТІ	275
Щербаковський Михайло Григорович СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ ІНТЕРНЕТУ	279
Юсупов Володимир Васильович СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ СЛУЖБОВИМ РОЗКРАДАННЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	282
Яценко Іван Володимирович НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	285
РЕКОМЕНДАЦІЇ УЧАСНИКІВ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ	290

Шановні колеги!

Щиро радий вітати учасників всеукраїнського науково-практичного семінару: провідних науковців закладів вищої освіти, представників державних спеціалізованих установ Міністерства юстиції України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Міністерства охорони здоров'я України, а також фахівців установ Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України.

У реаліях сьогодення широка проблематика заходу є надзвичайно актуальною для державних спеціалізованих установ, правоохоронних органів, закладів вищої освіти, адже умови воєнного часу потребують розвитку криміналістики та судової експертизи, оперативного вирішення процесуальних питань, науково-методичного, освітнього, кадрового, нормотворчого та інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері судово-експертної діяльності.

Експертна служба МВС має багаторічну історію, вона еволюціонувала до вимог правоохоронних органів у галузі криміналістичної науки та судової експертизи.

Із набуттям Україною незалежності перед судовими експертами в системі МВС постали нові виклики, вирішенню яких сприяло налагодження плідної взаємодії з видатними вченими в галузі судової експертизи та криміналістики: А. В. Іщенком, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченком, М. В. Салтевським, М. Я. Сегаєм та іншими. Завдяки плідній співпраці з науковцями закладено міцний теоретичний фундамент розвитку судово-експертної діяльності.

Сьогодні Експертна служба МВС активно взаємодіє з провідними українськими науковцями, серед яких І. В. Гора, А. І. Гордєєв, О. В. Одерій, І. В. Пиріг, В. М. Чисніков, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський, В. В. Юсупов та інші. Їхній вагомий внесок у розвиток криміналістики та судової експертизи постав рушієм науки в Експертній службі МВС. Тільки за минулий рік науковий доробок працівників установ Експертної служби МВС становив понад тисячу наукових, науково-методичних та інформаційних матеріалів за різними напрямками судової експертизи. Плідна співпраця з ученими в галузі криміналістики та судової експертизи триває і під час спільного обговорення законопроектів, дискусій на сторінках наукових фахових видань та участі в науково-практичних й інших заходах.

Багаторічний практичний досвід і наявний потенціал дав змогу Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центру МВС стати у 2002 році повноправним членом Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI), що об'єднує 66 провідних криміналістичних лабораторій із 36 країн Європи.

Експертна служба МВС за останні роки зробила вагомі кроки для розв'язання актуальних проблем і подолання нових викликів, пов'язаних із розширенням спектра експертних досліджень, автоматизацією експертної діяльності, забезпеченням опанування і подальшим розвитком новітніх експертних методик і технологій, зміцненням матеріально-технічної бази,

упровадженням сучасних апаратних комплексів, поглибленням міжнародного співробітництва тощо.

Для задоволення потреб органів досудового розслідування та суду, зважаючи на міжнародний досвід, запроваджені та стрімко розвиваються такі напрями: дослідження артилерійської та ракетної зброї, дослідження наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі (уперше серед судово-експертних установ України), інженерно-екологічні дослідження, археологічні та лінгвістичні дослідження. За безпосередньою участю фахівців Експертної служби МВС в Україні запроваджено функціонування Електронного реєстру геномної інформації людини та Єдиного реєстру зброї. Загалом наразі в Експертній службі МВС опановано понад 80 видів експертних досліджень.

У системі інформаційного забезпечення кримінальних проваджень набувають ваги автоматизовані бази даних завдяки потужним можливостям і використанню досягнень інформаційних, комп'ютерних, біометричних та інших технологій. В Експертній службі МВС успішно функціонують автоматизовані криміналістичні обліки, серед яких: дактилоскопічний, балістичний, вибухотехнічний, облік голосів і мовлення людини тощо. Так, використовуючи дактилоскопічний облік та облік голосів і мовлення людини, ідентифіковано сотні військових злочинців армії агресора.

Не применшуючи здобутків інших експертних установ України, залучених до молекулярно-генетичної ідентифікації загиблих під час збройної агресії проти України, саме фахівці Експертної служби МВС виконують основну масу молекулярно-генетичних експертиз із ДНК-ідентифікації загиблих захисників України та цивільних громадян.

Попри важливі здобутки та позитивні результати роботи Експертної служби МВС, вимоги воєнного часу потребують потужної концентрації зусиль науковців і фахівців судово-експертних установ України, ретельного вивчення та впровадження вітчизняного й міжнародного досвіду, комплексних підходів до розгляду та вирішення актуальних проблем судово-експертної діяльності XXI століття.

Сподіваюся, що узагальнені в збірнику матеріалів і рекомендаціях учасників семінару важливі змістовні напрацювання й порушені актуальні проблемні питання знайдуть свій розвиток у подальших наукових дискусіях.

Бажаю всім учасникам заходу творчої наснаги, креативних ідей і конструктивних рішень!

З повагою
директор Державного науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України,
доктор філософії в галузі права,
заслужений юрист України

Сергій КРИМЧУК

Аксьонов Василь Васильович,
директор Черкаського НДЕКЦ МВС
Кожевніков Валерій Вікторович,
завідувач відділу криміналістичних
видів досліджень Черкаського
НДЕКЦ МВС

МОЖЛИВІСТЬ ВИРІШЕННЯ ДІАГНОСТИЧНИХ ЗАВДАНЬ ПІД ЧАС ТРАСОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДОШВИ ВЗУТТЯ ПІШОХОДА ПІСЛЯ НАЇЗДУ ВНАСЛІДОК ДТП

Дорожньо-транспортна пригода є складною і динамічною системою взаємодії різноманітних об'єктів, таких як транспортні засоби (ТЗ), дорога, предмети дорожньої обстановки, водій, пішохід, внаслідок чого утворюються багаточисельні сліди, типові для даного виду злочинів. Це можуть бути сліди гальмування коліс, крові, волочіння потерпілого, його речі, відбитки бампера або протектора на одязі потерпілого, ушкодження і травми, одержані водієм, пасажирами, пішоходами, частки фарби, скалки фар, лобового скла та бокових дзеркал, плями мастила, палива, антифризу, відламані деталі транспортних засобів, частини вантажу, що перевозиться, сліди пошкоджень на самих транспортних засобах, а також зміни, які виникли внаслідок їх неякісного ремонту, пошкодження наземних споруд, волокна тканини, волосся, сліди рук тощо. Аналіз і дослідження даних слідів сприяють встановленню інших елементів криміналістичної характеристики ДТП [1, с. 15].

Для вирішення питання способу вчинення ДТП та обстановки дорожньо-транспортної події, одним із ключових моментів є вивчення типових слідів, а саме взаємодія різноманітних об'єктів: транспортних засобів, дороги, перешкод, водія, пішоходів. Це можуть бути: сліди гальмування коліс, відбитки бампера або протектора на одязі потерпілої особи; ушкодження і травми на тілі водія; частки фарби, скла фари, лобового скла, дзеркал, плями мастила; деталі транспортних засобів; сліди рук, ніг тощо.

Однак, незважаючи на те, що в наш час існують теорія і добре відпрацьовані практичні методики відновлення картини ДТП (всі методики будуються на повноті й точності первинних даних, отриманих при дізнанні), іноді виникають ситуації, коли практично неможливо відновити динамічну картину ДТП. Такі ситуації пов'язані з неповнотою, неточністю або необ'єктивністю зібраних даних за ДТП.

Наїзд на пішохода – один із видів дорожньо-транспортних пригод. Це подія, в якій ТЗ наїхав на людину, або вона сама наштовхнулася на ТЗ, що рухався.

Серед особливостей огляду місця події під час розслідування ДТП за фактами наїзду на пішохода є виявлення та фіксація взуття потерпілого, подальший огляд підошви взуття із фіксацією слідів ковзання, що вказують на напрямок прикладення сили удару і положення в цей момент потерпілого [2, 288].

Криміналістам відомі також численні випадки приховування чи маскуванню злочинів, пов'язаних із наїздом на пішохода. Приховавши труп

потерпілого поряд чи на певній відстані від місця наїзду, знищивши певну слідову інформацію, злочинці мають на меті приховати справжню подію та інсценувати некримінальну подію (наприклад, нещасний випадок). У цьому випадку сліди на підошві (частині підошви) потерпілого, разом із специфічними тілесними ушкодженнями та іншими можливими слідами, будуть складати той масив «негативних обставин» [3], за яким слідство зможе встановити істинну подію злочину.

У кримінальних провадженнях за фактами дорожньо-транспортних пригод для вирішення тих чи інших питань крім автотехнічної та транспортно-трасологічної експертизи призначається і ряд інших видів експертиз, таких як: експертиза технічного стану ТЗ, експертиза волокон і волокнистих матеріалів, експертиза лакофарбових матеріалів та покриттів, експертиза нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів, дактилоскопічна експертиза, ґрунтознавча експертиза, судово-медичні та біологічні експертизи.

Судова експертиза є формою спеціальних криміналістичних знань, що найчастіше застосовується при розслідуванні дорожньо-транспортних злочинів. Предметом конкретної експертизи є завдання, яке необхідно розв'язати експертів під час і за результатами дослідження на основі відповідного обсягу спеціальних знань із використанням засобів і методів, що перебувають у його розпорядженні [1, с. 123].

Діагностичні завдання судової експертизи не менш важливі, ніж ті, які охоплюються ідентифікаційними видами дослідження. Діагностичні дослідження переважно вирішують питання щодо виявлення слідів, визначення їх придатності для ототожнення, встановлення механізму слідоутворення тощо. У коло діагностичних питань, крім того, входить встановлення послідовності виникнення слідів та властивостей досліджуваних об'єктів, а також встановлення станів і властивостей об'єктів, результатів дій та співвідношень фактів, явищ чи подій, що сприяє встановленню фактичних даних про наявність або відсутність причинного зв'язку між здійсненими діями і наслідками, що настали.

Так от, крім вищевказаних експертиз, у кримінальних провадженнях за фактом скоєння наїзду на пішохода (особливо в смертельних випадках) призначається судова трасологічна експертиза, об'єктом якої є взуття потерпілого, вилучене під час проведення огляду місця наїзду транспортного засобу на пішохода або під час медичного освідування живих осіб чи трупів.

Головне завдання такої трасологічної експертизи має саме діагностичну складову та полягає у виявленні слідів, які утворюються на підошві взуття внаслідок зіткнення пішохода з транспортним засобом, які відмінні від слідів, які залишаються внаслідок щоденної експлуатації взуття під час ходьби, бігу тощо, а також встановлення їх напрямку розташування.

Очевидно, що з моменту придбання взуття та початку його носіння розпочинається процес його експлуатації, що, в свою чергу, пов'язано із утворенням на підошві взуття певних слідів (трас, потертостей, тріщин тощо) [4, 27].

Ознаки зношеності на підошві взуття утворюються за певних умов, до яких входять як анатомічні особливості ходьби та бігу людини, так і безпосередньо механізм слідоутворення.

Дані сліди тертя являють собою поздовжні траси у вигляді валиків та борозенок, які мають відповідний напрямок утворення, а їх форма, розміри та взаємне розташування залежать від особливостей рельєфу контактної поверхні слідоутворювального об'єкта (дороги).

Сліди, які утворюються на підошві взуття внаслідок зіткнення пішохода з транспортним засобом, відрізняються від слідів експлуатації «різкістю» та чіткістю виражених трас, «напливами», «виривами» частини матеріалу та задирками матеріалу підошви взуття. Нерідко напрямок таких трас розташований під кутом до умовної поздовжньої осі підошви взуття чи можуть мати дугоподібну форму, а товщина таких трас варіюється від більших до менших. Ступінь виразності та орієнтація трас залежить від сили механічного впливу в момент контакту.

Дані, отримані з висновків таких трасологічних експертиз, разом з іншими доказами сприяють встановленню слідчими усього механізму ДТП, у т. ч. напрямку руху автомобіля відносно пішохода, їх взаємороташування в момент зіткнення тощо.

Таким чином, можна підсумувати, що можливості судової експертизи в справах, пов'язаних із ДТП, не вичерпують всього різноманіття варіантів застосування цих даних в інтересах розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із наїздом на пішохода внаслідок ДТП, а вирішення подібних діагностичних питань при проведенні трасологічного дослідження слідів на підошві взуття пішохода, утворених під час зіткнення з транспортним засобом внаслідок ДТП, сприятиме більш повному та об'єктивному розслідуванню та встановленню істини.

Список використаних джерел

1. Дячук В. І., Климчук М. П., Губська О. А. Використання спеціальних знань при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод : монографія. Київ, 2012. 220 с.
2. Участь спеціаліста-криміналіста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій : навч. посіб. / Є. Ю. Свобода, А. В. Кофанов, А. В. Самодін та ін. Вінниця : ТОВ «НІЛАН-ЛТД», 2018. 432 с.
3. Аксьонов В. В., Кожевніков В. В. До проблеми встановлення факту інсценування злочинів. *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. Київ : ПК «Типографія від А до Я», 2017. № 1 (27). С. 117–123.
4. Судова трасологічна експертиза : метод. посіб. / укл. К. М. Ковальов, В. А. Кузнецов. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2019. 123 с.

Алексейчук Вікторія Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача Київського
відділення Національного наукового
центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
з науково-методичної роботи
та післядипломної освіти

ЗАПОБІГАННЯ САМОСТІЙНОМУ ЗБИРАННЮ СУДОВИМ ЕКСПЕРТОМ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИБОРУ ВИХІДНИХ ДАНИХ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АНАЛІЗУ ПРАКТИКИ ДИСЦИПЛІНАРНИХ ПРОВАДЖЕНЬ)

Головна роль судової експертизи – це допомога суду у встановленні істини у справі. Індикатором ефективності експертного забезпечення правосуддя є визнання висновку експерта належним, достовірним і допустимим доказом. Під час оцінки доказів, як слідує зі змісту процесуального законодавства (зокрема, ч. 1 ст. 89 Цивільного процесуального кодексу України, (далі – ЦПК), ч. 1 ст. 86 Господарського процесуального кодексу України, (далі – ГПК)), суд керується своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Відповідно до ч. 1 ст. 78 ЦПК «суд не бере до уваги докази, що одержані з порушенням порядку, встановленого законом» [Див.: 1; 2].

Порядок отримання висновку експерта, починаючи з порядку призначення судової експертизи (залучення судового експерта) і завершуючи порядком складання і оформлення висновку експерта, визначені в процесуальних кодексах та Законі України «Про судову експертизу». Зокрема, в процесуальних кодексах деталізовано порядок дій суб'єктів призначення судової експертизи та замовників експертизи, залучених експертів, вимоги до змісту відповідних процесуальних документів: постанови органу досудового розслідування, ухвали суду, самого висновку експерта. У профільному законі встановлені загальні принципи судово-експертної діяльності та гарантії діяльності судового експерта, формальні підстави проведення судової експертизи, права і обов'язки судового експерта під час проведення судової експертизи [Див.: 1–4].

Однією із вимог, яка стосується порядку проведення судової експертизи, є заборона збирання експертом з власної ініціативи матеріалів для проведення експертизи (ч. 2 ст. 107 ЦПК, ч. 2 ст. 102 ГПК), порушення якої може призвести до неприйняття судом до уваги такого висновку.

Практика призначення і проведення судових експертиз свідчить про те, що замовники експертизи не завжди в повній мірі розуміють, який обсяг матеріалів потрібно дослідити експертові з метою вирішення конкретних завдань. Зокрема, на дослідження вони нерідко надають копії документів, у той час як згідно з методикою дослідження необхідні їх оригінали; припускаються помилки при отриманні і наданні порівняльних зразків (порушують порядок їх

відібрання, надають неякісні зразки, їх недостатній обсяг тощо); не надають повний комплект правовстановлюючих документів, первинних бухгалтерських документів, актів контролюючих органів за результатами перевірки; не надають протоколи процесуальних дій, під час яких були отримані об'єкти, надані на дослідження, тощо. У зв'язку з цим та виходячи зі змісту поставлених питань експерт потребує додаткової інформації, об'єктів, матеріалів для забезпечення об'єктивності і повноти дослідження. І в цьому питанні важливим є дотримання процедури отримання таких об'єктів та інформації, яка виключає порушення експертом визначених законом заборон щодо збирання матеріалів для проведення експертизи з власної ініціативи.

Щодо цього експертна практика є неоднозначною. І це пов'язано з декількома обставинами.

Сутність деяких видів судових експертиз полягає в потребі проведення безпосереднього огляду об'єкта на місці (будівельного об'єкта, земельної ділянки, транспортного засобу тощо), які з об'єктивних причин не можуть бути надані експертові на дослідження разом з документом про призначення експертизи (залучення експерта). У разі задоволення замовником експертизи клопотання судового експерта про надання можливості огляду об'єкта на місці у експерта виникає потреба, відповідно до методики дослідження, не лише оглянути об'єкт, а й провести певні вимірювання, зробити фотознімки, частково розібрати об'єкт тощо й надалі використати такі матеріали з метою надання висновку.

Окремі види експертиз, зокрема криміналістичних, передбачають використання під час дослідження з метою порівняння зразків об'єктів із колекцій, каталогів, інформації з довідників (наприклад, для вирішення питань щодо справжності грошових купюр, документів, класифікації боєприпасів та ін.).

Відповідно до певних видів методик проведення судових експертиз вирішення питання передбачає збір аналогової інформації із загальнодоступних джерел – пошукових платформ мережі Інтернет (з метою визначення ринкової вартості майна з певними характеристиками на конкретну дату: об'єкта нерухомого майна, транспортного засобу, обладнання, побутової техніки, будівельних матеріалів та ін.).

Виникає питання: наскільки обґрунтованими будуть дії експерта щодо збирання та використання такої інформації, об'єктів, матеріалів з точки зору обмежень, встановлених законом? При цьому не потребує пояснення той факт, що закон є нормативно-правовим актом, обов'язковим до виконання, в той час як експертна методика є продуктом наукової діяльності, рекомендованим до використання, що залишає експертові свободу вибору залежно від поставлених завдань і умов їх вирішення.

Питання набуває ще більшої актуальності у зв'язку з тим, що законом передбачено дисциплінарну відповідальність судового експерта за самостійне збирання матеріалів, що підлягають дослідженню, а також самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи [Див.: 4].

Вартий уваги спосіб вирішення проблеми, застосований Міністерством юстиції України, шляхом уточнення переліку дій, які не підпадають під поняття «самостійного збору матеріалів», у змісті Положення про Центральну

експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів (абз. 5 п. 9 розділу VI): «не вважається самостійним збором матеріалів використання зразків із обліків, реєстрів, колекцій, отриманих в порядку, встановленому законодавством, використання відомостей з інформаційних баз даних та інших інформаційних джерел, у тому числі, з метою визначення вартості майна» [Див.: 5; 6]. У той же час, вказані зміни не усувають повністю ситуацію невизначеності, оскільки, по-перше, норма закону не може бути звужена нормою нормативно-правового акта нижчого рівня (наказом центрального органу виконавчої влади); по-друге, таке уточнення навряд чи буде враховувати суд, який керується законами; по-третє, подібна норма поширюється виключно на судових експертів, які працюють в державних спеціалізованих установах системи Міністерства юстиції України і «приватних» судових експертів, щодо інших судових експертів питання «самостійного збирання матеріалів» залишається неуроченим у відповідних відомчих нормативно-правових актах.

У зв'язку з викладеним, поняття «самостійного збирання матеріалів, що підлягають дослідженню» та «самостійного вибору вихідних даних для проведення судової експертизи» доцільно розкрити у змісті профільного закону, в тому числі шляхом встановлення переліку дій, які не входять до цих понять.

Типовими порушеннями експерта, виходячи з аналізу практики дисциплінарних проваджень, розглянутих дисциплінарною палатою Центральної експертно-кваліфікаційної комісії, що діє при Міністерстві юстиції України, є:

- самостійне спрямування запитів до певних органів, підприємств, установ з метою отримання додаткової інформації (витягу з реєстру, цін на продукцію тощо) з її подальшим використанням під час проведення експертизи;

- використання під час дослідження об'єктів і матеріалів, отриманих від іншої сторони провадження, яка не є замовником судової експертизи (у випадку проведення експертизи на замовлення учасника справи);

- використання експертом інформації щодо певних фактів з документів, самостійно знайдених в реєстрах судових рішень, реєстрах юридичних осіб, нерухомого майна, бюро технічної інвентаризації, реєстру боржників тощо;

- використання матеріалів і об'єктів, джерело отримання яких експертом у висновку не визначено (у документі про призначення експертизи (залучення експерта) та у вступній частині самого висновку експерта не вказані, додатково не запитувались експертом);

- використання експертом самостійно отриманих ним порівняльних зразків;

- необґрунтоване залишення поза увагою окремих із наданих йому на дослідження об'єктів (матеріалів).

Названі дії в деяких випадках вчиняються судовими експертами, виходячи із впевненості, що такі дії є допустимими і узгоджуються з принципами судово-експертної діяльності, зокрема, об'єктивності і повноти дослідження, та експертними методиками. Отже, з урахуванням відсутності вини, в таких випадках йдеться про помилки судових експертів, які обумовлені, як уже було зазначено вище, прогалиною закону щодо чіткого визначення понять «самостійне збирання матеріалів» та «самостійний вибір вихідних даних для

проведення судової експертизи». Таким чином, вказана проблема потребує уваги з боку законодавця як з позиції термінологічного уточнення, так і щодо визначення підстав звільнення судового експерта від дисциплінарної відповідальності, зокрема у випадках відсутності вини.

З урахуванням викладеного можна сформулювати рекомендації щодо запобігання вчиненню судовими експертами порушень, визначених законом як дисциплінарний проступок:

1) з метою отримання додаткових матеріалів, інформації, зразків, огляду об'єкта на місці, участі в процесуальних діях – направляти замовникові експертизи відповідні клопотання (якщо експертизу призначено судом – клопотання направляється до суду);

2) зазначати у вступній частині Висновку експерта інформацію про факт направлення клопотання замовнику експертизи (дату, зміст запитаної інформації) та результати його розгляду (повністю задоволено чи частково, або не задоволено, коли й що було надано);

3) у разі надання замовником експертизи або судом додаткових матеріалів, проведення огляду – вказати про це у вступній частині висновку із зазначенням дати і переліку матеріалів;

4) посилення на методичку, яка передбачає можливість самостійного отримання експертом порівняльної інформації із загальнодоступних джерел, довідників тощо;

5) у разі використання інформації із загальнодоступних джерел – робити посилення на відповідний сайт із зазначенням дати звернення (доцільно додавати фотознімки або скріншоти сторінки сайту);

6) наведення у Висновку експерта пояснень з приводу неможливості вирішення питання шляхом використання окремих з наданих на дослідження об'єктів у зв'язку з їх певними недоліками (відсутність обов'язкових реквізитів, невідповідний суб'єкт затвердження документів, невідповідна якість об'єктів, зразків тощо);

7) направлення клопотання замовнику судової експертизи щодо уточнення змісту запитання (які саме об'єкти, інформацію експерту належить використати, якщо запитання неточне, надані матеріали суперечливі);

8) якщо матеріали, зазначені в документі про призначення експертизи, надійшли не в повному обсязі – обов'язково про це зазначити у вступній частині Висновку.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.05.2024).

2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.05.2024).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.05.2024).

4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 05.05.2024).

5. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 05.05.2024).

6. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності : наказ Міністерства юстиції України від 02.06.2023 № 2111/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0933-23#Text> (дата звернення: 05.05.2024).

Антонюк Поліна Євгенівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

Волошин Олексій Гнатович,
старший викладач кафедри
криміналістичного забезпечення та
судових експертиз навчально-наукового
інституту № 2 Національної академії
внутрішніх справ

Кондратьєв Ігор Михайлович,
кандидат філософських наук, доцент
кафедри філософії права та
юридичної логіки Національної
академії внутрішніх справ

СУЧАСНА МЕТОДОЛОГІЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ: ПРИВІД ДЛЯ ХВИЛЮВАННЯ

Закон України «Про судову експертизу» (далі – Закон) визначає судову експертизу як «дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» (далі – Дослідження) [1, ст. 1].

Таке Дослідження проводять судові експерти – як працівники державних спеціалізованих установ (вичерпний перелік яких наведений в Законі), так і судові експерти, які не є працівниками таких установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених

Законом [1, ст. 7]. І, хоча таке визначення законодавцем суб'єктів проведення самого Дослідження є дискусійним в аспекті рівнозначності їх процесуальних гарантій (про що ми неодноразово зазначали в попередніх дослідженнях) [2, 3], у ст. 4 Закону законодавець гарантує незалежність судового експерта та правильність його висновку, передбачаючи, у тому числі, існування установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду.

Аналіз Закону та законодавства України, що визначає порядок доказування в різних видах проваджень, дозволяє зробити висновок, що, незважаючи на наявність багаточисленних правових колізій, прогалин, невизначеностей та інтерпретацій різного рівня, законодавець послідовний у концептуальному розподілі таких функцій між учасниками проваджень (незалежно від їх виду), як функція розслідування (яка покладається на органи досудового розслідування та суд), та функція проведення компетентного Дослідження з метою надання висновку, який у подальшому виступатиме джерелом доказів, у тому числі, під час судового розгляду.

У різних видах проваджень законодавець ще додатково наголошує саме на такому розподілі функцій між різними суб'єктами державної діяльності. Так, наприклад, під час здійснення кримінального провадження, в ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) законодавець закріплює неприпустимість проведення експертизи для з'ясування питань права [4].

Однак, враховуючи наявні тенденції методичного, нормативно-правового та організаційного регулювання судово-експертної діяльності, що впливають на розвиток судової експертизи й зумовлюють трансформацію її методології та функцій, виникають об'єктивні сумніви щодо сучасної сутності Дослідження та належності її результатів як джерел доказів.

Насамперед занепокоєння викликає наполеглива спроба законодавця перекласти на судових експертів функцію розслідування, а Дослідження перетворити в механізм доказування. Яскравим прикладом цього процесу є штучне формування та створення такого самостійного класу (виду) судової експертизи як військова експертиза [5]. Проведений нами раніше ретельний методологічний аналіз військової експертизи дозволив зробити висновок про те, що: «...формування військової експертизи як самостійної стратифікаційної одиниці (відповідно до наявної класифікації – класу) судових експертиз відбулося з порушенням методологічних засад, розроблених судовою експертологією, та еволюційних шляхів генезису нових видів судових експертиз» [5, с. 394], а «надання відповідей на більшість запитань підміняє собою процес доказування за його пізнавальною сутністю та перекладає обов'язок доказування із суб'єкта розслідування на судового експерта, наприклад: «Чи був виконаний передбачений нормативними актами порядок опрацювання, коригування та виконання бойових завдань?», або «Чи відповідали фактичні дії відповідних посадових осіб оперативній обстановці, що склалась на момент виконання бойового завдання?...тощо» [5, с. 392].

Подібна ситуація спостерігається і в судово-медичній експертизі, зокрема із введенням в Україні воєнного стану та запровадженням Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України, затвердженого наказом МВС України, МОЗ України та ОГП № 177/450/46 від 09 березня 2022 року (далі – Порядок) [6].

Відповідно до цього Порядку, окрім того, що встановлюється можливість проведення судової експертизи для визначення причин смерті особи та складання висновку експерта лише за результатами зовнішнього огляду трупа [6; 7, с. 11], але й також перекладається на судово-медичних експертів функція розслідування, що виходить за межі їх компетенції [8, с. 283]: встановити за зовнішнім оглядом, чи є постраждалий військовим або цивільним, чи є наявні на тілі людини травми результатом бойових дій або ні тощо.

Покладання таких повноважень на судових експертів за ініціативою законодавця є вкрай загрозливим, оскільки, по-перше, не має науково обґрунтованих засад для подібних дій судових експертів, що абсолютно підриває сутність Дослідження та його методологію. А, по-друге, закладає засади для побудови недемократичних державних механізмів, особливо враховуючи порядок здійснення судово-експертної діяльності в Україні, закріплений в ч. 3 ст. 7 Закону [1].

Також справедливе занепокоєння викликають певні організаційні процеси, що відбуваються в державних спеціалізованих установах, оскільки призводять до порушення гарантій незалежності судового експерта, закріплені в ст. 4 Закону [1], про які ми вже зазначали раніше.

Так, відповідно до Указу Президента України № 472/2023 від 04.08.2023 «Про внесення змін до Указу Президента України від 9 грудня 2015 року № 691/2015» [9] до Переліку посад, які можуть бути заміщені поліцейськими (виділено авторами) в установах та організаціях, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України, включено більше 3000 посад штатного розпису Експертної служби МВС України. Таким чином, у системі державних спеціалізованих установ, наділених монополією на здійснення судово-експертної діяльності, пов'язаної з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз, працюватимуть поліцейські, які відряджаються з Національної поліції та заміщають посади, визначені у відповідному Указі Президента України [9].

Така організація роботи системи державних спеціалізованих установ – Експертної служби МВС України – напряду порушує визначені Законом гарантії незалежності судового експерта, оскільки в Національній поліції України є як органи досудового розслідування [4, ст. 38], так і оперативні підрозділи [4, ст. 40].

Таким чином, вимушені констатувати, що сучасні тенденції розвитку судової експертизи в Україні характеризуються її пристосуванням під механізм доказування та здійснення каральних функцій держави. У таких умовах об'єктивно виникає сумнів щодо науковості, достовірності, об'єктивності та

неупередженості висновків судових експертів за результатами Дослідження та їх спроможності як джерел доказів.

З метою недопущення спотворення сутності судової експертизи в Україні всі напрями судово-експертної діяльності повинні розвиватися в чіткій відповідності положенням єдиної методології судової експертизи. І, на наше переконання, керівники державних спеціалізованих установ повинні бути зацікавлені саме в такій організації роботи ввірених їм установ та працівників і спільними зусиллями створювати умови для функціонування здорового наукового простору, а не конкурентної боротьби в галузі судово-експертної діяльності.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Поліна Антонюк (2023). Щодо суб'єктів судово-експертної діяльності. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Харків, 10 листоп. 2023 р.). С. 66–68.
3. Антонюк П. Є., Щербанюк Д. В. (2021). Фахівці як суб'єкти судово-експертної діяльності. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 89–91.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Антонюк П. Є. (2021). Методологічний аналіз військової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*, (23). С. 388–399.
6. Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України : наказ МВС України, МОЗ України та ОГП № 177/450/46 від 09 березня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#n7>
7. Антонюк П. Є. (2024). Щодо належності і допустимості як доказів фактичних даних, що містяться у висновках експертів про причини смерті особи, в умовах воєнного стану. *Судова експертиза в період дії воєнного стану: проблеми теорії та практики* : збірник матеріалів I Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Київ, 29 лютого 2024 р.). С. 8–14.
8. Антонюк П., Улещенко О. (2022). Щодо врегулювання порядку проведення експертизи для встановлення причин смерті в умовах воєнного стану. Рекомендовано до друку Вченою радою Центральноукраїнського національного технічного університету (протокол № 4 від 29.12. 2022 р.). С. 282–286.

9. Про внесення змін до Указу Президента України від 9 грудня 2015 року № 691/2015 : Указ Президента України № 472/2023 від 04.08.2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4722023-47705>

Антонюк Поліна Євгенівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ
Улещенко Ольга Олександрівна,
заступник завідувача відділу
забезпечення діяльності центру
Київського НДЕКЦ МВС

МЕТОДОЛОГІЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗІ ВСТАНОВЛЕННЯ ПРИЧИНИ СМЕРТІ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЩО НЕ ТАК?

Особливий правовий режим, що діє в межах території України в умовах воєнного стану [1], передбачає можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [2].

З огляду на причини введення особливих правових режимів в державі в цілому у населення України наявне усвідомлене розуміння того, що в умовах воєнного стану, особливо обумовленого військовою агресією, робота багатьох державних інституцій адаптується до реальних умов. При незмінному змісті певних видів державної діяльності (що є суттєвим фактором) змінюється формат діяльності, який відрізняється від формату, що забезпечується та гарантується державою не за умов введення особливого правового режиму [3, с. 8; 4, с. 282].

Так, після введення воєнного стану в Україні піддався трансформації і Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини, затверджений наказом МВС України, МОЗ України та ГП України № 807/1193/279 від 29 вересня 2017 року [5], шляхом запровадження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України (далі – Порядок), затвердженого наказом МВС України, МОЗ України та ОГП № 177/450/46 від 09 березня 2022 року [6].

Розділ III запровадженого Порядку визначає алгоритм дій працівників бюро судово-медичної експертизи, чим, власне, регулює проведення судово-медичної експертизи трупа (людини – примітка автора) з метою встановлення причини смерті в умовах воєнного стану.

Зважаючи на систематичність і наполегливість, із якими законодавець намагається перекласти на судових експертів функцію розслідування, підміняючи доказування судовою експертизою [3; 4; 7; 8], а також на відсутність адекватної реакції на такі дії з боку науковців та суб'єктів судово-експертної діяльності, вважаємо за необхідне знову та знову привертати увагу професійної спільноти до процесу спотворення сутності судової експертизи як засобу доказування та порушення її концептуальних (методологічних) засад, що ставить під сумнів значущість висновків експертів як джерела доказів [3].

Так, згідно з п. 3 ч. 2 розділу III Порядку «за умов явних ознак вогнепальної, вибухової, опікової, хімічної, радіаційної або іншої травми, як результату бойових дій, незалежно від того, чи є постраждалий військовим або цивільним, лікарське свідоцтво про смерть видається лікарем судово-медичним експертом на підставі зовнішнього огляду». Пункт 4 ч. 2 розділу III Порядку встановлює, що «при проведенні експертизи неідентифікованих трупів осіб, що загинули внаслідок бойових дій (цивільних та військових), підхід має бути таким самим за зовнішнім оглядом». Пункт 5 ч. 2 розділу III Порядку визначає, що «за результатами зовнішнього огляду складають дослідну частину висновків експерта», при цьому попередньо розробник в пп. 1, 2 ч. 2 розділу III Порядку визначив та прирівняв поняття «судово-медичне дослідження (зовнішній огляд)» та «судово-медична експертиза (розтин) трупа», використавши для обох дій конструкцію «судово-медична експертиза» [6].

При цьому порядок проведення судово-медичної експертизи регламентується наказом МОЗ України № 6 від 17.01.1995 «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України» [9], яким затверджена Інструкція про проведення судово-медичної експертизи, дія якої не призупинена (далі – Інструкція) [10]. У п. 3.4. Інструкції зазначено, що «дослідна частина повинна містити докладний опис процесу дослідження і всіх виявлених при цьому фактичних даних з вказівкою методів та методик, що застосовувались, в тому числі і тих, що реєстрували ушкодження. Структура дослідної частини визначається видом експертизи, що виконується. Обсяг необхідних відомостей, які повинні міститися в дослідній частині кожного виду експертизи, регламентуються правилами проведення окремих видів експертиз, що затверджені наказом МОЗ України № 6 від 17 січня 1995 року». У п. 3.6. Інструкції зазначено, що «підсумки у висновку експерта є науково обґрунтованою думкою експерта, сформульованою на підставі результатів виконаної експертизи. Підсумки судово-медичної експертизи складаються на підставі фактичних даних, отриманих у процесі проведення експертизи та експертного аналізу обставин справи». А п. 2.7. Інструкції покладає на судово-медичного експерта особисту відповідальність за проведення дорученої йому експертизи, і відповідно, за її результати у вигляді висновку експерта.

Також ст. 12 Закону України «Про судову експертизу» визначає, що «незалежно від виду судочинства та підстави проведення експертизи судовий експерт зобов'язаний: 1) провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок...» [11].

Таким чином, навіть стислий аналіз окремих положень Порядку яскраво демонструє формалізм та ненауковість розробника, які в той же час закладають

правові основи для здійснення судово-експертної діяльності, пов'язаної з проведенням судово-медичної експертизи зі встановлення причин смерті людини в умовах воєнного стану. Оскільки воєнний стан введений на всій території України, то і дія Порядку поширюється на всі випадки проведення судово-медичної експертизи зі встановлення причин смерті людини. Але залишається абсолютно не зрозумілим, яким чином введення воєнного стану розширює професійні компетентності судово-медичних експертів, наділяючи їх здібностями: встановлювати причину смерті по результатах зовнішнього огляду тіла людини; визначати, чи є ушкодження на тілі людини результатом бойових дій або ні; визначати, чи є померла людина військовим або цивільним тощо.

На нашу переконливу думку, такий ситуативний підхід до визначення предмету та завдань судово-медичної експертизи трупа (в умовах воєнного стану) суперечить методологічним засадам судової експертизи в цілому та судово-медичної експертизи зокрема і ставить під великий сумнів допустимість використання висновків експертів, зроблених відповідно до діючого Порядку, як доказів у будь-якому виді провадження.

Враховуючи формат висвітлення проблематики, ми вимушені обмежитися стислим аналізом лише наведених положень діючого Порядку, які, на наш погляд, найбільш яскраво демонструють невідповідність врегульованих ним процедур як положенням інших нормативно-правових актів в галузі судово-експертної діяльності, так і науковим засадам судово-медичної експертизи. При цьому, як вже зазначалося, ми неодноразово намагалися привернути увагу загалу до неспроможності діючого Порядку шляхом демонстрації конфліктності та ненауковості й інших його положень [3; 4; 8].

Окремо наголошуємо, що, не заперечуючи доцільність особливого регулювання певних видів суспільних відносин в умовах воєнного стану (як різновиду особливого правового режиму), вважаємо, що така особливість може бути обумовлена лише необхідністю: забезпечення безпеки громадян, вирішення проблем організаційного характеру, спрощення бюрократичної процедури, зменшення паперового обігу документів тощо. Але при цьому не зводиться до формальностей при врегулюванні таких важливих аспектів суспільних відносин, як встановлення причин смерті людини, і в такий спосіб знецінювати задекларовані державою найвищі соціальні цінності – людину та її життя.

Таким чином, за умов проведення судово-медичної експертизи трупа для встановлення причин смерті людини за зовнішнім оглядом трупа (як то передбачає Порядок) вважаємо неприпустимим сприйняття висновку експерта як джерела доказів та використання його в доказуванні.

З метою забезпечення належності та допустимості фактичних даних, що містяться у висновку експерта за результатами проведення судово-медичної експертизи трупа зі встановлення причин смерті людини в умовах воєнного стану, діючий Порядок повинен бути приведений у відповідність до наукових засад судово-медичної експертизи та нормативно-правових основ судово-експертної діяльності в Україні. Інакше в майбутньому може виникнути серйозна проблема щодо обмеження в засобах доказування при розслідуванні

міжнародними судовими інституціями воєнних злочинів, що скоєнні на території України.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

2. Конституція України. Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

3. Антонюк П. Є. (2024). Щодо належності і допустимості як доказів фактичних даних, що містяться у висновках експертів про причини смерті особи, в умовах воєнного стану. *Судова експертиза в період дії воєнного стану: проблеми теорії та практики*: збірник матеріалів I Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Київ, 29 лютого 2024 р.). С. 8–14.

4. Антонюк, П., & Улещенко, О. (2022). Щодо врегулювання порядку проведення експертизи для встановлення причин смерті в умовах воєнного стану. Рекомендовано до друку Вченою радою Центральноукраїнського національного технічного університету (протокол № 4 від 29.12. 2022 р.). С. 282–286.

5. Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини : наказ МВС України, МОЗ України та ГП України від 29 вересня 2017 року № 807/1193/279. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17#Text>

6. Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України : наказ МВС України, МОЗ України та ОГП від 09 березня 2022 року № 177/450/46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#n7>

7. Антонюк П. Є. (2021). Методологічний аналіз військової експертизи *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. № 23. – С. 388–399.

8. Антонюк П. Є., Улещенко О. О. Щодо питання встановлення причин смерті людини в умовах воєнного стану. *Актуальні аспекти криміналістичного та психологічного забезпечення правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : матеріали науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 31 травня 2022 р.). С. 212–217.

9. Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 95 року № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95#Text>

10. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи. Затверджена наказом МОЗ України від 17 січня 95 року № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text>

11. Про судову експертизу. Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

Аракєлов Артем Олександрович,
судовий експерт відділу будівельних,
земельних досліджень та оціночної
діяльності Харківського НДЕКЦ МВС
Лепехіна Ірина Анатоліївна,
судовий експерт відділу будівельних,
земельних досліджень та оціночної
діяльності Харківського НДЕКЦ МВС

ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ БУДІВЕЛЬНИХ МАШИН ТА МЕХАНІЗМІВ СУДОВОЮ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЮ ЕКСПЕРТИЗОЮ

Одним з головних питань судових будівельно-технічних досліджень є визначення фактичної вартості виконаних будівельних робіт за первинним обліковим документом – Актом приймання виконаних будівельних робіт (форми КБ-2в).

Існуючою Методикою [1, с. 70] передбачено, що при складанні висновків будівельно-технічних досліджень по визначенню вартості фактично виконаних робіт чи перевірки правильності складання Акту приймання виконаних робіт форми КБ-2в: «...вартість фактично виконаних робіт, установлена дослідженням, зіставляється з їх вартістю у звітній документації...», «...вартість фактично виконаних робіт визначається шляхом складання кошторису з використанням обсягів робіт, установлених дослідженням. Кошторис рекомендується складати із застосуванням програмного комплексу».

Одним з принципів судово-експертної діяльності відповідно до ст. 3 Закону «Про судову експертизу» [2] є принцип повноти дослідження. Розглядаємо проблематичне питання дослідження вартості експлуатації будівельних машин та механізмів, яке є однією з основних складових частин прямих витрат та впливає на загальну вартість будівельних робіт.

Згідно з Настановою [3], п. 2.1: «Система ціноутворення у будівництві базується на кошторисних нормах, нормативах, розрахункових показниках і поточних цінах трудових та матеріально-технічних ресурсів».

Настановою [3], п. 2.5, передбачається: «Вартість будівництва визначається:

- 1) на етапі перед проектних робіт, зокрема при визначенні очікуваної вартості будівництва (у т.ч. у випадку, коли розроблення проектної документації покладається на підрядника) – шляхом застосування даних щодо вартості об'єктів-аналогів та/або на підставі укрупнених кошторисних норм та/або укрупнених показників вартості будівництва (видів робіт, конструктивних елементів тощо) з приведенням до поточного рівня цін;
- 2) на етапі проектування – у складі інвесторської кошторисної документації;
- 3) на стадії визначення ціни пропозиції учасника процедури закупівель (договірної ціни, яка може встановлюватися твердою або приблизною (динамічною));

4) на стадії проведення взаєморозрахунків – шляхом уточнення окремих вартісних показників, визначених на попередніх стадіях, залежно від виду договірної ціни в порядку, обумовленому в договорі.

Визначення фактичної вартості у будівельно-технічних дослідженнях зазвичай розглядається на четвертій стадії, при проведенні взаєморозрахунків або після них.

Складання кошторису для визначення вартості фактично виконаних робіт виконується за допомогою Програмного комплексу [4], за основними ціноутворюючими показниками, діючими кошторисними нормами, нормативами, розрахунковими показниками та ринковими цінами на матеріально-технічні ресурси.

Однією з проблем експерта при складанні кошторису на виконані будівельні роботи є визначення кошторисної вартості експлуатації будівельних машин та механізмів. На практиці завищення або заниження вартості будівельних робіт спостерігається саме за рахунок завищення або заниження кошторисної вартості експлуатації будівельних машин та механізмів.

Таким чином, для складання кошторису експерту потрібно визначити, чи обліковуються будівельні машини та механізми на балансі будівельної організації, чи вони орендовані.

Якщо будівельні машини та механізми є на балансі підприємства, виконуючого будівельні роботи, то розрахунок вартості машино-години в поточних цінах розраховується на підставі нормативних трудових і матеріальних ресурсів, наведених у КНУ РКНЕМ, та поточних цін на них із додаванням амортизаційних відрахувань на повне відновлення будівельних машин і механізмів, вартості матеріальних ресурсів на заміну частин, що швидко спрацьовуються, витрат на ремонт і технічне обслуговування, перебазування, а також податків, зборів та обов'язкових платежів, встановлених законодавством, що враховуються у вартості машино-години будівельних машин та механізмів.

Якщо будівельні машини та механізми орендовані, то приймається вартість машино-години за обумовленою в договорі оренди ціною, у якому враховані прямі, непрямі витрати та прибуток орендодавця.

Якщо експерту не надані фактичні ціни на будівельні машини та механізми, експерт має застосувати усереднені показники вартості експлуатації дорожніх машин та механізмів.

Таким чином, для визначення фактичної вартості виконаних будівельних робіт із залученням бюджетних коштів при складанні кошторису на будівельні роботи необхідно застосовувати вказані вище методи розрахунку вартості експлуатації будівельних машин та механізмів.

Список використаних джерел

1. Методика встановлення фактичних обсягів та вартості виконаних будівельних робіт за звітною документацією / Р. Й. Кучеренко, Л. Ф. Пугачова, І. Л. Пугачова та ін. Харків : ХНДІСЕ, 2012. 76 с.

2. Про судову експертизу : Закон України від 1224 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

3. Кошторисні норми України. Настанова з визначення вартості будівництва з урахуванням змін №1, № 2, №3, №4 : затв. наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 01.11.2021 № 281 «Про затвердження кошторисних норм України у будівництві». URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=96362

4. Програмний комплекс «Будівельні технології: КОШТОРИС 8», «АВК-5».

Арістова Оксана Миколаївна,
старший судовий експерт відділу
товарознавчих та гемологічних
досліджень Чернігівського НДЕКЦ
МВС

ЯКІСТЬ, БЕЗПЕЧНІСТЬ ТА ЕКОЛОГІЧНІСТЬ СИРОВИНИ І ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ЯК ОБ'ЄКТИ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

Небезпечні продукти харчування створюють глобальні загрози у сфері охорони здоров'я і становлять небезпеку для здоров'я кожної людини. Проблема безпеки харчування стає все більш актуальною з кожним роком, оскільки забезпечення безпеки продовольчої сировини і готових продуктів харчування визначається як один із ключових факторів для збереження здоров'я людей і підтримання генофонду. Споживач має право на те, щоб продукція за звичайних умов її використання, зберігання і транспортування була безпечною для його життя, здоров'я, навколишнього природного середовища, а також не завдавала шкоди його майну [1].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» харчовий продукт – це речовина або продукт, призначені для споживання людьми або щодо яких обґрунтовано очікується, що вони будуть спожиті людиною. Під безпекою продуктів харчування слід розуміти відсутність небезпеки для здоров'я людини при їх вживанні, як з точки зору гострого негативного впливу (харчові отруєння та харчові інфекції), так і з точки зору небезпеки віддалених наслідків (канцерогенна, мутагенна і тератогенна дія). Іншими словами, безпечними вважаються харчові продукти, що не роблять шкідливого, несприятливого впливу на здоров'я людини [2].

Харчові продукти є безпечними, якщо вони не містять шкідливих речовин або вміст їх не перевищує законодавчо визначені санітарно-гігієнічні нормативи. Шкідливою вважають будь-яку речовину, яка в процесі виробництва, споживання чи використання в побуті при контакті з організмом людини може спричинити відхилення у стані здоров'я сучасного та наступного поколінь. Стандартами та іншою нормативною документацією на харчові продукти і продовольчу сировину встановлені гранично допустимі рівні вмісту в них перерахованих вище шкідливих речовин. Це дає підставу вважати, що

використання на підприємствах громадського харчування сертифікованої продовольчої сировини і харчових продуктів є гарантією від потрапляння в готову їжу шкідливих речовин екзогенної природи [3, с. 98].

В Україні засади державної політики щодо забезпечення якості та безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини визначаються Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Згідно з нормами цього закону визначено, що неякісними, небезпечними для здоров'я і життя людини та фальсифікованими є харчові продукти і продовольча сировина, якщо вони містять:

- будь-які шкідливі чи токсичні речовини екзогенного або природного походження, небезпечні для здоров'я мікроорганізми або їх токсини, гормональні препарати та продукти їх розкладу;

- харчові добавки, які не отримали в установленому порядку висновку державної санітарно-гігієнічної експертизи і не дозволені для використання за призначенням або не визначені умови, дотримання яких забезпечує безпечне використання харчових продуктів і продовольчої сировини чи їх вміст перевищує встановлені гранично допустимі рівні;

- будь-які сторонні предмети чи домішки, а також якщо для їх виготовлення використовуються продовольча сировина чи супутні матеріали, які не властиві найменуванню і виду харчового продукту, зіпсована чи непридатна за іншими ознаками продовольча сировина;

- тара, пакувальні чи супутні матеріали, які використовуються у процесі виробництва харчових продуктів, повністю або частково виготовлені із матеріалів, що не відповідають вимогам безпеки чи відсутні в переліку матеріалів, дозволених для контакту з харчовими продуктами Головним державним санітарним лікарем України для певних видів харчових продуктів;

- порушено визначені нормативними документами рецептуру, склад, умови виробництва чи транспортування, реалізації і використання;

- приховується небезпека їх споживання або їх низька якість;

- порушено умови зберігання і (або) термін придатності до споживання;

- з метою збуту споживачам або використання у сфері громадського харчування виробником (продавцем) навмисне надано зовнішнього вигляду та (або) окремих властивостей певного харчового продукту, але які не можуть бути ідентифіковані як продукт, за який вони видаються; факт фальсифікації харчового продукту встановлюється у процесі його ідентифікації [1].

Харчові продукти і продовольча сировина не вважаються неякісними, небезпечними для здоров'я і життя людини, якщо шкідливі або токсичні речовини, небезпечні для здоров'я мікроорганізми чи їх токсини не є для харчового продукту чи продовольчої сировини сторонніми домішками, а їх кількість не перевищує встановлених гранично допустимих рівнів. Державне нормування показників якості харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів проводиться шляхом встановлення норм цих показників у стандартах та інших нормативних документах на продукцію під час їх розроблення. Державне нормування показників безпеки харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів здійснює спеціально

уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі охорони здоров'я шляхом встановлення гранично допустимих рівнів вмісту у них забруднювачів та інших речовин хімічного, біологічного чи іншого походження, а також систематичного публікування в засобах масової інформації переліку матеріалів, дозволених для використання у виробництві харчових продуктів або виготовленні технологічного устаткування.

При нормуванні шкідливих речовин у продуктах харчування використовують такі показники:

– органолептичні: забезпечує збереження органолептичних властивостей продукту;

– загальногігієнічні: попереджує зниження біологічної цінності харчового продукту, погіршення технологічних властивостей у процесі обробки;

– технологічні: визначає наявність речовин в обробленому продукті відповідно до технологічного регламенту його отримання;

– токсикологічні показники безпечності [3, с. 115].

Україна, як член ООН та учасник міжнародних стандартів у галузі безпеки харчових продуктів, бере участь у впровадженні принципів Кодексу Аліментаріус. Це означає, що Україна враховує ці стандарти під час розробки власного законодавства та нормативних актів у сфері безпеки і якості харчових продуктів та зобов'язана впроваджувати їх через свої національні законодавчі акти і контрольні органи, що мають сприяти забезпеченню безпеки та якості харчових продуктів для своїх громадян.

Отже, проблема безпеки продовольчої сировини та продуктів харчування потребує системного підходу, що включатиме в себе встановлення строгих стандартів, ефективний контроль за їх дотриманням, освіту споживачів та активну співпрацю між країнами для забезпечення безпеки та якості харчових продуктів у всьому світі.

Список використаних джерел

1. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ. Дата оновлення: 19.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 03.05.2024).

2. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. Дата оновлення: 26.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.05.2024).

3. Безпека продовольчої сировини і харчових продуктів : навчальний посібник-практикум/ В. В. Євлаш, Л. В. Газзаві-Рогозіна, І. С. Пілюгіна, Л. І. Сєногонова. Харків : Світ Книг, 2021. 120 с.

4. Безпека продовольчої сировини і продуктів харчування : науково-додоміжний бібліографічний покажчик / [упоряд. О. В. Олабоді] ; Нац. ун-т харч. технологій. Наук.-техн. б-ка; Київ, 2018. 96 с.

Бабкіна Олена Петрівна,
доктор медичних наук, професор,
завідувач організаційно-методичним
відділом Київського міського
клінічного бюро судово-медичної
експертизи, м. Київ, Україна
професор кафедри патофізіології
Національного медичного
університету імені О. О. Богомольця,
м. Київ, Україна
Юрченко Марина Володимирівна,
лікар судово-медичний експерт
відділення судово-медичної
ідентифікації Київського міського
клінічного бюро судово-медичної
експертизи

ДНК-ІДЕНТИФІКАЦІЯ БЕЗВІСТИ ЗНИКЛИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

В умовах міжнародного збройного конфлікту на території України постійно збільшується кількість українців, що загинули або зникли безвісти. Згідно з базою даних МВС України станом на 23 лютого 2022 року в Україні зниклих безвісти налічувалось 6726 осіб, на вересень 2023 року дана цифра збільшилася в понад 5 разів і становила 35114 осіб. Серед них чоловіків у 6 разів більше, ніж жінок. Статистичні дані станом на вересень 2023 року вказують на два найбільші підйоми кількості зниклих безвісти осіб залежно від посилення бойових дій, а саме: у 2014 році було 756 зниклих осіб, а в 2022-му – 18 811 [1]. За кожним фактом загибелі, зникнення, викрадення органом досудового розслідування розпочинається кримінальне провадження.

Правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та забезпечення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям правового статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, з обліком, розшуком та соціальним захистом таких осіб і членів їхніх сімей визнано в Законі України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» {Назва Закону в редакції Закону № 2191-IX від 14.04.2022} (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 38, ст. 280). Відповідно до цілей Закону особливими обставинами вважаються збройний конфлікт, воєнні дії, тимчасова окупація частини території України, надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру [2].

Одним із найдостовірніших засобів ідентифікації зниклих безвісти осіб є судова молекулярно-генетична експертиза (ДНК-експертиза). Проведення ДНК-експертизи з пошуку загиблих за власним бажанням не передбачено. Молекулярно-генетична експертиза (ДНК-експертиза) здійснюється лише за постановою слідчого, безоплатно, за рахунок держави. Зразки відбираються для молекулярно-генетичної експертизи лише за постановою слідчого для перевірки

та встановлення наявності / відсутності збігу геномної інформації. ДНК-профіль родичів (зразки ДНК відбираються у біологічних батьків, братів, сестер чи дітей зниклої / загиблої людини) відправляється до централізованого автоматизованого обліку генетичних ознак людини, де в автоматичному режимі проводяться порівняння ДНК-профілів. У разі виявлення збігів, про це інформується орган, який призначив експертизу та проводить досудове розслідування. Для пошуку зниклих безвісти осіб родичі мають самостійно звернутися до територіального органу Національної поліції України. Заява може бути подана як родичем такої особи, так представником військового формування, органом державної влади, органом місцевого самоврядування, громадським об'єднанням або будь-якою іншою особою, якій стало відомо про зникнення.

Провідними міжнародними організаціями, профілем яких є розшукування та ідентифікація зниклих безвісти, є Червоний хрест (програма Missing Persons Global Response), Інтерпол (система I-Familia), Міжнародна комісія з питань зниклих безвісти (International Commission on Missing Persons – ICMP) [3–5]. З 2014 року ICMP – самостійна міжнародна організація, створена на договірній основі зі штаб-квартирою в м. Гаага, Нідерланди, до компетенції якої входить забезпечення співпраці урядів та інших органів влади у пошуку осіб, зниклих безвісти внаслідок конфліктів, порушень прав людини, катастроф, організованої злочинності, нелегальної міграції та інших причин, а також надання підтримки у виконанні відповідних заходів. Це єдина міжнародна організація, уповноважена працювати виключно над питанням зниклих безвісти, яка керується Радою комісарів. ICMP створена в 1996 році за дорученням президента США Білла Клінтона на саміті G7 в м. Ліон, Франція, з метою вирішення проблеми розшуку та ідентифікації зниклих безвісти внаслідок різних конфліктів з 1991 по 1995 рік, що мали відношення до Боснії і Герцеговини, Республіки Хорватія та Югославії. У даний час ICMP має в своєму розпорядженні три центри судової експертизи, офіси в Сараєво, Тузлі, Баня-Луці, Багдаді, Ербілі та Приштині. До кінця серпня 2011 року зусиллями ICMP за допомогою зіставлення ДНК було ідентифіковано 16289 осіб із колишньої Югославії. З метою надання Філіппінам допомоги в розпізнанні осіб після урагану Франк, який забрав життя понад 1000 громадян, Інтерпол запропонував ICMP працювати спільно з ним, у зв'язку з чим вперше було підписано відповідну угоду про спільне реагування на надзвичайні ситуації. ICMP брала участь у розслідуванні таких світових подій: цунамі в Тайланді, 2004; ураган Катріна, США, 2005; Ірак, 2003; громадянська війна в Колумбії, 2008, додаткове її розслідування, 2016; Чилі, 2015; Лівія, 2011 [5].

З моменту створення в листопаді 2001 року, система ідентифікації ДНК зниклих безвісти ICMP була еталоном технічних інновацій і продуктивності в цій галузі. Система доповнює судово-археологічні та антропологічні методи найсучаснішим процесом зіставлення ДНК (DNA matching), що сприяло експоненціальному зростанню кількості та швидкості ідентифікацій. Система ДНК-ідентифікації ICMP базується на інтегрованих лабораторіях ДНК-тестування в м. Гаага. ДНК-лабораторії мають високорозвинені можливості для отримання профілів ДНК в складних випадках невпізнаних людських останків,

таких як зразки останків із масових поховань. ІСМР провела найбільшу в світі програму ДНК-тестування зниклих безвісти осіб, успішно перевіривши понад 50 000 зразків кісток і створивши базу даних із майже 100 000 ДНК-профілів родичів для допомоги в ідентифікації майже 20 000 зниклих безвісти осіб. У широкомасштабному тестуванні ДНК використовується різноманіття ядерних аутосомних STR (Short Tandem Repeat)-систем, а також тестування Y-хромосомної ДНК, коли це необхідно для остаточної ідентифікації особи. Наразі ІСМР однією з перших почала використовувати технології Massively Parallel Sequencing (MPS) з метою ідентифікації зниклих безвісти, що значно розширює коло проблем, які можна вирішити. Основою ідентифікації ДНК є зіставлення ДНК-профілів невпізнаних людських останків із профілями ДНК членів їх сімей. Великі бази даних обох видів ДНК-профілів порівнюються за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення ІСМР, що дозволяє ідентифікувати осіб з дуже високим рівнем статистичної достовірності. ІСМР використовує спеціалізовану систему обробки даних для зберігання та аналізу інформації про зниклих безвісти та членів їхніх сімей, зокрема їхніх генетичних даних. Ця система – iDMS (Integrated Data Management System) – розміщена на власних серверах ІСМР при штаб-квартирі організації у м. Гаага. Вона містить реєстр зниклих безвісти та пов'язану з цим інформацію, інформацію та зразки ДНК від сімей зниклих безвісти, дані про судово-археологічні операції та виявлення людських останків і доказів, антропологічні експертизи та описи справ, лабораторні обробки ДНК, бази даних ДНК-профілів, інформацію про зіставлення ДНК. Існує високий ступінь контролю над доступом до конфіденційної інформації. Кожен користувач має доступ лише до авторизованих частин бази даних, а конфіденційні дані зберігаються та аналізуються в анонімній закодованій формі на багатьох етапах процесу [5].

Висновки. На сьогодні в Україні, виникла необхідність розширення співпраці українських та іноземних спеціалістів / організацій у питанні ідентифікації зниклих безвісти. У світі існує декілька міжнародних організацій, які допомагають ідентифікувати зниклих безвісти осіб, серед яких ІСМР (Міжнародна комісія з питань зниклих безвісти), яка відзначена у допомозі багатьом державам, впроваджує найсучасніші технології в свою практику, має високий ступінь контролю над доступом до конфіденційної інформації, та, відповідно, може надати значну допомогу в ідентифікації багатьох зниклих безвісти громадян України.

Список використаних джерел

1. <https://youcontrol.com.ua/data-research/znyk-i-ne-znaydenyyyak-zminiualasia-kilkist-znyklykh-bezvisty-do-ta-pid-chas-viyny/>
2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>
3. <https://missingpersons.icrc.org/search-process/tracing-and-registration>
4. <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2021/INTERPOL-unveils-new-global-database-to-identify-missing-persons-through-family-DNA>
5. <https://www.icmp.int/>

Баранов Петро Миколайович,
доктор геологічних наук, професор,
старший судовий експерт
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

Сливна Олена Василівна,
кандидат геологічних наук,
судовий експерт Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС

Коротаєв Володимир Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент,
директор Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ ПРАЙС-ЛИСТІВ НА БУРШТИН-СИРЕЦЬ І ВИРОБИ

Бурштин – єдиний дорогоцінний камінь, що видобувається на території України. Зростаючий попит на бурштин, особливо у сфері мистецтва та ювелірної справи, робить цей ресурс об’єктом пильного аналізу. Слід сказати, що ринок бурштину завжди був схильний до коливань цін, викликаних змінами в попиті та пропозиції. Тому дослідження питань експертної оцінки, і насамперед ціноутворення цього дорогоцінного каменю набуває особливо важливого значення.

Одним із важливих питань у сучасній оціночній діяльності є визначення вартості бурштину як дорогоцінного каміння органогенного походження, оскільки у ювелірному виробі він слугує засобом вкладення грошових коштів і є елементом вартості.

Результати наших досліджень у сфері аналізу сучасного ринку бурштину в Україні свідчать, що наявні ринкові ціни на бурштин-сирець та вироби з нього явно не стабільні (найчастіше через те, що сучасний Всесвітній бурштиновий бізнес не структурований), а ціноутворення формується залежно від наявності каменю на ринку. Тобто, преїскуранти ґрунтуються на порівняльних цінах, а вони, як показує аналіз, різко різняться. До всього іншого, на території України широко розвинений нелегальний видобуток бурштину, а також відсутня державна закупівля сировини, що призводить до повної плутанини в ціновій політиці та створює певні труднощі для експерта-гемолога.

Сьогодні всі торговельні угоди та експертна оцінка цього каменю в Україні здійснюється на основі преїскурантів на сировину та вироби з бурштину, розроблених ДГЦУ [1].

Коротко розглянемо можливості використання цих преїскурантів експертною службою, їхні плюси та мінуси.

Преїскуранти на «Бурштин. Бурштин-сировина» ДГЦУ [1, с. 7] рясніють термінами, що мають неоднозначне уявлення про властивості каменю: масивна текстура, об’ємна форма, рівна поверхня бурштину тощо. Це питання автори

вже детально розглядали і вказували на неможливість використання деяких термінів стосовно цього каменю [2].

Головним критерієм при визначенні вартості каменю в зазначеному преїскуранті виступають не характеристики бурштину, а вагові фракції, хоча на світовому ринку, крім геометричних параметрів, визначальними його характеристиками є колір, прозорість, здатність каменю приймати полірування. Відповідно— колір, прозорість, інклюзи в цих преїскурантах взагалі не розглядаються, хоча саме вони є споживчими властивостями і ціноутворювальними показниками (безпосередньо впливають на вартість виробів).

Зрозуміло, що ці преїскуранти не дають повної інформації про якість бурштину, а тому не можуть бути документом для використання в експертній службі України.

Преїскурант на вироби «Ціни на янтар і бурштин пресований у декоративних елементах» ДГЦУ [1, с. 9].

У самій назві преїскуранта вже є протиріччя, бо природний і реконструйований бурштин не може мати однакові ціни, про що свідчать сучасні ціни на ринку. Крім того, споживач обов'язково має бути поінформований з яким бурштином він має справу, і це ретельно контролюється спеціальними гемологічними службами.

У цих преїскурантах, як і в попередніх, немає основних ціноутворювальних властивостей і, насамперед, кольору (він зазначений як «колір традиційний»). Отже, одразу ж виникає запитання: а як за допомогою цих преїскурантів визначити вартість кулі з пейзажного бурштину, чи з бурштину медового, коньячного, сірого кольорів, якщо їхня ціна відрізняється у 2 і більше разів.

Саму таблицю цін на вироби з бурштину в преїскуранті складено невдало: розмір кулі подано в мм, а ціну в \$/г. Це створює суттєві незручності, оскільки для того, щоб визначити вартість кулі, потрібно спочатку вирахувати її об'єм, потім вагу кулі, і тільки після цього можна визначити її вартість.

Також дивує дуже низька вартість куль невеликих розмірів. Наприклад, вартість кульки розміром 6 мм (маса 0,12 г) становить 0,07 \$ ($0,6 \text{ \$/г} \times 0,12 \text{ г} = 0,072 \text{ \$}$ або 2,8 грн).

Ще одна проблема, з якою стикається експерт, – різні ціни на однакові за розмірно-ваговими параметрами вироби. Наприклад, ціна кулі розміром 10 мм (маса 0,56 г), згідно з таблицею, у стовпчику 2 становить 1,29 \$ ($2,3 \text{ \$/г} \times 0,56 \text{ г} = 1,29 \text{ \$}$), а в стовпчику 3 цієї ж таблиці, така сама кулька розміром 10 мм коштує 2,02 \$ ($3,6 \text{ \$/г} \times 0,56 \text{ г} = 2,02 \text{ \$}$). Це стосується і куль, розміри яких фіксують межі груп: 15 мм, 20 мм, 25 мм, 30 мм.

Усе вище зазначене показало, що ці преїскуранти на сировину та вироби з бурштину не забезпечують повноту та об'єктивність експертних досліджень, що є основними принципами судової експертизи (Закон України «Про судову експертизу») [3].

Нижче, на конкретних прикладах розглянемо, як преїскуранти узгоджуються з наявним ринком бурштину.

Розберемо приклад із кулями, оскільки вони є одними з найпростіших виробів у технологічному плані.

Для цього визначимо вартість сировини, з якої виготовлено конкретні кулі, використовуючи їхню вагу і вартість. У результаті проведених досліджень отримуємо зворотну залежність (рис. 1) між вагою кулі та вартістю сировини, згідно з якою з підвищенням ваги кулі вартість сировини (\$/г) зменшується. Це суперечить ринку бурштину та преїскурантам, які сьогодні існують в Україні. Однак, треба зазначити, що спостерігається слабкий, але все-таки позитивний зв'язок між вартістю виробів і вагою виробів.

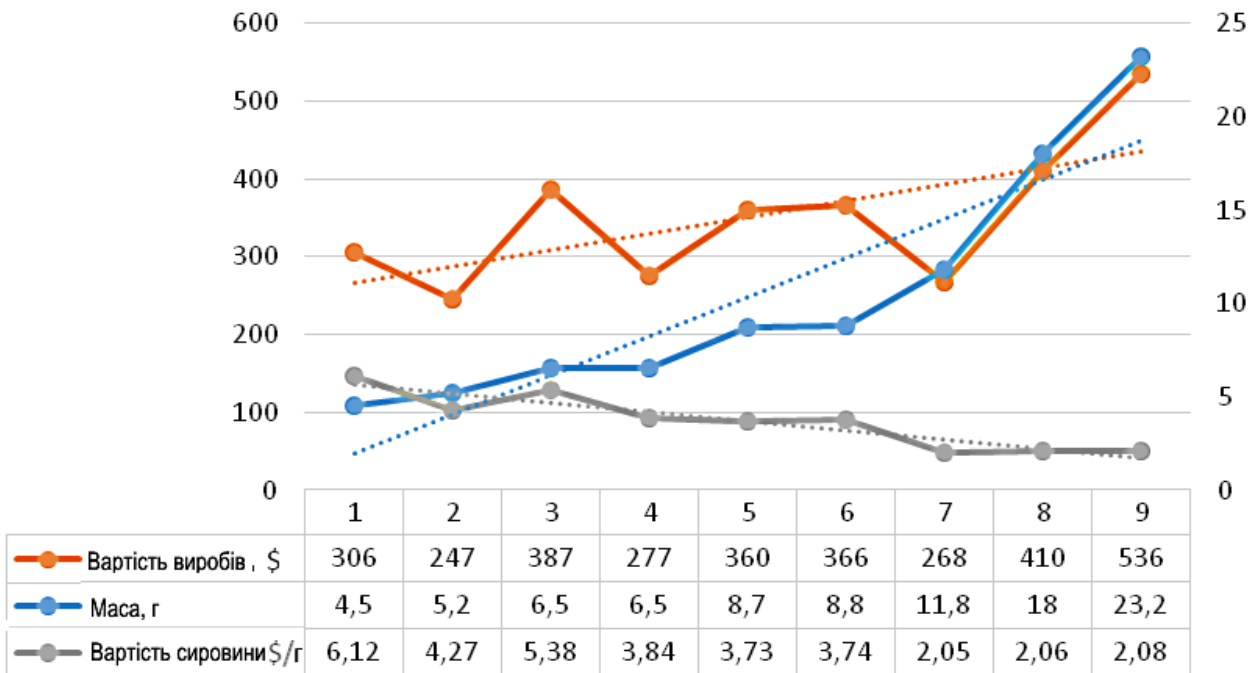

Рис. 1. Криві розподілу ваги виробів і вартості сировини

Звідси випливає, що ринок бурштину в Україні не збалансований, ціни не врегульовані, що, природно, викликає певні складнощі і при експертній оцінці бурштинових виробів. «В Україні існує реальна проблема з оцінкою вартості бурштину», – зазначають і представники Асоціації «Бурштинового бізнесу України», які, аналізуючи європейський ринок бурштину, доходять висновку, що «ціни для українських аукціонів формують неправильно» [4].

На думку авторів цієї роботи, встановлену невідповідність у ціноутворенні бурштину на українському ринку можливо усунути, для чого необхідно або збільшити ціни на сировину, або зменшити ціни на вироби.

З теоретичного погляду, можна спробувати врівноважити криві вартості сировини і ваги виробів (рис. 1), тобто зробити їх паралельними одна до одної і такими, що мають позитивну динаміку, де зі збільшенням ваги виробів, за ідеєю, має збільшуватися і ціна на сировину.

Провівши теоретичні розрахунки за результатами наших досліджень (аналіз українського ринку кульок з бурштину та дані особистих експериментів), було побудовано графіки залежності досліджуваних параметрів, які повною мірою відображають реальні умови ринку (рис. 2), де

економічні параметри можуть змінюватись як у бік збільшення вартості сировини, так і в бік збільшення вартості виробів. Слід зауважити, що ці два параметри (вартість сировини і вартість виробів) взаємопов'язані між собою за принципом сполучених посудин.

У результаті теоретичних розрахунків і побудов, можливе створення прейскурантів, що відображають усі переходи від однієї вагової фракції до іншої з відповідними цінами.

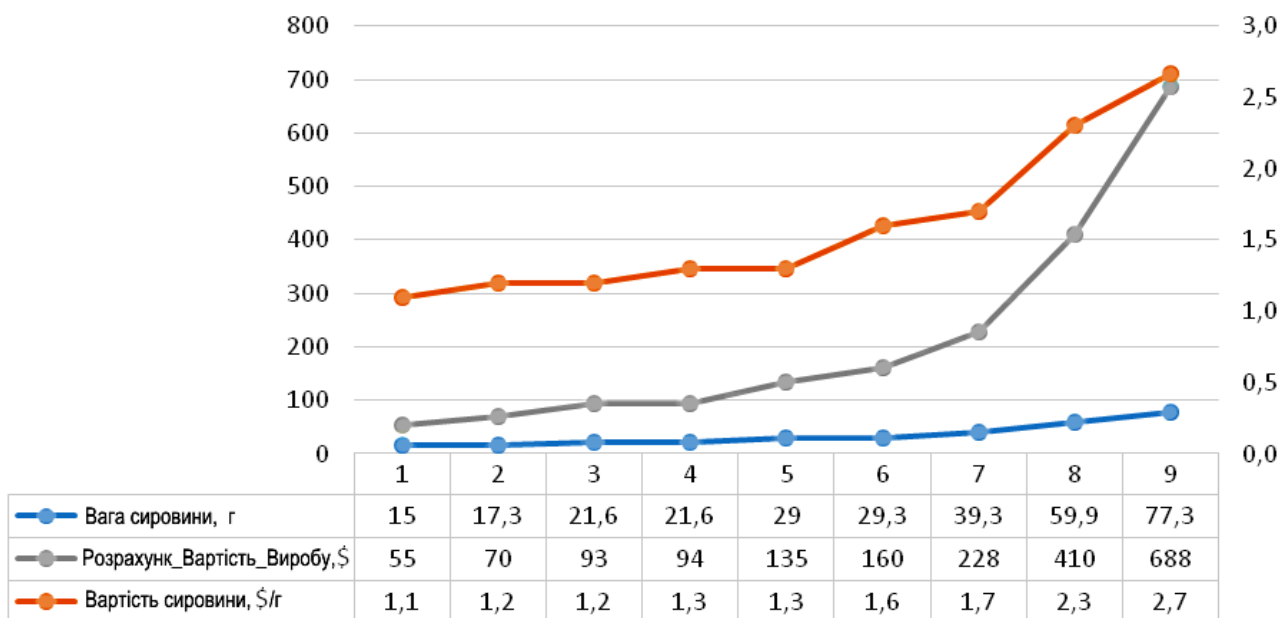

Рис. 2. Графік розподілу основних вартісних і вагових параметрів куль

Використовуючи даний алгоритм досліджень, було розроблено програмне забезпечення для визначення вартості кульок і бус-кульок у вигляді калькулятора, що дасть можливість значно спростити та прискорити процес експертної оцінки виробів з бурштину.

Висновки.

1. Чинні сьогодні прейскуранти на бурштин-сирець і вироби з нього не дають повної інформації про якість бурштину, що не дає можливості провести повне й об'єктивне дослідження, тобто не відповідають вимогам, які висуваються до судових експертиз.

2. Результати досліджень свідчать, що український ринок бурштину не врегульований з погляду цін на сировину та вироби. Ціни на бурштин-сирець занижені, а на вироби – завищені.

3. Таким чином, назріла гостра необхідність у створенні узгоджених і зрозумілих для експерта прайс-листів як на сировину, так і на вироби з бурштину з урахуванням його споживчих властивостей.

Список використаних джерел

1. Довідник цін коштовного та декоративного каміння. Київ: ДГЦУ, 2024. №1 (60).

2. Baranov P., Korotaiev V., Slyvna, O. (2023). Features of pricing of amber products in modern conditions. *Криміналістичний вісник*, 40(2), 68–76, 77.

3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

4. Асоціація «Бурштинового бізнесу України»
<https://uaamber.com/2024/01/09/pro-aukczyony-konkurenczyiu-z-kytayem-burshtyn-z-kaliningrada-ta-plany-na-2024-rik-intervyu-z-ochilnykom-napryamku-obrobky-torgivli-ta-eksportu-vyrobiv-abbu-sergiyem-prostakishynym/>

Беднарчук Микола Степанович,
кандидат технічних наук, професор,
завідувач відділу товарознавчих,
автотоварознавчих, гемологічних та
економічних досліджень Львівського
НДЕКЦ МВС

Долинський Сергій Миронович,
заступник завідувача відділу
товарознавчих, автотоварознавчих,
гемологічних та економічних
досліджень – завідувач сектору
товарознавчих та гемологічних
досліджень Львівського НДЕКЦ МВС

Яровий Олександр Дмитрович,
завідувач сектора автотоварознавчих
досліджень Львівського НДЕКЦ МВС

АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ ПОКРАЩАННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відомо, що значна частина чинної науково-методичної бази судової експертизи в Україні уже десятки років є морально застарілою та потребує докорінного оновлення [1–2].

Крім цього, сьогодні особливо актуальна адаптація методичної бази судово-експертної діяльності в Україні до потреб співпраці з Європейськими партнерами за рахунок гармонізування її форми та змісту з відповідними документами ЄС. Тому у Львівському НДЕКЦ МВС проводиться інтенсивна науково-дослідна робота [3] з удосконалення науково-методичного забезпечення окремих напрямів судово-експертної діяльності.

Зокрема, за напрямом товарознавчих досліджень теоретичні розробки та науково-практичні пошуки спрямовані на встановлення числових значень коефіцієнтів коригування на торг: науково обґрунтована і практично доведена доцільність використання цих коефіцієнтів судовими експертами товарознавцями при встановленні ринкової вартості товарів та за авторським алгоритмом [4] і анкетною [5] з використанням платформи електронної торгівлі (онлайн-оголошень) OnLine eXchange (OLX), на якій наявна дуже широка

аудиторія продавців [6], що відповідає вимогам маркетингових досліджень [7], і цю платформу найчастіше використовують судові експерти товарознавці для пошуку об'єктів порівняння при визначенні ринкової вартості товарів [8].

Отримані результати досліджень викладені у працях [4, 9–15], а узагальнені дані подані у табл. 1

Таблиця 1

Результати досліджень зі встановлення коефіцієнтів коригування на торг

№	Досліджені товари		Знижка, грн ²⁾	ККТ ³⁾ , %
	товарна група, підгрупа	кількість ¹⁾		
1	Взуття шкіряне для дітей літнє	117	18,4	10,8
2	Взуття шкіряне для жінок зимове	159	111,7	10,7
3	Взуття для жінок весняно-осіннє	55	81,4	10,9
4	Взуття з полімерних матеріалів	46	33,8	12,5
5	Шкіряно-галантерейні товари (сумочки жіночі)	125	114,0	10,9
6	Шкіряно-галантерейні товари (гаманці шкіряні)	80	84,6	11,2
7	Товари для літнього відпочинку біля моря	166	51,2	11,3
8	Металогосподарські товари (посуд металевий)	135	30,0	16,7
Разом		883	65,6	11,9

¹⁾ Кількість товарних пропозицій на відповідних сторінках OLX (продавців товарів, з якими було проведено опитування щодо надання знижки на товар)

²⁾ Середнє арифметичне значення

³⁾ Коефіцієнт коригування на торг

Дані табл. 1 дозволяють стверджувати, що в судовій товарознавчій експертизі при встановленні ринкової вартості окремих груп ужиткових товарів необхідно використовувати коефіцієнти коригування на торг, числове значення яких складає 10,7 % – 16,7 %. Подальші дослідження доцільно спрямувати на дослідження інших груп товарів, які є об'єктами дослідження судовими експертами експертних спеціальностей 12.1.

Список використаних джерел

1. Ганна Москаленко. Судова товарознавча експертиза: проблеми методології та шляхи вдосконалення. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювілеїв

видатних учених: 95-річчя від дня народження Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народження М. В. Салтевського (Харків, 19.05.2023). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. С. 198–200.

2. Заяць Я. І., Беднарчук М. С., Яровий О. Д., Долинський С. М., Попович Н. І. Актуальні загальнотеоретичні питання сучасної судової товарознавчої експертизи. *Криміналістика і судова експертиза* : міжвідомчий науково-методичний збірник / Київський НДІ судових експертиз; редкол.: Д. В. Журавльов (голов. ред.), О. Г. Рувін (заст. голов. ред.) та ін. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. Вип. 67. С. 617–627.

3. Роман Заяць. Наукові публікації працівників судово-експертних установ як джерело набуття досвіду вирішення проблем судово-експертної діяльності. *Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні* : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Львів, Київ, Одеса, 28 вересня 2023 року) : тези доповідей / відп. ред. Роман Заяць, Юрій Чечіль, Дмитро Кішко. Львів : Растр-7, 2023. С. 9–12. DOI: 10.32782/28-09-2023-328.

4. Заяць Я. І., Беднарчук М. С. Обґрунтування гіпотези про доцільність використання коригування на торг у практиці оціночної діяльності. *Актуальні питання експертної та оціночної діяльності* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (Старобільськ – Полтава, 27–28 листопада 2019 року). Полтава : ПУЕТ, 2019. С. 30–33.

5. Yaroslav Zaiats, Natalia Popovych, Mykola Bednarchuk (2023). Questionnaire for studying the process and result of the trading for the needs of forensic commercial examination and evaluation activity. *Економіка і регіон*. № 1 (88). Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Полтава : Видавничий дім «Гельветика». С. 56–60. DOI: 10.26906/EiR.2023.1(88).2872.

6. OnLine eXchange. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/OLX> (дата звернення: 20.02.2024).

7. Сенишин О. С., Кривешко О. В. Маркетинг. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка. 347 с.

8. Roman Zaiats. Legal aspects of the use of internet resources for adjustment of bargaining in the activities of forensic experts. *Quality and certification of products*. Articles from a international scientific and practical conference Dedicated to 100 years from Establishment of University of Economics (Varna, 13.05.2020). Издательство «Наука и икономика» Икономически университет-Варна, 2020. С. 82–87.

9. Беднарчук М. С., Долинський С. М., Яровий О. Д., Заяць Я. І. Встановлення числових значень коефіцієнтів коригування на торг при визначенні ринкової вартості взуття літнього для дітей у судовій товарознавчій експертизі. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку науки і освіти* : II Міжнародна міждисциплінарна науково-практична конференція (Полтава, 25–27 квітня 2024 року) : збірник наукових статей конференції.

Полтава: Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2024.

10. Микола Беднарчук, Сергій Долинський, Олександр Яровий. Встановлення числових значень коефіцієнтів коригування на торг при визначенні ринкової вартості взуття зимового для жінок. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірник матеріалів засідання № 7 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (Кропивницький, 16 грудня 2024 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2024.

11. Заяць Я. І., Долинський С. М., Яровий О. Д., Беднарчук М. С. Встановлення числових значень коефіцієнтів коригування на торг (взуття гумове і полімерне). *Підприємництво, торгівля: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Старобільськ, 26–27 листопада 2020 року). Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2020. С. 223–227.

12. Микола Беднарчук, Сергій Долинський, Олександр Яровий. Виконання вимог Закону України «Про судову експертизу»: товарознавчі аспекти. *30 років Закону України «Про судову експертизу»: сучасний стан та перспективи вдосконалення* : Всеукраїнська науково-практична конференція (Одеса, 15 лютого 2024 року). Одеса, 2024.

13. Беднарчук М. С., Заяць Я. І. Коригувальні коефіцієнти на торг для судової товарознавчої експертизи шкіряно-галантерейних товарів. *Товарознавчий вісник* : збірник наукових праць. Випуск 17 / Редкол.: ред. Пахолюк О. В., відп. секретар Передрій О. І. Луцьк, 2024.

14. Ярослав Заяць, Сергій Долинський, Віра Мруць, Микола Беднарчук. Встановлення числових значень коефіцієнтів коригування на торг (товари для літнього відпочинку біля моря). *Сучасна товарознавча експертиза: теоретичні розробки, практичний досвід, проблеми і перспективи* : матеріали I Міжнародної наук.-практ. конф. (Львів, 30 вересня 2021 року) : тези доповідей. Львів : Видавництво «Растр-7», 2021. С. 203–208.

15. Беднарчук М. С., Заяць Я. І., Долинський С. М., Яровий О. Д. Встановлення числових значень коефіцієнтів коригування на торг (посуд металевий). *Актуальні питання та перспективи розвитку судової експертизи та криміналістики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої пам'яті одного із засновників та першого керівника Одеського Кабінету науково-судової експертизи Миколи Прокоповича Макаренка (Одеса, 3 вересня 2021 року). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 26–33.

Борисова Вероніка Вадимівна,
судовий експерт сектору балістичного
обліку відділу криміналістичних видів
досліджень Сумського НДЕКЦ МВС

ОБІГ ЗБРОЇ В ПРАВОВОМУ ПОЛІ

Тема незаконного обігу зброї є надзвичайно актуальною і критично важливою, оскільки вона несе певні загрози національній безпеці та національним інтересам держави.

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України призвело до зростання неконтрольованого обігу зброї, у зв'язку з чим незаконне поводження зі зброєю та бойовими припасами стало одним із чинників впливу на національну безпеку України, який набув масштабного рівня та безпосередньо є внутрішньою проблемою держави.

Насамперед, відкрилися нові способи та шляхи здобуття зброї, збільшилася кількість зброї на території України, загострилася загроза особистій безпеці, створився негативний соціально-психологічний клімат, що при наявності зброї може привести до загрози життю і безпеки громадян, а також з'явилася потреба в особистому захисті, задоволення якої може відбуватися через реалізацію отримання зброї незаконним шляхом.

Окрім того, незаконний обіг зброї порушує значну кількість прав людини. Це і ситуації, пов'язані з сімейними конфліктами, рейдерськими захопленнями, злочинами проти власності тощо.

Так, ринок нелегальної зброї в Україні завжди існував, і початок бойових дій ще у 2014 році значно посилив його масштаби.

Станом на кінець 2023 року правоохоронці зареєстрували приблизно 4 840 фактів незаконного поводження зі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами.

З незаконного обігу вилучили 5 168 одиниць вогнепальної зброї: 1567 автоматів, 997 пістолетів і револьверів, 921 гранатомет, 1683 одиниці переробленої зброї. Також поліція вилучила: 17 815 гранат, 16 798 мін, запалів, вибухових пристроїв, понад 1 800 000 набоїв і 2935 кг вибухових речовин, задокументували 695 фактів збуту зброї, виявили 117 схронів, а це – понад 7 000 одиниць різного виду озброєння. До кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами притягнули 3 406 людей [1].

Що ж до поточного року, то тільки за перші 100 днів зареєстровано 2 716 кримінальних проваджень.

Аналізуючи статистичні дані, потрібно зауважити, що важливим є питання контролю реалізації зброї, врегулювання її використання зараз та ліквідацію і вилучення після зникнення такої потреби, та в разі першопочаткової такої відсутності або порушення норм законодавства.

Основними органами в сфері контролю обігу зброї, зокрема, запобігання незаконного обігу зброї є: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство внутрішніх справ, Національна поліція України [2].

Досліджуючи безпосередньо нормативно-правове регулювання обігу зброї, можна дійти до висновку, що в законодавстві про обіг зброї існує ряд колізій. Відсутність в Україні закону про зброю створює численні труднощі в слідчій та судовій практиці і змушує правозастосовників звертатися до міжнародних документів, інших вітчизняних законів і підзаконних актів, які створюють багаторівневу систему нормативів, у яких йдеться про різні види зброї.

Керівними нормативними документами, що регламентують обіг зброї та наводять її визначення, є міжнародні конвенції, до яких приєдналася Україна: Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 31 травня 2001 року; Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення» від 20 листопада 2003 року № 1807; Постанови Пленуму Верховного Суду України: «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» від 26 квітня 2002 року № 3; «Про судову практику у справах про хуліганство» від 22 грудня 200 року № 10; «Положення про дозвільну систему», затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 року № 576; «Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів», затверджена наказом МВС України від 21 серпня 1998 року № 622; «Інструкція про порядок вилучення та передання на зберігання до органів внутрішніх справ вилученої у порушників природоохоронного законодавства вогнепальної та іншої зброї і боєприпасів», затверджена наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 31 березня 2003 року № 56/М. та ін.

З метою запобігання наслідків злочинних діянь, викликаних незаконним обігом вогнепальної зброї, міжнародною спільнотою прийняті відповідні основоположні акти: Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, до якого у 2013 році приєдналася Україна та Європейська конвенція про контроль за придбанням і зберіганням вогнепальної зброї приватними особами. Протокол та Європейська конвенція є єдиними універсальними юридично обов'язковими документами з питань обігу вогнепальної зброї, які забезпечують державам глобальні рамки для контролю та регулювання ринку легальної зброї. Вказані міжнародні акти вимагають від

всіх країн учасниць розробки відповідних національних законів щодо обігу вогнепальної зброї.

На жаль, Україна на сьогодні є єдиною в Європі державою, яка не має спеціального закону про зброю. За його відсутності сфера обігу зброї регулюється відомчою Інструкцією МВС від 21 серпня 1998 року № 622. Тому головним пріоритетом для України на сьогоднішній день є розробка та прийняття якісного закону «Про зброю» [3, с. 12–19].

Так, наприкінці березня 2024 року Верховна Рада розглянула законопроект про удосконалення порядку поводження зі зброєю. Народні депутати у першому читанні прийняли законопроект № 9538 «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України».

Цим законопроектом пропонується: надати право цивільним особам задекларувати в органах (підрозділах) Національної поліції України наявну зброю та боєприпаси до неї, а також право володіти та користуватися вогнепальною зброєю та боєприпасами до неї з метою відсічі та стримування збройної агресії РФ протягом дії воєнного стану в Україні та 90 днів після його припинення або скасування; впорядкувати правила носіння, зберігання і перевезення вогнепальної зброї та боєприпасів до неї даними цивільними особами. Прийняття цього законопроекту є важливим механізмом подальшого вдосконалення нормативного регулювання поводження зі зброєю в Україні.

Не менш важливим для ефективного контролю зброї всередині держави вважається якісне функціонування реєстру обігу зброї.

Так, у зв'язку з інформатизацією МВС, 23 червня 2023 року в Україні запрацював Єдиний реєстр зброї, який забезпечує формування, зберігання, спільне використання і верифікацію інформації про права в сфері обігу зброї, боєприпасів до неї, основних частин зброї, які мають ідентифікаційні номери та вибухових матеріалів, об'єкти та суб'єкти цих прав.

Основні завдання, функції, порядок доступу, структура, особливості функціонування та правила поводження з Єдиним реєстром зброї передбачені відомчою Інструкцією МВС № 622, Наказом МВС від 10 грудня 2023 року № 2 «Про затвердження Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ» та Наказом МВС України від 10 вересня 2009 року № 390 «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС».

Зазначений реєстр покращує контроль за дотриманням порядку виготовлення, придбання, обліку, зберігання, охорони та використання зброї, у тому числі на об'єктах дозвільної системи, та забезпечує з боку держави ефективний контроль у сфері обігу зброї, боєприпасів до неї та поводження з вибуховими матеріалами.

Правоохоронці ухвалили вже більш ніж 285 тисяч рішень про надання різних видів дозвільних документів за заявами в Єдиному реєстрі зброї. Згідно з даними МВС, станом на сьогодні в цьому реєстрі зареєстровано 306 048 заяв на придбання, зберігання, переоформлення зброї, направлення її на комісійний продаж, продовження дії дозволу на зберігання тощо.

Завдяки таким нововведенням клієнт має змогу обрати, як саме йому зручніше взаємодіяти із структурними підрозділами Національної поліції України. Це значно полегшує та пришвидшує час і порядок комунікації із органами поліції та Експертною службою МВС.

Таким чином, можемо відмітити кроки законодавства назустріч позитивним змінам у сфері контролю обігу зброї. Створення нових реєстрів, запровадження єдиної системи, що поєднує органи Національної поліції, Експертну службу МВС, а також фізичних та юридичних осіб, зацікавлених у послугах, пов'язаних із законним володінням зброєю, сприяє універсалізації та пришвидшенню процесів, вкрай важливих для нашої країни зараз. Проте, слід зауважити, що без відповідного ґрунтового нормативного регулювання така система не здатна якісно виконувати свої функції, в цьому полягає необхідність прийняття закону «Про зброю», насамперед, з метою усунення колізій між численними нормативно-правовими актами, якими це питання наразі регулюється.

Разом із запровадженням нового закону доцільним було б і запровадження заходів із підвищення рівня культури користування вогнепальною зброєю шляхом надання навчальних можливостей компетентними суб'єктами та виданням відповідних документів, що підтверджували б високий рівень знань та вмінь користувачів.

Список використаних джерел

1. Незаконний обіг зброї: Нацполіція повідомила, скільки зброї та боєприпасів вилучили 2023 року. URL:<https://suspilne.media/661630-nezakonnij-obig-zbroi-nacpolicia-povidomila-skilki-zbroi-ta-boepripasivvilucili-2023-roku/> (Дата звернення: 29.04.2024).

2. Незаконний обіг зброї як загроза національній безпеці. Цілі державної політики в сфері контролю за обігом зброї, повноваження державних органів в цій сфері - Центр безпекових досліджень "СЕНСС" URL:<https://censs.org/nezakonny-obih-zbroyi-yak-zahroza-natsionalniy-bezpetsi/> (Дата звернення : 01.05.2024).

3. Щербаковський М.Г., Андрєєв Д.В., Розслідування незаконного обігу зброї. Монографія (Харків, 2021) С. 12-19. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5e96c448-1de7-4432-95ce-88d3ecd70379/content> (Дата звернення: 03.05.2024).

Босак Інна Анатоліївна,
судовий експерт Українського
науково-дослідного інституту
спеціальної техніки та судових
експертиз Служби безпеки України,
аспірантка Національної академії
Служби безпеки України

РОЛЬ СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

З початком збройної агресії Російської Федерації проти України питання використання спеціальних знань стало як ніколи актуальним, оскільки розслідувати кримінальні правопорушення слідчим самостійно практично неможливо. У таких випадках українське законодавство передбачає можливість слідчого звернутися за допомогою до інших суб'єктів кримінального судочинства, зокрема й до експертних установ.

У зв'язку зі стрімким зростанням кількості кримінальних проваджень, відкритих в умовах воєнного стану, почала зростати й кількість звернень для проведення судових експертиз експертними підрозділами, що зумовлює велике навантаження на експертів відповідних спеціальностей та унеможлиблює проведення експертизи у стислі терміни. Практика показує, що досить поширеною експертизою, яка призначається в умовах сьогодення, є семантико-текстуальна експертиза писемного та усного мовлення.

Будко Т. В. визначає, що «семантико-текстуальна експертиза вивчає смислове різноманіття мовленнєвих актів у контексті питань, які виникають і в кримінальних провадженнях, і в цивільних, і в адміністративних, і в господарських та інших справах та зауважує, що на сучасному етапі свого розвитку семантико-текстуальна експертиза передбачає знання складу злочину, його об'єктивної та суб'єктивної сторін, кваліфікуючих ознак, але при цьому не надається правова кваліфікація об'єктивного змісту інформації, що міститься в повідомленні» [1; 2, с. 18].

Призначення та проведення такої експертизи часто є необхідним через те, що зловмисники під час вчинення кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану вживають різноманітні русизми, жаргонізми та інші лексеми / сполучення лексем, значення яких можуть зрозуміти лише експерти-лінгвісти.

Об'єкти семантико-текстуальної експертизи різноманітні, однак найпоширенішими є тексти публікацій із соціальних мереж та мережі Інтернет, промови та їх текстові відтворення, фрагменти текстів та промов, скріншоти листувань, усні мовленнєві повідомлення з їх текстовим відтворенням тощо.

На сьогодні, в основному слідчими / прокурорами призначається семантико-текстуальна експертиза у кримінальних провадженнях, порушених

за статтями 109, 110, 111, 111-1, 111-2 та 436-2 Кримінального кодексу України [3]. Зазвичай, дії, за які передбачена кримінальна відповідальність за вказаними вище статтями, можуть призвести до тяжких наслідків. Серед таких наслідків варто виділити: насильницька зміна чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, порушення територіальної цілісності України, завдання шкоди національній безпеці держави тощо.

При винесенні постанови про призначення семантико-текстуальної експертизи, слідчі часто ставлять питання щодо наявності у наданих на дослідження матеріалах:

публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади;

публічних закликів до зміни меж території або державного кордону України;

публічного заперечення здійснення збройної агресії проти України;

публічних закликів до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;

публічних закликів до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;

висловлювань, що містять підтримку рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;

виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України;

виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України;

глорифікації осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, представників збройних формувань Російської Федерації тощо.

Як свідчить практика, при призначенні та проведенні семантико-текстуальних експертиз виникають певні проблемні питання, зокрема, формулювання слідчим неточних, двозначних питань, які ставляться на розгляд перед експертом, та надання на дослідження експерту лише фрагментів розмов/листувань або «вирваних» з контексту висловлювань.

Досить часто при призначенні семантико-текстуальної експертизи постає проблема щодо формулювання питань, які необхідно поставити перед експертом. У постановах про призначення експертизи, зрідка, але все ж таки, зустрічаються питання, які не належать до компетенції експерта відповідної спеціальності, або ж які потребують надання правової кваліфікації. А, як відомо, не можна ставити експерту питання, вирішення яких не входить у його компетенцію чи сферу його знань. Тому, задля уникнення такої проблеми, при формулюванні питань, які ставляться експерту, необхідно звертатися до переліку орієнтовних питань, який наведено у Додатку 3 до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі СБУ, затвердженої наказом Центрального управління СБУ від 29.05.2015 № 371, або ж за консультацією до експерта [4].

Наступним проблемним питанням є надання на дослідження експерту лише фрагментів розмов / листувань або «вирваних» із контексту

висловлювань. Річ у тім, що при проведенні семантико-текстуальної експертизи для встановлення об'єктивного змісту наданих на дослідження матеріалів кожне слово має значення, тому експерту необхідно дослідити не лише частину тексту, де міститься слово чи висловлювання, що цікавить замовника експертизи, а повністю текст розмови/листування/публікації тощо.

Виходячи із викладеного, вбачається, що здійснення повного та об'єктивного дослідження матеріалів кримінальних проваджень, відкритих за статтями 109, 110, 111, 111-1, 111-2 та 436-2 Кримінального кодексу України неможливе без використання спеціальних знань [3]. Так, роль семантико-текстуальної експертизи при розслідуванні кримінальних правопорушень в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України полягає у встановленні наявності у наданих на дослідження матеріалах закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, до зміни меж території або державного кордону України, до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території, до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; висловлювань, що містять підтримку рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України та/або тимчасової окупації частини території України; глорифікації осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, представників збройних формувань Російської Федерації тощо.

Список використаних джерел

1. Будко Т. В. Судово-лінгвістична експертиза: об'єктивна необхідність та суб'єктивні фактори гальмування її розвитку. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали круглого столу 23 квітня 2015 р. Київ, 2015. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/bf952abc-674c-449a-9224-7ed3cabd83c3/content> (дата звернення: 26.04.2024).
2. Будко Т. В. Загальна методика судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи. Київ: Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, 2020. 55 с.
3. Кримінальний кодекс України. Редакція від 28.03.2024 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.04.2024).
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України, затверджена наказом Центрального управління Служби безпеки України від 29.05.2015 №371. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-15#Text> (дата звернення: 26.04.2024).

Бугайчук Олександр Іванович,
заступник директора Черкаського
НДЕКЦ МВС
Гожий Олександр Олександрович,
старший судовий експерт відділу
комп'ютерно-технічних
та телекомунікаційних досліджень
Черкаського НДЕКЦ МВС

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України [1] встановлює, що експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Також є окремі нормативно-правові акти, які регламентують правила та порядок призначення судових експертиз в тих чи інших державних спеціалізованих установах [2].

Окрім того, в різних державних спеціалізованих установах наявні власні інструкції, які регламентують правила та порядок призначення судових експертиз [3; 4; 5]. Також у деяких випадках окремими підрозділами розробляються та рекомендуються до дотримання окремі інструкції по призначенню судових експертиз за тими чи іншими напрямками.

У цій роботі ми розглянемо деякі особливості призначення комп'ютерно-технічних експертиз, які спрямовані на полегшення роботи експерта та значне скорочення термінів виконання судової експертизи.

Пам'ятаємо, що експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Зазвичай після проведення процесуальних дій, спрямованих на отримання безперешкодного доступу до речових доказів, а саме певного комп'ютерного обладнання, в органах досудового розслідування виникає необхідність у використанні спеціальних знань для аналізу вилучених об'єктів. Слідчий виносить відповідну постанову і разом з речовими доказами передає її до експертної установи.

На цьому етапі важливо врахувати два аспекти, які суттєво впливають на тривалість і складність проведення судової експертизи: кількість об'єктів, що передані для дослідження, та перелік поставлених питань. Розглянемо кожен з них детальніше та проаналізуємо їх вплив на проведення судової експертизи.

Розглянемо практичний приклад. Припустимо, що в експертній установі є чотири експерти, кожен з яких має право самостійного проведення судових комп'ютерно-технічних експертиз за експертною спеціальністю 10.9 «Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів». До цієї установи надходить

постанова слідчого щодо проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи, в рамках якої потрібно дослідити чотири об'єкти та відповісти на п'ять питань.

Якщо припустити, що на вирішення кожного поставленого питання експерт витрачає один робочий день для кожного об'єкта, то сумарно експерт витратить п'ять робочих днів на дослідження кожного об'єкта (по одному робочому дню на вирішення кожного питання). Загалом, на дослідження всіх чотирьох об'єктів буде витрачено двадцять робочих днів (чотири об'єкти, по п'ять днів на кожен).

Тобто можемо стверджувати, що в даному прикладі ініціатор зможе отримати висновок судової комп'ютерно-технічної експертизи через двадцять робочих днів після винесення відповідної постанови.

Розглянемо аналогічний приклад, але з відмінністю в тому, що орган досудового розслідування виносить не одну постанову з чотирма об'єктами для дослідження, а чотири окремі постанови, у кожній з яких ставляться питання тільки щодо одного об'єкта.

Що зміниться в такому випадку? Нагадаємо, що в наведеному прикладі в експертній установі в штаті є чотири експерти за необхідним напрямом.

У цьому випадку чотири постанови щодо призначення експертизи будуть розподілені між чотирма експертами, і кожен з них буде проводити дослідження незалежно один від одного. Як результат – кожен судовий експерт витратить по п'ять робочих днів на проведення судової експертизи, а орган, який ініціював проведення даних досліджень, отримає чотири незалежні висновки.

Отже, в такому випадку ініціатор зможе отримати висновки судових комп'ютерно-технічних експертиз через п'ять робочих днів після винесення відповідних постанов. Це значне скорочення часу порівняно з попереднім прикладом, де час на проведення всієї експертизи становив двадцять робочих днів. Таким чином, шляхом розділення однієї багатооб'єктної постанови на кілька однооб'єктних час проведення експертизи зменшився в чотири рази.

Тепер ще дещо модифікуємо приклад та припустимо, що з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий провів огляд речей. До огляду, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий залучив спеціалістів. У результаті огляду слідчим було встановлено, що два з чотирьох об'єктів з тих чи інших причин взагалі не мають цінності для кримінального провадження, а по інших двох об'єктах варто провести експертизи, в рамках яких варто вирішити два питання. Тобто в такому випадку слідчим буде винесено дві постанови про призначення комп'ютерно-технічних експертиз, кожна з яких вимагатиме вирішення двох питань стосовно одного об'єкта. Підрахуємо час, що необхідний на виконання цих експертиз – дві постанови, в кожній по одному об'єкту й по два питання. До виконання буде залучено два судових експерти, кожен з яких витратить по два робочі дні на проведення судової експертизи.

Таким чином, у цьому прикладі бачимо, що ініціатор зможе отримати висновки судових комп'ютерно-технічних експертиз через два робочі дні після винесення відповідних постанов. Якщо порівнювати з першим прикладом – час виконання постанов про проведення судових експертиз скоротився на порядок.

Відтак, у рамках простого прикладу, який в достатній мірі корелює з експертною практикою, ми розглянули питання, яким чином можливо скоротити час проведення судових комп'ютерно-технічних експертиз двома доволі простими методами – винесенням окремих постанов про проведення судових експертиз по кожному окремому об'єкту дослідження та проведенням перед призначенням судових експертиз процесуальних дій – оглядів.

Опираючись на власний досвід у сфері судово-експертної діяльності, автори можуть з впевненістю стверджувати, що за напрямом комп'ютерно-технічних досліджень у рамках проведення огляду слідчим зазвичай «відсіюється» більше половини раніше вилученого обладнання. Причини абсолютно різні – від питання працездатності до неможливості отримання доступу до інформаційного вмісту. Огляд речей перед їх наданням на судову експертизу дає можливість максимально чітко зафіксувати їх стан та сформулювати необхідні питання. Також після огляду, за наявності такої необхідності, можливо здійснити деякі додаткові оперативні заходи, на кшталт отримання необхідних паролів чи ключів захисту, що в подальшому дозволить уникнути тривалого «спілкування» у вигляді клопотань та відповідей на них.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/> (дата звернення 10.04.2023).
2. Закон України «Про судову експертизу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/> (дата звернення 10.04.2023).
3. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17/> (дата звернення 10.04.2023).
4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-15> (дата звернення 10.04.2023).
5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/> (дата звернення 10.04.2023).

Власов Андрій Вячеславович,
заступник завідувача відділу –
завідувач сектору криміналістичного
дослідження транспортних засобів і
реєстраційних документів, що їх
супроводжують, відділу автотехнічних
досліджень та криміналістичного
дослідження транспортних засобів
Донецького НДЕКЦ МВС

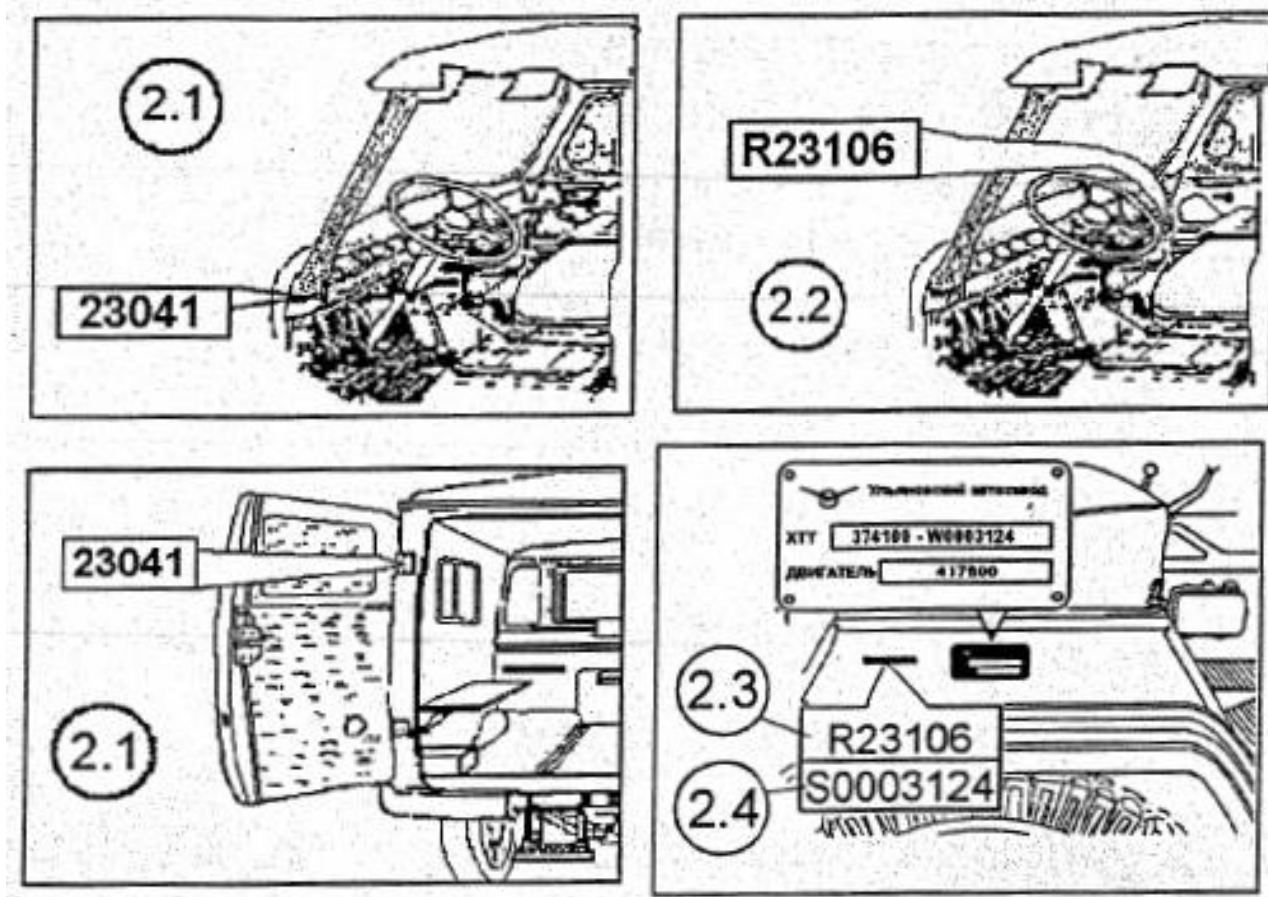
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ МОДЕЛІ УАЗ 452 ТА ЇЇ МОДИФІКАЦІЙ

З середини 60-х років ХХ століття на дорогах та поза ними колишнього СРСР масово з'явилися автомобілі моделі УАЗ 452 та її модифікацій. Серійний випуск УАЗ 452 розпочато 1965 року. У серію входять моделі 452, 2206, 3741, 3909, 39094, 3962, 3303 та інші [1, с. 56–57]. Все сімейство моделей завод називає аббревіатурою СВР – «старий вантажний ряд», а народ – «буханцем» або «таблеткою» [7].

Незважаючи на свій поважний вік, автомобілі цього сімейства досі активно використовуються автолюбителями України та більшість із них давно перебувають в експлуатації. Під час випуску автомобілів цього сімейства різних моделей у різні періоди часу виробник використовував різні способи маркування. Однак усі нові автомобілі, які зійшли з заводського конвеєра, мали ідентифікаційні номери кузова (кабіни), шасі та двигуна [2, с. 3–4]. На автомобілях пізніх років випуску також наносився ідентифікаційний номер транспортного засобу (VIN) [4, с. 6–12]. Маркування ідентифікаційного номера двигуна та маркування ідентифікаційного номера транспортного засобу (VIN) виконується за загальноприйнятими вимогами, а спосіб маркування ідентифікаційного номера кузова (кабіни) та ідентифікаційного номера шасі мають певні особливості та викликають певні труднощі під час криміналістичного дослідження.

Ідентифікаційні номери кузова (кабіни) автомобілів мали таку структуру та зміст:

- а) 23041 – до 06.12.1994 року складався з 5 цифр, номер міг повторюватися в різний період на декількох автомобілях різних моделей;
- б) R23106 – з 06.12.1994 року по 01.07.1995 року складався з 6 знаків, де перша літера позначала модельний рік випуску, а 5 цифр номер за порядком;
- в) S0003124 – 01.07.1995 року складався з 8 знаків, де перша літера позначала модельний рік випуску, а 7 цифр номер за порядком.

2.1. На більшості моделей до 06.12.1994 року маркування наносилося ударним способом [5, с. 15] на верхній навісній петлі задньої лівої двері. На автомобілях моделей УАЗ 452Д та УАЗ 3303 на верхній навісній петлі водійської двері.

2.2. З 06.12.1994 року по 19.01.1995 року маркування наносилося ударним способом [5, с. 15] на вертикальній поверхні передньої стійки передньої правої двері.

У випадках 2.1 маркувальна панель (навісна петля двері) кріпиться до кузова (кабіни) автомобіля за допомогою двох гвинтів та може бути перевстановлена на кузов (кабіну) іншого автомобіля зловмисниками без залишення явних слідів. Та, навпаки, під час довгострокової експлуатації та відновлювального ремонту кузова на голівках гвинтів та прилеглих ділянках кузова можуть з'явитися сліди їх перезакріплення [4, с. 36–42].

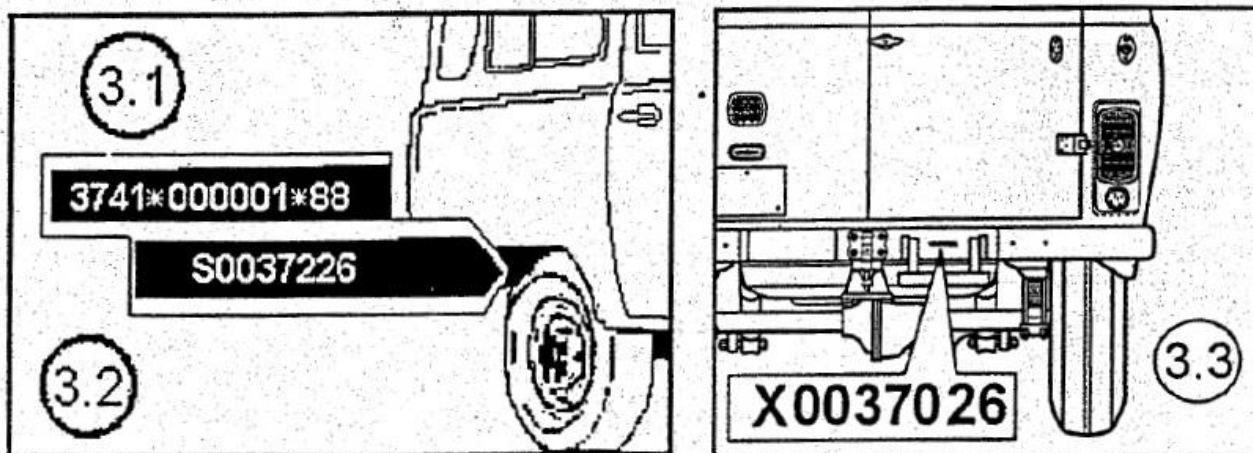
2.3–2.4. З 19.01.1995 року маркування наносилося ударним способом [5, с. 15] на вертикальній поверхні кожуху переднього правого колеса. У зв'язку з конструктивними особливостями остову кузова маркувальна панель (кожух колеса) під час довготривалої експлуатації піддається значному впливу корозії металу та потребує проведення ремонтно-відновлювальних робіт. В експертній практиці неодноразово траплялися випадки проведення ремонтно-відновлювальних робіт кустарним способом, у результаті яких маркувальна панель кріпиться до прилеглих частин кузова кустарним способом (за допомогою кустарних зварювальних швів, заклепок, гвинтів тощо).

Таким чином під час криміналістичного дослідження транспортного засобу необхідно приділяти особливу увагу встановленню фактичної моделі та періоду часу випуску [4, с. 42, 86] та проводити експрес дослідження системи лакофарбового покриття маркувальної панелі та прилеглих деталей кузова за допомогою методу пошарового видалення лакофарбового покриття для порівняння морфологічних ознак [6, с. 65–68].

Ідентифікаційні номери шасі автомобілів мали таку структуру та зміст:

а) 3741*000001*88 – до 03.07.1989 року складався з трьох груп, де перша група це позначення типу шасі, друга група з шести цифр це номер за порядком, третя група це позначення року випуску транспортного засобу;

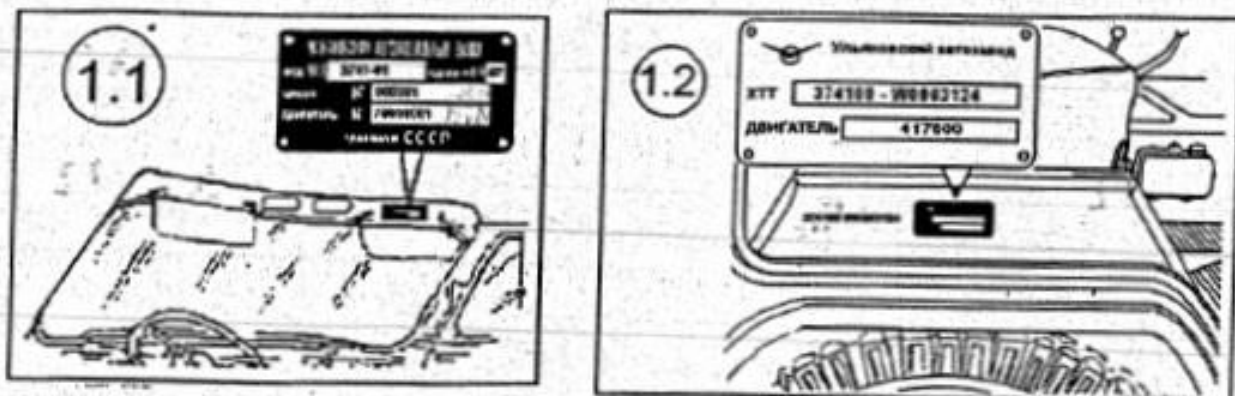
б) S0000001 з 03.07.1989 року складався з 8 знаків, де перша літера позначала модельний рік випуску, а 7 цифр номер за порядком.

3.1–3.2. До 01.01.1999 року наносився фарбою на вертикальній поверхні в задній частині правого лонжерону рами.

3.3. З 01.01.1999 року маркування наноситься ударним способом на вертикальній поверхні в задній частині правого лонжерону рами [5, с. 15].

Згідно з вимогами нормативно-правових актів, які регламентували реєстраційно-екзаменаційну діяльність ДАІ МВС УССР, під час заповнення реєстраційних документів при відсутності рельєфного маркування ідентифікаційного номера шасі на кузові (кабіні), рамі автомобіля до графи «№ шасі» вносився номер за порядком шасі, нанесений на заводській табличці [3, с. 228].

1.1. До 05.09.1988 року таблички встановлювалися в кузові (кабіні) автомобіля над вітровим склом, праворуч по ходу руху.

1.2. З 05.09.1988 року таблички встановлювались на вертикальній поверхні кожуху переднього правого колеса.

У зв'язку з конструктивними особливостями шасі маркувальна панель (лонжерон рами) під час довготривалої експлуатації піддається значному впливу корозії металу та потребує проведення ремонтно-відновлювальних робіт (перекрашування). В експертній практиці здебільшого зустрічаються випадки відсутності маркувань шасі, нанесених фарбою на заводі-виробнику.

Таким чином, основним носієм інформації про ідентифікаційний номер шасі автомобіля під час криміналістичного дослідження транспортного засобу виступає заводська табличка з маркуванням номера за порядком шасі. Завод виробник застосовував спосіб кріплення табличок за допомогою спеціальних металевих цвяхів. Цей спосіб кріплення надає зловмисникам можливість перевстановлення таблички на кузов (кабіну) іншого автомобіля без залишення явних слідів. Під час криміналістичного дослідження транспортного засобу необхідно приділяти особливу увагу виявленню слідів перезакріплення таблички, які залишаються на її поверхні та на поверхні голівок спеціальних металевих цвяхів після її перезакріплення [4, с. 36–42].

Список використаних джерел

1. Краткий автомобильный справочник. 10-е изд., перераб. и доп. М. : Транспорт, 1985. 220 с., ил., табл. (Гос. науч.-исслед. ин-т автомоб. трансп.).

2. Автомобили семейства УАЗ-452. Руководство по эксплуатации (РЭ 37.212.003-77). Министерство обороны СССР. Главное автомобильное управление. М. Воениздат 1985г. 214 с., ил.

3. Сборник нормативных документов, регламентирующих регистрационно-экзаменационную работу ГАИ / Киев : МВД УССР, УГАИ, 1987.

4. Методика криміналістичного дослідження легкових автомобілів з метою визначення справжності їх ідентифікаційних номерів, моделей і часу випуску / керівник авторського колективу Г. В. Прохоров-Лукін. Київ : КНДІСЕ, 1998. 344 с. (Рос. мовою).

5. Методика трасологічного дослідження рельєфних знаків / відповідальний виконавець С. М. Науменко. Київ: КНДІСЕ Мін'юсту України, 2015.

6. Шостак О. М., Науменко С. М., Граціанов А. І. Загальні відомості щодо фарбування кузовів легкових автомобілів. Експрес-аналіз лакофарбового покриття під час проведення комплексного дослідження транспортних засобів : довід. посіб. Київ : УВПД ГШ МВС України, 2008. 82 с.

7. https://uk.wikipedia.org/wiki/УАЗ_СГР.

Гаркуша Андрій Миколайович,
тимчасовий виконувач обов'язків
керівника Підрозділу детективів
цифрової криміналістичної лабораторії
Національного антикорупційного
бюро України, аспірант кафедри
кримінального процесу і
криміналістики юридичного
факультету Львівського
національного університету імені
Івана Франка

СТРАТЕГІЇ ТА ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ СИСТЕМ ЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ДОСТУПУ ДО КОМП'ЮТЕРНИХ СИСТЕМ

Одним із джерел доказів у кримінальному провадженні є комп'ютерні дані, що зберігаються в комп'ютерних системах чи їх частинах. У сучасних комп'ютерних системах як загального, так і спеціального призначення часто використовуються засоби захисту інформації від несанкціонованого доступу, які можуть перешкоджати дослідженню інформації, що зберігається в цих системах.

Це мікродослідження присвячене огляду ефективних стратегій та технічних засобів подолання систем логічного захисту доступу до сучасних комп'ютерних систем, якщо дослідження (вивчення) інформації, яка в них зберігається, може становити інтерес для сторони обвинувачення, зокрема слідчого / прокурора.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про інформацію» можливість захисту інформації є складовою права на інформацію, і тому використання цієї можливості становить правомірну поведінку, що впливає зі статей 3, 31, 32, 62, 63 Конституції України, ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає випадки обмеження зазначених конституційних та конвенційних гарантій – зокрема: право слідчого, прокурора долати системи логічного захисту доступу до них, у разі якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити чи зняти (деактивувати) систему логічного захисту (абз. 1 ч. 6 ст. 236), вилучати комп'ютерні системи, у тому числі мобільні термінали систем зв'язку, якщо доступ до них пов'язаний із подоланням систем логічного захисту (абз. 3 ч. 2 ст. 168), та можливість арешту комп'ютерних систем чи їх частин у разі, якщо доступ до них пов'язаний із подоланням систем логічного захисту доступу (абз. 2 ч. 3 ст. 170).

Системи логічного захисту доступу до комп'ютерних систем чи їх частин ефективно перешкоджають слідчому / прокурору здійснити доступ до комп'ютерних даних, що зберігаються на електронних носіях інформації цих систем, із метою її дослідження (вивчення). Іншими словами, слідчий /

прокурор не має можливості обробляти інформацію в електронній формі в комп'ютерній системі в потрібний момент через дію механізмів засобів захисту інформації – програмних, апаратних чи програмно-апаратних. Часто такі засоби активовані в мобільних (портативних) комп'ютерних системах – смартфонах, планшетах та ноутбуках.

На мою думку, ознаками стану активності систем логічного захисту доступу до комп'ютерних систем, їх частин слід вважати:

1) запит комп'ютерною системою пароля (коду) перед завантаженням операційної системи;

2) запит комп'ютерною системою пароля (коду) для розблокування інтерфейсу управління операційною системою та/або отримання доступу до комп'ютерних даних;

3) запит комп'ютерною системою пароля (коду) для запуску чи розблокування окремої прикладної комп'ютерної програми;

4) запит комп'ютерною системою пароля або ключа шифрування для безпосереднього розшифрування зашифрованих комп'ютерних даних у цій системі або її частині;

5) обмежені права користувача в розблокованій комп'ютерній системі, які не дозволяють отримати повний доступ та скопіювати повний набір комп'ютерних даних із комп'ютерної системи чи її частини штатними засобами цієї системи.

Якщо слідчий / прокурор стикнувся з активною системою логічного захисту доступу, доцільно залучити фахівців-криміналістів у сфері інформаційних технологій для подолання механізмів захисту інформації.

Із метою визначення стану систем логічного захисту доступу до комп'ютерних систем та подолання виявлених механізмів захисту інформації слідчий / прокурор може залучити фахівців у сфері інформаційних технологій як спеціалістів у порядку ч. 2 ст. 71 КПК України для отримання консультацій та безпосередньої технічної допомоги при проведенні процесуальних дій, а також як експертів у порядку ст. 243 КПК України – для отримання висновку з конкретних питань за результатами проведених досліджень.

На практиці подолання систем логічного захисту доступу часто полягає в потребі встановлення значення буквено-числового пароля, числового чи графічного коду (далі – пароль), який запитується комп'ютерною системою для отримання доступу до управління системою та комп'ютерних даних. Часто пароль потрібен також для розшифрування зашифрованих комп'ютерних даних, які зберігаються на електронних носіях інформації комп'ютерної системи.

У випадках, коли в комп'ютерній системі засоби захисту інформації реалізують надійні алгоритми шифрування комп'ютерних даних, установлення значення заданого користувачем пароля є необхідною умовою для подальшого дослідження (вивчення) інформації, оскільки від пароля користувача походить ключ шифрування, який, своєю чергою, використовується або для доступу до інших ключів шифрування, з використанням яких зашифровуються та розшифровуються комп'ютерні дані на рівні файлів (file-based encryption), або

ж для доступу до основного (робочого) ключа шифрування, з використанням якого зашифровуються та розшифровуються всі дані в межах визначеного розділу (full-disk encryption).

Для встановлення значення пароля потрібно отримати доступ до зашифрованих комп'ютерних даних із можливістю скопіювати з комп'ютерної системи або обробляти (без копіювання даних із системи) відповідний набір цих даних для проведення одного з ефективних силових методів криптоаналізу (силової атаки) – перебирання пароля на основі відомого шифр-тексту.

У сучасних комп'ютерних системах як алгоритм шифрування комп'ютерних даних переважно використовується блоковий симетричний шифр AES із довжиною ключа шифрування від 128 біт [1; 2; 3, с. 78], що призводить до практичної неможливості злому шифру через потребу у значних обчислювальних ресурсах і значних витратах часу [4, с. 679].

Із таких причин наступним завданням після отримання доступу до набору зашифрованих даних, який дозволяє здійснити силову атаку, є виконання безпосереднього перебирання паролів для визначення дійсного значення встановленого користувачем пароля.

За сприятливих обставин дійсне значення пароля чи ключа шифрування можна отримати з оперативної пам'яті комп'ютерної системи, не вдаючись до перебирання пароля, та застосувати для розшифрування даних.

Слід зазначити, що тривалість перебирання пароля залежить від багатьох факторів та може обчислюватися днями, тижнями, місяцями, а в деяких випадках – роками. Якщо значення пароля успішно встановлено, стають можливими доступ до комп'ютерних даних та/або управління комп'ютерною системою.

У разі дослідження сучасних смартфонів (планшетів) обсяг доступу до комп'ютерних даних, що може бути отриманий з відомим паролем або за умови незадіяного парольного захисту, є обмеженим.

У смартфонах (планшетах) можливість неруйнівного від'єднання основного електронного носія інформації не передбачена конструкцією. Виробники цих комп'ютерних систем із метою забезпечення стабільності роботи пристроїв запровадили обмеження на рівні операційної системи на доступ до повного набору комп'ютерних даних – для всіх користувачів, зокрема й тих, які володіють штатними правами доступу до системи максимального рівня.

Для обходу цього обмеження від залученого фахівця-криміналіста вимагається подолання механізмів захисту інформації, які реалізуються вбудованими засобами комп'ютерних систем поза волею користувача та не пов'язані з активним станом системи захисту інформації, що перебуває під контролем користувача. Із метою копіювання повного чи максимально доступного набору даних має бути реалізована атака, спрямована на отримання доступу до даних, які не доступні штатному користувачу (так зване «отримання вищих привілеїв»), що в сукупності становить окремий етап подолання систем логічного захисту доступу.

Якщо дані в комп'ютерній системі не зашифровані, завдання особи, яка залучена до подолання систем логічного захисту доступу до комп'ютерної системи, зводиться лише до копіювання повного набору даних.

В окремих випадках ефективним може бути використання інвазивних (руйнівних) методів зняття комп'ютерних даних, що полягають у фізичному відокремленні електронного носія інформації через випаювання від комп'ютерної системи та наступному зчитуванні комп'ютерних даних безпосередньо з носія інформації без використання засобів комп'ютерної системи (chip-off).

Кінцевою метою подолання систем логічного захисту доступу до комп'ютерних систем чи їх частин є копіювання повного набору комп'ютерних даних у відкритому (незашифрованому) вигляді та/або встановлення значення пароля для можливості управління системою. Досягнення цієї мети є передумовою подальшого комплексного дослідження (вивчення) інформації.

Інформація, що отримується за результатами подолання систем логічного захисту доступу до комп'ютерних систем, які є заблокованими, а пароль до них не відомий, на момент її отримання має найвищий рівень достовірності відносно моменту вилучення комп'ютерної системи, оскільки шифрування гарантує справжність користувацької інформації з конкретним семантичним змістом, яка створена в комп'ютерній системі до моменту її вилучення.

Реалізація описаних стратегій вимагає застосування спеціального обладнання та комп'ютерних програм, а також залучення фахівців-криміналістів, які володіють знаннями у сфері інформаційних технологій, зокрема інформаційної безпеки, та навичками роботи з конкретними технічними засобами.

Розробники комерційних засобів для цифрової криміналістики Magnet Forensics, Cellebrite, MSAB, Passware, Atola Technology, GMDSOFT, Compelson пропонують правоохоронним органам криміналістичні засоби, що реалізують ефективні механізми подолання систем логічного захисту доступу до сучасних комп'ютерних систем. Упроваджені механізми в цих засобах використовують уразливості засобів захисту інформації. Ці вразливості стали відомі розробникам криміналістичних засобів у результаті проведених власних досліджень або з інших джерел.

До ефективних засобів подолання систем логічного захисту доступу до комп'ютерних систем, їх частин та комп'ютерних даних належать зокрема такі:

- 1) Magnet Graykey, Magnet Verakey, Cellebrite Inseyets, XRY Pro, Passware Kit Mobile, MD-NEXT, MD-RED, MOBILedit Forensic (для телефонів, смартфонів і планшетів);
- 2) Passware Kit Forensic, Cellebrite Digital Collector, Atola Insight Forensic, комп'ютерна програма вільного користування Hashcat (для персональних комп'ютерів та серверів).

Окремі комерційні засоби подолання систем логічного захисту доступу до сучасних комп'ютерних систем підлягають експортному контролю з боку уповноважених органів держав, на території яких розробляються такі засоби.

Список використаних джерел

1. BitLocker overview. Microsoft Build: веб-сайт. URL: <https://learn.microsoft.com/en-us/windows/security/operating-system-security/data-protection/bitlocker> (дата звернення: 22.04.2024).

2. Encryption. Android Open Source Project: веб-сайт. URL: <https://source.android.com/docs/security/features/encryption> (дата звернення: 22.04.2024).

3. Apple Platform Security. May 2022. 219 с. URL: https://help.apple.com/pdf/security/en_US/apple-platform-security-guide.pdf (дата звернення: 22.04.2024).

4. Прикладна криптологія: Теорія. Практика. Застосування : монографія. Вид. 2-ге, перероб. і доп. [І. Д. Горбенко, Ю. І. Горбенко]. Харків : Видавництво «Форт», 2012. 880 с.

Гончар Лариса Володимирівна,
головний судовий експерт відділу
досліджень у сфері інформаційних
технологій Черкаського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ АТРИБУЦІЇ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ГРАВЮР

Сучасна експертиза художніх і культурних пам'яток, на відміну від мистецтвознавчої атрибуції, базується виключно на спільному застосуванні методів стилістичного та історико-матеріального аналізу в поєднанні з сучасним науково-лабораторним дослідженням матеріалів і технологій.

Незважаючи на розвиток технічного прогресу, серед багатьох мистецтвознавців усе ще, на жаль, існує негативний погляд на науково-технічну експертизу художніх творів. При цьому ігнорується один вагомий факт існування творів мистецтва і культури, у тому числі підробки, які правильно визначити візуально взагалі неможливо.

Інший шлях – суто лабораторний підхід, відірваний від стилістики або історії матеріальної культури, який не включає художньо-історичної інтерпретації результатів. У багатьох випадках технічний фахівець, що долучається зі сторони, взагалі не має уяви, які матеріали твору або елементи технології потрібно досліджувати для експертної оцінки або які елементи є авторськими, а які привнесені в результаті попередніх реставраційних робіт або в процесі природного чи штучного старіння.

Перш ніж застосовувати той або інший метод або прилад, фахівець повинен розуміти, що саме слід аналізувати, які ознаки матеріалу пам'ятки свідчать про його достовірність або про підробку. Науково-технічний фахівець має бути здатний до грамотної інтерпретації результатів свого аналізу на основі знання історії художніх матеріалів і технологій.

Питання стосовно виникнення гравюри як виду мистецтва було предметом багатьох дискусій. У Європі ж винахід гравюри на дереві пов'язаний технічно з друкуванням тканин за допомогою дерев'яних шаблонів – так звана вибійка і, принципово, з потребою замінити вишукані, унікальні форми мистецтва творами недорогими, допускають широке тиражування і поширення. Сам

принцип відбитка був відомий з найдавніших часів, спершу у вигляді рельєфних печаток, а з початку середніх століть і за допомогою фарби. Але цим способом друкувалися лише малюнки на тканинах. А ось до кінця XIV століття виникла необхідність друкувати на папері зображення і тексти.

Історія гравюри починається тільки з того моменту, коли опукле різьблення на дереві або карбування на металі здійснюється зі свідомим наміром отримання художніх відбитків.

Так приходимо до висновку, що метою роботи граверів було вже не прикрашання дерев'яних або металевих поверхонь, чи за допомогою них декорування тканини, а створення художнього зображення. Саме зображення, створення образу є метою, а матеріал, на якому воно відтискається – тільки носієм зображення, і він не має самостійного значення.

Відбитки з дерев'яних дошок є перехідним етапом до друкування за допомогою рухомих літер. Існує чимало даних, доказів, що ця техніка застосовувалася задовго до виходу в світ перших книжок, надрукованих рухливими літерами.

У старих колекціях окремі аркуші часто датувалися кінцем XIII століття. Проте подальший стилістичний аналіз установив більш пізнє походження. Тому, найімовірніше, першим експериментом гравюри на дереві слід вважати епоху кінця XIV та початку XV століття [5, с. 13].

У сучасних європейських музеях та приватних зібраннях можна знайти значну кількість аркушів, які можуть бути віднесені до цього початкового періоду, причому їх датування може бути приблизно встановлено тільки шляхом стилістичного аналізу і зіставлення з предметами інших галузей мистецтва, які більше піддаються датуванню. Здебільшого це прикраси рукописних книжок, часто розфарбовані від руки або розраховані на таке розмальовування, гральні карти, герби і трохи пізніше так звані Блокбатчі «Blockbuch» – ксилографічні книги. Так звані Догутенбергові друковані книги, які друкувалися з суцільних дошок з вирізаними на них літерами і малюнками-прикрасами.

Більшість ранніх одноаркушевих гравюр дійшла до нас лише в одному примірнику. Тому можна припустити, що до нашого часу дійшла тільки дуже невелика частина всієї продукції ранньої дерев'яної гравюри. І в цьому немає нічого дивного, оскільки гравюри надто легко піддавалися знищенню і мало охоронялися, бо не завжди вважалися матеріальною цінністю.

Проаналізувавши численні документи, найдавніші європейські гравюри на дереві, які збереглися до нашого часу, маємо лише приблизні орієнтири для їх датування і групової класифікації. Власне кажучи, для жодної дерев'яної гравюри до середини XV ст. у нас немає абсолютно точної дати, яку не можна заперечити.

Тільки дуже невелика кількість аркушів допускає приблизне датування завдяки рукописам, у яких вони були знайдені. Деякі припущення можна було б іноді зробити на підставі костюмів, якби тільки ми були більш точно поінформовані про зміни і про поширення окремих деталей озброєння та одягу. Але й тоді ми лише в рідкісних випадках могли б точно визначити, чи

стосується костюм дійсно цієї країни й епохи гравера, або ж зумовлений якимись старішими зображеннями чи вирізьбленими зразками, або невіглаством гравера чи його бажанням надати зображенню за допомогою старовинних або чужоземних нарядів більш фантастичного вигляду. Якість паперу і водяні знаки також не завжди дають точки опори для визначення місця походження гравюр. Завдяки торгівлі відбувалися переміщення паперу з країни в країну, а водяні знаки наслідували. Крім того, багато граверів торгували своїми гравюрами, мандруючи з місця на місце, і робили відбитки з дошок там, де їм це було потрібно, і де виручка від продажу відбитків дозволяла закупити новий запас паперу [3, с. 29].

Розфарбування також могло відбуватися не на місці виготовлення гравюри, однак більш точні технічні дослідження можуть допомогти встановити місцеві особливості розмальовки. Форма і навіть мова написів також не дозволяє робити точних висновків про місце походження гравюр, тому що саме в написах гравери найбільше перебували в залежності від тих зразків, за якими вони працювали. Крім того, вони вимушені були рахуватися і зі своїми покупцями, як про те свідчать багатомовні написи на деяких аркушах.

Залишається, по суті, тільки один шлях: встановити за допомогою підбору більш-менш одноманітних аркушів точні групи, які б представляли певний стиль, одну визначену фазу розвитку. Стилiстичне порiвняння мiж собою цих груп i їх порiвняння з творами монументального мистецтва дозволять нам тодi простежити розвиток гравюри аж до точно датованих i локальованих гравюр у друкованих книгах останньої чвертi XV ст.

Гравюра на міді зародилася, безсумнівно, в майстернях ювелірів, які не тільки самі повинні були вміти придумувати і малювати композиції, але здебільшого сполучали своє почесне ремесло золотих справ майстра з ремеслом живописця чи скульптора. Техніка гравюри на міді є незрівнянно рухливішою та пластичнішою, ніж техніка ксилографії, і допускає набагато більш індивідуальну й різноманітну обробку матеріалу. Тому історію гравюри на міді можна розглядати тільки з точки зору розвитку техніки. Насамперед потрібно простежити, як за допомогою техніки здійснювалися художні задуми самостійних граверів-творців. Тим більше, що майже всі видатні художники більш-менш постійно зверталися до гравюри на міді та офорту [4, с. 40–42].

Під час попереднього дослідження гравюри експерту необхідно перш за все зібрати інформацію стосовно стану збереження аркуша, виявити, чи є на ньому будь-які написи, скорочення, терміни, які прийняті в написах на гравюрах, – це і є морфологія гравюри.

Морфологія гравюри несе в собі достатньо глибокий зміст та надає інформацію стосовно історії та навіть техніки виконання, але необхідно правильно вміти користуватися поданою інформацією та читати її.

При оптичному методі найпершим кроком є те, що ми бачимо перед собою об'єкт певної форми, зображення на якому може бути в обрамленні, але найчастіше воно або орнаментальне, або лінійне чи алегоричне. Зображення має сліди відбитка від дошки. У старих роботах поля обрізали до відтиску дошки, а інколи і до самого зображення.

Наступне, що необхідно опрацювати при проведенні дослідження оптичним методом – вигравіровані написи. Деякі написи відносяться до авторства гравюри та складаються з прізвища, скорочених слів, які вказують на участь у створенні гравюри, дати виконання, техніки тощо. Зазвичай ці помітки робилися латиною, але трапляються й написи мовою тієї країни, де була випущена гравюра. Тому для атрибуції гравюри необхідно знати значення таких слів і скорочень, що містяться в довідкових матеріалах та енциклопедіях.

Дуже часто виникає проблема з атрибуцією, тому що замість прізвища або псевдоніма пишуть скорочення імені автора. У гравюрах на дереві авторство частіше позначалося монограмою, у середині XVI ст. почали з'являтися монограми різьбярів. У цьому випадку при монограмі зображувався маленький ніж – основний інструмент ксилографа того часу [3, с. 22].

Суттєве значення при аналізі аркушів гравюри має сам папір, на якому вона надрукована. За папером можна дослідити час випуску аркуша паперу, оскільки вони часто можуть мати філіграні, котрі є знаком фірми, що виготовила цей папір.

Для правильного визначення техніки виконання гравюри необхідно насамперед мати досвід перегляду численних робіт, а також достатній рівень знань щодо процесу виготовлення печатної форми та друку самої гравюри.

Гравюри, запозичаючи свої сюжети з релігії, історії, побуту народу, висвітлюючи погляди суспільства свого часу та певної громади, часто не гірше за відомі твори літератури повною мірою та яскраво відбивають періоди життя суспільства. Зауважимо, що колекціонування гравюр не досягло в Україні такого розвитку, як у Європі, але тим не менше, завжди знаходилося достатнє число любителів, що захоплювалися такою збиральницькою діяльністю. Тож, незважаючи на не завжди сприятливі історичні передумови, в Україні все ж таки існують колекції, зобов'язані своїм походженням шанувальникам мистецтва гравюри. У цьому середовищі поціновувачів існує досить значна кількість наукових дослідників історії розвитку гравюри.

Отже, тільки комплексний підхід може привести до повноцінних і найбільш правильних результатів для встановлення автентичності та атрибуції під час проведення досліджень.

Список використаних джерел

1. Гончаров А. Д. Об искусстве графики. М. : Молодая гвардия, 1960. 326 с. : ил.
2. Звонцов В. М. Основы понимания графики. М. : Академия художеств СССР, 1963. 71 с.
3. Кристеллер П. История европейской гравюры XV–XVIII века. М. : Искусство, 1939. 517 с.
4. Леман И. И. Гравюра и литография : очерки истории и техники. М. : ЗАО «Центрополиграф», 2004. 283 с.
5. Чаянов А. В. Старая западная гравюра : краткое руководство для музейной работы / предисл. Н. И. Романова. М.а : Изд. М. и С. Сабашниковых, 1926. 81 с.

Горішній Євген Іванович,
заступник начальника відділу
Українського науково-дослідного
інституту спеціальної техніки та судових
експертиз Служби безпеки України

Волоков Володимир Олександрович,
старший судовий експерт Українського
науково-дослідного інституту спеціальної
техніки та судових експертиз Служби
безпеки України

Струк Іван Анатолійович,
провідний судовий експерт Українського
науково-дослідного інституту спеціальної
техніки та судових експертиз Служби
безпеки України

БЕЗПЛОТНІ ЛІТАЛЬНІ АПАРАТИ, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Безпілотні літальні апарати (далі – БпЛА) уперше з'явилися під час Другої світової війни. Згодом у кінці 1950-х років створюються безпілотні розвідники, а в 70-х починають проводитися науково-дослідні розробки у сфері бойових БпЛА, а також безпілотних літаків із великою висотою і тривалістю польоту, призначених для тривалого спостереження, збору та передачі розвідувальної інформації противника.

Згодом БпЛА знаходять широке застосування і в інших видах діяльності людини: у сільському господарстві для запилення рослин на полях; для доставки медикаментів і гуманітарних вантажів у важкодоступні райони; для перевірки ліній електропередачі, трубопроводів тощо. БпЛА можуть використовуватися і державною службою з надзвичайних ситуацій для моніторингу і прогнозування [2].

Малі БпЛА протягом останнього десятиліття набули широкого використання та, незважаючи на їх складну конструкцію, використовувалися звичайними користувачами для забезпечення господарських (у широкому сенсі) потреб.

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну надало нового поштовху для розвитку бойових БпЛА та переоснащення цивільних апаратів для виконання військових цілей.

Безпілотний літальний апарат (*англ.: unmanned aerial vehicle, скор. UAV; або англ.: remotely piloted vehicle, нім. unbemanntes Luftfahrzeug, скор. RPV, скор. БпЛА або дрон*) – літальний апарат, який може злітати, здійснювати політ і сідати без фізичної присутності пілота на його борту [1].

Безпілотний літальний апарат (БпЛА) – повітряне судно, призначене для виконання польоту без пілота на борту, керування польотом якого і

контроль за яким здійснюються відповідною програмою або за допомогою спеціальної станції керування, що знаходиться поза повітряним судном.

Безпілотний авіаційний комплекс (безпілотна авіаційна система) – безпілотне повітряне судно, пов’язані з ним пункти дистанційного пілотування (станції наземного керування), необхідні лінії керування і контролю та інші елементи, вказані в затвердженому проєкті типу цього комплексу. Цей комплекс може охоплювати кілька безпілотних літальних апаратів [4; 5].

Іншими словами «безпілотник» – це літальний апарат, яким дистанційно керує один або кілька пілотів за допомогою каналів зв’язку.

Їх можна класифікувати відповідно до:

- типів системи керування;
- ваги;
- масштабу завдань;
- паливної системи;
- типу крила;
- тривалості польоту;
- практичної висоти (стелі) польоту;
- типу літального апарату;
- базування;
- правил польотів;
- кількості застосувань;
- типу паливного бака;
- радіусу дії;
- максимальної швидкості польоту;
- кількості двигунів;
- використання;
- напрямку підйому / посадки;
- типу підйому / посадки;
- часу отримання зібраної інформації.

Класифікація Міжнародної асоціації з безпілотних літальних систем UVSI (Association for Unmanned Vehicle Systems International) розрізняє БпЛА відповідно до:

- льотної маси;
- тривалості польоту;
- дальності польоту;
- висоти польоту;
- галузі використання.

Відповідно до льотної маси виділяють:

- мікро БпЛА (Micro UAS) – вагою до 1 кг;
- малий БпЛА (Small UAS) – від 1 до 25 кг;
- середній БпЛА (Medium UAS) – від 25 до 150 кг;
- великий БпЛА (Large UAS) – понад 150 кг.

За призначенням розрізняють:

комерційні БпЛА, що застосовуються з метою отримання прибутку, зокрема в агрокультурі, при відеозніманні, геологічних дослідженнях тощо;

військові БПЛА, призначені для військових операцій, розвідки, підтримки, виконання завдань зв'язку тощо;

громадські БПЛА для цивільних цілей, таких як пошук і порятунок, моніторинг довкілля, наукові дослідження тощо.

За дальністю і тривалістю польоту БПЛА характеризують як:

короткотермінові (Short-Endurance) – з дальністю і тривалістю польоту до години;

середньотермінові (Medium-Endurance) – від однієї до кількох годин;

довготермінові (Long-Endurance) БПЛА – дальність і тривалість польоту яких понад кілька годин (до кількох десятків).

БПЛА також можна класифікувати за таким додатковим критерієм, як тип приводу:

електричні БПЛА – потребують електричного джерела живлення для руху;

БПЛА з паливними елементами (Hybrid UAS) використовують і електричні, і паливні системи живлення;

БПЛА з паливом (Internal Combustion Engine UAS), що рухаються за допомогою двигуна внутрішнього згорання.

Цю класифікацію застосовують для визначення типів і характеристик БПЛА, залежно від галузей використання та функціональних можливостей.

Проте сам перелік цих ознак не тільки показує унікальні можливості гнучкого використання БПЛА, але і диктує необхідність мати комплексний набір систем.

Безпілотні системи вже безумовно довели свою ефективність у сфері бойового використання. Разом з цим, військовими експертами наголошується, що темп упровадження БПЛА залишається недостатнім. Є проблеми вдосконалення систем СЗ (Command, Control and Communications), технологій обробки зображень та інфраструктури, які ще створюють перешкоди на шляху інтенсифікації впровадження сучасних повітряних систем БПЛА.

Дуже важливою проблемою, стримуючою розвиток БПЛА, є задача забезпечення передачі інформації по каналах зв'язку між «безпілотником» і наземним пунктом управління у необхідній кількості, із заданою швидкістю і без спотворення [3].

Враховуючи особливості БПЛА та можливість їх використання як у цивільному, так і у військовому обігу, питання вартості та маркувальних даних вирішується судовими експертами за експертними спеціальностями 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів» та 12.5 «Оцінка майна і техніки військового призначення та озброєння».

Для визначення вартості цивільних БПЛА використовуються методи і підходи, окреслені у Національному стандарті № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440.

Для визначення вартості БПЛА військового призначення, з урахуванням обмеженості ринку, можливо застосування Методики визначення залишкової

вартості майна Збройних сил України та інших військових формувань, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 29.05.1998 № 759.

Окремо слід зазначити про необхідність напрацювання окремих методів до оцінки БПЛА, які мають подвійне призначення та можуть використовуватися як у цивільних, так і у військових цілях.

Список використаних джерел

1. Все про російські та українські безпілотники в інфографіці: характеристики, використання. Надя Кельм, Денис Губашов. URL: <https://texty.org.ua/projects/107398/povitryani-vijny-bezpilotni-litalni-aparatu-zahoryly-nebo/> (дата звернення 02.05.2024)

2. Капуста А. І. Нелінійна стохастична фільтрація звукових сигналів безпілотних літальних апаратів. Дипломна магістерська робота. Київ, 2019. С. 3–29.

3. Класифікація безпілотних літальних апаратів. О. І. Тимочко, Д. Ю. Голубничий, В. Ф. Третяк, І. В. Рубан. URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/878899d8-b7a7-4481-af22-9835c0748ba0/content> (дата звернення 02.05.2024)

4. Про затвердження Інструкції із застосування військовослужбовцями Національної гвардії України технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13.01.2021 № 12.

5. Про затвердження Правил виконання польотів безпілотними авіаційними комплексами державної авіації України : наказ Міністерства оборони України від 08.12.2016 № 661.

Гребенюк Аліна Андріївна,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти спеціальності 081
Право факультету історії, бізнес-освіти
та права Центральноукраїнського
державного університету імені
Володимира Винниченка

Чорна Марина Василівна,
науковий керівник, старший викладач
кафедри права та правоохоронної
діяльності Центральноукраїнського
державного університету
імені Володимира Винниченка

УМОВИ ТА ВИМОГИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ

Саме під втратою матеріалів кримінального провадження розуміється зникнення, а саме: загублення, знищення, викрадення частини матеріалів провадження або всього провадження. Також втратою матеріалів провадження

потрібно вважати і втрату окремими документами ознак документів (наприклад, вплив природних факторів, що не дає можливості однозначно встановити зміст документа).

Слід зазначити, що причини втрати матеріалів кримінального провадження можуть бути різноманітними, а саме: недбалість осіб, відповідальних за їх зберігання; протиправні дії зацікавлених осіб (умисне знищення, викрадення матеріалів); наслідки стихійних явищ, природних факторів, техногенних аварій.

Загалом, метою відновлення втраченого кримінального провадження є одержання конкретного кримінального провадження як специфічного документального утворення для забезпечення успішного вирішення загальних завдань, поставлених перед кримінальним процесом.

Безумовно, що провадження із відновлення втрачених матеріалів є самостійним видом провадження. Такі особливості провадження із відновлення втрачених матеріалів виявляються, зокрема, в обмеженні дії деяких принципів кримінального провадження та визначенні інших загальних умов його здійснення. Саме для забезпечення єдиного порядку правозастосування та виконання завдання провадження із відновлення втрачених матеріалів потрібен правильний підхід до розуміння загальних умов такого провадження. Разом із тим необхідно брати до уваги не тільки зміст ст. 524 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПКУ), але й інших статей Розділу VII цього Кодексу [3].

Тому, розглядаючи зазначені статті можна виділити такі загальні умови здійснення провадження із відновлення втрачених матеріалів.

По-перше, відновленню підлягають тільки матеріали кримінального провадження. Відповідно до положень ч. 1 ст. 317 КПКУ під ними потрібно розуміти сукупність документів, що подані суду учасниками під час судового розгляду, обвинувальний акт чи клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, рішення суду, винесені у процесі й за результатами судового провадження, акти фіксації перебігу судового засідання, технічні носії інформації тощо.

Згідно ч. 1 ст. 527 КПКУ обсяг матеріалів, які підлягають відновленню, визначає заявник. Проте суд, який розглядає це провадження, може не погодитися із позицією заявника й на власний розсуд визначити коло матеріалів, які необхідно відновити [1].

По-друге, відповідно зі ст. 524 КПКУ поновлені можуть бути тільки матеріали провадження, щодо яких було ухвалено вирок чи винесено ухвалу, якою завершено провадження по справі.

По-третє, матеріали провадження були втрачені після прийняття судом рішення по суті провадження. Ця умова впливає із попередньої, адже зміст втрачених матеріалів був досліджений судом за участю сторін та відображений у різних процесуальних документах, технічних носіях інформації.

Варто звернути увагу на те, що при цьому суд, не вдаючись до повторного вирішення правового спору, зосереджується на юридичному «копіюванні» втрачених матеріалів. Наявність вироку у втраченому провадженні виключає будь-яку діяльність із додаткового збирання фактичних даних про обставини, що підлягають доказуванню. Відтворення можливе лише шляхом відновлення

матеріалів провадження у попередньому обсязі. Для цього найчастіше використовують збережені сторонами письмові матеріали, копії процесуальних рішень.

Також у разі втрати матеріалів під час досудового розслідування чи триваючого судового провадження між сторонами продовжує існувати кримінально-правовий спір. Учасники провадження можуть не погоджуватися з повнотою та правильністю встановлення обставин правопорушення, із можливістю використання тих чи інших доказів для доказування таких обставин. Та правовий спір продовжується й надалі, то його вирішення можливе тільки шляхом проведення повторних слідчих чи інших процесуальних дій, тому матеріали такого провадження у разі їх втрати не можуть бути відновлені у порядку [2, с. 210].

Безумовно, що відновлення втрачених матеріалів у таких випадках може бути здійснене шляхом нового досудового розслідування або нового судового розгляду.

По-четверте, відновлення потрібне для захисту прав та інтересів учасників судового провадження. Відповідно до ч. 2 ст. 528 КПКУ, ускладнення або неможливість реалізації процесуальних прав та законних інтересів учасниками кримінального провадження якраз і є рушійною силою цього провадження (наприклад, для обвинуваченого процесуальний інтерес може полягати у скасуванні обвинувального вироку) [4].

Отже, можна зробити висновок, що відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження є особливим видом кримінального провадження, у ході якого суд на підставі виявлення факту втрати матеріалів кримінального провадження, у якому судом прийнято завершальне рішення по суті спору між сторонами за заявою осіб, права та інтереси яких потребують захисту, вчиняє дії, спрямовані на повне та точне встановлення відомостей про обставини, які були зафіксовані у цих матеріалах, з метою їх відтворення у процесуальних документах.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. *Голос України*. 2012. № 90–91.
2. Лобойко Л. М., Банчук О. А. *Кримінальний процес : навчальний посібник*. Київ : Ваіте, 2014. 280 с.
3. Гончаренко В. Г. *Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила*. Київ : ЮСТІНІАН, 2012. 1056 с.
4. Банчук О. А., Благута Р. І., Бущенко А. П. *Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка*. Харків : Фактор, 2013. 907 с.

Діброва Оксана Миколаївна,
головний судовий експерт відділу
судової експертизи № 1 (м. Кривий Ріг)
лабораторії судової експертизи
(м. Кривий Ріг) Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС

РОЛЬ ТРАСОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Судово-експертна діяльність в умовах воєнного стану в Україні стикається з численними викликами та проблемами, але незважаючи на це, має важливе значення для забезпечення правопорядку та безпеки в країні. Збереження й посилення набутого досвіду є одним із пріоритетних завдань мережі судово-експертних установ України як у період дії воєнного стану, так і під час повоєнного відновлення [1].

Останнім часом незаконне переправлення осіб через державний кордон України поза пунктами пропуску з різних мотивів (торгівля людьми; нелегальна міграція; незаконний перетин кордону особами, які оголошені в розшук; кримінальні правопорушення терористичного спрямування тощо) набуло загрозливих для національної безпеки масштабів, оскільки, особливе географічне розташування України, наявність спільних кордонів із державами-членами Європейського Союзу, тимчасова окупація частини території України є сприятливими факторами для вчинення такого роду кримінальних правопорушень [2; 3].

На сьогодні незаконне переправлення осіб через державний кордон України (в'їзд і виїзд) залишається одним із найприбутковіших видів злочинної діяльності [4]. У ст. 332 КК України передбачено кримінальну відповідальність за незаконне переправлення осіб через державний кордон України, організацію незаконного переправлення, керівництво такими діями або сприяння їх учиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод [5]. Викриття й розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії потребує активнішого застосування спеціальних знань для одержання доказової інформації за допомогою експертів [2].

Основне значення криміналістичної характеристики незаконного переправлення осіб через державний кордон України полягає в рекомендуванні найоптимальніших напрямів розслідування, засобів і методів збирання доказової інформації та встановлення всіх обставин, що підлягають з'ясуванню, враховуючи кримінально-правову характеристику та механізм учинення протиправного діяння, передбаченого ст. 332 КК України, а також предмет доказування в цій категорії кримінальних проваджень [4].

Тобто актуальним є питання взаємодії між правоохоронними органами, при виявленні, фіксації, розслідуванні та розкритті незаконного перетину

державного кордону. Саме ефективність виявлення, фіксації та розслідування зазначених злочинів залежить від успішної взаємодії учасників процесу [6].

Практика розслідування порушень державного кордону свідчить про те, що слідчі активно використовують спеціальні знання у формі судової експертизи, що сприяє встановленню об'єктивної істини в кримінальному провадженні.

Судові експертизи є специфічним засобом встановлення доказів у кримінальному судочинстві. Вони мають такі основні ознаки: 1) використання спеціальних знань; 2) процесуальна форма призначення і проведення експертизи; 3) проведення дослідження з метою встановлення обставин, що мають важливе значення для вирішення справи; 4) безпосереднє дослідження об'єктів експертизи; 5) оформлення результатів у спеціальному процесуальному документі [7].

Призначення та проведення судових експертиз у таких кримінальних провадженнях спрямоване на ідентифікацію правопорушника, засобів учинення й приховування кримінально-протиправних дій [4].

Матеріальні сліди незаконного переправлення осіб через державний кордон слід шукати у місцях накопичення нелегальних мігрантів (конспіративні квартири), а також у місцях безпосереднього перетинання кордону. До них належать:

- сліди життєдіяльності осіб, яких незаконно переправляють через державний кордон у місцях їх попереднього перебування чи у місцях перетину державного кордону;

- сліди транспортних засобів, на яких їх перевозять;

- сліди осіб, яких незаконно переправляють, виявлені під час перетину;

- сліди осіб, які незаконно переправляють інших осіб через державний кордон;

- сліди подробиці паспортних та інших документів тощо.

Найбільш часто ідеальними слідами (тими, що відобразилися у пам'яті людини) володіють самі особи, яких незаконно переправляють через державний кордон [8].

Зокрема, одним з найдоцільнішим у розслідуванні зазначеної категорії кримінальних проваджень є залучення експертів та проведення трасологічної експертизи (експертиза слідів ніг людини, експертиза взуття, експертиза слідів транспортних засобів) [6, 9].

До основних завдань трасологічної експертизи належать: 1) ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально означених об'єктів за матеріально фіксованими слідами 2) відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь; 3) діагностика (встановлення властивостей, станів) об'єктів; 4) ситуаційні завдання (встановлення механізму слідоутворення тощо).

Трасологічна експертиза дає можливість встановлювати факти, які належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворювальних об'єктів. Завданнями трасологічної експертизи може бути пошук на предметах обстановки місця події слідів взаємодії з іншими предметами, придатність цих слідів для ідентифікації або про наявність у цих слідах ознак, які орієнтують на пошук певних об'єктів або їх власників.

Призначення трасологічних експертиз здійснюється для доведення вини злочинних діянь осіб, причетних до незаконного переправлення осіб через державний кордон, зокрема, функціонування каналів нелегальної міграції [7].

Трасологічна експертиза поділяється на низку видів, які, у свою чергу, включають окремі підвиди експертних досліджень. Однак не всі вони призначаються у розслідуванні злочинів даної категорії, зокрема корисним буде призначення таких видів трасологічної експертизи як: слідів людини (дактилоскопічна експертиза, експертиза слідів інших ділянок тіла людини (губ, вух, чола, носа тощо) і слідів нігтів, експертиза слідів босих та одягнених у шкарпетки (панчохи, колготки) ніг людини, слідів взуття; щодо встановлення цілого за окремими частинами; транспортних засобів і утворених ними слідів [8].

Найтипівішими слідами, які візуально виявляє та вилучає спеціаліст у зазначеній категорії кримінальних правопорушень, є сліди взуття людини та шин транспортних засобів. Криміналістичне значення слідів транспортних засобів залежить від відомостей, які встановлюють за результатами їх попереднього огляду, а саме: групова належність транспортного засобу (вид, марка); тотожність транспортного засобу або окремої його частини (колеса, шини); можливі несправності деяких механізмів (сліди гальмування дають підстави для висновку про неодноразову дію колісних гальм; якщо виявлено гальмівну рідину – про несправність гідравлічного приводу гальм); окремі обставини події (напрямок руху транспортного засобу, застосування гальм, швидкість руху перед гальмуванням) [2].

У зв'язку з використанням переправниками транспортних засобів: 1) на ділянках, не обладнаних інженерними засобами охорони кордону, переміщення на транспортних засобах здійснюється безпосередньо через лінію державного кордону; 2) на ділянках, на яких неможливе перетинання лінії державного кордону, зокрема, у зв'язку з використанням на цих ділянках систем охорони кордону (для доставки в пункти накопичення (підготовки до переправлення через кордон) або доставки максимально близько до лінії кордону для подальшого перетинання кордону в пішому порядку) все більшого значення набуває ідентифікація транспортних засобів, на яких перевозилися нелегальні мігранти. Вирішення цього питання можливе при проведенні трасологічних експертиз слідів транспортних засобів і слідів рук людини (нелегальних мігрантів), яких перевозили в певному транспортному засобі.

На вирішення трасологічної експертизи слідів ніг (взуття), вилучених на сухопутних ділянках державного кордону, доцільно ставити такі питання: 1) чи є на поверхні сліди босих ніг (взуття) людини і чи придатні ці сліди для ідентифікації людини (взуття); 2) чи залишені сліди цією особою або шкарпетками, або взуттям, вилученим у певної особи; 3) чи залишені сліди ніг (взуття), виявлені в різних місцях, однією і тією ж особою (взуттям); 4) взуттям якого виду залишені сліди і які його характеристики й особливі ознаки (розмір, ступінь зносу тощо); 5) який орієнтовний зріст людини, яка залишила сліди; 6) які особливості ходи людини виявлялися в доріжці слідів; 7) який механізм утворення слідів взуття [7].

Великий вплив на якісне й своєчасне проведення судових експертиз мають матеріали, які надаються експерту, і насамперед це тактичні особливості оформлення постанови про призначення експертизи слідчим. Кожна постанова вимагає від слідчого індивідуального підходу, і важливо, щоб мета й завдання, які ставляться перед експертом, були належним чином сприйняті і зрозумілі. Ефективним засобом перевірки правильності кваліфікації кримінально караного діяння й встановлення об'єктивної істини під час розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України є вміння слідчого (прокурора) використовувати спеціальні знання судових експертів [10].

Аналіз практики призначення та проведення експертиз при розслідуванні незаконного переправлення осіб (нелегальних мігрантів) через державний кордон України дає підстави визначити окремі проблемні питання, що виникають, а саме: а) порушення державного кордону виявляються та фіксуються органами охорони державного кордону, а кримінально-процесуальну діяльність із розслідування таких порушень здійснюють слідчі інших правоохоронних відомств, які і визначають форму реалізації спеціальних знань у кримінальному провадженні. Саме різна підвідомчість не завжди може сприяти найбільш повному виявленню, фіксації та зберіганню слідів і речових доказів, що в подальшому буде впливати на формування доказової бази, оскільки службові особи прикордонної служби не мають необхідної спеціально-криміналістичної підготовки; б) доцільним є залучення працівників експертних установ безпосередньо до службово-оперативних та розшукових заходів, а також для проведення огляду місця події спільно із службовими особами Державної прикордонної служби з метою забезпечення та збереження доказової бази [7]. Так як під час огляду місця події, пов'язаного з незаконним перетином кордону поза пунктами пропуску, у зв'язку з недостатнім залученням спеціалістів і використанням техніко-криміналістичних засобів не всі докази виявляють, вилучають і досліджують, передусім це стосується початкового етапу розслідування. Крім того, під час створення слідчо-оперативної групи для проведення огляду місця події слід ураховувати, що один з її членів повинен мати достатній досвід роботи з проведення першочергових слідчих (розшукових) дій у процесі розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії [2].

Таким чином, використання спеціальних криміналістичних знань при розслідуванні незаконного переправлення осіб через державний кордон України та тісна взаємодія установ Експертної служби МВС України з органами охорони державного кордону України, її експертними установами є важливим для виявлення, розкриття, розслідування цієї категорії злочинів. У зв'язку з цим окремі форми такої взаємодії у вигляді використання спеціальних знань потребують розвитку, змін та вдосконалення як організаційно, так і тактично.

Список використаних джерел

1. Досвід діяльності експертних служб в умовах воєнного стану / [Юрій Чечіль]. *Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного*

стану в Україні : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Львів, Київ, Одеса 28 вересня 2023 року) : тези доповідей / відп. ред. Роман Заяць, Юрій Чечіль, Дмитро Кішко. Львів : Растр-7, 2023. 326 с.

2. Особливості залучення спеціаліста до проведення огляду під час розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України поза пунктами пропуску / [Климчук М. П., Бегалов Є. П.]. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15).

3. Підстави кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон України / [Шульга А. М., Цвіркун Н. Ю.]. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2017. № 1 (15).

4. Характеристика обстановки та типових слідів незаконного переправлення осіб через державний кордон України / [Горин М. С.]. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2022. № 4 (78). С. 251–257. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/104.pdf

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

6. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним перетином державного кордону України в умовах воєнного стану / *Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні* : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Львів, Київ, Одеса 28 вересня 2023 року) : тези доповідей / відп. ред. Роман Заяць, Юрій Чечіль, Дмитро Кішко. Львів : Растр-7, 2023. 326 с.

7. Використання спеціальних криміналістичних знань при розслідуванні незаконного переправлення осіб через державний кордон України / [Капітанчук Л. Ю., Кравчук О. В., Літвін Ю. І.]. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. file:///C:/Users/1/Downloads/Vlduvs_2016_1_33.pdf

8. Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України : метод. рек. / [Чернявський С. С., Вознюк А. А., Брисковська О. М. та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 64 с.

9. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України як фактор нелегальної міграції: особливості розслідування кримінальних проваджень в процесі здійснення кримінального переслідування / [Гузела М.]. 2018 <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/c9561ecf-b879-4f50-92a51d08b95469b5/content>

10. Окремі недоліки призначення судових експертиз/ [Сергій Чумак]. *Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні* : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Львів, Київ, Одеса, 28 вересня 2023 року) : тези доповідей / відп. ред. Роман Заяць, Юрій Чечіль, Дмитро Кішко. Львів : Растр-7, 2023. 326 с.

Дивнич Анатолій Володимирович,
заступник завідувача відділу
економічних досліджень
Полтавського НДЕКЦ МВС

СУДОВА ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ: ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ У КОНТЕКСТІ ЇХ ДОКАЗОВОЇ ДОСТОВІРНОСТІ ТА ДОСТАТНОСТІ

Рівень ефективності судово-експертної діяльності визначається достатністю наданих на дослідження матеріалів. Оцінка значущості наданих об'єктів як доказів не належить до повноважень судового експерта-економіста. Водночас результат судової економічної експертизи, зокрема, у кримінальних провадженнях стосовно бюджетної сфери, прямо залежить від встановлених експертом характеристик вказаних об'єктів.

У процесуальному законодавстві України в якості властивості значущості доказу застосовується дефініція достовірності, трактування якої має певні відмінності (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння поняття «достовірність доказів» відповідно до національного процесуального законодавства

Законодавчий акт	Визначення
Цивільний процесуальний кодекс України [1] (ч. 1 ст. 79)	«Достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи»
Кодекс адміністративного судочинства України [2] (ч. 1 ст. 75)	
Господарський процесуальний кодекс України [3] (ч. 1 ст. 78)	«Достовірними є докази, створені (отримані) за відсутності впливу, спрямованого на формування хибного уявлення про обставини справи, які мають значення для справи»

Статтею 94 Кримінального процесуального Кодексу України [4] передбачена процедура оцінювання доказів органами досудового розслідування та судом, зокрема, стосовно їх достовірності.

Природа кримінальних правопорушень в економічній сфері полягає у протиправному впливі на фінансово-господарську діяльність суб'єкта господарювання. Як правило, у результаті такого впливу відповідні первинні документи та реєстри бухгалтерського обліку містять недостовірні дані, документальне оформлення господарських операцій спотворене та не відображає об'єктивну дійсність. У подальшому, слідчим органом вказані документи долучаються до матеріалів кримінального провадження і надаються на судову економічну експертизу (рис. 1).

Загалом, висновок експерта надає цілісності розрізненним даним, зміст

яких, завдяки використанню експертом своїх спеціальних знань, перетворюється у придатний до сприйняття та зрозумілий для користувачів матеріал. Така емерджентність інформації, що міститься у висновку експерта, ґрунтується на результатах дослідження документів, наданих на судову економічну експертизу.

Рис. 1. Можливий сценарій походження об'єктів судової економічної експертизи з недостовірними даними (на прикладі кримінального провадження у бюджетній сфері)

Джерело: побудовано автором

Розглядаючи функцію такого перетворення у зворотному порядку, зазначимо, що вся область нових знань, здобутих експертом, залежить від повноти та об'єктивності вихідних даних. У контексті проведення судової економічної експертизи ця залежність стосується ступеня дотримання форми та змісту наданих документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності, документів про економічну діяльність підприємств й організацій та документів фінансово-кредитних операцій.

Тобто, якщо слідчим органом з метою документального підтвердження певного економічного показника чи економічної події на дослідження надаються документи, які містять завідомо неправдиві відомості, такі об'єкти не відповідають критерію доказової достовірності. При цьому судовий експерт-економіст, не надаючи правової оцінки вказаним документам щодо їх достовірності, не може лише на їх основі зробити будь-який висновок.

У вказаній ситуації інформаційної недостатності здійснюється:

– або постановка експертного завдання стосовно використання при дослідженні додаткових даних, наприклад, відображених у висновках експертів за іншими експертними спеціальностями, чи врахування певних встановлених фактів. Проте, іноді такі дані відсутні чи розсекреченими доказами не підкріплені;

– або складається повідомлення про неможливість проведення судової експертизи.

Вимушене призначення економічних експертиз стосовно документів з недостовірними даними часто супроводжується неможливістю здобуття додаткових доказів, що, в свою чергу, спричинене недостатнім законодавчим забезпеченням правоохоронної діяльності. Так, при дослідженні матеріалів кримінальних проваджень стосовно бюджетної сфери спостерігається певний нонсенс: у держави (в особі правоохоронного органу) відсутні достатні інструменти контролю щодо знов-таки держави (в особі бюджетної установи, щодо керівництва якої наявна підтверджена інформація про факти протиправної діяльності). Зазначене стосується як окремих процедур документування, так і функції відновлення спотвореного бухгалтерського обліку бюджетної установи до стану, придатного для проведення економічної експертизи.

Наприклад, податкові органи під час проведення перевірок мають право вимагати проведення інвентаризації активів (пп. 20.1.9 п. 20.1 ст. 20 Податкового кодексу України [5]). Водночас, правоохоронні органи, навіть в умовах війни, позбавлені можливості ініціювати ревізію діяльності бюджетних установ (у тому числі на підставі звернення до суду) чи брати участь в інвентаризації активів, до яких належали об'єкти злочинних посягань. Вказане було б дієвим інструментом здобуття достовірних доказів у достатньому обсязі.

Таким чином, проведення судової економічної експертизи прямо залежить від достовірності та достатності відомостей, відображених у наданих документах. Необхідним є актуалізація чинного процесуального законодавства в частині розширення повноважень правоохоронних органів при розслідуванні кримінальних правопорушень у бюджетних установах.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 15.04.2024).

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. Дата оновлення 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 15.04.2024).

3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. Дата оновлення 14.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 15.04.2024).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення 28.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 15.04.2024).

5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. Дата оновлення 01.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 15.04.2024).

Дудик Вадим Миколайович,
старший судовий експерт експерт
групи трасологічного обліку
лабораторії криміналістичних видів
досліджень Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТРАСОЛОГІЧНОГО ОБЛІКУ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Ефективність використання трасологічного обліку в розкритті злочинів залежить як від якості проведення оглядів місць подій, кількості призначених судових трасологічних експертиз, так і від кількості наданих для перевірки за оперативно-пошуковими колекціями об'єктів: зразків взуття підозрюваних осіб, вірогідних знарядь зламу, рукавичок, транспортних засобів.

Раніше, до реформування органів внутрішніх справ, у кожному районному відділенні міліції розташовувалися експертно-криміналістичні підрозділи, які, у свою чергу, проводили експертні дослідження та займалися формуванням оперативно-пошукових колекцій. Узгоджені дії працівників оперативних та експертних підрозділів дозволяли достатньо ефективно використовувати криміналістичні обліки при розслідуванні злочинів.

Реформування системи МВС створили ситуацію, у якій працівники оперативних та слідчих підрозділів все менше приділяють увагу використанню трасологічних обліків в розкритті та розслідуванні злочинів, або взагалі не володіють ситуацією щодо можливостей використання криміналістичних обліків в боротьбі зі злочинністю, внаслідок чого значні масиви інформації про вчинені злочини не перевіряються.

Практика свідчить, що незважаючи на проведені заняття з працівниками підрозділів Національної поліції та направлення інформаційних листів, запити на перевірку взуття підозрюваних осіб регулярно продовжують надходити з одних і тих же підрозділів, у яких, як правило, керівниками є колишні працівники оперативних підрозділів з багаторічним стажем.

Вирішити цю проблему можливо, якщо організувати систему перевірки підозрюваних осіб аналогічно перевіркам пальців та долонь рук за дактилоскопічним обліком. Ефективності функціонування трасологічних

обліків сприяло б створення спільних інформаційно-пошукових систем, баз даних взуття та підшов.

Слід зазначити, що наказом МВС України від 16.03.2020 № 257 передбачено формування й ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України». Однією із цілей ІІ «Слід» є облік інформації про об'єкти, вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій, та встановлення зв'язків між даними, що мають значення для кримінального провадження. Це фактично зобов'язує підрозділи криміналістичного забезпечення органу досудового розслідування поліції вести криміналістичні обліки на місцевому рівні. Але на практиці ефективність використання цієї підсистеми залежить від рівня підготовки інспекторів-криміналістів. До того ж якість даної слідчої інформації, як і придатність слідів для порівняльного дослідження, можливо визначити лише після проведення судової експертизи. Всю слідову інформацію надсилають, обліковують та систематизують на рівні НДЕКЦ МВС. Тому створення спільних баз або надання працівникам Експертної служби доступу до інформаційних ресурсів, що оброблюються в ІІ «СЛІД», може сприяти підвищенню ефективності перевірки слідчої інформації, що вилучається з місць скоєння злочинів, за криміналістичними обліками.

У значенні оперативно-пошукових колекцій слідів низу взуття в розслідуванні та розкритті злочинів сумніватися не доводиться. Але ефективність використання інших колекцій викликає сумніви.

Так, наприклад, оперативно-пошукова колекція слідів знарядь зламу формується здебільшого з зображень слідів на об'єктах, які залишаються однією і тією же групою інструментів – ножівками по металу, ножами, секаторами, викрутками тощо. Що стосується статичних слідів то тут більш-менш зрозуміло, але перевірки слідів, які вказують лише на механізм розділення (сліди розпилу, вільного різання тощо), не несуть ніякої інформації для ініціаторів перевірки внаслідок великої кількості злочинів із застосуванням однотипних інструментів. Уміщення об'єктів зі слідами до колекції ускладнюється через відсутність чіткого алгоритму дій для направлення речових доказів до колекції та через незацікавленість працівників слідчих підрозділів.

Що ж стосується перевірок за оперативно-пошуковою колекцією рукавичок, то, як свідчить практика, слідчим взагалі не цікава інформація щодо результатів перевірок слідів рукавичок. Пояснюється це великою кількістю однотипних рукавичок з однаковим рельєфним малюнком, які використовуються як засоби захисту рук та при скоєнні злочинів. До того ж, як правило, для дослідження та вміщення до колекції надходять сліди ділянок рукавичок, які не несуть вагомої інформації про слідоутворювальний об'єкт взагалі.

Підбиваючи підсумки ефективності використання криміналістичних обліків за цільовим призначенням, зазначимо, що станом на сьогодні такий вид колекції, як оперативно-пошукові колекції слідів рукавичок та знарядь зламу, втратили своє значення для розслідування взагалі, набули нових форм і не можуть мати назву «оперативно-пошукові». На нашу думку, їх можна охарактеризувати як інформаційні бази даних.

Тому натеper одним із потенційних резервів для підвищення рівня розкриття злочинів залишаються оперативно-пошукові колекції слідів низу взуття, вилучених з оглядів місць подій.

Слід зазначити, що ефективність використання криміналістичних обліків Експертної служби МВС залежить від ефективності роботи підрозділів Національної поліції, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність та дізнання, і навпаки. У зв'язку з чим вважаємо, що для підвищення ефективності використання обліків в розкритті злочинів, необхідна більш плідна взаємодія Національної поліції та Експертної служби МВС у частині створення спільних проєктів (інформаційно-пошукових, довідкових баз даних, тощо), методичних рекомендацій, механізмів контролю за діями всіх учасників процесу.

Список використаних джерел

1. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС, затверджена наказом МВС України від 10.09.2009 № 390.
2. Разумов Є. А. Криминалистические учеты : метод. пособ. Киев : РИО МВД Украины, 1991. 244 с.
3. Гончар Н. Б. Характеристика трасологічних баз даних слідів підшов взуття у сусідніх державах та перспектива створення єдиної транснаціональної системи баз даних на основі Європейської організації судово-експертних установ. *Криміналістика и судебная экспертиза* : Междуведомственный научно-методический сборник. Вып. 58, ч. 1 / Отв. ред. И. И. Емельянова. Киев : Министерство юстиции Украины, 2013. 472 с.
4. Наказ МВС України від 16.03.2020 № 257 «Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України».
5. www.fosterfreeman.com. [Електронний ресурс].

Казарєзов Анатолій Якович,
доктор технічних наук, професор,
заступник завідувача відділу
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності
Миколаївського НДЕКЦ МВС

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТРАНСПОРТНО-ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Транспортно-товарознавчій експертизі в умовах військової агресії притаманні додаткові причини для її проведення, окрім основних, перерахованих у [1, с. 6].

Першою з додаткових причин для проведення транспортно-товарознавчої експертизи слід назвати пошкодження або повну втрату частини водного

транспорту внаслідок проведення військових дій. Експертна оцінка вартості пошкоджень або втрат водного транспорту внаслідок військових дій є новим різновидом транспортно-товарознавчої експертизи.

Другою додатковою причиною, пов'язаною з військовою агресією, є необхідність транспортно-товарознавчої експертизи для оцінки вартості водного транспорту, який підлягає конфіскації та передачі в державне управління. Необхідність конфіскації водного транспорту виникає внаслідок вилучення транспортних засобів у фізичних та юридичних осіб, які порушують чинні санкції, які накладаються на судновласника за співпрацю з агресором.

Третьою додатковою причиною для проведення транспортно-товарознавчої експертизи в умовах військової агресії слід назвати необхідність оцінки вартості водних транспортних засобів, захоплених агресором.

Проведення транспортно-товарознавчих експертиз у звичайних умовах мирного часу має певну особливість. Об'єкт дослідження транспортно-товарознавчих експертиз практично неможливо доставити до експертне-криміналістичного центру. При проведенні транспортно-товарознавчих експертиз експерт виконує обстеження об'єкта дослідження в місці розташування об'єкта. Згідно з п. 9. ... «У разі неможливості подання об'єктів дослідження до ДНДЕКЦ, НДЕКЦ ініціатором (експертизи) забезпечуються доставлення (приїзд), необхідні умови та доступ судового експерта, якому доручено проведення судової експертизи або експертного дослідження, до такого об'єкта за його письмовим клопотанням» [2, с. 5].

Нормативні документи припускають можливість проведення експертизи і без огляду об'єкта дослідження транспортно-товарознавчої експертизи експертом. «В разі проведення експертизи з визначення матеріального збитку чи визначення ринкової вартості об'єкта дослідження без його огляду експертом, можливе у разі надання Замовником експертизи усіх необхідних документів та фотографій, тобто – вихідних даних. В даному випадку Замовник несе відповідальність за достовірність наданої на дослідження інформації. Однак, в разі надання об'єкта дослідження для огляду, експерт, в разі потреби, проводить дослідження судноплавного засобу безпосередньо за місцем його розташування» [2, с. 29]. Згідно з п. 3.5. «Коли об'єкт дослідження не може бути представлений експертові, експертиза може проводитись за фотознімками та іншими копіями об'єкта (крім об'єктів почеркознавчих досліджень), його описами та іншими матеріалами, доданими до справи в установленому законодавством порядку, якщо це не суперечить методичним підходам до проведення відповідних експертиз. Про проведення експертизи за такими матеріалами вказується в документі про призначення експертизи (залучення експерта) або письмово повідомляється експерт органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта)» [3, с. 10].

В умовах військової агресії обстеження об'єктів водного транспорту пов'язане з додатковими особливостями. Військова агресія ускладнює, обмежує, а в ряді випадків і унеможлиблює обстеження об'єктів водного транспорту внаслідок обстрілів та логістичних проблем. Крім того, обстеження об'єктів

дослідження додатково ускладнюється під час військової агресії зменшенням кількості сертифікованих експертів, здатних проводити експертизу.

Подолання в проведенні транспортно-товарознавчої експертизи складнощів, викликаних військовими подіями, частково можливо за рахунок виконання попередньої експертизи силами Замовника експертизи, як це вказано вище. У такому випадку відповідальність за якість експертного дослідження покладається на представника Замовника, котрий виконує попередню експертизу. За фаховим експертом, який виконує експертний висновок, залишається право на уточнення додаткових фактів стосовно стану об'єкта дослідження та право перевірки матеріалів попередньої експертизи.

Станом на сьогодні юридичний бік питання про використання матеріалів попередньої експертизи, виконаної Замовником, не є докладно врегульованим. Однак використання вказаного підходу дозволяє виконати експертне дослідження об'єкта водного транспорту в стислі терміни з мінімальними витратами ресурсів. У деяких випадках, з урахуванням складнощів, викликаних військовими подіями, проведення експертного дослідження об'єктів водного транспорту в такий спосіб є єдино можливим. Слід остерігатися низької якості попередньої експертизи, виконаної Замовником, через непрофесійне виконання, що пояснюється відсутністю спеціальних знань у виконавця попередньої експертизи. Для підвищення якості виконання попередньої експертизи Замовнику слід надати методичну допомогу.

Методична допомога Замовнику може полягати у наданні спеціально підготовлених методичних матеріалів про проведення попередньої експертизи. Методичні матеріали повинні розроблятися на професіональному рівні та містити докладний опис проведення огляду водного транспортного засобу і оцінку фізичного стану елементів об'єкта дослідження. Алгоритм дій при проведенні Замовником попередньої експертизи слід розробити та формалізувати на науково-технічному рівні, який відповідає методичному рівню, передбаченому чинними нормативними матеріалами. Серед нормативних матеріалів повинні бути визначені та систематизовані ознаки, які дозволяють формалізувати процес оцінки технічного стану водного транспортного засобу в цілому на підставі оцінки стану його складових частин.

Розробка методичних матеріалів потребує витрати значних ресурсів та не може бути здійснена у стислий період, тому що номенклатура водних транспортних засобів досить велика. Певні класи водних транспортних засобів мають конструктивні особливості і специфіку експлуатації, що необхідно врахувати при розробці методичних матеріалів для проведення попередньої експертизи. Якщо робота з розроблення методичних матеріалів завершиться після завершення військової агресії, так отримані результати можуть бути покладені в основу розробки програмного автоматизованого комплексу з проведення транспортно-товарознавчої експертизи для оцінки вартості об'єктів водного транспорту.

З метою прискорення процесу проведення транспортно-товарознавчої експертизи для оцінки вартості об'єктів водного транспорту вже сьогодні, не очікуючи розробки методичних матеріалів для проведення первинної експертизи, пропонується використання сучасних інформаційних технологій.

Експерт, якому доручено підготувати висновок судової експертизи або здійснити експертне дослідження, разом із представником Замовника експертизи проводять огляд та складають акт обстеження об'єкта дослідження. Сумісна праця експерта та представника Замовника експертизи здійснюється в дистанційному форматі з використанням платформи ZOOM, що дозволяє експерту не переміщуватися фізично до місцезнаходження об'єкта дослідження. Перебування безпосередньо на об'єкті дослідження представника Замовника експертизи дозволяє в повному обсязі та оперативно оглянути водний транспортний засіб та наявні судові документи.

У випадку присутності на об'єкті водного транспорту штатного екіпажу представником Замовника експертизи може бути капітан, старший помічник, старший механік або хтось інший з командного складу судна. Акт про технічний стан об'єкта водного транспорту підписується експертом та представником Замовника експертизи, як це передбачено нормативною документацією. Зразок акту огляду судноплавного засобу наведено в додатку «А» [1, с. 98]. Кваліфікація командного складу об'єкта водного транспорту дозволяє якісно та в стислий термін здійснити оцінку технічного стану об'єкта дослідження, що сприяє проведенню транспортної товарознавчої експертизи в умовах, ускладнених військовою агресією.

Для впровадження запропонованого підходу в проведенні транспортно-товарознавчої експертизи необхідно внести певні корегування в нормативно-правову базу проведення судових експертиз. Запропонований в доповіді підхід в проведенні транспортно-товарознавчої експертизи дозволить під час дії військової агресії дозволить повноцінно проводити експертні дослідження на необхідному науково-методичному рівні.

Список використаних джерел

1. Методика щодо визначення ринкової вартості судноплавних засобів та їх складових / [О. Г. Рувін, В. В. Матвеїв, С. В. Береговий]. Мін-во юстиції України. Київ : Київський НДІСЕ, 2021. 151 с.
2. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 59127 від 17.07.2017. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 серпня 2017 р. за № 1024/3089. 27 с.
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5). 120 с.

Кірін Роман Станіславович,

доктор юридичних наук, доцент

головний судовий експерт

Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

Подольхова Ольга Олександрівна,

заступник директора

Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА»

Чинний Закон України «Про судову експертизу» [1], прийнятий Верховною Радою України 25.02.1994 р., був введений в дію 21.04.1994 р., після його опублікування в офіційному виданні [2]. За 30 років до нього було внесено більше 20 змін та доповнень і неодноразово порушувалося питання про необхідність прийняття нової редакції або нового закону у сфері судово-експертної діяльності (далі – СЕД).

Сучасний етап реформи судово-експертного законодавства України розпочався на підставі Указу Президента України [3], у якому Кабінету Міністрів України до 31.12.2020 р. було доручено вжити заходів у сферах правової політики, забезпечення прав і свобод людини і громадянина шляхом розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроекту про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення системи самоврядування судових експертів, запровадження рецензування висновку судового експерта та визначення граничних строків проведення судових експертиз.

Комітет Верховної Ради України з питань правової політики 04.02.2022 р. надав одразу 4 висновки про включення до порядку денного парламенту 4 проєктів закону щодо СЕД [4–7], які й були включені відповідною постановою до порядку денного одинадцятої сесії Верховної Ради України, як підготовлені до розгляду на пленарних засіданнях [8].

Підсумовуючи порівняльно-правове дослідження законопроектів з регламентування СЕД, автори зауважили, що найбільш повно передовим досягненням криміналістичної науки та рекомендаціям практиків відповідає проєкт закону 6284. Звісно, решта пропозицій також мають право на існування (принаймні, деяка їх складова), але крапку в цій дискусії має поставити Верховна Рада України [9, с. 45].

Втім, враховуючи, що у згаданій вище публікації автори обмежилися лише викладенням окремих ключових дефініцій судово-експертного законодавства з обранням «найбільш вдалого формулювання» [9, с. 30] без будь-яких пояснень, вважаємо доцільним і необхідним проведення додаткового аналізу поняття «судова експертиза», наведеного у наявних проєктах законів про СЕД. Результати порівняння, проведеного шляхом виділення у представлених дефініціях системи ознак складу правомірної поведінки, в якості якої розглядається судова експертиза, представлені у таблиці 1.

Порівняння складів поняття «судова експертиза» у проєктах закону

Ознаки складу поняття	Законопроект			
	6284	6284-1	6284-2	6284-3
суб'єкт	суб'єкт проведення судової експертизи	судовий експерт (експерт)	експерт	відсутній
суб'єктивна сторона	спеціальні знання	спеціальні знання	спеціальні знання у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо	спеціальні знання у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо
об'єкт	матеріальні (матеріалізовані) об'єкти	матеріальні (матеріалізовані) об'єкти, явища і процеси	матеріальні та нематеріальні (інформаційні) об'єкти, явища і процеси	об'єкти, явища і процеси
об'єктивна сторона	дослідження відповідно до законодавства для отримання інформації про факти та обставини, що мають значення для справи (провадження), або становлять інтерес для замовника судової експертизи	дослідження у порядку, передбаченому законодавством України для отримання інформації про фактичні дані та обставини справи, що перебуває у провадженні уповноваженого органу (особи)	дослідження для отримання інформації про фактичні дані та обставини справи, що є або будуть предметом судового розгляду	дослідження метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду

Тож, якщо аналізувати базове поняття законодавства про СЕД за допомогою такого підходу, то варто звернути увагу й на визначення наведених вище ознак у відповідних законопроектах. Так, чинний Закон України «Про судову експертизу» [1] встановлює, що СЕД здійснюють державні спеціалізовані установи (далі – ДСУ), їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань. Проте, враховуючи, що поняття СЕД та судова експертиза співвідносяться як ціле та частина, то логічним уявляється наступний суб'єктний склад судової

експертизи:

- 1) судові експерти, які є працівниками ДСУ;
- 2) судові експерти, які не є працівниками ДСУ;
- 3) інші фахівці (експерти).
- 4) фахівці інших держав.

В законпроекті 6284 [4] поняттям «суб'єкт проведення судової експертизи» охоплюються: 1) судові експерти; 2) фахівці з відповідних галузей знань, які залучаються як експерти; 3) фахівці іноземних держав.

В іншому проекті закону до суб'єктів судової експертизи належать судові експерти (державні та приватні). При цьому, за відсутності методик експертного дослідження та відомостей про судових експертів у державному Реєстрі атестованих судових експертів з вирішення питань, що потребує застосування спеціальних знань, уповноваженим особою (органом) можуть залучатися як експерти інші фахівці (науковці) з відповідних галузей знань, на яких під час проведення судової експертизи поширюються права й обов'язки судового експерта. Крім того, керівники судово-експертних ДСУ у необхідних випадках мають право за вказівкою уповноваженої особи (органу), що призначила судову експертизу (залучила експерта), включати до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав [5].

Третій законопроект 6284-2 [6] розглядає суб'єктами СЕД судових експертів (ДСУ та приватних), інших фахівців (експертів) з відповідних галузей знань, які залучаються як експерти до проведення судових експертиз у порядку та на умовах, визначених законом, фахівців інших держав.

У проекті закону 6284-3 [7] суб'єктами СЕД визначені:

- судові експерти ДСУ;
- судові експерти, які не є працівниками ДСУ;
- інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на

умовах, визначених законом.

Отже, за ознакою «суб'єкт судової експертизи» варто схилитися до позиції законопроекту 6284 [4], у якому проведене цілком обґрунтоване постатейне розмежування й розкриття складів і видів суб'єктів СЕД, суб'єктів проведення судової експертизи та судових експертів.

Що стосується ознаки «суб'єктивна сторона судової експертизи», то, на нашу думку, цілком виправданим є підхід, за яким в одній дефініції («судова експертиза») вживається лише термін («спеціальні знання»), що розкривається окремо. Натомість перераховування галузей спеціальних знань у цьому понятті й закінчення їх словом «тощо» уявляється нераціональним наповненням змісту відповідного поняття.

Подальший аналіз об'єктивних ознак поняття «судова експертиза», а також активна участь всього кола стейкхолдерів СЕД, дозволить сформулювати не лише окремі поняття судово-експертного законодавства, а й єдиний консолідований, а можливо і кодифікований законопроект з метою забезпечення особи (органу), що призначив або замовив проведення експертизи, незалежним, кваліфікованим та об'єктивним висновком з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Про порядок введення в дію Закону України «Про судову експертизу» : Постанова Верховної Ради України від 25 лютого 1994 р. № 4038а-ХІІ. *Голос України*. 21.04.1994.
3. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України від 8 листопада 2019 р. № 837/2019. *Урядовий кур'єр*. 13.11.2019. № 217.
4. Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284 від 05.11.2021. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6284&conv=9>
5. Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284-1 від 19.11.2021. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6284-1&conv=9>
6. Проект Закону про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів № 6284-2 від 22.11.2021. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6284-2&conv=9>
7. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» № 6284-3 від 23.11.2021. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6284-3&conv=9>
8. Про порядок денний одинадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання : Постанова Верховної Ради України від 6 лютого 2024 р. № 3562-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3562-20#Text>
9. Юодкайте-Гранскіене Г., Фролов М. (2022). Порівняльна характеристика законопроектів про судово-експертну діяльність. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 1 (26). С. 24–51. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2022.03>

Коваленко Артем Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
публічної безпеки громад факультету
№ 2 Донецького державного
університету внутрішніх справ
(м. Кропивницький, Україна)

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ 3D-ТЕХНОЛОГІЙ У СУДОВО-ЕКСПЕРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ¹

Судово-експертна діяльність завжди спиралася на передові здобутки сучасних науки й техніки. Однією зі сфер вибухового руху науково-технічного прогресу є 3D-технології, які можна визначити як сукупність науково-технічних засобів створення, редагування та використання 3D-моделей певних об'єктів. На нашу думку, згадані засоби здатні суттєво посилити інструментарій вітчизняних судових експертів.

Мабуть, першою сферою вітчизняної судово-експертної діяльності, де 3D-технології знайшли достатньо масового застосування, став балістичний облік. Співробітники Експертної служби МВС України активно застосовують чеські апаратно-програмні системи балістичної ідентифікації ValScan (за даними виробника, українським клієнтам було поставлено 35 таких систем) [1]. Названий комплекс працює за принципом лазерного 3D-сканування стріляних куль та гільз із подальшим ручним та автоматичним дослідженням і порівнянням отриманих 3D-моделей. На нашу думку, з використанням системи ValScan в перспективі можливе й проведення ідентифікаційних судово-балістичних експертиз.

Позитивний вітчизняний досвід застосування систем ValScan дозволяє говорити про перспективи використання 3D-технологій під час проведення судових трасологічних експертиз. Безпосередніми об'єктами такого дослідження можуть виступати відскановані цифрові 3D-моделі об'ємних матеріально-фіксованих слідів, відскановані 3D-моделі ймовірних слідоутворювальних об'єктів, або такі об'єкти в натурі. У другому випадку експерт має виготовити 3D-модель направленою в натурі об'єкта за методом 3D-сканування та/або виконати експериментальні відтиски і виготовити 3D-моделі експериментальних слідів.

Перед експертом, якому доручено провести указану експертизу, можуть бути поставлені такі питання: 1) Чи придатний для ідентифікації слід, вилучений під час проведення огляду місця події та скопійований способом 3D-сканування? 2) Якщо придатний, то чи залишений даний слід об'єктом, вилученим під час досудового розслідування (та зафіксованим способом 3D-сканування)?

¹ Доповідь підготовлена у межах виконання проекту «Підтримка переміщеного Донецького державного університету внутрішніх справ» (реєстраційний номер 2019/413-791), який реалізується за підтримки Європейського Союзу.

Трасологічна експертиза за 3D-моделями сліду та ймовірного слідоутворювального об'єкта має проводитися з використанням комп'ютерного обладнання та спеціалізованого програмного забезпечення. У межах дослідження можна використовувати методи візуального спостереження 3D-моделей досліджуваних об'єктів, вимірювання розмірів однойменних елементів 3D-моделей досліджуваних об'єктів, суміщення 3D-моделей досліджуваних об'єктів у цілому та їх окремих елементів, а також накладання зображень окремих елементів 3D-моделей досліджуваних об'єктів з використанням прозорості [2, с. 271–274].

Зокрема, для проведення трасологічних експертиз за 3D-моделями можуть використовуватися спеціалізовані програмно-апаратні комплекси, як-то ToolScan та ToolScan R360 від чеської компанії Laboratory Imaging s.r.o., яка виробляє уже знайомі українським експертам системи ValScan. З використанням згаданих апаратно-програмних комплексів можливо здійснювати 3D-сканування як слідів, так і робочих поверхонь знарядь із подальшим встановленням механізму слідоутворення шляхом дослідження отриманих 3D-моделей.

3D-технології в майбутньому можуть також стати основою проведення судових портретних експертиз. Зокрема, з використанням сучасного 3D-сканера загального призначення обличчя людини може бути відскановане за 10-15 секунд. Водночас зауважимо, що спеціалізовані пристрої здатні здійснювати сканування обличчя людини практично миттєво. Наприклад, уся мобільна техніка від компанії Apple сьогодні обладнана системою інфрачервоного сканування та розпізнавання обличчя FaceID, яка буквально за доли секунди створює тривимірну структурну карту обличчя користувача. Аналогічні 3D-сканери використовуються у сучасних стаціонарних системах розпізнавання обличчя та можуть бути запроваджені у спеціалізовані мобільні пристрої, що дозволить швидко й ефективно сканувати обличчя людей.

Отримана у таких спосіб 3D-модель обличчя точно передає форму, розмір та колір відсканованих елементів зовнішності людини. Модель може бути оглянута на екрані комп'ютера зі всіх боків, а також виміряна у будь-яких проєкціях, що надає низку можливостей для проведення за нею судових портретних експертиз. Зокрема, у випадку, якщо експерту для порівняльного дослідження було надано відскановану 3D-модель обличчя людини, він може самостійно привести її до необхідного масштабу, повернути під правильним кутом, виміряти розмірні характеристики окремих ознак, порівняти їх, а також, за результатами дослідження, ефективно проілюструвати його результати. Крім того, у випадку створення колекцій 3D-моделей зовнішності осіб (наприклад тих, які притягалися до кримінальної відповідальності) їх експертну ідентифікацію може бути автоматизовано на основі сучасних алгоритмів розпізнавання обличчя.

Вважаємо, що найближчим часом 3D-сканування також може стати основою інструментарію судово-медичних, інженерно-технічних, судово-військових та інших видів експертиз. Водночас можливості застосування

новітніх технологій під час їх проведення потребують додаткового дослідження.

Підсумовуючи викладене зауважимо, що однією зі сфер науково-технічного прогресу, яка найближчим часом може суттєво посилити інструментарій судово-експертної діяльності, є 3D-технології, котрі можна визначити як сукупність науково-технічних засобів створення, редагування та використання 3D-моделей певних об'єктів. Першою сферою вітчизняної судово-експертної діяльності, де згадані технології знайшли достатньо масового й успішного застосування, завдяки апаратно-програмним системам балістичної ідентифікації BalScan став балістичний облік. Водночас позитивний досвід використання названих систем дозволяє спрогнозувати використання 3D-технологій під час проведення судових трасологічних експертиз. Безпосередніми об'єктами такого дослідження можуть виступати відскановані цифрові 3D-моделі об'ємних слідів та ймовірних слідоутворювальних об'єктів. Крім того, перспективним видається застосування 3D-технологій під час проведення судових портретних експертиз. У межах такого дослідження судовий експерт може самостійно привести 3D-модель обличчя людини до необхідного масштабу, повернути під правильним кутом, виміряти розмірні характеристики окремих ознак, порівняти їх, а також, за результатами експертизи, ефективно проілюструвати його результати. Додаткового дослідження також потребують можливості використання 3D-технологій під час проведення судово-медичних, інженерно-технічних, судово-військових та інших видів експертиз.

Список використаних джерел

1. BalScan. Ballistic Identification System (bullets, cartridge cases, firearms). *Laboratory Imaging s.r.o.* [Електронний ресурс] URL : <https://www.forensic.cz/en/products/balscan>.
2. Коваленко А. В., Остафіїв Б. Л., Стахів Н. В. Використання 3D-технологій під час проведення судових трасологічних експертиз. Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка. № 4 (104) 2023. С. 267-278.

Ковальов Костянтин Миколайович,
доктор філософії в галузі права,
завідувач лабораторії науково-
організаційного забезпечення судово-
експертної діяльності ДНДЕКЦ МВС

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Судово-експертна діяльність нерозривно пов'язана з науковими та практичними досягненнями в галузі судової експертології. Одним з актуальних напрямів судово-експертної діяльності є формування сучасної системи

класифікації судових експертиз. Запровадження нових напрямів судово-експертної діяльності диктують потребу в удосконаленні існуючої системи класифікації судових експертиз, яка, на жаль, упродовж останніх років практично випала з поля зору науковців і практиків у галузі судової експертології, насамперед тому, що зі сфери наукових досліджень та диспутів це питання перейшло у сферу нормативно-правового врегулювання. Така трансформація, разом з існуючими бюрократичними механізмами внесення змін до нормативно-правових документів, знижує наукову активність та заважає оперативному запровадженню актуальних змін до нормативно-правових актів.

Як відомо, питанням класифікації судових експертиз значної уваги приділялося в роботах багатьох відомих українських науковців і практиків, насамперед таких як: Н. І. Клименко, В. В. Коваленко, В. В. Копча, В. К. Лисиченко, О. В. Одерій, І. В. Пиріг, М. Я. Сегай, М. В. Салтевський, Е. Б. Сімакова-Єфремян, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський та інші.

За результатами проведених наукових досліджень О. М. Зінін і Н. П. Майліс та В. Ю. Шепітько [3, с. 124] запропонували класифікувати судові експертизи за спеціальними знаннями, їх думку поділяють й Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков, які пропонують класифікувати судові експертизи «за своєрідністю предмета спеціальних пізнань, що використовуються при проведенні досліджень (судово-мистецтвознавчі, судово-психологічні, тощо)» [5, с. 18]; також є пропозиції щодо класифікації за характером розв'язуваних завдань (ідентифікаційні, діагностичні та ситуаційні) [4, с. 111], за обсягом дослідження (основні та додаткові) та послідовністю проведення (первинні, повторні) [2, с. 339] та іншими підставами.

Узагальнена точка зору науковців та практиків щодо система класифікації судових експертиз знайшла своє закріплення й у нормативно-правових актах Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, державних спеціалізованих судово-експертних установ. Ця система класифікації судових експертиз, побудована на віднесенні їх до класу, роду, виду та підвиду. При цьому клас судової експертизи утворюють експертні дослідження, об'єднані спільністю знань і об'єктів, які досліджуються на основі цих знань.

Рід експертизи визначають за предметом, об'єктом і методиками експертного дослідження. Види експертиз є складовими елементами роду. Вони визначаються специфікою предмета, що вирізняє його із спільних для роду об'єктів і методик дослідження.

Однак, на нашу думку, питання класифікації судових експертиз потребує окремого обговорення з метою знайдення шляхів вирішення проблем, пов'язаних із необхідністю удосконалення існуючої системи класифікації судових експертиз та приведення її до реалій сьогодення.

Згідно з твердженнями В. І. Молчанова та В. П. Молчанової «класифікація судових експертиз є дуже важливою, оскільки в теоретичному плані дозволяє охопити всі види експертиз, визначити взаємозв'язок між ними. У практичному плані класифікація застосовується при визначенні й розмежуванні експертних спеціальностей і компетенції експерта, а також особливостей проведення тих або інших різновидів експертиз» [6, с. 462].

На нашу думку, заслуговує на увагу точка зору М. Г. Щербаковського щодо побудови класифікації судових експертиз на основі об'єкта дослідження, який виступає системотвірним елементом [3, с. 125].

Така побудова класифікації сприяє утворенню таких класів судових експертиз як: експертиза зброї або зброєзнавча експертиза, у якій спеціальним об'єктом виступає будь-яка зброя; товарознавча експертиза, спеціальним об'єктом якої постає товар; експертиза у сфері інтелектуальної власності, спеціальним об'єктом якої є об'єкти права інтелектуальної власності, тощо.

Однак, на нашу думку, запропонована основа потребує певного удосконалення, в частині підходів до того, що в основу класифікації судових експертиз повинно бути покладено комплексний підхід, який базується на об'єкті дослідження, у поєднанні зі спеціальними знаннями про об'єкт та запровадженими методами дослідження цього об'єкта (об'єкт-знання-метод).

Запропонований комплексний підхід, як убачається, повинен становити основу класифікації судових експертиз. Така класифікація судових експертиз дозволить відійти від застарілих та недостатньо зрозумілих понять, насамперед таких як традиційні та нетрадиційні експертизи, криміналістична та спеціальна експертиза тощо та знайти місце для нових класів та видів судових експертиз.

Розвиток науки й техніки сприяє появі сучасних методів дослідження, спрямованих на дослідження певних об'єктів, насамперед це стосується методів дослідження, пов'язаних з ідентифікацією людини, що, своєю чергою, стало основою для появи такого поняття як біометрична ідентифікація.

Відповідно до запропонованої В. П. Захаровим та В. І. Рудешко дефініції, під біометрією слід вважати «методи автоматичної ідентифікації людини і підтвердження її особистості (персоналізації), засновані на фізіологічних або поведінкових характеристиках конкретної особи. Тобто під біометрією нині розуміють вимірювання унікальних фізіологічних (фізичних) і поведінкових характеристик індивідуума для його розпізнання або посвідчення особи» [1, с. 19–20].

Іншими словами, біометрія являє собою сукупність методів і засобів ідентифікації людини, заснованих на аналізі її унікальних фізіологічних або поведінкових характеристик. Для дослідження фізіологічних або поведінкових характеристик людини застосовують комбінації методів і методи, які засновані на розпізнаванні форми обличчя та зовнішності, голосу, рукопису, відбитків пальців, сітківки ока, райдужної оболонки ока, зовнішньої будови губ, вух, кистей і пальців рук, запаху тіла, ДНК тощо. **Статичні методи**

За відбитком пальця. Найпоширеніший метод біометричної ідентифікації, в основі цього методу лежить унікальність для кожної людини малюнка папілярних візерунків на пальцях. Зображення відбитка пальця, отримане за допомогою спеціального сканера, перетворюється в цифровий код (згортку) і порівнюється з раніше введеним шаблоном (еталоном) або набором шаблонів (у разі ідентифікації).

За формою долоні. Цей метод побудований на розпізнаванні геометрії кисті руки. З допомогою спеціального пристрою, що дозволяє отримувати тривимірний образ кисті руки, виходять вимірювання, необхідні для унікальної цифрової згортки, що ідентифікує людину.

За розташуванням вен на тильній стороні долоні. За допомогою інфрачервоної камери зчитується малюнок вен на тильній стороні долоні або кисті руки, отримана картинка обробляється, і за схемою розташування вен формується цифрова згортка.

За сітківкою ока. Точніше, це спосіб ідентифікації за малюнком кровоносних судин очного дна. Для того, щоб малюнок став видно, людині треба подивитися на віддалену світлову точку, і підсвічене таким чином очне дно сканується спеціальною камерою.

За райдужною оболонкою ока. Метод заснований на унікальності малюнка райдужної оболонки ока. Для реалізації методу необхідні спеціальна камера і відповідне програмне забезпечення, що дозволяє виділити з отриманого зображення малюнок райдужної оболонки ока, за якою будується цифровий код.

За формою обличчя. У цьому методі ідентифікації будується дво- або тривимірний образ обличчя людини. За допомогою камери і спеціалізованого програмного забезпечення на зображенні виділяються контури очей, брів, носа, губ тощо, обчислюються відстані між ними. За цими даними будується образ, що перетворюється в цифрову форму для порівняння.

За термограмою обличчя. В основі цього методу лежить унікальність розподілу на обличчі артерій, які постачають кров'ю шкіру і виділяють тепло. Для отримання зображення використовуються спеціальні камери інфрачервоного діапазону.

Інші методи. Існують ще такі унікальні способи, як ідентифікація за ДНК, піднігтьовим шаром шкіри, формою вуха, запахом тіла тощо.

Динамічні методи ґрунтуються на поведінковій (динамічній) характеристиці людини, тобто враховують особливості, характерні для підсвідомих рухів під час відтворення якої-небудь дії.

За рукописним почерком. Для цього методу використовується підпис людини (іноді – написання кодового слова). Цифровий код формується за динамічними характеристиками написання, тобто будується згортка, у яку входить інформація щодо графічних параметрів, часових характеристик нанесення підпису та динаміки натиску на поверхню тощо.

За клавіатурним почерком. Метод аналогічний вищеописаному, але замість підпису використовується кодове слово. Основна характеристика, за якою будується згортка – динаміка набору кодового слова.

За голосом. Існує багато способів побудови коду ідентифікації за голосом, зазвичай це різні поєднання частотних і статистичних характеристик голосу.

Інші методи. Для цієї групи методів вище наведено тільки найпоширеніші, проте існують такі унікальні методи, як ідентифікація за рухом губ, за динамікою повороту ключа в дверному замку тощо.

Фізіологічні біометричні дані

Відбитки пальців: унікальні лінії та заглибини на поверхні пальця.

Райдужка ока: унікальний шаблон візерунків у райдужці ока.

Сітківка ока: унікальні візерунки кровоносних судин на сітківці.

Обличчя: унікальні характеристики обличчя, такі як розташування та форма очей, носа, рота та інших елементів.

Геометрія рук та пальців: розмір і форма рук та пальців.

Форма вуха: унікальна форма та характеристики вуха.

ДНК: генетична інформація, яка є унікальною для кожної особи.

Поведінкові біометричні дані

Голос: особливості голосового тембру, модуляції та інтонації.

Підпис: спосіб написання підпису, його ритм та динаміка.

Клавіатурна динаміка: спосіб, яким користувач набирає текст на клавіатурі (швидкість, сила натискання клавіш тощо).

Хода: особливості способу ходи особи.

Жести: унікальні рухи та жести, які виконує особа.

Тобто, специфічним об'єктом біометричної ідентифікації є людина. Для дослідження цього специфічного об'єкта було розроблено та впроваджено в практичну діяльність безліч специфічних методів, заснованих на спеціальних знаннях, як загальних, так і специфічних, які містять специфічні завдання, що, своєю чергою, дає змогу стверджувати про наявність обґрунтованих підстав для створення нового класу судових експертиз, а саме: класу біометричних експертиз.

При цьому створення такого класу судових експертиз ставить під сумнів доцільність його існування в криміналістиці, тому що значну частину цього класу становлять дослідження, пов'язані з ідентифікацією людини. Своєю чергою, це вимагає й перегляду складових частин інших класів судових експертиз, насамперед таких як трасологічні, почеркознавчі, лінгвістичні тощо.

При цьому слід звернути увагу на ту обставину, що в жодному законодавчому акті не надано офіційного тлумачення поняття криміналістичних експертиз, що є ще однією підставою перегляду закріпленими нормативно-правовими документами чинної класифікації судових експертиз та створення сучасної системи класифікації судових експертиз, основаної на комплексному підході (об'єкт-знання-метод).

Список використаних джерел

1. Захаров В. П., Рудешко В. І. Біометричні технології в XXI столітті та їх використання правоохоронними органами: посібник. 2-ге вид., доп. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 492 с.

2. Лоза Т. В. Класифікація судових експертиз у кримінальному процесі. *Право та державне управління*. 2023, № 2. С. 339–347.

3. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.

4. Копча В. В. Тактика використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Призначення і проведення судових експертиз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Серія ПРАВО. Випуск 47. Т. 3. С. 107–114.

5. Судова експертиза. Навчальний посібник. Укладачі: Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 99 с.

6. Молчанов В. І., Молчанова В. П. Класифікація судових експертиз. *Молодий вчений*. 2020. № 4 (80). С. 461–464. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-4-80-97>

Колеснік Наталія Віталіївна,
судовий експерт відділу
дактилоскопічних досліджень
лабораторії криміналістичних видів
досліджень Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОВЕДЕННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У сучасному світі під час стрімкого розвитку глобалізації, інноваційного прогресу та цифровізації науковці та криміналісти активно розроблюють новітні методи й технології виявлення та дослідження слідів. Деякі техніко-криміналістичні засоби, які використовують українські поліцейські під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, а також судові експерти під час проведення дактилоскопічних досліджень, є в багатьох випадках застарілими та потребують модернізації.

Одним з найнадійніших способів підтвердження особистості людини є ідентифікація за допомогою дактилоскопічного сканера – це пристрій що перетворює папілярний візерунок пальця в цифрове зображення або в цифровий образ, що дозволяє уникнути подвійної роботи з обробкою паперових дактилоскопічних карт, виконаних за допомогою типографської фарби.

Основними функціями дактилоскопічних сканерів є отримати зображення відбитків та перевірити його щодо збігу з еталоном.

Існують основні методи сканування: оптичний, ультразвуковий, напівпровідниковий, що в свою чергу ділиться на ємнісні та термосканери [1, с. 1].

Під час виявлення слідів експерт, використовує найменш руйнівний метод дослідження, одним з допоміжних засобів може бути використаний RUVIS. Прилади RUVIS здатні вибірково підсилювати короткохвильове (254 нм) УФ-випромінювання й ігнорувати всі інші довжини хвиль світла. Головне природне джерело УФ-світла – сонце. Фактично, приблизно дев'ять відсотків усієї енергії, що випускається сонцем, є УФ-випромінювання. УФ-світло – електромагнітне випромінювання, що знаходиться в частині спектра між рентгенівськими променями й видимим світлом. Фактично, УФ-світло відрізняється від видимого світла тільки тим, що довжина УФ-хвилі занадто коротка, щоб бути поміченою неозброєним оком людини. УФ-світло відбивається від частинок речовини відбитка пальця й через спеціально розроблений УФ-об'єктив попадає в RUVIS. Відсікаючий фільтр блоку формування зображення селективно пропускає УФ-смугою світла в потужний підсилювач зображення й не пропускає хвилі іншої частоти, включаючи видиме світло. У трубці підсилювача інтенсивність УФ-світла підсилюється в кілька тисяч разів, і він перетворюється у видиме світло, що забезпечує видиме зображення неопрацьованого відбитка пальця. До того ж, неопрацьовані відбитки пальців можуть бути сфотографовані до спроби вилучити їх із

поверхні, тому знижується ризик випадкового руйнування доказу, перш ніж він буде задокументований [2, с. 2].

Камера DFO 1000, призначена для прискороного виявлення слідів на шорстких і пористих поверхнях, таких як картон, папір, деревина, при обробці розчинами нінгідрину або DFO. Під впливом високої температури випромінюють світіння. Конструкція камери дозволяє проводити дослідження декількох документів одночасно. Під час дослідження документи можуть бути підвішені на утримувачі або розкладені на зйомних полицях. Подвійні дверцята з жорсткого скла дають можливість спостерігати за процесом, не порушуючи його. Камера оснащена автоматичним регулятором температури з цифровою індикацією. Коли температурний показник печі камери перевищує 93 °С, камера автоматично вимикається, щоб унеможливити пошкодження документів [3].

Отже, можемо зробити висновок, що стрімкий розвиток інноваційних технологій позитивно сприяв розвитку дактилоскопічної техніки, що значно спрощує та покращує роботу експертам для досягнення поставлених завдань.

Список використаних джерел

1. А. Я. Стельмашенко. Дактилоскопічні сканери.
2. Г. О. Комиза. Застосування новітніх технологій в дактилоскопії.
3. Дактилоскопічна техніка. URL: <https://pro-expert.in.ua>

Коломієць Тетяна Володимирівна,
кандидат психологічних наук,
доцент, судовий експерт сектору
досліджень у сфері інформаційних
технологій Житомирського НДЕКЦ
МВС

ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Професійна діяльність у сфері судової експертизи є вкрай відповідальною та певною мірою доленосною формою професійної самореалізації особистості. Усвідомлення наслідків кожного конкретного висновку, підготовленого експертом, для життя окремо взятої людини створює неабияке емоційне навантаження на судового експерта. Крім того, у щоденній практиці судових експертів систематично виникає цілий спектр емоційних переживань: співчуття, прикрість, злість, обурення, огида тощо. Для будь-якої особистості такі емоційні реакції є природними. Водночас, з огляду на специфіку діяльності судових експертів та необхідність надання об'єктивних і неупереджених висновків, професійно важливою навичкою експерта є дистанціювання за рахунок пригнічення власних переживань і беземоційне виконання посадових обов'язків. Подібна практика, коли людина не дозволяє собі повною мірою проживати емоції, які в неї виникають, або й взагалі блокує їх, не проходить

безслідно. По-перше, усі пригнічені або витіснені емоції рано чи пізно знаходять вихід у формі нав'язливих думок або спогадів, емоційних «спалахів» або емоційної холодності (скутості), яскравих, емоційно насичених сновидінь, психосоматичних захворювань, стійких професійних деформацій, хронічної втоми, втрати сенсу життя тощо. А по-друге, вольові зусилля, які активізуються задля пригнічення та утримування власних емоцій, дистанціювання, абстрагування, призводять до додаткового фонового навантаження, яке разом із когнітивною та поведінковою активністю прискорює використання ресурсного потенціалу особистості та призводить до підвищення втомлюваності, зниження продуктивності праці, виснаження, тощо.

У дослідженнях австралійських психологів ідеться про підвищені ризики стресу та емоційного вигорання в судових експертів, які працюють за напрямом цифрової криміналістики, внаслідок зростання кількості матеріалів, які містять цифрові докази у вигляді фото- або відеофіксації події безпосередньо в момент скоєння злочину або одразу після нього. Очевидно, що в більшості з них зафіксовані кадри та/або звукозаписи сцен жорстокості, насильства, експлуатації дітей, самогубств та смертей [4]. Ці ж наслідки цілком можна екстраполювати і в інші експертні галузі, оскільки цифровізація стала невід'ємною частиною судової експертизи загалом.

В українських реаліях ситуація суттєво ускладнюється війною, яку росія розпочала проти України в 2014 році, адже крім звичайних загальнолюдських переживань, які виникають у кожної людини внаслідок функціонування інстинкту самозбереження, трансформації картини світу, зміни умов життя, втрат (реальних або їх загрози) соціальних зв'язків, майна, здоров'я, життя тощо, відбулося суттєве збільшення робочого навантаження судових експертів, яке з початком повномасштабного вторгнення зросло в рази і продовжує невпинно зростати. З одного боку йдеться про експертизи, які пов'язані безпосередньо з війною, що стали більшою чи меншою, але в будь-якому випадку додатковою частиною навантаження для кожної експертної галузі, а з іншого – про наслідки війни у вигляді сприятливого підґрунтя для зростання злочинності. Визначити відсоткові показники цього зростання вкрай складно, оскільки порівняння за кількістю експертних проваджень є некоректним унаслідок широкого розмаху показників щодо кількості об'єктів, які містяться в кожному з них, а також специфічних особливостей різних видів експертиз. Разом з тим заступником Міністра юстиції України з питань виконавчої служби Андрієм Гайченком в інтерв'ю «Юридичній Газеті» від 14.12.2023 року були озвучені такі показники: кількість авіатехнічних експертиз за час війни зросла на 600 %, вибухотехнічних експертиз – на 350 % за 2022-й рік та ще на 200 % у 2023 році, експертиз зброї та боєприпасів – на 200 %, воєнних експертиз – на 200 % [1]. За іншими напрямками інформації у вільному доступі нам знайти не вдалося, але окреслена вище тенденція очевидно також зберігається. Усе це призвело до того, що за деякими напрямками кількість експертних проваджень, які перебувають на виконанні в судового експерта, суттєво перевищують його реальні можливості, що посуває терміни виконання експертних проваджень на місяці. Таке накопичення, яке тільки наростає, створює ефект «сніжної лавини»

для експерта, обумовлюючи додатковий стрес та підтримуючи перманентний стан емоційної напруги.

Відомо, що природна фізіологічна реакція на стрес пов'язана з викидом кортизолу, внаслідок чого фіксується зниження здатності вирішувати проблеми високого рівня складності або прояву творчого мислення. Крім того, стрес може знизити мотивацію до роботи внаслідок когнітивної перевантаженості. Для судових експертів це може означати обмеження можливостей для вирішення проблем при аналізі доказів або менша здатність до застосування чи створення інноваційних продуктів. Для галузі – збільшення нещасних випадків на виробництві внаслідок втрати пильності, прогулів, дострокових виходів на пенсію, зростання бажання звільнитися, розчарування в робочих завданнях, погіршення морально-психологічного клімату в колективах, плинність кадрів тощо [4].

Усі вищеописані чинники, а також низка інших, які пов'язані з індивідуально-психологічними особливостями кожного експерта, його особистою життєвою ситуацією та об'єктивними умовами професійної діяльності, обумовлюють підвищеність ризиків емоційного вигорання. Вперше перелік основних проявів емоційного вигорання (емоційного виснаження) був описаний у науковій літературі соціальною психологинею Х. Маслач у 1976 р. У ньому дослідниця називає негативну самооцінку, негативне ставлення до роботи, втрату розуміння і співчуття, відчуття власної непотрібності [5]. За майже півстоліття досліджень цей феномен почав розглядатися як синдром, який налічує близько сотні симптомів [3]. Для дослідження емоційного вигорання у професійній діяльності використовується окремий термін – професійне вигорання. Всесвітня організація охорони здоров'я рекомендує діагностувати професійне вигорання завдяки трьом блокам симптомів: почуття виснаження або браку енергії; відстороненість від своєї роботи або почуття негативізму чи цинізму, пов'язані з роботою; знижена професійна ефективність [7]. Зрозуміло, що подібні стани в судового експерта не можуть не впливати щонайменше на продуктивність та терміни виконання професійних завдань. Таким чином, утворюється так зване «замкнене коло», щоб розірвати яке необхідні спеціальні заходи.

Аналіз наукової літератури з окресленої проблематики показав наявність подібних напрацювань європейських дослідників у контексті попередження вікарної травми, втоми від співчуття та вигорання в судово-психологічній експертизі [6] та впровадження превентивних програм для експертів у сфері цифрової криміналістики [4]. Втім привертає увагу поодинокість подібних заходів та відсутність системного підходу у цьому без перебільшення важливому питанні.

Серед української наукової літератури проблема емоційного вигорання вивчається в контексті професійної діяльності медичних та педагогічних працівників, працівників сфери торгівлі та державних службовців. Жодної публікації, яка стосувалася б проблем емоційного вигорання судових експертів, нам знайти не вдалося. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває напрацювання методології психологічного супроводу та підтримки працівників

Експертної служби МВС України, в межах діяльності якої забезпечуватиметься загальногалузевий скринінг та локальний моніторинг емоційного вигорання для раннього виявлення симптомів та оперативного реагування на них. Практика впровадження цілеспрямованих заходів з охорони та підтримки психічного здоров'я працівників дозволить зберегти та зміцнити кадровий потенціал служби та уникнути більшості окреслених вище труднощів. Вивчення позитивних практик такого супроводу, які успішно функціонують на міжнародному рівні, а також розробка власних програм профілактики емоційного вигорання судових експертів і визначають перспективи наших подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Гайченко А. Загалом на рік ми проводимо близько 120–130 тисяч експертиз (2023, 14 грудня). *Юридична Газета online*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/interview/andriy-gaychenko-zagalom-na-rik-mi-provodimo-blizko-120130-tisyach-ekspertiz.html>
2. Левін, Т. І. (2023, July). Обґрунтування алгоритму вибору та визначення стратегії комплексної терапії і профілактики емоційного вигорання у лікарів-психіатрів. In *The 6 th International scientific and practical conference "European scientific congress"* (July 10–12, 2023) Barca Academy Publishing, Madrid, Spain. 2023. 212 p. (p. 39).
3. Чуйко Г. В., Гуляс І. А. (2008). Синдром вигорання: коли він починається? *Наука і освіта*, 8/9, С. 119–124.
4. Keltz, S. F., McQueen, E., Pymont, C., & Green, N. (2021). Avoiding Burnout at the Digital Forensics Coalface: Targeted strategies for forensic agencies in the management of job-related stress. *Forensic Science International: Digital Investigation*, 38, 301127.
5. Maslach C., Schaufeli W. B., Leiter M. P. Job burnout. *Annu Rev Psychol*. 2001. 52:397–422.
6. Pirelli G., Formon D. L., Maloney K. (2020). Preventing vicarious trauma (VT), compassion fatigue (CF), and burnout (BO) in forensic mental health: Forensic psychology as exemplar. *Professional Psychology: Research and Practice*, 51(5), 454.
7. *Burn-out an «occupational phenomenon»: International Classification of Diseases* (2019, 19 May). URL: <https://www.who.int/news/item/28-05-2019-burn-out-an-occupational-phenomenon-international-classification-of-diseases>

Конкіна Валентина Василівна,
судовий експерт сектору
дактилоскопічного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Тернопільського НДЕКЦ МВС
Заровецький Василь Володимирович,
старший судовий експерт сектору
дактилоскопічного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Тернопільського НДЕКЦ МВС

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Розвиток криміналістики і судової експертизи є дуже актуальним, особливо в контексті посилення боротьби зі злочинністю, забезпечення правосуддя та підтримки правопорядку. Наразі спостерігається зростання уваги до покращення методів кримінального розслідування, зокрема за допомогою сучасних технологій та методів наукового дослідження.

Одним із основних показників результативності експертної діяльності є впровадження досягнень науки в експертну практику. Зокрема, застосування сучасних методів дослідження надає органам правопорядку значних можливостей для пошуку злочинців, збирання та використання доказів під час досудового розслідування і судового розгляду.

На сьогодні існує кілька сучасних тенденцій розвитку криміналістики та судової експертизи.

Криміналістика і судова експертиза використовують передові технології, такі як штучний інтелект, машинне навчання, кібераналітику та біоінформатику для покращення процесів збору, аналізу та інтерпретації доказів [3].

Зі зростанням кількості кіберзлочинів та залученням цифрових технологій у кримінальну діяльність, цифрова криміналістика стає все більш важливою. Щодо криміналістичної методики, найбільш актуальним видається розроблення рекомендацій із розслідування злочинів, які вчиняються в умовах військової агресії проти України, корупційних кримінальних правопорушень, а також злочинів у сфері економіки та кримінальних правопорушень, що вчиняються в кіберпросторі. Експерти в цій сфері розробляють методи аналізу цифрових слідів, розкриття та розслідування кіберзлочинів.

На прикладах української держави можна зробити висновок, що цифрова криміналістика є досить широко застосованою та актуальною, має чимале значення для сучасного кримінального процесу, проте до цих пір питання застосування цифрових злочинів залишається відкритим та не прописаним у національних законодавчих актах.

Сучасні методи криміналістики все більше використовують мультимодальність доказів, об'єднуючи різні типи доказів, такі як фізичні, хімічні, цифрові тощо, для забезпечення більш повного та точного аналізу.

Розвиток криміналістики йде рука об руку з розвитком інших наукових дисциплін, таких як біологія, хімія, фізика, математика та інші. Міждисциплінарний підхід дозволяє використовувати знання з різних галузей для вирішення складних кримінальних проваджень.

З огляду на широке використання технологій у сфері кримінального правосуддя, стає важливим забезпечення захисту прав людини та приватності при зборі, обробці та зберіганні доказів. Однак багато питань потребують належного законодавчого регулювання, оскільки збирання зразків, використання відомостей з відповідних баз даних має відбуватися з неухильним дотриманням прав і свобод людини. Обговорення цих проблем і відповідне вдосконалення нормативно-правової бази також є вкрай важливим і своєчасним [1].

Розвивається ДНК-аналіз. Він став надзвичайно важливим інструментом у судовій експертизі. Постійні технологічні та методологічні вдосконалення дозволяють отримувати більш точні результати та швидше вирішувати кримінальні правопорушення. Звідси й проблемні питання у сфері криміналістичного аналізу ДНК. Геномна інформація використовується в кримінальному провадженні для розкриття кримінальних правопорушень, також може бути використана з метою розшуку безвісти зниклих та ідентифікації загиблих. Така можливість є особливо актуальною в період воєнного стану. І хоча можливість проведення комплексних генетичних експертиз передбачена національним законодавством, але для пошуку безвісти зниклого необхідно досліджувати зразки його близьких родичів (якщо вони є) або особисті речі. У випадку з обробкою даних родичів потрібно отримувати від них згоду на оброблення їхніх персональних даних, після чого можна вносити отримані генетичні ознаки до бази даних ДНК для проведення пошуків на спорідненість [2].

Метод ДНК-аналізу є потужним інструментом для ідентифікації осіб у кримінальних провадженнях, проте дактилоскопія також має переваги: швидший результат; точний, адже властивості папілярних узорів мають властивість незмінності та унікальні в кожній людині; бюджетно вигідніший та простіший відносно збору порівняльного матеріалу.

Отже, використання передових технологій, цифрова криміналістика, мультимодальність доказів, міждисциплінарний підхід, збільшення захисту прав людини та приватності, розвиток ДНК-аналізу – ці тенденції визначають сучасні напрями розвитку криміналістики та судової експертизи і спрямовані на покращення якості розслідування кримінальних правопорушень і забезпечення справедливості. У той же час нові види експертиз потребують науково-методичного опрацювання та, відповідно, забезпечення матеріально-технічними засобами для подальшого використання під час їх проведення.

Список використаних джерел

1. Репешко П. І. Судовий експерт: співвідношення процесуального статусу та професійної діяльності. *Сучасна наука в мережі Інтернет* : матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції, 25–27 лютого 2010 р. URL: <http://>

//intkonf.org/repeshko-pi-sudoviyekspert-spivvidnoshennya-protseusualnogo-statusu-ta-pofesiynoyi-diyalnosti/

2. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану. URL: <https://univd.edu.ua/uk/news/14332>

3. Шепитько В. Ю. Криміналістика XXI століття. Матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (м. Харків, 25–26 листоп. 2010 р.). Харків, 2010. С. 55–59.

Конотопець Федір Миколайович,
судовий експерт Українського
науково-дослідного інституту
спеціальної техніки та судових
експертиз Служби безпеки України

АКТУАЛЬНІСТЬ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Широкомасштабна збройна агресія російської федерації проти України завдає значних збитків економічній системі держави в цілому та кожному громадянину зокрема. Жодна судова справа, пов'язана з відшкодуванням матеріальної шкоди (збитків), не може бути якісно та всебічно розслідувана без проведення судової економічної експертизи, оскільки висновки судових експертів згідно з пунктом 2 статті 84 Кримінального процесуального кодексу України є процесуальними джерелами доказів [1]. За своєю суттю судова експертиза відповідно до статті 1 Закону України «Про судову експертизу» є дослідженням на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [2].

Серед основних завдань, що наразі ставляться на вирішення судовим експертам-економістам, можна виділити два основні напрями. Перший напрям передбачає визначення розміру збитків, що завдані безпосередньо або опосередковано російською федерацією, а другий – розміру матеріальної шкоди (збитків), що завдана Державному бюджету України внаслідок зловживань у сфері господарської діяльності, здійснених під час дії правого режиму воєнного стану.

За першим напрямом судові експерти проводять судові економічні експертизи та експертні дослідження із визначення розміру збитків, завданих внаслідок збройної агресії російської федерації, а саме:

збитки по знищеним (пошкодженим) військовим об'єктам (з урахуванням інших видів судових експертиз);

збитки підприємств від неоплачених товарів, робіт, послуг, наданих та спожитих на тимчасово окупованих територіях;

визначення розміру упущеної вигоди підприємств від неможливості чи перешкоджання провадження господарської діяльності.

Серед питань, які можуть бути поставлені на вирішення судової економічної експертизи, можна виділити такі:

«Який розмір збитків внаслідок знищення військового майна, зазначеного в матеріалах комісійного розслідування за фактом артилерійського обстрілу збройними силами РФ території військового містечка, з урахуванням його балансової вартості?»;

«Чи підтверджується документально заборгованість ТОВ «__» перед ТОВ «__» за договором поставки товарів /робіт / послуг у результаті невиконання умов договору внаслідок тимчасової окупації території?»;

«Який розмір збитків завдано ТОВ «__» внаслідок неможливості здійснювати господарську діяльність через вчинення авіаційних ударів по об'єктах енергетичної системи України?».

Стосовно другого напряму експертних завдань, можна виділити питання, пов'язані з визначенням розміру матеріальної шкоди (збитків), що завдана Державному бюджету України внаслідок зловживань під час здійснення господарських операцій у період дії воєнного стану. Як свідчить експертна практика, почастишали випадки зловживань під час нарахування та виплати одноразових додаткових видів грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та інших військових формувань, а саме грошової винагороди за безпосередню участь у бойових діях. Окрім того, існують зловживання під час здійснення оборонних закупівель. У даному випадку мова може йти як про постачання неякісної продукції товарів, робіт, послуг, так і про постачання їх за завищеними цінами (судова економічна експертиза має проводитися з урахуванням висновків інших видів судових експертиз). Також доволі частим явищем є нецільове використання бюджетних коштів.

Наприклад, редакція питань, що ставляться на вирішення судовим експертам, може бути такою:

«Чи підтверджується документально матеріальна шкода (збитки) завдана Державному бюджету України в розмірі ____ грн, що встановлена в Аудиторському звіті від __ № __, за результатами аудиту військової частини № ____, в частині безпідставного нарахування та виплати збільшеної додаткової винагороди за участь у бойових діях?»;

«Чи підтверджується документально встановлений контролюючим органом розмір матеріальної шкоди (збитків) в сумі ____ грн, завданої Державному бюджету України, внаслідок придбання продукції, яка згідно з висновком судової товарознавчої експертизи не може використовуватись за цільовим призначенням?»;

«Чи підтверджується документально встановлене контролюючим органом нецільове використання бюджетних коштів у розмірі ____ грн розпорядником бюджетних коштів ____ за бюджетною програмою ____?».

Таким чином, ми змогли пересвідчитися в тому, що судовими експертами-економістами вирішується доволі широке коло питань, які виникають у органів досудового розслідування, суддів, юридичних і фізичних осіб для встановлення розміру матеріальної шкоди (збитків), завданої в період дії правового режиму воєнного стану. Проведення судових економічних експертиз не втрачає своєї актуальності та набуває все більшого значення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 29.04.2024).
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 29.04.2024).

Копча Василь Васильович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
права та правоохоронної діяльності
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ РІШЕННЯ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Як показує практика, важливу роль у поліпшенні криміногенної ситуації в країні відіграє тактичне і своєчасне виявлення та розслідування злочинів, що значною мірою визначається якістю та ефективністю проведення початкових слідчих розшукових дій, найважливішим з яких є огляд. Саме в ході огляду відбувається виявлення, фіксація, вилучення, а нерідко і дослідження слідів злочину, які є найважливішими джерелами доказової інформації про обставини вчинення злочину та осіб, до нього причетних. Про особливу значущість огляду свідчить і той факт, що його проведення спрямоване на одержання інформації з матеріальних слідів злочинів, тобто з об'єктивних носіїв, що сприяє реальній об'єктивізації процесу доказування.

Щодо досліджень історичних аспектів тактики слідчого огляду, цілком закономірним є використання досліджень учених-криміналістів з питань історії криміналістики, а саме виникнення, розвитку і сучасного стану її підсистеми. Питанням історії криміналістики присвячена низка наукових праць, зокрема дослідження П. Д. Біленчука, В. В. Головача, М. В. Салтевського, О. І. Котляревського[1], В. М. Глібка, А. Л. Дуднікова [2], які сприяють подальшому розвитку цієї науки. Ефективність та висока якість огляду можуть бути забезпечені лише за умови дотримання основних тактичних положень його проведення, а також вибору найбільш оптимальних у кожному конкретному випадку тактичних прийомів і рекомендацій.

Якщо характеризувати огляд з практичної точки зору, то він є однією з невідкладних слідчих дій для отримання важливої інформації, що здатна вплинути на ефективність розкриття злочину. Оглядом називається слідча дія, яка полягає в безпосередньому сприйнятті об'єктів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

Зокрема, щодо огляду місця події: слідчий за допомогою своїх органів чуття переконається в існуванні і характері фактів, що мають доказове значення. Під час огляду слідчий не тільки спостерігає, але й проводить вимірювання, фотографування, складає плани і схеми оглянутого місця й окремих речей, виготовляє відбитки та зліпки, оглядає і вилучає речі та документи, які мають значення для кримінального провадження (ч. 7 ст. 237 КПК України).

В огляді місця події широко застосовуються спеціальні методи криміналістики, особливо техніко-криміналістичні методи роботи зі слідами та іншими речовими доказами. Завдання огляду, як їх визначає закон (ч. 1 ст. 237 КПК України), полягають у виявленні та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

Крім цього, слідчий висуває версії про характер події і його учасників, про місцеперебування злочинця, викраденого майна та інших об'єктів, що мають доказове значення, про наслідки злочину тощо. Також під час огляду ставиться мета встановити обставини, що сприяли вчиненню злочину. У багатьох випадках він є засобом одержання таких фактичних даних, що не можуть бути добуті іншим шляхом. Усі результати огляду, особливо такого його виду, як огляд місця події, дозволяють слідчому визначити спрямованість розслідування, уявити механізм розслідуваної події, особистість злочинця. Отже, є такі види огляду: огляд місця події; огляд трупа, у тому числі, пов'язаний з ексгумацією; огляд речей; огляд документів; огляд місцевості; огляд приміщення. Особливим видом огляду є освідування, тобто огляд тіла людини. Кожен із видів огляду має свої особливості, виходячи з яких визначають тактику його проведення [2]. Однак існує низка загальних положень процесуального характеру, що є однаковими під час провадження огляду будь-якого виду.

Процесуальний порядок огляду й освідування передбачений ст. 223, 237–239, 241 КПК України. Відповідно до закону огляд повинен проводитися слідчим, прокурором. Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для огляду трупа, у тому числі пов'язаного з ексгумацією та освідуванням особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису перебігу проведення відповідного огляду. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування огляду.

Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами, передбаченими в КПК України для обшуку житла чи іншого володіння особи. Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів. Під час проведення огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із

завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатаються і зберігаються в такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Проведення огляду підпорядковане певним принципам, до яких належать:

своєчасність огляду, що полягає в проведенні цієї слідчої (розшукової) дії відразу ж, як у ньому виникає необхідність;

об'єктивність огляду, що полягає насамперед у дослідженні і фіксації всього виявленого в тому вигляді, у якому це було в дійсності. У протоколі, що відображає результати огляду, не повинні наводитися висновки і припущення слідчого;

з об'єктивністю огляду тісно пов'язана його повнота – виявлення, фіксування і дослідження всіх тих фактичних даних, що мають доказове значення в справі;

активність огляду, що полягає, по-перше, у тому, що слідчий, прокурор робить його в силу свого службового становища, незалежно від бажань зацікавлених осіб, і, по-друге, в тому, що він діє, вживаючи всіх заходів для виявлення слідів злочину, проявляє творчу ініціативу;

методичність і послідовність, що полягають у правильній організації і планомірному проведенні огляду.

Робочий етап ОМП складається із загального і детального огляду. Загальний огляд починається з огляду місця події з метою орієнтування, визначення кордонів огляду, вирішення питання про вихідну точку і спосіб огляду (визначення його послідовності), вибору позиції для орієнтувальної й оглядової фотозйомки. Потім слідчий разом з іншими учасниками огляду з'ясовує, які об'єкти знаходяться на місці події, досліджує весь комплекс питань, що відносяться до його обстановки, визначає взаємне розташування і взаємозв'язок елементів цієї обстановки, вивчає їх зовнішній вигляд, стан і з максимально необхідними і можливими в даних умовах подробицями фіксує все виявлене за допомогою фотозйомки, складання схем, планів і креслень, а також необхідних заміток для майбутнього протоколу огляду [3].

Закінчивши загальний огляд, слідчий переходить до детального огляду, під час якого об'єкти ретельно і детально оглядаються (з цією метою вони можуть зрушуватися з місця, перевертатися тощо), вживаються всі доступні заходи для пошуку і виявлення на самому місці події і на окремих об'єктах слідів злочину і злочинця, відбираються об'єкти зі слідами на них, підлягають вилученню сліди з тих об'єктів, які не можуть бути вилучені, а якщо це неможливо – зі слідів знімаються копії; фіксуються негативні ознаки стану предметів; перевіряються дані загального огляду; проводиться вузлова і детальна фотозйомка. У криміналістиці застосовуються три основних способи (прийоми, методи) огляду місця події: концентричний, ексцентричний і фронтальний. При

концентричному способі огляд ведеться по спіралі від периферії до центру місця події, під яким, зазвичай, розуміється найважливіший об'єкт (труп, зламаний сейф тощо) або умовне місце. Ексцентричний спосіб полягає в тому, що огляд ведеться по спіралі від центру місця події до його периферії. Фронтальний спосіб являє собою лінійний огляд площ від одного з кордонів, прийнятого за вихідний, до іншого. Постійного правила застосування того або іншого способу огляду не існує: питання вирішується, виходячи з конкретних обставин справи. Так, огляд приміщення рекомендується проводити концентричним способом; огляд відкритої місцевості зазвичай проводять від центру до периферії, тому що іноді важко на початку огляду визначити кордони місця події, або способом фронтального огляду, коли територія велика і її можна розбити на смуги.

Закінчивши дослідження об'єктів на місці події, слідчий, прокурор переходить до заключного етапу: складає протокол огляду і необхідні плани, схеми та креслення; за потреби робить дактилоскопіювання трупа і відправляє в морг; упаковує об'єкти, вилучені з місця події; вживає заходів для збереження тих об'єктів, що мають доказове значення і вилучити які неможливо або недоцільно; вживає заходів за заявами, що надійшли від учасників огляду й інших осіб. З оглядом трупа на місці події слідчому доводиться стикатися під час розслідування різних категорій злочинів (бандитизм, вбивство, пожежі тощо). Труп людини є центральним об'єктом місця події [4].

Огляд трупа повинен проводитися безпосередньо на місці його виявлення, тому що в іншому випадку порушується зв'язок між елементами місця події, обстановкою, у якій він був виявлений, і позою трупа, трупними явищами й іншими ознаками. Огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта (ч. 1 ст. 238 КПК України). Після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті (ч. 3 ст. 238 КПК України).

Огляд речей складається з двох стадій – загального і детального огляду [5]. Слідчий встановлює стан речі, її найменування і призначення, за потреби – правила користування цією річчю. Потім виявляються індивідуальні ознаки речі, її дефекти й особливості, ознаки, що свідчать про те, за яким призначенням вона використовувалася і як інтенсивно, ознаки, що вказують на зв'язок речі, яка оглядається, з розслідуваною подією. Усі ці дані фіксуються в протоколі огляду, до якого можуть бути прикладені фотознімки та графічні зображення.

Мета огляду документів – виявити і зафіксувати такі їх ознаки, які надають документам значення речових доказів, а також встановити засвідчені ними або викладені в них обставини і факти, що мають значення для справи. На початковому етапі огляду слідчий повинен отримати загальне уявлення про документ [8]. У практичній роботі може виникнути потреба встановити: у кого і де зберігається документ; зовнішній вигляд документа і його реквізити; походження документа, від кого він надійшов до адресата. Зміст подальших дій

слідчого залежить від того, яку роль, за його припущенням, цей документ може відігравати в справі: речового доказу або засобу посвідчення тих або інших фактів і обставин. Під час огляду документів – речових доказів – слідчий доступними йому засобами вирішує питання про дійсність документа, вивчаючи для цього зміст, форму, матеріал документа і його окремі частини: підписи, відбитки печаток тощо.

Список використаних джерел

1. Криміналістика : Підручник для вищих навч. закладів / Укр. правнича фундація; П. Д. Біленчук, В. В. Головач, М. В. Салтевський, О. І. Котляревський та ін. Київ : Право, 1997. 263 с.
2. Криміналістика : Підручник для курсантів юридичних спеціальностей вузів / Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого; за ред. В. Ю. Шепітька; Авт. кол.: В. М. Глібко, А. Л. Дудніков та ін. Київ: Ін-Юре, 2001. 682 с.
3. Криміналістика : Підручник для студ. юрид. спец. ВЗО. Доп. М-вом освіти і науки України / Нац. юрид. академія ім. Я. Мудрого; Ред.: В. Ю. Шепітько. Київ : Ін-Юре, 2004. 725 с.
4. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : Підручник для юрид. вузів / Нац. академія правових наук України; Ред. В. Ю. Шепітько. Харків : Право, 1998. 375 с.
5. Салтевський М. В. Криміналістика Ч. 1. : Підручник. Харків : Основа, Консум, 1999. 415 с.
6. Скригонюк М. І. Криміналістика : Підручник МОН України. Київ : Атіка, 2009. 496 с.

Корж Валентина Павлівна,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
процесу, криміналістики,
експертології факультету № 6
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
Почесний працівник Прокуратури
України

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Призначення реформи у сфері кримінального судочинства полягає у тому, що держава повинна відповідати перед людиною за свою діяльність і реально забезпечити процесуальними засобами охорону та захист прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина у кримінальному процесі.

Реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства має важливе значення для ефективної роботи оперативних,

слідчих органів, прокуратури та суду. Системний аналіз приписів та змін до Кримінального кодексу (2018 р.) свідчить про те, що законодавче унормування псевдонаукових дефініцій «кримінальне правопорушення, кримінальний проступок» являє формальну, непродуману, хибну політику можновладців, правове невігластво депутатського корпусу, політичну кон'юнктуру авторів змін до Кримінального кодексу. Автори законопроекту та депутатський корпус допустили змішування кримінальних правових і процесуальних інститутів англосаксонського і континентального права та штучно перенесли їх до кримінального процесуального і кримінального законодавства України.

Таким чином були зруйновані національні наукові школи, правові інститути, органи досудового розслідування, прокуратури, судові установи, вітчизняні процесуальні традиції, позитивний досвід роботи оперативних, слідчих органів, прокуратури та суду.

Суттєвим порушенням законності є підміна в Кримінальному кодексі кримінально-правового терміну «злочин» на псевдонаукову дефініцію «кримінальне правопорушення». Відповідно до ч. 1 статті 12 КК кримінальні правопорушення поділяються на *кримінальні проступки і злочини*. Так, у розділі 1 Особливої частини КК унормовано назву «Злочини проти основ національної безпеки України», тоді як в інших розділах II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX Особливої частини унормовано назву *кримінальні правопорушення*, незважаючи на те, що у цих розділах зазначені *нетяжкі, тяжкі, особливо тяжкі злочини* відповідно до вимог ч. 3, 4, 5, 6, 7 ст. 12 КК, а саме умисне вбивство, згвалтування, розбійний напад, вчинений організованою групою, терористичний акт та інші.

Таким чином, унормування псевдонаукової дефініції «кримінальне правопорушення» призводить до утворення юридичних колізій у правотворчості та правозастосуванні, міжгалузевих колізій між кримінальним процесом і криміналістикою, кримінальним правом і криміналістикою. Способом усунення зазначених юридичних і міжгалузевих колізій є внесення змін до 19 розділів Кримінального кодексу. У назві цих розділів та окремих положеннях необхідно вилучити термін «кримінальне правопорушення» та унормувати термін матеріального закону – «злочин».

Слід зазначити, що унормоване у ч. 2 ст. 12 КК поняття «кримінальний проступок» свідчить про високий ступінь правового невігластва як законодавчого органу, так і авторів зазначеного терміну. Відповідно до ч. 2 ст. 12 КК кримінальний проступок відрізняється від злочину основним покаранням у вигляді штрафу у розмірі не більше 4542 грн, або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. У ст. 215 та ст. 40-1 КПК зазначено, що кримінальні проступки розслідуються у формі дізнання. Доцільно вилучити із положень Кримінального кодексу псевдонауковий термін «кримінальний проступок» та доповнити ст. 215 КПК частиною другою, у якій унормувати проведення *дізнання відносно злочинів*, за вчинення яких передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Не можна погодитися з окремими вченими-«реформаторами», котрі в угоду можновладцям та законодавцю у наукових дослідженнях, посібниках, робочих програмах, підручниках з криміналістики безпідставно замінили в системі криміналістики четвертий її розділ «Криміналістична методика розслідування окремих видів злочинів» на «Криміналістичну методику розслідування кримінальних правопорушень». У зв'язку з цим знищили криміналістичне вчення про спосіб злочину, криміналістичну характеристику злочинів. У методиці розслідування окремих видів злочинів криміналістична характеристика злочинів посідає центральне місце. Вона є важливим структурним елементом методики розслідування, обумовлює методичні рекомендації і сприяє розкриттю, розслідуванню злочинів.

На жаль, зазначені «реформатори» не ознайомилися із змістом ч. 1 статті 12 КК «Класифікація кримінальних правопорушень», відповідно якої кримінальні правопорушення поділяються на *кримінальні проступки і злочини* і штучно, безпідставно зруйнували класичну систему криміналістики і загальнотеоретичні доктрини. Зазначене свідчить про зраду науці криміналістики, класичним науковим доктринам, процесуальним традиціям, позитивному досвіду роботи, слідчих, прокурорів, суддів.

Водночас слід зазначити, що заслуговують на повагу автори навчального посібника з криміналістики Копча В. В. і Копча Н. В., які виклали в посібнику класичну систему криміналістики: Криміналістичну техніку, Криміналістичну тактику, Криміналістичну методику розслідування окремих видів злочинів [1, с. 286].

Безумовно, важливим методологічним питанням науки криміналістики є конкретизація її системи. Предмет і система криміналістики взаємопов'язані і взаємообумовлені. Система науки безпосередньо обумовлена її предметом. Системі науки криміналістики притаманні: зовнішній прояв її змісту і підпорядкованість по відношенню до предмету науки. Вперше термін «система криміналістики» був використаний понад сто років тому Гансом Гросом, який у її структурі виділив вчення про виявлення й використання речових доказів, вивчення окремих видів злочинів, а також питання щодо особи злочинця [2, с. 537]. Важливе значення в розвитку системи криміналістики мали наукові дискусії. Під час дискусій О. М. Васильєв, О. І. Вінберг, В. П. Колмаков, О. Н. Колесніченко, Б. І. Шевченко, М. С. Строгович та інші криміналісти обґрунтували доцільність чотириелементної системи криміналістики. Основними об'єктами систематизації у криміналістиці є знання, одержані в результаті вивчення злочинної діяльності як у цілому, так і окремих видів злочинів, механізму утворення криміналістичної значущої інформації, необхідної для розкриття, розслідування злочинів та запобігання їм. На цій основі і була побудована система криміналістики кінця 60-х років минулого століття, яка складається з чотирьох елементів:

- 1) загальна теорія криміналістики;
- 2) криміналістична техніка ;
- 3) криміналістична тактика;

4) методика розслідування окремих видів злочинів (криміналістична методика).

Як правильно зазначають Т. В. Авер'янова, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. Г. Гончаренко, Н. І. Клименко, В. Є. Коновалова, В. К. Лисиченко, М. Я. Сегай, М. П. Яблоков та інші традиційна чотириелементна система криміналістики відповідає принципам системності, перевірена практикою й визнана більшістю наукових криміналістичних шкіл.

Відповідно до теоретичних положень криміналістична методика становить систему методів загального характеру, тактичних прийомів і засобів криміналістичної техніки, які використовують суб'єкти криміналістичної діяльності для виявлення, розкриття, розслідування окремих видів злочинів та запобігання їм. Зазначене дозволяє зробити висновок про те, що класифікаційна система криміналістики як цілісне понятійне утворення включає взаємопов'язані, нерозривні поміж собою елементи загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та методики розслідування окремих видів злочинів.

Вважаємо, що основні положення Кримінального кодексу повинні відповідати конституційному законодавству, фундаментальним засадам теорії держави і права, теоретичним положенням кримінального права про злочин, криміналістичним вченням про спосіб злочину, криміналістичну характеристику злочинів, методику розслідування окремих видів злочинів.

Наукова істина повинна визначатися не в державних структурах, а в незалежних наукових установах. Наука має цінність тоді, коли вона, досліджуючи межі можливого, виявляє помилки законодавця, пропонує нові підходи, які можуть бути засвоєні правом. На жаль, у сучасній науці кримінально-правового циклу має місце дефіцит нових наукових ідей, низька якість наукових дискусій і досліджень.

Список використаних джерел

1. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістика : навчальний посібник. Одеса, 2022. 286 с.
2. Гросс Г. Руководство для следователей как система криминалистики. СПб, 1908. М. : ЛексЭст, 2002, 1088 с.

Коротаєв Володимир Миколайович,
кандидат юридичних наук, директор
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС
Сухацька Ірина Юріївна,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та
фінансів

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО КОНФЛІКТУ: НАУКОВІ ВИКЛИКИ ТА РІШЕННЯ

Відоме твердження Веґеція: «Якщо ви хочете миру, готуйтеся до війни» (Vegetius, *Epitoma Rei Militaris*) є особливо резонансним для України, нації, що прагне до миру у відповідь на жорстокий конфлікт. Сучасні конфлікти вимагають не тільки фізичної підготовки до війни, але й активного наукового осмислення та збору даних для подальшого аналізу та досліджень (Smith, 2020).

Сучасні технології, такі як безпілотні літальні апарати (БПЛА), які спочатку сприймалися як засіб для фото- та відеозйомки або іграшка, нині стали оперативно-тактичною зброєю. Водночас, більшість західних технічних засобів залишаються недостатньо знайомими навіть для фахівців, що підсилює необхідність їх детального вивчення та криміналістичної ідентифікації. Впровадження БПЛА в умовах сучасного військового конфлікту є ключовим фактором у підвищенні ефективності військових операцій, забезпечуючи цінну візуальну інформацію з повітря, що є критично важливим для розпізнавання та реагування на військові загрози. Військові використовують БПЛА не тільки для розвідки та спостереження, але й для координації артилерійського вогню, проведення точних ударів по ворожих позиціях, а також для оцінки пошкоджень після атак [1, с. 486].

Безпілотні літальні апарати також відіграють важливу роль у криміналістичній ідентифікації, надаючи різноманітні можливості для покращення збору доказів та реконструкції подій. Завдяки оснащенню високоякісними камерами, БПЛА забезпечують детальне візуальне документування місць подій, включаючи зображення слідів та інших важливих артефактів, що можуть виявитися критичними для розслідувань. Ці апарати також використовуються для зйомки з повітря, дозволяючи розглянути місце злочину з різних кутів і відстаней, виявляючи деталі, які можуть залишитися непоміченими на землі. Тепловізійні камери, якими оснащені деякі БПЛА, дозволяють виявляти сліди та об'єкти, що випромінюють тепло, наприклад відбитки рук або стоп, підвищуючи можливості ідентифікації та забезпечуючи додатковий рівень інформації про дії та переміщення осіб на місці події.

Технології 3D-мапінгу та моделювання, інтегровані в БПЛА, забезпечують створення точних тривимірних моделей місць злочину, що є особливо

корисним для слідчих та судових розглядів, сприяючи реконструкції подій, що передували злочину або відбулися після нього. БпЛА також незамінні в забезпеченні доступу до важкодоступних або небезпечних місць, знижуючи ризик для персоналу і забезпечуючи збереження важливих доказів. Крім того, БпЛА використовуються для моніторингу та відеоспостереження в реальному часі, дозволяючи відстежувати розвиток подій, оперативно реагувати на зміни та координувати дії різних підрозділів, що є особливо важливим під час тривалих розслідувань або при відстеженні високого ризику активностей [1, с. 487]. Нарешті, систематична архівація та каталогізація всіх зібраних БпЛА даних забезпечує, що інформація, отримана під час розслідувань, зберігається належним чином і може бути використана в суді як доказ. Однак, інтеграція таких технологій вимагає розвитку навчальних програм, адаптації правових та етичних рамок використання БпЛА, а також забезпечення відповідних технічних і фінансових ресурсів. Отже, використання БпЛА відкриває нові можливості для підвищення ефективності діяльності, але також ставить нові виклики, пов'язані з адаптацією до сучасних технологій.

Ідентифікація зброї та військової техніки, відіграє критичну роль у сучасних військових та криміналістичних дослідженнях. Згідно з дослідженням [2], постійне оновлення криміналістичних методик необхідне для ефективної роботи зі зброєю, а також з елементами, такими як боєприпаси та гранатомети. Ці методики також мають застосовуватися до товарів подвійного використання, що можуть бути адаптовані для виробництва озброєнь, що підкреслюється у дослідженні [3, с. 86].

Проблема недостатності оновлення друкованих довідників та наукових видань породжує вирішальну потребу у їх інтенсивному вдосконаленні. Ці матеріали відіграють ключову роль у професійній підготовці науковців та фахівців, задіяних у військових дослідженнях та аналізі сучасних гібридних воєнних конфліктів. Вони є невід'ємною частиною академічної та практичної підготовки, оскільки забезпечують науковців актуальними даними та теоретичними основами для аналізу та розробки ефективних військових стратегій. Актуалізація змісту цих ресурсів є критично важливою не тільки для підтримання наукової точності, але й для забезпечення адекватної підготовки спеціалістів, що стикаються з постійно змінюваними технологіями та умовами ведення війни. Застарілі видання можуть призводити до неправильного розуміння та використання військових технологій, що в свою чергу знижує ефективність воєнних операцій і може мати серйозні наслідки для національної та міжнародної безпеки. У цьому контексті важливо не лише вдосконалювати існуючі наукові та довідкові матеріали, а й розвивати нові методики та підходи до навчання, які б враховували найновіші досягнення у військовій науці та техніці. Систематичне оновлення наукових видань та довідників має стати невід'ємною частиною стратегії підвищення кваліфікації фахівців, що залучені до військових досліджень та планування.

Такий підхід дозволить не лише забезпечити високий рівень теоретичної підготовки, але й гарантувати, що військові спеціалісти мають усі необхідні знання та інструменти для ефективної відповіді на сучасні виклики гібридної

війни. Це сприятиме не тільки національній безпеці, але й формуванню міцного міжнародного співробітництва у сфері оборони та безпеки.

Наукова спільнота [2] активно залучена у процес переосмислення та адаптації до змінних умов сучасної гібридної війни. Це вимагає комплексного підходу до дослідження військових аспектів, який інтегрує різні дисципліни та спеціалізації для створення нових методик, які відповідають сучасним потребам безпеки.

Ефективне використання інноваційних технологій, включаючи застосування сучасних криміналістичних методів та обладнання, може значно підвищити потенціал криміналістичної ідентифікації та аналізу. Зокрема, використання таких технологій дозволяє проводити детальний аналіз місця подій, ідентифікацію зброї та військової техніки, а також допомагає в розробці стратегій для ефективного реагування на військові виклики. Таким чином, інтеграція новітніх досліджень та методик є ключовим фактором у забезпеченні національної та міжнародної безпеки в умовах сучасних збройних конфліктів.

На підставі проведеного аналізу констатуємо недостатнє оновлення навчальних та довідкових матеріалів, що може становити значну перешкоду для ефективного реагування на сучасні військові виклики, підкреслюючи критичну потребу в постійному вдосконаленні наукових ресурсів. Це включає інтеграцію новітніх технологій, таких як БПЛА, які вже довели свою ефективність у розвідувальних операціях, а також у криміналістичній ідентифікації та реконструкції подій. Відтак, використання передових технологій збільшує можливості для детального аналізу та ідентифікації у військових та мирних умовах, покращує кваліфікацію військових фахівців і сприяє розробці нових стратегій ведення війни. Отже, інтеграція наукових досліджень та розробка відповідних навчальних програм є фундаментальними для забезпечення національної та міжнародної безпеки.

Таким чином, адаптація до змінних умов сучасних конфліктів та вдосконалення технологічної та наукової бази є ключовими для забезпечення тривалої стабільності та миру, відповідаючи на заклик про підготовку до війни з метою збереження миру.

Список використаних джерел

1. Батраченко Т., Розгон О., Єфімова І. Ефективність застосування безпілотних літальних апаратів для фото- та відеозапису в діяльності національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 486–489.

2. Odynokova O., Batrachenko T., Vukanov H. The impact of martial law on law enforcement and law enforcement authorities: the study of national and international experience. *Economic Affairs*. 2024. № 69 (01). P. 743–750.

3. Батраченко Т., Сухацька І., Єфімова І. Науково-практичний довідник з питань впровадження судових експертиз : довідник. Дніпро : Вид. Біла К. О., 2024. 196 с.

Косенко Олексій Валерійович,
заступник завідувача відділу
забезпечення діяльності центру
Луганського НДЕКЦ МВС
Ясенюк Альона Анатоліївна,
старший судовий експерт сектору
досліджень зброї відділу
криміналістичних видів досліджень
Луганського НДЕКЦ МВС

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Збройна агресія росії та запровадження воєнного стану на території нашої держави стали основними чинниками, які впливають на всі процеси як в Україні, так і поза її межами.

Кількість злочинів зростає щодня, адже росія щодня вчиняє все нові злочинні діяння, але навіть за таких складних умов правоохоронні органи продовжують діяльність із документування та розслідування виявлених злочинів [1, с. 58].

Також слід зазначити, що сьогодні в світі відбувається багато технологічних відкриттів: роботи, дрони, «розумні» міста, штучний інтелект, біотехнології, безпілотні автомобілі і медицина, заснована на 3D-друку; у світі фінансів це криптовалюта і технології Blockchain. Розвиток сучасних технологій у всіх сферах життя не стоїть на місці. Тепер людину можна впізнати за відеозображенням, провести ідентифікацію за голосом, ДНК, відбитками пальців, сітківкою ока.

Виклики воєнного часу та розвиток сучасних технологій у світі змістили акцент на окремі види експертних досліджень. На сьогодні в Україні, зважаючи на всі обставини, актуальними є такі види експертиз.

Однією з поширених сьогодні є експертиза зброї та слідів і обставин її використання. Об'єктами дослідження є вогнепальна зброя та боєприпаси; гранатомети, ракетно-реактивна та ствольна артилерійська зброя, а також сліди зброї та її застосування, ситуаційні обставини пострілу. Основними завданнями експертизи вогнепальної зброї та бойових припасів є: встановлення належності об'єктів до вогнепальної зброї або до боєприпасів; визначення виду, калібру, моделі, стану зброї, боєприпасів до неї та придатності їх до стрільби; належності об'єктів до частин вогнепальної зброї та ін. [2, с. 566].

Вибухотехнічна, а саме експертиза вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху призначається з метою отримання відомостей щодо марки, конструкції, стану й інших фактичних даних про вибухові пристрої, вибухові речовини, бойові припаси, засоби підриву, обставини підготовки та вчинення вибуху, а також встановлення групової належності та єдиного джерела походження вибухових пристроїв у непошкодженому вигляді або за фрагментами (осколками). Основними завданнями експертизи є: визначення належності об'єкта до вибухових пристроїв чи боєприпасів та до якої

класифікаційної групи він належить; визначення факту вибуху вибухового пристрою на місці події, виду вибуху, його потужності; визначення здатності пристрою викликати вибух та можливості здійснення вибуху цього пристрою у конкретних умовах; належність об'єкта до вибухових речовин або таких, що можна використати як компоненти для виготовлення порохових зарядів чи вибухових речовин, а також виявлення слідів і мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах обстановки.

Товарознавча експертиза проводиться для дослідження обладнання, машин, сировини та споживчих товарів; також призначаються транспортно-товарознавча, експертиза військового майна, техніки та озброєння. Транспортно-товарознавчою експертизою вирішуються питання ринкової вартості колісних транспортних засобів, їх складових; розміру вартості матеріальних збитків, заподіяних власнику транспортних засобів чи їх складових при їх пошкодженні. Товарознавчою експертизою військового майна, техніки та озброєння вирішуються такі завдання: визначення вартості об'єктів, що використовуються як військове майно; визначення типу, призначення, їх характеристик та властивостей; виробника, країни походження, року виготовлення досліджуваних об'єктів.

Екологічна експертиза призначається для дослідження явищ, процесів і матеріальних об'єктів, пов'язаних із впливом техногенних факторів на стан екосистем, а також виявлення обставин виникнення негативного впливу на навколишнє природне середовище, оцінки наслідків такого впливу; визначення розмірів відшкодування збитків, завданих державі внаслідок порушення вимог природоохоронного законодавства; визначення розміру збитків від забруднення навколишнього природного середовища, пошкодження або знищення об'єктів рослинного та тваринного світу, що відбулося внаслідок ведення бойових дій і застосування військової техніки та озброєння [2, с. 566].

В умовах активної фази війни та наявності великої кількості постраждалих та загиблих осіб виникає необхідність у проведенні численних судово-медичних досліджень, які включають три основні види: судово-медична експертиза живих осіб для визначення характеру і тяжкості тілесних ушкоджень, здоров'я, віку, статевих станів та ін.; судово-медична експертиза трупа для встановлення причин та обставин смерті; судово-медична експертиза речових доказів біологічного походження.

Затребуваним в умовах війни та у зв'язку з розвитком сучасних технологій виявився такий вид експертних досліджень, як експертиза відео-, звукозапису. Сьогодні камери відеоспостереження стали невід'ємною частиною сучасного життя і встановлюються на великій кількості об'єктів. Цей вид досліджень є наразі дуже актуальним [1, с. 60–61].

Одними із пріоритетних напрямів роботи Експертної служби мають бути цілеспрямоване розроблення й упровадження новітніх методів роботи. Попри тяжкі часи для України, робота в цьому напрямку ведеться, але для досягнення належного рівня впровадження новітніх технологій, ще потрібно зробити дуже багато.

Список використаних джерел

1. Грига М. А. Експертні дослідження, актуальні в умовах воєнного стану. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) С. 58–62.

2. Авдєєва Г. К. Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 566–569. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/20070>

Крапівцев Олександр Олександрович,
заступник директора центру – завідувач
відділу КВД Луганського НДЕКЦ МВС
Радченко Катерина Анатоліївна,
завідувач сектору почеркознавчих
досліджень, технічного дослідження
документів та обліку відділу КВД
Луганського НДЕКЦ МВС
Шаляпін Михайло Володимирович,
завідувач сектору трасологічних
досліджень відділу КВД Луганського
НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Розвиток сучасного суспільства характеризується підвищенням ролі інформаційних технологій, економіки, політики та культури. Судова експертиза продовжує переростати в необхідність на всіх стадіях судового провадження для встановлення фактів злочину, збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для всебічного, повного й об'єктивного розслідування обставин справ та в подальшому винесення законних і обґрунтованих судових рішень. Тому, щоб в умовах сучасності судова експертиза була конкурентоспроможною сучасним кримінальним правопорушенням, необхідно не лише постійно вдосконалювати технічні засоби та розвивати сучасні методи дослідження, а й забезпечувати алгоритми ефективного діалогу під час підготовки матеріалів до призначення судових експертиз між слідчими та експертами з метою досягнення максимальних результатів. Для забезпечення досудового розслідування експертним установами довелося виконати великий обсяг роботи, але натепер її ефективність у різних сферах не відповідає вимогам сучасної практики запобігання злочинності. Одним із факторів, що призводить до такої проблеми, – невідповідна взаємодія органів досудового розслідування з

судовими експертами. Зазвичай при призначенні судової експертизи слідчими підрозділами простежується не чітке уявлення щодо об'єкта експертного дослідження, у результаті чого у постановках часто ставляться питання, які не входять до компетенції експерта, питання суперечить логіці дослідження, що значно ускладнює роботу експертів, недбалий збір порівняльного матеріалу як з точки зору якості, так і з точки зору кількості, ігноруються запити експертів про надання додаткових порівняльних матеріалів, відомостей що стосуються справи, чим обмежують можливості експертів, що впливає на якість експертних досліджень, строки виконання експертиз. Тому, на думку авторів дуже важлива тісна взаємодія експертних установ та органів досудового розслідування у формі консультацій зі спеціалістами; взаємний обмін інформацією та спільне її обговорення. У сфері судової експертизи взаємодія слідчого та судового експерта – це регламентована законодавством спільна та узгоджена діяльність таких осіб, яка здійснюється з метою успішного виявлення, запобігання та розслідування кримінальних правопорушень.

Забезпечити ефективну взаємодію можливо лише завдяки впровадженню у практику чіткого алгоритму дій, які нададуть змогу повною мірою реалізовувати комунікативну компетентність у професійних відносинах під час досудового розслідування.

Також, слід зазначити, що національна судова експертиза не може існувати ізольовано, тобто в межах однієї держави. Вона не виконуватиме повноцінно функції забезпечення правоохоронної діяльності. Тож на сьогодні на законодавчому рівні реалізація міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи передбачена Законом України «Про судову експертизу», який передбачає змогу міжнародного співробітництва державних експертних установ у сфері практичної й наукової діяльності, але все ще актуальним є питання щодо правового врегулювання міжнародного судово-експертного співробітництва, так як питання міжнародного співробітництва в цьому Законі представлені загальними положеннями і не охоплюють конкретну реалізацію як прав, так і обов'язків, втілення правових норм, що можуть здійснюватися у формі використання, виконання, дотримання та застосування, що стосуються діяльності судових експертів.

Багато актуальних проблем криміналістики, які важко вирішити за допомогою ресурсів однієї країни. Тож, партнерство, як безупинний процес базується на переконанні, що тільки завдяки змістовній і розгалуженій взаємодії та ініціативі щодо забезпечення стійкого розвитку міжнародної співпраці в галузі судової експертизи матимуть інноваційний і послідовний характер. Тобто саме партнерська взаємодія дає змогу вирішувати будь-які найскладніші завдання, пов'язані з розслідуванням різних злочинів за рахунок проведення наукових досліджень. Міжнародна співпраця дає очевидні переваги та постає як потреба часу і вимога суспільства в удосконаленні експертного законодавства і теоретичних засад проведення експертизи, розробленні методичних рекомендацій щодо проведення різних видів дослідження, підвищення рівня професійності судових експертів.

Саме тому з метою розвитку теорії та практики криміналістики, досягнення високої якості судово-експертної діяльності в усіх видах судочинства, необхідно активізувати та розширити взаємодію з органами досудового розслідування та міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-11. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28.
2. Про судово-експертну діяльність в Україні : Проект Закону України. URL: <http://www.minjust.gov.ua>
3. Лопата О. А. Зміст, завдання та форми міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3.
4. Клименко Н. І. Міжнародне значення судово-експертної діяльності. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку* : збірник матеріалів круглого столу / ред. кол. : О. Л. Кобилянський, П. Є. Антонюк, Є. Ю. Свобода. Київ : ННПФЕКП НАВС НАВС, 2015.
5. Клименко Н. І., Купрієвич О. А. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4.
6. Науково-практичний коментар «Деякі проблеми судово-експертної діяльності та шляхи їх подолання». С. 98–101.

Кудлатий Остап Мирославович,
завідувач лабораторії товарознавчих
та економічних досліджень
Львівського науково-дослідного
інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України

ЕЛЕКТРОННІ КОПІЇ ОРИГІНАЛІВ ПАПЕРОВИХ ДОКУМЕНТІВ У СУДОВО-ЕКОНОМІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ

Аналіз наукових статей, присвячених судово-економічній експертизі, вказує на те, що значною мірою науковці звертають увагу на можливість експертів проводити детальне дослідження документів, які первинно створені в електронній формі. Цей напрям досліджень визначає актуальність вивчення методів та інструментів аналізу цифрової документації, зокрема для ефективного вирішення завдань, пов'язаних із судовими аспектами в економічній сфері. Зворотна проблематика виникає не з дослідження електронних документів загалом, а з аналізу саме електронних копій оригіналів паперових документів у контексті використання їх як об'єктів дослідження при проведенні судових економічних експертиз. Цей аспект представляє собою

окреме поле вивчення, враховуючи різницю в природі інформації документа, яка перейшла з фізичного формату в цифровий.

Документи, що містять інформацію про господарські операції та події, є не лише джерелом інформації чи інструментом контролю, але й можуть виступати ключовими елементами для доведення фактів і встановлення обставин, які мають суттєве значення для вирішення конфліктів та захисту прав сторін. Документальні носії інформації, що містять відомості про відображені в бухгалтерських документах та облікових регістрах господарські операції, є об'єктами судової економічної експертизи.

Підпункт 3.3. Науково-методичних рекомендацій № 53/5 [1] передбачає, що разом з документом про призначення експертизи (залучення експерта) експерту слід надати документи бухгалтерського та податкового обліку, які містять вихідні дані для вирішення поставлених питань. Такими документами можуть бути прибуткові та видаткові накладні, податкові накладні, ордери, звіти матеріально відповідальних осіб, картки складського обліку, касові книжки, матеріали інвентаризації, акти ревізій, таблиці, наряди, акти приймання виконаних робіт, трудові договори, розрахункові платіжні відомості, виписки банку, платіжні доручення і вимоги, договори про матеріальну відповідальність, накопичувальні (оборотні) відомості, реєстри бухгалтерського обліку (журнали-ордери, меморіальні ордери, картки субконто та інші за балансовими рахунками), головні книги, реєстри податкових накладних, податкові декларації, баланси та інші первинні і зведені документи бухгалтерського та податкового обліку і звітності.

Вимогами п. 3.5. Інструкції № 53/5 визначено: «Коли об'єкт дослідження не може бути представлений експертові, експертиза може проводитись за фотознімками та іншими копіями об'єкта (крім об'єктів почеркознавчих досліджень), його описами та іншими матеріалами, доданими до справи в установленому законодавством порядку, якщо це не суперечить методичним підходам до проведення відповідних експертиз. Про проведення експертизи за такими матеріалами вказується в документі про призначення експертизи (залучення експерта) або письмово повідомляється експерт органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта)» [1].

Науково-методичні рекомендації № 53/5 [1] в абзаці п'ятому п. 3.3 розділу III «Економічна експертиза» також допускають можливість використання копій документів при проведенні судово-економічних експертиз, обумовлюючи, що для проведення дослідження необхідно надати оригінали документів або належним чином завірених їх якісних копій.

Типова інструкція з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 55 в частині 8) п. 6 визначає наступне: «У цій Інструкції терміни вживаються у такому значенні... **електронна копія оригіналу паперового документа (фотокопія)** – візуальне подання паперового документа в електронній формі, отримане шляхом сканування (фотографування) паперового документа, відповідність оригіналу та правовий статус якого

засвідчено кваліфікованою електронною печаткою установи». Тобто, електронна копія з оригіналу паперового документа, отримана шляхом сканування (фотографування), засвідчена кваліфікованою електронною печаткою установи для судового експерта-економіста є інформаційним аналогом паперового документа та забезпечує виконання аналогічних функцій паперового документа як об'єкта досліджень судово-економічної експертизи.

Виходячи з норм чинного законодавства, відповідність оригіналу та правовий статус електронної копії оригіналу паперового документа (фотокопія) засвідчується саме кваліфікованою електронною печаткою установи. Так, Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII [2] у статті 18 визначає, що *кваліфікована електронна печатка має презумпцію цілісності електронних даних і достовірності походження електронних даних, з якими вона пов'язана*. Отже, кваліфікована електронна печатка установи – це вид електронної печатки, який засвідчує походження та цілісність електронних даних, пов'язаних із такою печаткою, та ідентифікує юридичну особу, яка її створила, може бути використана для здійснення електронної взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями, та має презумпцію цілісності електронних даних і достовірності походження електронних даних, з якими вона пов'язана.

Узагальнюючи наведене, можна стверджувати, що електронні копії оригіналів паперових документів, засвідчені кваліфікованою електронною печаткою установи, можуть використовуватися як об'єкти дослідження під час проведення судово-економічних експертиз. Такі електронні копії вважаються інформаційними аналогами паперових документів і забезпечують виконання аналогічних функцій. Кваліфікована електронна печатка гарантує цілісність електронних даних та достовірність їх походження відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» [3], що дозволяє розглядати завірнені електронні копії як повноцінні докази та об'єкти дослідження при проведенні судово-економічних експертиз.

У світлі цифрової трансформації застосування електронних копій оригіналів паперових документів в судово-економічній експертизі відкриває нові перспективи. Воно може пришвидшити проведення експертиз, полегшити обробку великих обсягів інформації, заощадити витрати та мати позитивний вплив на екологію завдяки цифровому збереженню та аналізу.

Однак, виникає необхідність розробки спеціальних методик та інструментів для ефективного аналізу цифрової документації з урахуванням особливостей переходу інформації з фізичного формату в цифровий, що є важливим напрямом подальших наукових досліджень у галузі судової експертизи.

Список використаних джерел

1. Деякі питання документування управлінської діяльності : Постанова Каб. Міністрів України від 17.01.2018 р. № 55 : станом на 1 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-п#Text> (дата звернення: 02.05.2024).

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 : станом на 27 листоп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.05.2024).

3. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 02.05.2024).

Кузишин Андрій Ярославович,
доктор філософії за спеціальністю
273 «Залізничний транспорт», доцент
кафедри «Залізничний транспорт»
НУ «Львівська політехніка»,
науковий співробітник лабораторії
«залізнично-транспортних
досліджень» ЛНДІСЕ

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ПРОГРАМНИХ КОМПЛЕКСІВ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ЗАЛІЗНИЧНО-ТРАНСПОРНИХ ПРИГОД

Головним методом дослідження складних процесів і систем сьогодні став обчислювальний експеримент за допомогою комп'ютерного моделювання. Це поняття було введено академіком А. А. Самарським як метод та технологія досліджень, що ґрунтуються на побудові та аналізі комп'ютерної моделі об'єкта, який вивчається.

Перший крок комп'ютерного моделювання – це побудова математичної моделі об'єкта за допомогою вибраного виду математичного опису: алгебраїчних, диференціальних, інтегральних рівнянь, дискретної математики, теорії множин та ін.

Другим кроком комп'ютерного моделювання є вибір методу розв'язання цих моделей. Таким методом повинен бути метод наближених чи точних обчислень, що, в свою чергу, може бути алгоритмізований та реалізований на комп'ютері. Реалізація обчислювального експерименту може бути як у вигляді готової, вже відомої програми чи пакету програм, так і нової програми, що складена вибраною мовою програмування. Після проведення обчислень настає етап обробки, аналізу та вивчення результатів, а також використання їх для корегування обчислювального експерименту та отримання висновків щодо поведінки об'єкта досліджень.

Натепер для проведення комп'ютерних експериментів, пов'язаних із дослідженням динаміки рухомого складу, створено значну кількість програмних

продуктів і комплексів, що дозволяють здійснити реалістичну імітацію поведінки залізничних транспортних екіпажів під час руху рейковою колією.

Перевірка адекватності моделі – це необхідна умова для переходу від дослідження об'єкта до дослідження його моделі й подальшого перенесення результатів моделювання на об'єкт. Цей етап припускає перевірку правильності моделі, тобто визначення того, чи відповідає поведінка моделі в певних ситуаціях поведінню вихідної реальної системи.

Прикладами таких програмних комплексів можуть служити: ADAMS/Rail, Medyna, Nucars, Simpack, Vampire.

Програмний комплекс ADAMS/Rail дозволяє створювати віртуальні прототипи рейкових транспортних засобів та аналізувати їх, використовуючи ті самі підходи, що застосовуються для аналізу реальних об'єктів [1]. Наочний приклад створеного прототипу візка в ADAMS/Rail наведено на рис. 1.

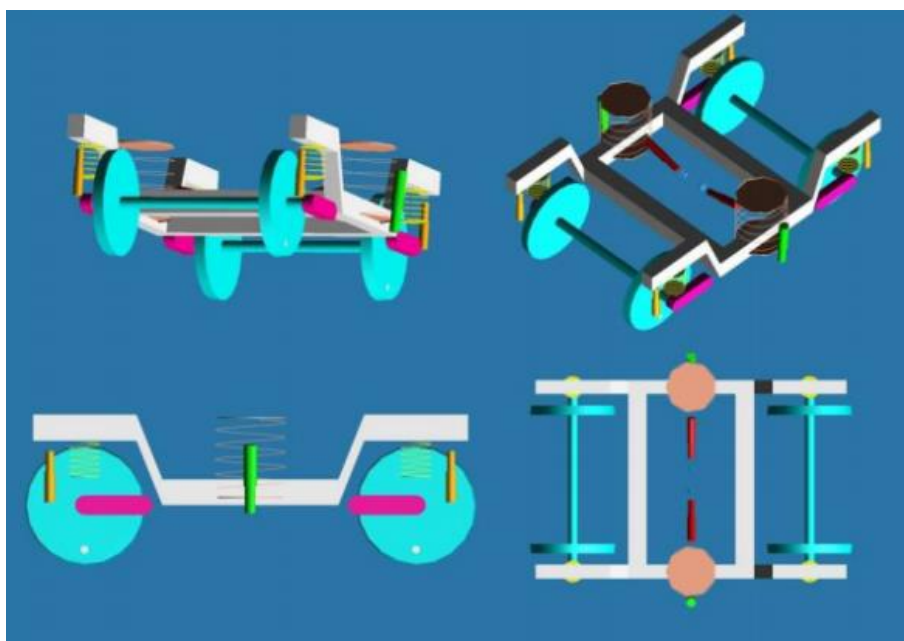

Рис. 1. Модель візка в ADAMS/Rail

Одним із комплексів, що проявив себе в найкращій мірі, є програмний комплекс MEDYNA, розроблений рядом німецьких виробників і наукових організацій [2].

Для моделювання динаміки рухомого складу в режимі тяги і вибігу використовується програмний комплекс NUCARS, що дозволяє використовувати різні типи з'єднання окремих елементів досліджуваного об'єкта: гасники коливаль, послідовні та паралельні пружини, демпфери (рис. 2) [3].

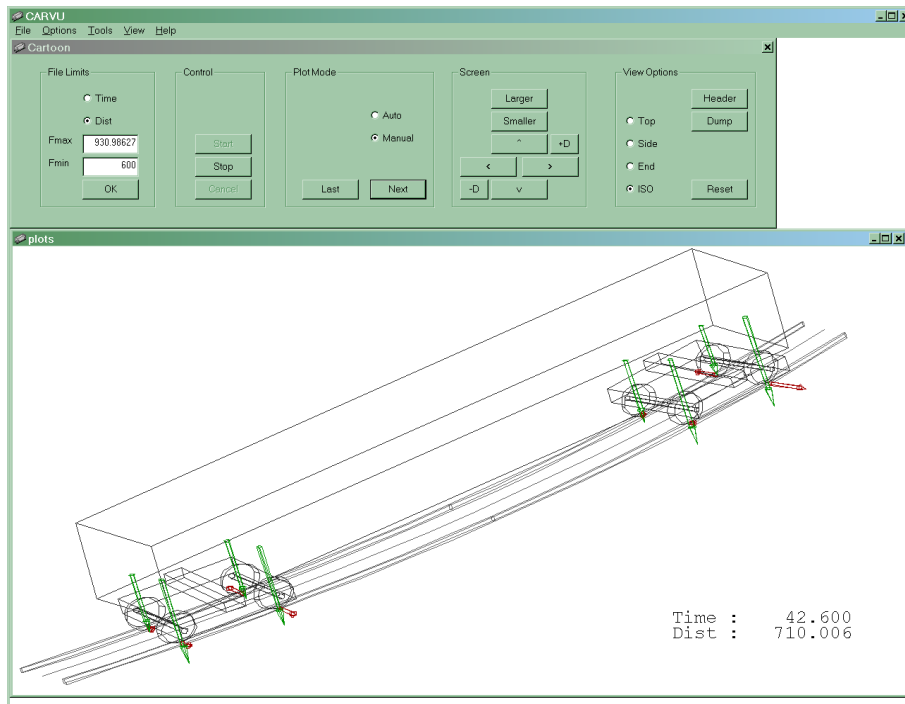

Рис. 2. Моделювання досліджуваного об'єкта в програмному комплексі NUCARS

Програмний комплекс VAMPIRE – це розробка дослідницької групи Британських залізниць, за допомогою якого досліджено значну кількість пасажирських вагонів (рис. 3).

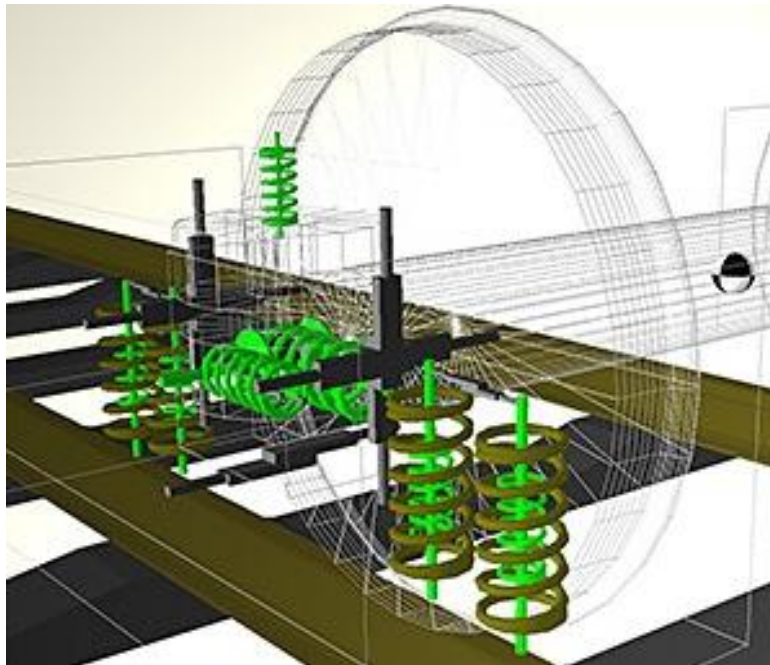

Рис. 3. Моделювання системи підвіски в програмному комплексі VAMPIRE

До основних особливостей програмного комплексу SIMPACK Rail можна віднести можливість моделювання рейкової колії – як жорсткої, так і пружної, наявність бази даних типових профілів рейок і коліс, з можливістю імпорту профілів з натурних вимірювань чи нормативних документів (рис. 4) [4].

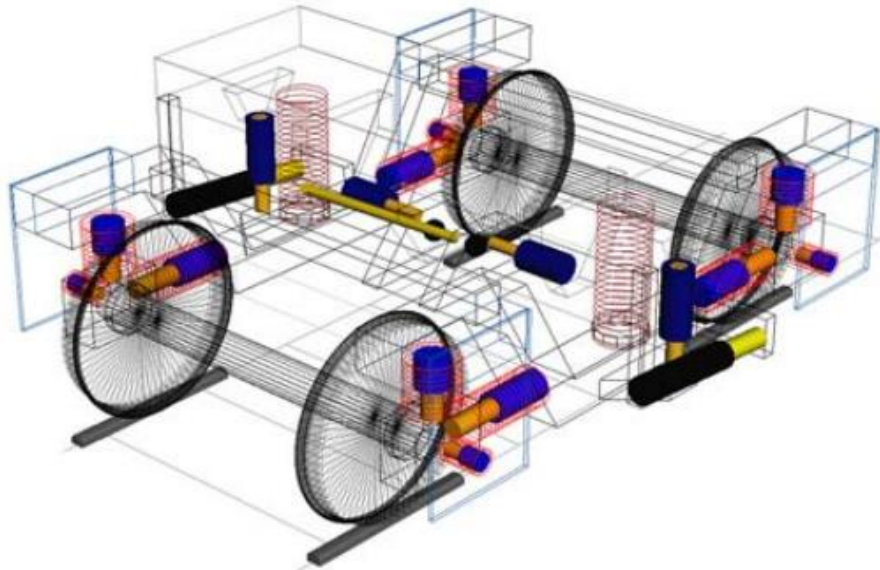

Рис. 4. Модель візка в SIMPACK Rail

Провівши огляд вищенаведених сучасних комп'ютерних програм, слід підкреслити важливість їх використання для дослідження динамічної поведінки рухомого складу під час руху рейковою колією.

Для моделювання динаміки рухомого складу, а також визначення можливості його сходження з рейкової колії працівниками лабораторії залізнично-транспортних досліджень Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України розробляється об'єктно-орієнтоване програмування в комп'ютерному середовищі Maple.

На основі моделювання динаміки рухомого складу було проведено дослідження динамічної поведінки кузова вантажного вагона, використовуючи дві різні комбінації зазорів у ковзунах (рис. 5–6).

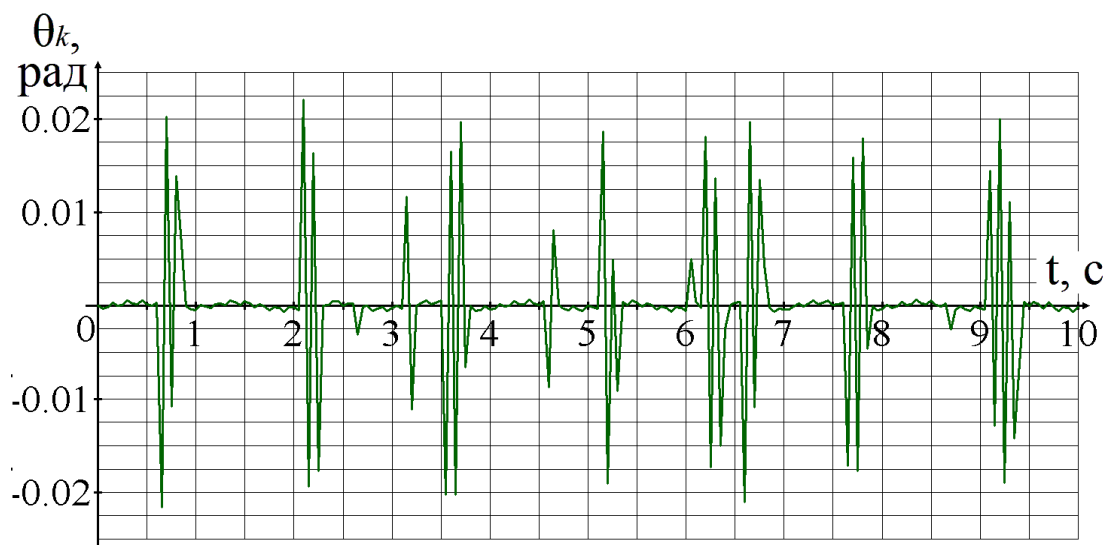

Рис. 5. Бокове хитання кузова при першій комбінації зазорів у ковзунах

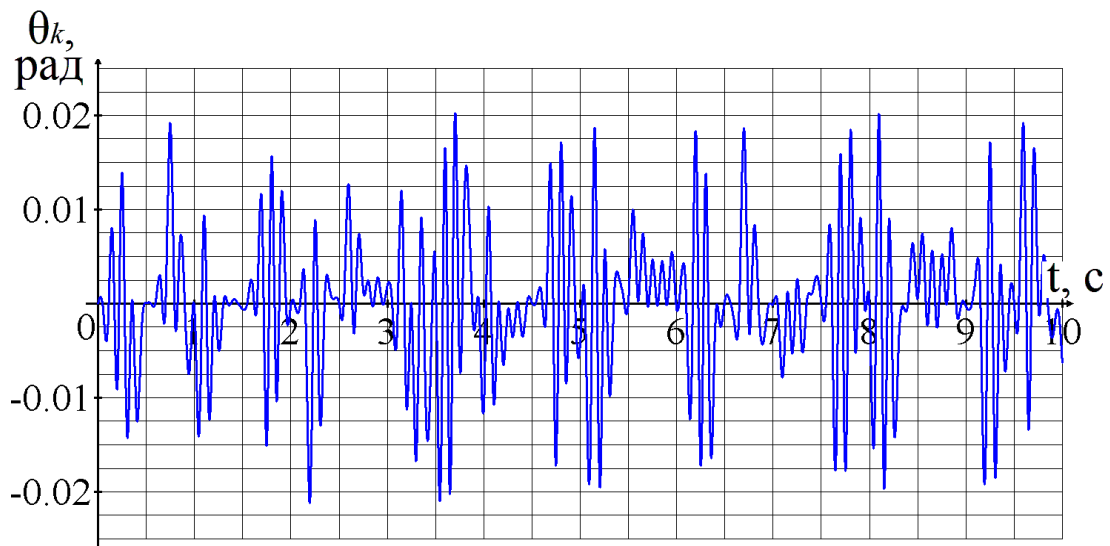

Рис. 6. Бокове хитання кузова при другій комбінації зазорів у ковзунах

Отже, реалізація поставленого завдання в подальшому дозволить досліджувати динамічну поведінку рухомого складу на стадії проектування, а також види його сходу при проведенні судових залізнично-транспортних експертиз.

Список використаних джерел

1. I. Azhar, A. Mohd Azman and H. Khisbullah. Multibody Dynamics Models of Railway Vehicle Using Adams/Rail. *Applied Mechanics and Materials*. 2013. Vol. 393.) Pp. 644–648.
2. W. Kortum. Analysis of railway vehicle system dynamics with the multibody program MEDYNA, DLR. German Aerospace Research Establishment, Institute for Flight Systems Dynamics, D-8031 Oberpfaffenhofen.
3. N. Wilson, X. Shu, K. Gonzales. TTCI's Scientific Software Suite and NUCARS. June 30, 2015.
4. Seyed Milad. Mousavi Bideleh Multiobjective Optimization and Active Control of Bogie Suspension. Department of Applied Mechanics Chalmers University of Technology Gothenburg, Sweden, 2016.

Купріянова Анастасія Олександрівна,
кандидат юридичних наук, заступник
директора – завідувач Київського
відділення Навчально-наукового
центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Діяльність із розслідування кримінальних правопорушень за сучасних умов, у контексті дійсних суспільно-правових реалій, ще більше потребує використання спеціальних знань у різних формах, до головної з яких належить проведення судових експертиз. Підвищення ефективності судово-експертної діяльності залежить від стану її нормативно-правового регулювання, ефективної організації, належного науково-технічного, навчально-методичного, кадрового забезпечення, відповідності сучасним потребам практики боротьби зі злочинністю, кращому досвіду іноземних держав.

За сучасних умов протидії збройній агресії російської федерації, вчинення її представниками воєнних злочинів відносно громадян України, перед вітчизняними правоохоронними органами постали питання необхідності розслідування воєнних злочинів, обов'язковою складовою котрого є проведення судових експертиз.

Так, станом на квітень 2024 року зареєстровано понад 131 тис. злочинів агресії та воєнних злочинів, вчинених представниками російської федерації, з яких близько 127 тис. кваліфіковано за ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни» [1]. Вказана ситуація демонструє ті виклики, які сьогодні постали перед системою вітчизняних судово-експертних установ, щодо забезпечення ефективності досягнення завдань правосуддя.

Як слушно зазначають В. Ю. Шепітько та М. В. Шепітько, застосування криміналістичних та судово-експертних знань є необхідною передумовою розслідування злочинів на місцевому та національному рівнях [2, с. 179].

По суті, нині є необхідність у комплексному «експертному забезпеченні кримінального провадження», або «експертному забезпеченні правосуддя», про що вказують сучасні дослідники. Так, Н. М. Ткаченко досліджуючи поняття «експертне забезпечення кримінального провадження», зокрема зазначає, що стосовно кримінального провадження застосовуються такі різновиди забезпечення: організаційне, кадрове, матеріально-технічне, фінансове, інформаційне, криміналістичне, експертне тощо. Можна погодитися з позицією авторки стосовно твердження, що експертне забезпечення кримінального провадження є складовою експертного забезпечення правосуддя, оскільки його широко застосовують у всіх формах здійснення судочинства в нашій державі, в тому числі і кримінальному [3, с. 167].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [4].

У контексті розгляду проблематики кримінального провадження вчені доповнюють, що власне судову експертизу можна розглядати як процесуальну, слідчу (розшукову) дію, зміст котрої полягає у проведенні експертного дослідження об'єктів або процесів з метою встановлення обставин кримінального провадження за дорученням компетентних суб'єктів, результати якої відображаються у процесуальному документі, що є джерелом доказів – висновку експерта [5, с. 54–55].

Правову основу проведення судової експертизи у кримінальному провадженні складають: Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про судову експертизу», Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 та ін.

Слід підкреслити, що з початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої держави та введенням воєнного стану значних змін зазнало кримінальне процесуальне законодавство як у частині регламентації розслідування воєнних злочинів, так і інших кримінальних правопорушень, розслідування котрих здійснюється за особливого правового режиму.

Так, новелою стало введення нового розділу КПК України, який присвячений урегулюванню процесуальних та організаційних аспектів взаємодії з Міжнародним кримінальним судом, на основі Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» від 03 травня 2022 року № 2236-IX [6].

Також відповідно до Закону України від 01.05.2022 № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [7] законодавцем регламентовано процесуальний порядок досудового розслідування в умовах воєнного стану. Зокрема, зміни, внесені до КПК України у зв'язку із його прийняттям, стосуються особливого змісту та форми кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Зазначені зміни торкнулися також порядку проведення судової експертизи. Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України [8] у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, пов'язаних із необхідністю отримання зразків для проведення експертизи, такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором.

Ураховуючи події, які сьогодні відбуваються в нашій державі, слід звернути увагу, що на час дії в Україні правового режиму воєнного стану

окремих правових змін зазнало організаційно-управлінське забезпечення судово-експертної діяльності. Так, мова йде про наказ Міністерства юстиції України «Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану» від 14 березня 2022 р. № 1138/5 [9].

Здійснивши аналіз вказаного підзаконного нормативно-правового акта, слід зазначити про важливі зміни, які стосуються організації проведення судової експертизи в кримінальному провадженні. Зокрема, було зупинено перебіг строків розгляду заяв та документів про присвоєння кваліфікації судового експерта; продовжено строк дії свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта фахівцям, які до введення воєнного стану в Україні подали заяви та документи для проходження атестації, а також свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта, строк дії яких закінчується у період дії воєнного стану, або протягом одного місяця після припинення чи скасування воєнного стану та ін.

Щодо проведення судової експертизи в кримінальному провадженні слід враховувати продовження строку дії свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта фахівцям, які до введення воєнного стану в Україні подали заяви та документи для проходження атестації в Центральній експертно-кваліфікаційній комісії при Міністерстві юстиції України з метою продовження строку дії свідоцтв, а також свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта, строк дії яких закінчується у період дії воєнного стану, або протягом одного місяця після припинення чи скасування воєнного стану (п. 4) [9].

Не менш важливими в умовах воєнного стану є питання, пов'язані із збереженням експертної документації, а також відновленням втрачених документів.

Відповідно до п. 3 ч. 5 ст. 69 КПК України експерт зобов'язаний забезпечити збереження об'єкта експертизи. У ч. 2 ст. 100 КПК України також встановлено, що обов'язок зберігати речові докази у стані, придатному для використання в кримінальному провадженні, покладено на сторону кримінального провадження, якій наданий речовий доказ або документ. Крім того, як зазначалося вище, КПК України передбачено особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, яким зокрема визначено, що копії матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану, в обов'язковому порядку зберігаються в електронній формі у дізнавача, слідчого чи прокурора (Розділ IX⁻¹ КПК України «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану») [8].

Враховуючи події в Україні, систематичні обстріли як наслідок збройної агресії російської федерації, порядок збереження та відновлення матеріалів досудового розслідування, речових доказів, висновків експерта та інших процесуальних документів під час розслідування кримінальних правопорушень набуває неабиякої важливості. Необхідним є збереження якомога широкого кола криміналістично значущої, у тому числі доказової, інформації до розгляду відповідних справ у національних судових інстанціях і безпосередньо – Міжнародним кримінальним судом.

З огляду на зазначене, слід привести національне законодавство у відповідність із міжнародними стандартами, що стосуються порядку та процедури збереження матеріалів досудового розслідування, в тому числі і висновку експерта, а також об'єктів експертизи. Важливим також є визначення меж відповідальності експерта за збереження документів, враховуючи обставини, які не залежать від нього, а також нормативне закріплення правил передачі висновків експерта з територій проведення воєнних (бойових) дій засобами електронного зв'язку та врегулювати питання, пов'язані із зберіганням документації на тимчасово окупованих територіях [5, с. 58].

Крім того, в умовах активного розвитку інформаційних технологій Україна поступово переходить до впровадження електронного судочинства, активно поширюється електронний документообіг. З цією метою задля забезпечення збереження матеріалів досудового розслідування, зокрема висновку експерта, запобігання їх втрати чи знищення внаслідок ведення активних бойових дій на території нашої держави, окупації та деокупації територій, доцільно передбачити можливість його викладу та зберігання в електронній формі [5, с. 58].

Крім того, зважаючи на численну кількість воєнних злочинів росії проти України, кількість яких продовжує зростати, слід розробити правовий та організаційний механізм залучення іноземних експертів з метою проведення судових експертиз. У Законі України «Про судову експертизу» передбачено Розділ IV «Міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи». Визначено порядок проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави (ст. 22); залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз (ст. 23); регламентовано міжнародне наукове співробітництво (ст. 24) [4]. При цьому аналіз норм Закону, які регламентують міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи, свідчить, що вони потребують доопрацювання в контексті забезпечення ефективної взаємодії з іноземними партнерами.

Відповідно, нормативно-правова регламентація судово-експертної діяльності за умов воєнного стану потребує удосконалення. Наприклад, на законодавчому рівні необхідно розробити єдиний механізм залучення міжнародних експертних установ або ж окремих експертів для спільного проведення судових експертиз в Україні, врегулювати інші питання кримінального провадження та реалізації судово-експертної діяльності, що буде сприяти підвищенню ефективності розслідування воєнних злочинів та інших кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні.

Список використаних джерел

1. Офіс Генерального Прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/>
2. Shepitko V. Y., Shepitko, M. V. The role of forensic science and forensic examination in international cooperation in the investigation of crimes. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. 28(1), 179–186. URL: [doi:10.37635/jnalsu.28\(1\).2021.179-186](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(1).2021.179-186)

3. Ткаченко Н. М. Сутність експертного забезпечення кримінального провадження. *Теорія і практика судової експертизи та криміналістики*. 2016. Випуск 16. С. 165–172.

4. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/4038-12>

5. Chornous Yu., Leliuk T. Organization of forensic examinations in criminal proceedings as a condition for the effectiveness of the investigation of criminal offences. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. 13(2), 50–62. URL: <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/2.2023.50>

6. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом : Закон України від 03 травня 2022 р. № 2236-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>

7. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Закон України від 01 травня 2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>

8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

9. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану : наказ Міністерства юстиції України від 14 березня 2022 р. № 1138/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-22#Text>

Кучинська Ірина Вікторівна,
кандидат фармацевтичних наук,
головний науковий співробітник
Українського науково-дослідного
інституту спеціальної техніки та
судових експертиз Служби безпеки
України

ТАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОПИТУ ЕКСПЕРТА В СУДІ: РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ЕКСПЕРТІВ, СУДУ, ПРЕДСТАВНИКІВ СТОРІН

Чинне законодавство передбачає допит експерта у суді для пояснення його висновку. Огляд існуючих науково-практичних джерел показав недостатню кількість інформації про тактичні аспекти цієї процесуальної дії, тому існує потреба розробити рекомендації для експертів, суду і сторін на основі зібраного досвіду.

Незважаючи на типову ситуацію постійного конфлікту між сторонами, завданням тактики допиту є встановлення дійсних фактичних обставин, що мають доказове значення.

У разі потреби у виклику експерта для участі у судовому засіданні, його присутність необхідно забезпечити від початку засідання. На відміну від свідків, експерт не може бути видалений із зали суду перед його допитом. Свідчення експерта слухають після оголошення його висновку. Якщо експерт бажає пояснити свій висновок, він робить це, після чого відповідає на питання по справі. Згідно з процесуальним статусом, експерт має право ставити питання, що стосуються предмета експертизи (ст. 356 КПК).

Досвідні судові експерти чітко пояснюють свої висновки, використовуючи таку схему: вихідні дані, завдання, об'єкти дослідження, методи, результати та висновки. За цією схемою експерт полегшує суду оцінку свого висновку та уникає додаткових питань. Однак, у сучасній судовій експертизі недостатньо уваги приділяється підготовці експертів до участі в засіданнях, тому їх пояснення часто бувають недостатньо інформативними. За такої схеми суд може адекватно оцінити висновки експерта та виявити можливі слабкі місця, такі як неузгодженість, протиріччя тощо.

Під час допиту суд може запропонувати експерту прокоментувати окремі положення або фрагменти висновку перед переходом до питань, що стосуються безпосередньо предмета експертизи. Питання мають обмежуватися тільки темою експертної спеціалізації та висновку, бути спрямованими на перевірку правильності та обґрунтованості висновку експерта, а в негативному випадку – на виявлення недовіри до нього. Питання, що ставляться експерту, можна розділити на кілька груп: його фаховість, вихідні дані, методика дослідження, обґрунтованість висновків.

Група питань щодо особистості експерта спрямована на уточнення його професійної підготовки та досвіду. Під час допиту важливо перевірити, чи він має необхідну спеціалізацію та базову освіту. Для державних експертів це забезпечується відповідним дорученням, але для недержавних експертів такі питання необхідні, особливо стосовно досвіду роботи. Важливо також враховувати, що досвід впливає на якість експертної оцінки.

Щодо вихідних матеріалів, на дослідженні яких будувався висновок експерта, ставляться питання про їхню інформативність, достатність, та відповідність об'єкту.

Питання інформативності та придатності об'єкта для дослідження є важливими у судовій експертизі. Достатність та відповідність порівняльного матеріалу розглядаються під час вирішення ідентифікаційних та діагностичних завдань. Особливо це важливо при формулюванні негативних висновків.

Експерт під час проведення експертизи повинен мати всі необхідні матеріали. У разі відсутності матеріалів, він може клопотати про їх надання. Під час допиту експерта можуть виникнути питання про те, чому експерт не скористався цим правом.

Складніше ставити експертові питання про технологію його дослідження, оскільки суб'єкти доказування можуть не мати достатніх знань про методи різних експертних спеціальностей. Питання щодо змісту дослідження можуть стосуватися наукового статусу використаної методики, наявності альтернативних методів, їхньої ефективності та дотримання вимог

застосування. У державних експертних установах зазвичай використовують сертифіковані методики, але якщо це не вказано, експерту можуть ставити питання щодо обраної методики та її відповідності ситуації.

Питання щодо висновків експерта спрямовані на обґрунтування його висновків та критеріїв, що застосовуються. Вони включають достатність ознак, їх взаємозв'язок, категоричність висновку та його надійність. Ці аспекти є ключовими в теорії та практиці судової експертизи.

Експерту завжди потрібно відповісти на питання про достовірність результатів дослідження, незалежно від його характеру – якісний або кількісний. У судовій практиці часто ставлять питання про достовірність висновків експерта, особливо в разі складних досліджень. Іноді висновки можуть бути неоднозначними або даватися за певних умов. У кожному випадку експерт повинен пояснити наукові засади свого висновку та рівень переконаності, що відповідає його висновку.

Питання ефективності методики виникає при незадоволеності суб'єктом допиту неоднозначними рішеннями експерта або неможливістю вирішення питання. Сторона може направити адвокатський запит з проханням роз'яснити можливість таких експертних висновків перед розглядом справи в суді. Експерт, відповідаючи на запитання, може висунути додаткові аргументи, пояснити методику та підстави висновку, а також посилатися на літературні джерела.

Сторона може клопотати, а суд запропонувати експерту подати на огляд опубліковану методику, якою він користувався. Якщо така необхідність виникає, то викликаючи експерта на судове засідання, необхідно попередити його про це.

Під час допиту експерта можуть виникати неподобства, коли сторони ставлять неповажні питання щодо професіоналізму, сумлінності чи підкупу. Суд повинен негайно зняти такі питання, підкресливши їх неприпустимість. У разі неповноти, неясності або суперечливості доказів на суді, суд може вирішити провести додаткову або повторну експертизу.

Ситуації, коли в суді беруть участь кілька експертів, потребують окремого розгляду. Зазвичай усіх експертів, що брали участь у справі, запрошують на засідання. Виняток складають випадки, коли комісія експертів однієї спеціальності доходить одного висновку. Якщо висновки експертів не збігаються, сторонам слід просити викликати всіх експертів на засідання для пояснень. Допит проводиться по черзі, починаючи з експертів-членів комісії. Послідовність допиту визначається залежно від участі кожного експерта та логічної послідовності висновків у їхніх дослідженнях. Кожному експерту ставляться питання згідно з його спеціалізацією.

Допит експертів, які мають розбіжні висновки, потребує уваги. Часто це відбувається при повторних чи додаткових експертизах. На засідання суду слід запрошувати всіх експертів, крім випадків їхньої однакової думки. Під час допиту вони мають пояснити основу своїх висновків та відповісти на питання. Якщо розбіжності існують, їм слід розкрити причину. Сторонам часто допомагають консультанти. Однак слід уникати гіперболізації дрібних недоліків та запрошення фахівців, якщо вони не впливають на висновки експертів.

Таким чином, тактична підготовленість експерта полягає в наявності у нього чіткого та переконливого обґрунтування свого експертного висновку, що досягається вмінням застосовувати свої знання, практичний досвід.

Кучерявенко Олег Борисович,
головний судовий експерт відділу
автотехнічних досліджень
Харківського НДЕКЦ МВС

КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГАЛЬМІВНОЇ ДИНАМІКИ АВТОМОБІЛЯ

Відповідно до методичних рекомендацій з виконання автотехнічної експертизи, крім вихідних даних, що приймаються на підставі постанови ініціатора призначення експертизи, та матеріалів справи, експерт використовує технічні величини (параметри), які визначаються ним відповідно до встановлених вихідних даних. До них належать: час реакції водія, час запізнення спрацьовування гальмівного приводу, час зростання уповільнення при екстремому гальмуванні, коефіцієнт зчеплення шин із дорогою, коефіцієнт опору руху при коченні коліс або ковзанні тіла поверхнею тощо.

Однією з основних величин, необхідних при проведенні розрахунків, є уповільнення. Воно потрібне для дослідження механізму події та вирішення питання про технічну можливість запобігти пригоді шляхом гальмування. Величина максимального уповільнення, що встановилося, при екстремому гальмуванні залежить від багатьох факторів. З найбільшою точністю вона може бути встановлена в результаті експерименту на місці події. Якщо зробити це неможливо, цю величину визначають за таблицями, залежно від виду та стану дорожнього покриття, чи розрахунковим шляхом.

Але в деяких випадках визначення уповільнення навіть за таблицями може супроводжуватися ускладненнями. Так, у постанові слідчого, який призначив комплексну експертизу відео-, звукозапису, фототехнічну та автотехнічну експертизу за фактом наїзду автомобіля на пішоходів, був заданий стан асфальтобетонного дорожнього покриття як вологий.

Згідно з табличними даними коефіцієнт зчеплення шин із дорогою на мокрому асфальтобетонному покритті перебуває у межах від 0,4 до 0,6, що не виключає отримання протилежних висновків за результатами дослідження. Дані про коефіцієнт зчеплення на вологому асфальтобетонному покритті у довідниковій літературі відсутні.

У зв'язку з цим дуже важливого значення набули результати комплексного дослідження механізму дорожньо-транспортної пригоди, що зафіксований у файлі відеограми з камери автомобільного відеореєстратора.

Відповідно до заданих обставин події в районі перехрестя в межах населеного пункту стався наїзд автомобіля Opel Vectra на двох пішоходів.

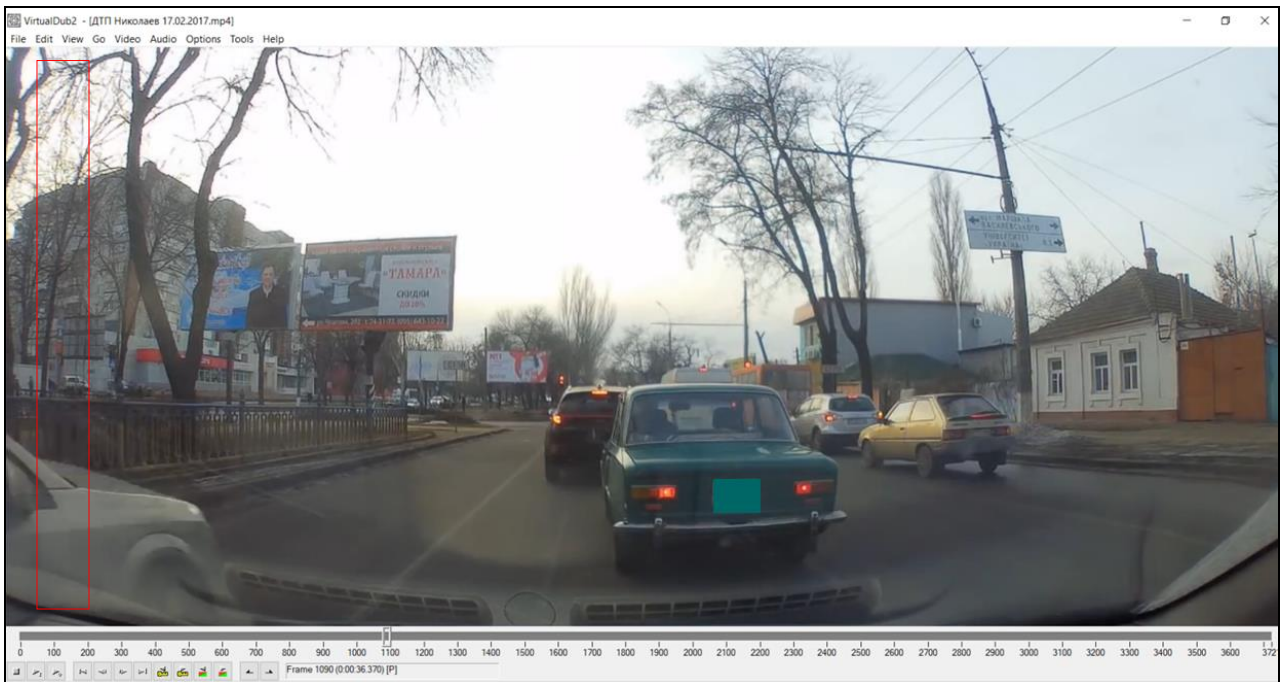

Рис. 2. Розмітка зображення для визначення швидкості руху автомобіля Opel Vectra

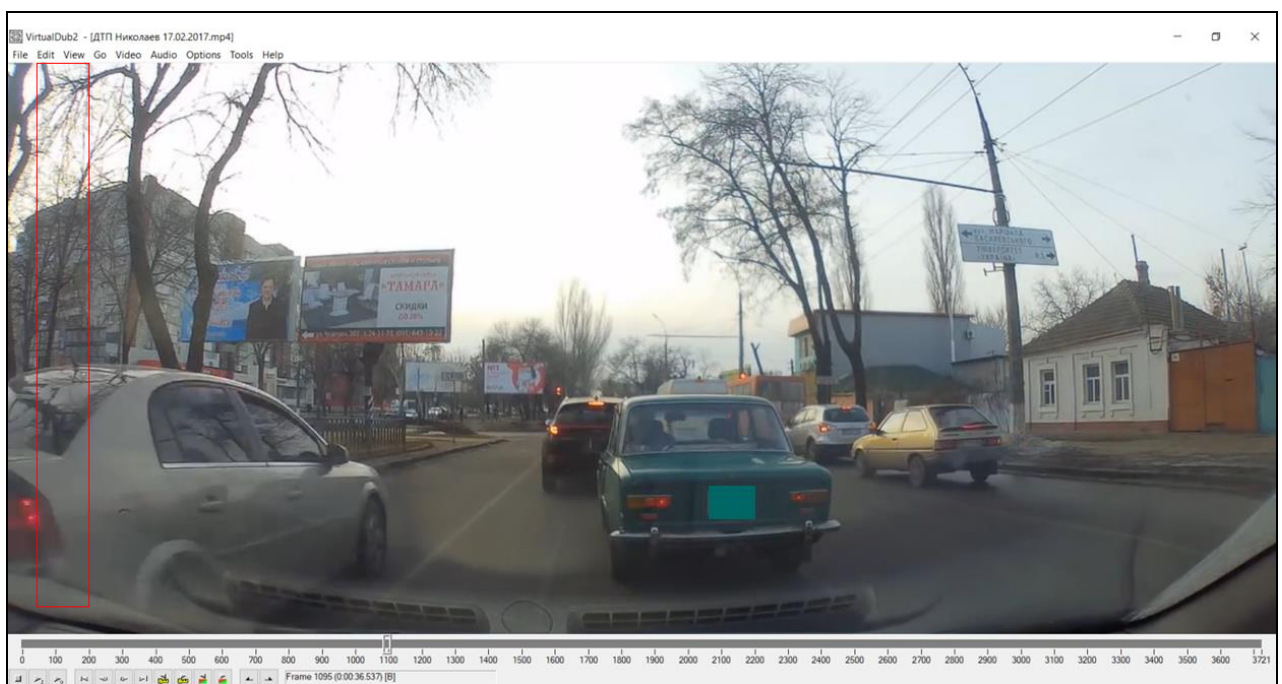

Рис. 3. Розмітка зображення для визначення швидкості руху автомобіля Opel Vectra

Відстань від передньої частини рамки скла передніх правих дверей до заднього ліхтаря автомобіля Opel Vectra дорівнює 2,83 м (рис 4).

M 1:100

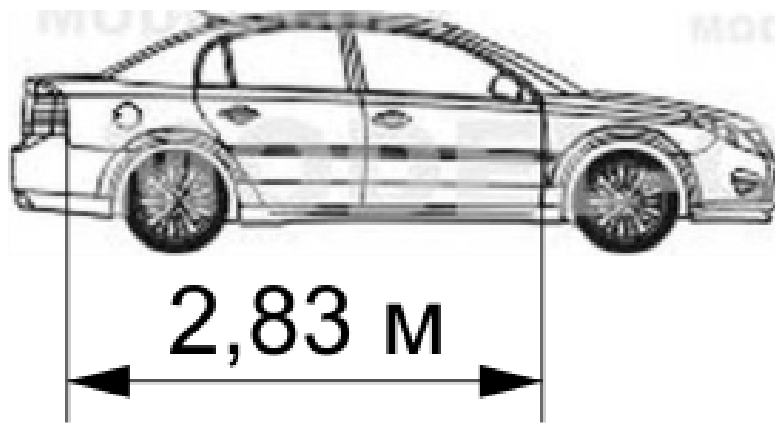

Рис. 4. Вигляд автомобіля Opel Vectra з правого боку

На підставі вищенаведеного була визначена швидкість руху автомобіля Opel Vectra, яка дорівнювала 61 км/год.

Окрім швидкості руху автомобіля Opel Vectra слід встановити час, що минув від моменту застосування водієм гальмування до зупинки автомобіля.

Наданим на дослідження відеозаписом зафіксований момент застосування гальмування водієм (за увімкненим стоп-сигналом) на 1098-му кадрі та 36.637-й секунді загального лічильника (рис. 5). Зупинка автомобіля відбулася на 1183-му кадрі та 39.473-й секунді загального лічильника (рис. 6).

Отже, час, що минув від моменту застосування водієм гальмування до зупинки автомобіля Opel Vectra, дорівнював 2,836 с.

На підставі формули, за якою визначається швидкість руху автомобіля перед початком гальмування [1, с. 85; 2, с. 35], була вирішена зворотна задача, тобто виведене рівняння для розрахунку сповільнення автомобіля Opel Vectra, виходячи з довжини його слідів гальмування та швидкості руху, що встановлена з наданого відеозапису.

За допомогою розрахунків було визначене сповільнення під час гальмування автомобіля Opel Vectra, яке дорівнювало 5,92 м/с².

Таким чином було вираховане одне значення сповільнення на асфальтобетонному вологому покритті, використання якого в подальших розрахунках замість двох або навіть трьох табличних, дозволило уникнути отриманню протилежних висновків за результатами проведеного дослідження.

Отже, надання в розпорядження експертів придатних матеріалів відеозапису дозволило провести комплексне дослідження руху автомобіля та дати обґрунтовані висновки з поставлених органом досудового розслідування запитань.

Перелік використаних джерел:

1. Експертний аналіз дорожньо-транспортних пригод : посібник / П. В. Галаса та ін.; за заг. ред. П. В. Галаси. Київ : Експерт-сервіс, 1995. 192 с.

2. Туренко А. Н., Клименко В. И., Сараев А. В. Автотехническая экспертиза : учебное пособие. Харьков : ХНАДУ, 2007. 156 с.

3. Методика проведення комплексної автотехнічної, фототехнічної і відеотехнічної експертизи з метою встановлення обставин ДТП : звіт про науково-дослідну роботу / К. А. Любарський та ін. Київ : КНДІСЕ, 2014. 99 с.

Лисенко Наталія В'ячеславівна,
кандидат технічних наук, завідувач
відділу товарознавчих та гемологічних
досліджень Полтавського НДЕКЦ
МВС

Мартосенко Марина Григорівна,
кандидат технічних наук, доцент,
заступник завідувача відділу
товарознавчих та гемологічних
досліджень Полтавського НДЕКЦ МВС

Степаненко Ольга Валеріївна,
завідувач сектору юридичного
забезпечення Полтавського НДЕКЦ
МВС

ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ОТРИМАННЯ ЦІНОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ПЛАНУВАННЯ І ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВИХ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ

Військова, економічна та політична ситуація, що сьогодні склалася в Україні, на жаль, призвела до потужного поштовху суттєвому поширенню суспільно небезпечних дій, які спрямовані проти власності, а саме шахрайство; привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою; умисне знищення або пошкодження майна; придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом тощо. Предметом злочинів проти власності є майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи: речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо. Під час досудового розслідування злочинів проти власності, судова товарознавча експертиза призначається уповноваженою особою майже у кожному кримінальному провадженні, адже встановлення збитків є обов'язковою складовою доказування кримінальних правопорушень зазначеного виду. Судова товарознавча експертиза – це результат проведеного дослідження, який відображається у формі висновку та у подальшому може набути статусу процесуального джерела доказу (нових фактів, що мають значення для правильного вирішення обставин кримінального правопорушення).

Планування і здійснення судових товарознавчих експертиз ґрунтується на основі комплексного розуміння стану об'єкта оцінки не лише на момент проведення дослідження, але й на віддалену дату від поточної. Під час проведення товарознавчого дослідження у рамках визначення вартості товарів в минулому часі (ретроспективна оцінка) вивчається ринковий механізм ціноутворення щодо рівня цін на функціональні аналоги в різних джерелах, з урахуванням специфіки, найменування, призначення (функціональні технічні завдання), конструктивного виконання, комплектності і технічних характеристик досліджуваного товару [1].

Ретроспективне оцінювання вартості майна на дату, віддалену від поточної, ускладнюється багатьма факторами, зокрема видом об'єктів дослідження; проміжком часу між датою оцінки та датою проведення дослідження; значущістю змін, які відбулися на ринку за цей період. Варто зазначити, що провести повний моніторинг відповідного ринку машин, обладнання, сировини та споживчих товарів на дату в минулому в достатньому обсязі, який можна виконати для поточної оцінки (на момент проведення товарознавчого дослідження), досить проблематично.

Із врахуванням положень Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [2] пошук інформаційних джерел, пов'язаних з об'єктом оцінки, тенденції на ринку ідентичного та/або подібного майна, інформацію про угоди купівлі-продажу ідентичного та/або подібного майна, що використовуються у випадку застосування відповідного методичного підходу та іншу необхідну інформацію, їх аналіз та виклад обґрунтованих висновків проведеної судової товарознавчої експертизи судовий експерт-товарознавець здійснює самостійно. Однак, зазвичай, у відкритому доступу у мережі Інтернет відсутня цінова інформація щодо продажу ідентичного та/або подібного майна об'єктам судової товарознавчої експертизи на віддалену дату, оскільки інформаційна база, що відповідає минулому, є обмеженою порівняно з актуальною, а перевірити оголошення з продажу ідентичного та/або подібного майна, що використовувалися на дату визначення вартості, неможливо.

За умови недостатності цінової інформації або її відсутності, відповідно до положень Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [2] судовий експерт-товарознавець зобов'язаний особисто виконати повне товарознавче дослідження, сформулювати обґрунтований і об'єктивний письмовий висновок, що містить відповіді на винесені ініціатором призначення судової товарознавчої експертизи питання. Відсутність загальнодоступної відкритої цінової інформації, відповідно до процесуального законодавства України, передбачає можливість для судового експерта-товарознавця звертатися до профільних підприємств відповідних галузей, які можуть надати цінову інформацію, необхідну для визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів на віддалену дату.

Однак, наявний практичний досвід проведення судових товарознавчих експертиз свідчить, що суб'єкти господарювання, які є власниками комерційної інформації, ігнорують такі звернення або у відповіді на них посилаються на норми законодавства України [3, 4], зазначають, що ця інформація має

потенційну комерційну цінність, а перелік і зміст відомостей, що можуть становити комерційну таємницю, а також порядок їх захисту визначаються її власником самостійно.

Нормами статті 21 Закону України «Про інформацію» [5] інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація. Конфіденційною вважається інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень [5]. При цьому, положеннями статті 162 Господарського кодексу України [3] зазначено, що суб'єкт господарювання, що є володільцем технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами, за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а володільць інформації вживає належних заходів до охорони її конфіденційності.

У статі 505 Цивільного кодексу України [4] зазначено, що комерційною інформацією є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Правові норми поняття «комерційна таємниця», що містяться безпосередньо в джерелах права – законах та підзаконних актах, дозволяють стверджувати, що запитувана судовим експертом цінова інформація про машини, обладнання, сировину та споживчі товари на віддалену дату є відкритою, а тому не може негативно впливати на прибуток певного підприємства в разі її витоку, не надає переваг на ринку над конкурентами (суб'єктами господарювання), не впливає на прибуток підприємств, установ та організацій і тому не потребує охорони й надійного захисту.

Відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону України «Про судову експертизу» [6] підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані надавати безоплатно інформацію, необхідну для проведення судових експертиз, державним спеціалізованим установам, а також, за згодою, натурні зразки або каталоги своєї продукції, технічну документацію та іншу інформацію, необхідну для створення й оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи. Державні спеціалізовані установи, судові експерти та залучені фахівці, що проводять судові експертизи, у разі отримання інформації, що становить державну, комерційну чи іншу охоронювану законом таємницю, повинні забезпечити нерозголошення цих відомостей.

Аналізуючи цю норму, можна дійти до висновку, що експерт-товарознавець позбавлений права самостійно надсилати запити на цінову інформації до суб'єктів господарювання, це право має виключно представник державної спеціалізованої установи, як правило це директор або його заступник.

Окрім цього, виникають складнощі в отриманні запитуваної інформації через відсутність юридичної відповідальності суб'єктів господарювання за ненадання такої інформації. Адже зобов'язання надати її безоплатно законом передбачено, а ненадання останньої не несе жодних наслідків, як от, наприклад, адвокатські запити.

Під час судових засідань по розгляду кримінального провадження у сторони захисту може виникнути бажання визнати висновок судової товарознавчої експертизи недопустимим доказом з тих підстав, що за самостійне збирання матеріалів, що підлягають дослідженню, а також самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи відповідно до ст. 14 Законом України «Про судову експертизу» [6] передбачена дисциплінарна відповідальність.

Однак, потрібно врахувати та пояснювати в судовому засіданні, що товарознавча експертиза є специфічним видом дослідження, під час якого спеціальні Методики не використовуються і єдиним нормативним актом є Національний стандарт №1, який надає право експерту самостійно здійснювати пошук інформаційних джерел, у тому числі й цінової інформації про товар.

Підсумовуючи викладене вище, можемо стверджувати, що цінова інформація, якою володіють суб'єкти господарювання, вкрай важлива для проведення судових товарознавчих експертиз у кримінальних провадженнях у справах про злочини проти власності, тому на законодавчому рівні необхідно врегулювати механізм взаємодії державних спеціалізованих установ та суб'єктів господарювання, які здійснюють виготовлення та/або реалізацію машин, обладнання, сировини та споживчих товарів.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації з визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів з урахуванням ретроспективності оцінки при проведенні судово-товарознавчих експертиз : звіт про НДР (остаточний) / Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз; науковий керівник О. Ю. Холодова. Дніпро, 2019. 64 с. ДР № 0118U000659.

2. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440 (редакція від 11.08.2022) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF/conv#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV (редакція від 08.03.2024) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV (редакція від 27.04.2024) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

5. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII (редакція від 27.07.2023) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#top> (дата звернення: 01.05.2024).

6. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII (редакція від 01.01.2024) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4038-12> (дата звернення: 01.05.2024).

7. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI (редакція від 08.10.2023) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>(дата звернення: 01.05.2024).

Лихогод Олексій Володимирович,
судовий експерт Центру судових і спеціальних експертиз Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

ВСТАНОВЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВИНИКНЕННЯ ПОЖЕЖІ ВНАСЛІДОК ВИБУХІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ, ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Військова агресія проти України, відповідно до державної військової доктрини, потребує протидії силам противника. При цьому досягання військовими своєї мети супроводжується веденням бойових дій залежно від поставлених тактичних задач. Самі ж бойові дії – це дії військ, авіації, флоту з метою знищення живої сили, бойової техніки і військових споруд противника, заволодіння територією, яку він обіймав, надання протидії наступу противника, відбиття його ударів й утримання захопленої військами території. У разі ведення агресивних бойових дій ураженню можуть піддаватися цивільні та інфраструктурні споруди, а також мирні люди. Удари агресора та удари у відповідь проходять із використанням бойових припасів військового призначення. При цьому, згідно з чинним законодавством, бойовими припасами визнаються патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху [1]. За призначенням боєприпаси бувають основні (для ураження цілей), спеціальні (для освітлення, задимлення, агітаційні тощо) та допоміжні (навчальні, холості, для спеціальних випробувань тощо). У більшості випадків застосування агресором бойових припасів інженерної, артилерійської, та авіаційної

належності супроводжується виникненням пожеж внаслідок дії вибуху. Під явищем вибуху при цьому розуміється процес виділення енергії за короткий проміжок часу, пов'язаний з миттєвою фізико-хімічною зміною стану речовини, яка призводить до виникнення стрибка тиску або ударної хвилі, що супроводжується утворенням стиснутих газів або пари, здатних проводити роботу [2]. Тлумачення явища пожежі наведено в ДСТУ (2272) як позарегламентний процес знищення або пошкодження вогнем майна, під час якого виникають чинники, небезпечні для живих істот і довкілля [3]. За фактами недотримання збройними силами агресора національного кримінального законодавства, а також міжнародних правових норм, у кримінальних провадженнях призначаються комплексні судові пожежно-технічні та вибухово-технічні експертизи. Під час призначення такої пожежно-технічної експертизи найчастіше перед експертом ставлять питання, де був осередок пожежі (місце виникнення початкового горіння), яка причина виникнення пожежі, та що було первинним: пожежа чи вибух. Відтак, вирішення зазначених питань вимагають застосування широкого кола наукових методів. Вибухи, викликані швидкою хімічною реакцією, називаються хімічними вибухами. Це означає, що вибухи вибухових речовин – це хімічні вибухи. Хімічну реакцію, що супроводжується вибухом, називають вибуховим перетворенням (вибуховим процесом), яке визначається наступними факторами: екзотермічність реакції – виділення тепла, без якого виникнення вибухового процесу взагалі неможливе; велика швидкість процесу – вибухові процеси протікають настільки швидко, що практично вся енергія встигає виділитися в об'ємі, зайнятому самою вибуховою речовиною, у якому накопичується висока концентрація енергії; газоутворення – газоподібні продукти хімічної реакції, що знаходяться в момент вибуху в стиснутому стані, розширюються, у результаті чого і відбувається швидкий перехід потенційної енергії вибухової речовини у механічну роботу, чи кінетичну енергію газів, що рухаються [2]. Обов'язковою ознакою боєприпасу є наявність заряду вибухової речовини. При цьому вибуховими речовинами називаються системи, здатні під зовнішнім впливом до надзвичайно швидкого перетворення (вибуху), що супроводжується виділенням великої кількості тепла і високотемпературних газів, здатних виконувати роботу переміщення або руйнування. Також відомо, що уражаюча дія боєприпасу характеризується осколочністю, ударною хвилею, фугасністю, кумулятивністю, бризантністю, та термічною дією. Саме дія останнього фактору найчастіше слугує джерелом запалювання для предметів навколишньої обстановки, але лише при певних умовах. Перша умова – достатність теплоти. Адже, серед основних властивостей вибухових речовин є теплота і температура вибуху (згорання). Теплотою вибуху називають кількість тепла, що виділяється при вибуху 1 кг вибухової речовини. Температура вибуху характеризується максимальною температурою продуктів вибуху. Температуру вибуху вибухових речовин, якими споряджені боєприпаси, можна знайти у відкритих довідкових джерелах, у переважній більшості боєприпаси споряджаються вибуховими речовинами військового призначення. У разі, якщо зі встановленням типу боєприпасу виникли труднощі, то доречно залучити

фахівців, які з використанням спеціального устаткування проведуть хімічні дослідження вибухових речовин за наявними залишками або слідами. Відтак, якщо встановити тип вибухової речовини, можна встановити температуру вибуху. Разом з тим температура в центрі вибуху, яка може досягати кількох тисяч градусів, за рахунок теплообміну з повітрям і оточуючими об'єктами швидко зменшується. Також інтенсивність термічного впливу залежить від фізико-хімічних властивостей вибухової речовини, і під час вибуху термін теплового впливу дуже короткочасний. Досить часто на місці вибуху спостерігається звуглювання (утворення карбонізованого залишку) поверхонь твердих горючих матеріалів, що помилково вважається нашаруванням сажі (тонкодисперсної аморфної речовини, яка утворюється та осідає внаслідок горіння). Тобто проміжок часу, протягом якого досягається максимальна температура, незначний, а після досягнення максимуму, температура продуктів вибуху починає швидко падати, і цього часу недостатньо для утворення горіння. Крім цього, термічний вплив має локальний характер і не перевищує 10–30 діаметрів заряду боєприпасу вибухової речовини. Це означає, що займання предметів обстановки на об'єктах пожеж можливе лише за певних умов: їх фізико-хімічних властивостей, площі поверхонь та дисперсності, а також їх віддаленості від центру вибуху.

Слід зазначити, що складність у дослідженнях полягає й у тому, що дія різноманітних боєприпасів (вибухових пристроїв) ударною хвилею руйнує конструкції та предмети, під дією вогню від пожежі знищуються слідові ознаки їх застосування, а продукти горіння надійно маскують ті сліди, які опинились у зоні задимлення. Але з метою звужування площі для пошуку слідових ознак, у процесі огляду слід визначити центр вибуху, що характеризується найсильнішим руйнуванням. Сліди бризантної та термічної дії на предметах обстановки із віддаленням від центру вибуху втрачатимуть свою інтенсивність. Осередок виникнення пожежі, як відомо, знаходиться у зоні горіння, а в нашому випадку – буде розташований у центрі вибуху або буде дотичний до нього. Для визначення осередку пожежі також необхідно встановити три зони пожежі: зона горіння (простір, у якому відбувається горіння), зона теплового впливу (простір, у якому відбувається процес теплообміну між поверхнею полум'я та матеріалами, що знаходяться поблизу зони горіння), та зона задимлення (частина простору, що заповнена димовими газами у таких концентраціях, що створюють загрозу для життя та здоров'я людей або ускладнюють дії пожежних підрозділів). При цьому зона задимлення включає в себе зону теплового впливу, і за розмірами перевищує її [4]. Також за характером руйнувань та розмірами утвореної воронки від вибуху можна визначити масу підірваного заряду, що допоможе у визначенні типу боєприпасу, а відтак і виду вибухової речовини, та теплоти вибуху. Це дасть можливість робити припущення щодо ймовірності виникнення пожежі внаслідок вибуху. Слід зазначити, що корпус вибухового пристрою, який було задіяно, у переважній більшості випадків подрібнюється на різного розміру уламки. Враховуючи те, що під час бойових дій на відносно невелику площу території може вплинути досить велика кількість задіяних боєприпасів, під час

проведення огляду місця події ця обставина може ускладнити виявлення залишків саме тих боєприпасів, які призвели до руйнації та пошкоджень, а також до виникнення пожежі. Огляд місця пожежі експертом по дослідженню обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки дає можливість безпосереднього сприйняття і оцінки обстановки загалом, і є безумовною необхідністю для фіксації наявними технічними засобами отриманої під час огляду інформації, що матиме суттєве значення для з'ясування обставин та причини пожежі.

Чи не найважчим викликом для вирішення поставлених питань є доведення виникнення пожежі внаслідок вибуху саме боєприпасу, а не від іншого джерела, особливо, коли на об'єкті пожежі зберігалися вибухонебезпечні або легкозаймисті матеріали чи речовини, адже в таких випадках існує вірогідність виникнення дефлаграційного вибуху. Необхідно відокремлювати імовірність виникнення двох, по суті різних, явищ, але схожих за ознаками у процесі їх перебігу. Слід відмітити, що можливість виникнення дефлаграційного вибуху може існувати виключно в умовах замкнутого простору (об'єму). За характером руйнувань на таких об'єктах слід звернути увагу на наявність локальних руйнувань, залишків посудин, які працювали під тиском, а також наявність (відсутність) бризантного впливу на будівельні конструкції та навколишнє середовище. Сліди руйнувань від дефлаграційного вибуху мають свідчити про наявність надлишкового тиску та швидкісного напору всередині приміщень. Крім того, загорання під час дефлаграційного вибуху буде відбуватися від дії зовнішнього джерела запалювання, яке необхідно визначити, в той час як вибухова речовина у боєприпасах приводиться в дію засобом ініціювання, який входить до її складу. Для визначення причини пожежі доцільно застосовувати метод виключення, який полягає у послідовному виключенні та спростуванні версій про причини, які не знаходять своє підтвердження [5]. При цьому, причина пожежі – це обставина, дія, процес, що безпосередньо спричинює виникнення пожежі [3]. Необхідно врахувати відомі обставини події, місце та розміри осередку пожежі, можливі джерела запалювання, а також свідчення очевидців події. Також серед матеріалів дослідження рекомендовано мати документацію, що стосується об'єкта пожежі: технічна документація на будівлю та обладнання, проєктні плани або план-схеми, приписи наглядових органів. Усе це необхідно не тільки для доказування, а й спростування версій, які не знаходять свого підтвердження під час їх розгляду. Пожежне навантаження має свої фізико-хімічні властивості, тому є необхідність отримання такої інформації про кількість, площу та місце зберігання або знаходження. Під час розгляду відомих, умовно розподілених причин пожеж на основні групи, необхідно розглянути й версію виникнення пожежі внаслідок вибуху у результаті бойових дій як окремо відокремлену, що не підпадає до жодної з цих груп.

А отже, механізм виникнення пожежі внаслідок вибуху бойового припасу зводиться до отримання даних про умови, обставини і причини виникнення і розвитку горіння на місці вибуху.

Список використаних джерел

1. Постанова пленуму Верховного суду України від 26 квітня 2002 року № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами».
2. ДСТУ 2272:2006 «Пожежна безпека. Терміни та визначення основних понять».
3. Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху/ [Порохов-Лукін Г.В., Пащенко В.І., Биков В.І. та ін.]. Київ : ТОВ «Еліт Прінт», 2011. 216 с.
4. Дослідження пожеж. Довідково-методичний посібник. Київ : УкрНДІПБ України, 1999.
5. Методика встановлення причин пожеж / Методика установлення причин пожаров. [Б. В. Мегорский]. М., 1966.

Малярчук Оксана Миколаївна,

здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, судовий експерт відділу товарознавчих досліджень лабораторії товарознавчих досліджень та досліджень транспортних засобів ДНДЕКЦ МВС

МАРКУВАННЯ ТА КЛЕЙМУВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИХІДНИХ ДАНИХ, НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ

Товарознавча експертиза ювелірних товарів є багатоетапним процесом дослідження виробів, виготовлених із дорогоцінних матеріалів, що носить комплексний характер. Етапами такого дослідження зазвичай є проведення гемологічної експертизи (експертна спеціальність 17.1 «Дослідження дорогоцінного, напівдорогоцінного та декоративного каміння») – для встановлення виду, ваги та вартості вставки у виріб; дослідження матеріалів, речовин та виробів (спеціальність 8.9 «Дослідження металів і сплавів та виробів з них») – для встановлення вмісту та виду металу, з якого виготовлений виріб, та товарознавчої експертизи, на вирішення якої зазвичай виноситься завдання визначення ринкової вартості виробу (спеціальність 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів», які розраховують ринкову вартість виробу на підставі висновків вище перелічених фахівців) [7]. Такий довготривалий процес забезпечує накопичення вихідних даних, якими у

своїй роботі буде оперувати експерт на етапі проведення товарознавчого дослідження.

Для визначення ринкової вартості ювелірного виробу обов'язковою є інформація [8]:

1) щодо маси виробу, проби або відсоткового складу дорогоцінних металів та інших домішок у виробі, вставок (найменування, маса, колір, чистота, огранка, вартість) із дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення, напівдорогоцінного каміння та їх імітацій – при умові проведення дослідження за наявності об'єкта дослідження.

2) щодо маси виробу, проби або відсоткового складу дорогоцінних металів та інших домішок у виробі, вставок (найменування, маса, колір, чистота, огранка, вартість) із дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення, напівдорогоцінного каміння та їх імітацій, дати виготовлення виробу та (або) терміну користування виробом, пошкоджень виробу та (або) ознаки користування ним – у разі проведення дослідження за відсутності об'єкта дослідження (тобто за даним, наданими ініціатором проведення судової експертизи).

Основним джерелом вихідних даних про виріб є маркування, яке, у свою чергу, є одним із зовнішніх проявів забезпечення права споживачів на безперешкодний, своєчасний доступ до достовірної інформації про продукцію, її кількість, якість, асортимент, її виробника [2], та набуває відображення на етикетках, ярликах, бирках, упакованнях, вкладишах, інструкціях з користування, паспортах тощо.

Важливим є не тільки сам факт наявності та надання такої інформації, але і її відповідність вимогам. Згідно із Законом України «Про захист прав споживачів» інформація про продукцію, її кількість, якість, асортимент, її виробника повинна надаватись у доступній наочній формі та з дотриманням норм Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» – державною мовою [2, 4].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994 р. № 172 «Про реалізацію окремих положень Закону України «Про захист прав споживачів» [5] ювелірні вироби відносяться до групи товарів, що не підлягають обміну та поверненню, навіть якщо їх якість є належною. Таким чином, укладення договору купівлі-продажу, предметом якої є ювелірні товари, носить незворотній характер, а отже, право на доступ до інформації щодо ознак, властивостей, виробника таких товарів, повинно забезпечуватись без виключень та обмежень.

Під час здійснення господарської діяльності (діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [1]) щодо ювелірних товарів, реалізація вищезазначених прав здійснюється шляхом забезпечення належного маркування, клеймування та пробірного контролю за якістю виробів з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння.

Маркування ювелірних виробів – це нанесення відомостей про ознаки, властивості, характеристики виробу, його виробника на бирках, у паспортах, інструкціях з догляду та користування, на ярликах, що прикріплюються до ювелірних товарів за допомогою нитки з пломбою, а також клеймування кожного виробу.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 1998 року № 802 «Про Правила торгівлі дорогоцінними металами (крім банківських металів) і дорогоцінним камінням, дорогоцінним камінням органогенного утворення та напівдорогоцінним камінням у сирому та обробленому вигляді і виробами з них, що належать суб'єктам господарювання на праві власності» [6], під час продажу ювелірні вироби, незалежно від того якого вони виробництва: вітчизняного чи іноземного, повинні мати товарні ярлики, у яких міститься така інформація: найменування або товарний знак підприємства-виробника, найменування виробу або його шифр, найменування сплаву металу та його проба, маса виробу, номер (розмір) каблучки або браслета, найменування каменю та його маса. Разом з тим, у разі якщо ювелірний виріб не є новим, на ярлик наноситься відповідна позначка: «виріб був у вжитку» або «б/в».

Ще одним з головних джерел інформації про ювелірний виріб є державне пробірне клеймо, а саме: знак установленого єдиного зразка, що засвідчує цінність виробів із дорогоцінних металів [3]. Тобто це певний відтиск, що наноситься на ювелірний виріб, дає можливість ідентифікувати його та свідчить про якість і цінність.

Виготовлення державних пробірних клейм здійснюється на замовлення Центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики та реалізує державну політику у сфері державного пробірного контролю – Міністерства фінансів України, яке ще відповідає за затвердження опису та форм державного пробірного клейма [3, 9].

Державне пробірне клеймо має чітку структуру, кожен елемент якої несе інформацію про період та матеріал виготовлення, виробника, орган, який здійснював клеймування, та складається з [10, с. 87]:

Знака посвідчення. На сьогодні для органів державного пробірного контролю у клеймах літер Б та В такий знак має вигляд тризуба, а для визначених Кабінетом Міністрів України суб'єктів підприємницькою діяльності у клеймах літери Б – листка каштана.

Також трапляються вироби із знаками посвідчення у вигляді «жінки в кокошнику» (1908–1927), «голови робітника з молотом» (1927–1958), «п'ятикутної зірки з серпом та молотом всередині» (1958–1993), що вказує на давнину їх виготовлення.

Шифру користувача державного пробірного клейма, а саме: літери, літери з крапкою чи інших знаків. Кожна така позначка має своє значення та вказує на казенне підприємство пробірного контролю (далі – КППК) або їх відділи, що здійснювали клеймування, наприклад, Центральному КППК належить шифр у вигляді літери «К», Південному КППК – «О», Східному КППК – «Х», Західному КППК – «Л», Донецькому КППК – «Х» з крапкою внизу ,

Дніпропетровському КППК – «Д», ВАТ «Київський ювелірний завод» – «К», Львівському державному ювелірному заводу – «Л», ЗАТ «Харківський ювелірний завод» – «Х», Вінницькому державному підприємству «КРИСТАЛ» – «В» тощо.

Проби дорогоцінного металу. Форма відтиску відрізняється відповідно до належності до групи клейм (основні, додаткові) та виду дорогоцінного металу. Також у відтиску має відображатися тризначне число, яке вказує на вміст дорогоцінного металу у сплаві, з якого виготовлено виріб.

Наявність на кожному виробі відбитка державного пробірною клейма України є обов'язковою умовою торгівлі ювелірними товарами.

Таким чином, маркування та клеймування є важливими носіями інформації, що ідентифікують ювелірний виріб як об'єкт дослідження, розкривають його характеристики та містять вказівки на виробника. А отже, судовий експерт повинен уміти читати та розшифровувати нанесені на виріб бирки, етикетки, паспорти, інструкції, позначки та тексти.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV : станом на 8 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 29.04.2024).

2. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII : станом на 19 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 29.04.2024).

3. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними : Закон України від 18.11.1997 № 637/97-ВР : станом на 16 жовт. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-вр#Text> (дата звернення: 29.04.2024).

4. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII : станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 29.04.2024).

5. Про реалізацію окремих положень Закону України «Про захист прав споживачів» : Постанова Каб. Міністрів України від 19.03.1994 № 172 : станом на 7 груд. 2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/172-94-п#Text> (дата звернення: 29.04.2024).

6. Про Правила торгівлі дорогоцінними металами (крім банківських металів) і дорогоцінним камінням, дорогоцінним камінням органогенного утворення та напівдорогоцінним камінням у сирому та обробленому вигляді і виробами з них, що належать суб'єктам господарювання на праві власності : Постанова Каб. Міністрів України від 04.06.1998 № 802 : станом на 11 лют. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-98-п#Text> (дата звернення: 29.04.2024).

7. Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС : Наказ М-ва внутр. справ України від 21.09.2020 № 675 : станом на

23 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0022-21#Text> (дата звернення: 29.04.2024).

8. Інформаційний лист щодо особливостей визначення вартості ювелірних виробів з дорогоцінних металів / Ю. О. Чечіль, Є. І. Горішній, А. В. Кулік, Ю. Д. Суліменко. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2018. 19 с.

9. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України : Постанова Каб. Міністрів України від 20.08.2014 № 375 : станом на 4 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-п#Text> (дата звернення: 29.04.2024).

10. Назимок М. М., Шликов О. К., Артюх Т. М. Пробірний контроль. Експертна оцінка ювелірних виробів з дорогоцінних металів : навч. посіб. Київ : Воля, 2008. 208 с.

Мар'ян Марина Миколаївна,
головний судовий експерт сектору
дактилоскопічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Черкаського НДЕКЦ МВС

ВИЯВЛЕННЯ ЛАТЕНТНИХ СЛІДІВ РУК ЗА ДОПОМОГОЮ ПРИБАДУ FOSTER+FREEMAN VSC 40

З часу широкого впровадження дактилоскопії в практику боротьби зі злочинністю минуло вже більше ста років. За цей час ця галузь криміналістичної техніки постійно розвивалася, розкривалися її нові можливості, накопичувався досвід використання дактилоскопічних знань у розкритті злочинів, вдосконалювалися різноманітні технічні засоби і методи виявлення, фіксації, вилучення та дослідження слідів рук [1].

Дактилоскопічна експертиза, як і раніше, залишається найпоширенішим видом спеціального дослідження, зважаючи на те, що сліди пальців рук – це «традиційна складова» місця події за багатьма видами злочинів [2]. Крім того, вона є джерелом цінної криміналістичної інформації, зокрема про особу, що їх залишила, про час та особливості механізму слідоутворення (окремі обставини злочинної події, а також анатомічні і функціональні ознаки певної особи).

Головну роль у здатності папілярного узору відобразити свої особливості в безбарвних слідах відіграє слідоутворювальна речовина, яка називається потожировою, хоча крім поту до її складу входять нейтральний шкірний жир і найдрібніші клітини омертвілого епідермісу.

Багатомкомпонентність потожирової речовини створює широкі можливості для виявлення латентних слідів рук і надає багато потенційних можливостей для хімічного впливу.

Крім того, субстрат потожирової речовини має деякі фізичні властивості: оптичні, властивість змочувати різноманітні поверхні, властивість абсорбції парів та інші, які можуть бути використані в процесі візуалізації слідів.

На сьогоднішній день є безліч методів виявлення слідів папілярних узорів, і зазвичай найпростішими є ті, які не потребують складного обладнання та не руйнують чи видозмінюють слідову інформацію [1].

До більш складних методів належать ті, які потребують складнішого лабораторного обладнання, значно впливають на первісний стан речовини сліду та на слідоприймальну поверхню, а також методи, які працюють на комплексній взаємодії реагентів з потожировою речовиною слідів на основі як фізичних властивостей, так і хімічних реакцій.

Досить часто (здебільшого під час розслідування особливо тяжких злочинів) слідчі направляють об'єкти дослідження в межах комплексних (дактилоскопічних та молекулярно-генетичних, дактилоскопічних та імунологічних) експертиз. У таких випадках ініціатори проведення досліджень забороняють експертам використовувати руйнівні методи або ті, які можуть знищити біологічні сліди для подальшого проведення імунологічних чи молекулярно-генетичних експертиз. Тобто використання більш складних методів під час проведення таких експертиз неможливе.

Вирішення подібних питань при проведенні комплексного (молекулярно-генетичного та дактилоскопічного) дослідження можливе двома шляхами:

першочергове проведення молекулярно-генетичного дослідження досліджуваних об'єктів (у цьому випадку можливе знищення дактилоскопічної інформації);

першочергове проведення дактилоскопічного дослідження об'єктів (лише тими методами, які забезпечують зберігання біологічного матеріалу для подальшого молекулярно-генетичного дослідження) [3].

Стосовно останнього, то серед існуючих методів виявлення латентних слідів рук, які б забезпечували збереження можливих біологічних слідів, здебільшого йдеться про візуально-оптичні та порошкові методи (винятком є метод виявлення слідів рук за допомогою чотириокису рутенію [4]). Однак більшість із цих методів непридатні, наприклад, для виявлення слідів рук на папері.

Таким чином, у розпорядженні експертів залишаються лише оптичні (візуальні) методи.

Очевидно, що розвиток науки й техніки, впровадження інновацій у криміналістиці та судовій експертизі посприяли появі новітніх науково-технічних засобів, які дозволяють якісно виявляти сліди дактилоскопічного походження та успішно представлені на ринку України компаніями-виробниками.

До новітніх приладів пошуку невидимих слідів рук без оброблення порошками чи іншими речовинами як безпосередньо на місці події, так і в лабораторних умовах можливо віднести прилади-візуалізатори, такі як «Scene Score Advance RUVIS», за допомогою якого можливо виявляти та досліджувати латентні сліди не лише під час проведення дактилоскопічної експертизи, а й безпосередньо на місці події.

Прикладом застосування неспецифічного обладнання для виявлення слідів рук без їх забарвлення, не завдаючи руйнування чи видозміни речовини сліду та

слідосприймальній поверхні, є використання відоспектрального компаратора – VSC 40 (Visual Spectral Comparator, компанія Foster+Freeman Ltd), яким сьогодні оснащено більшість НДЕКЦ МВС. Цей автоматизований комплекс дозволяє:

здійснювати телевізійну візуалізацію документа в прямому, заповненому, відображеному, кососпрямованому, падаючому, наскрізному, видимому або ультрафіолетовому (УФ) та інфрачервоному (ІЧ) освітленні в діапазоні спектра від 400 до 1100 нм;

комбінувати випромінювання вбудованих джерел освітлення з різним діапазоном довжини хвиль, зокрема й використовуючи дев'ять оглядових оптичних фільтрів, збуджувати люмінесценцію та здійснювати телевізійну візуалізацію цього процесу з можливістю синхронізації поточного та збереженого зображення (Foster + freeman VSC 40, n. d.) [5].

Досліджуючи певний документ, експерти з технічного дослідження документів за допомогою VSC-40 випадково зафіксували на поверхні паперу зображення слідів рук.

Ці сліди були видимі саме за допомогою УФ-променів, довжина хвилі яких досягала 365 нм (див. рис. 1–4).

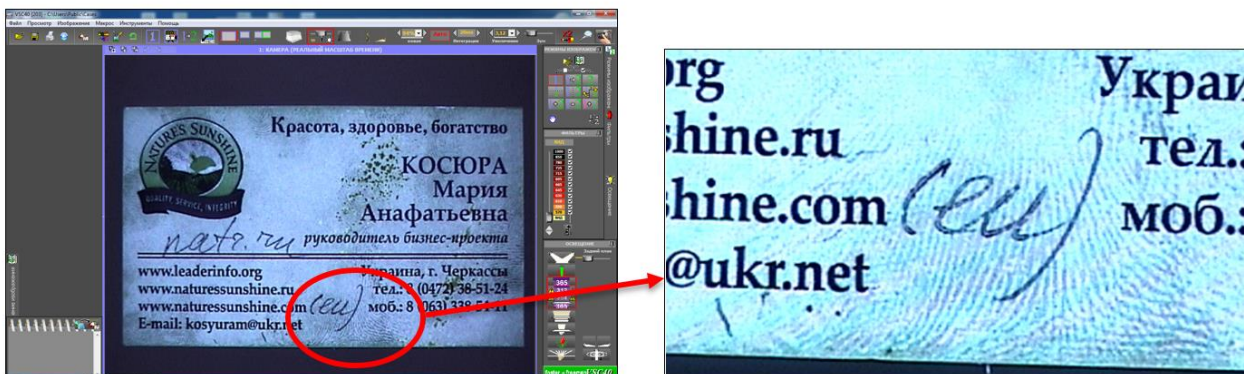

Рис. 1–2. Лицьовий бік паперової візитки з наявним слідом папілярного узору, візуалізованим за допомогою приладу VSC-40 «Foster+Freeman»

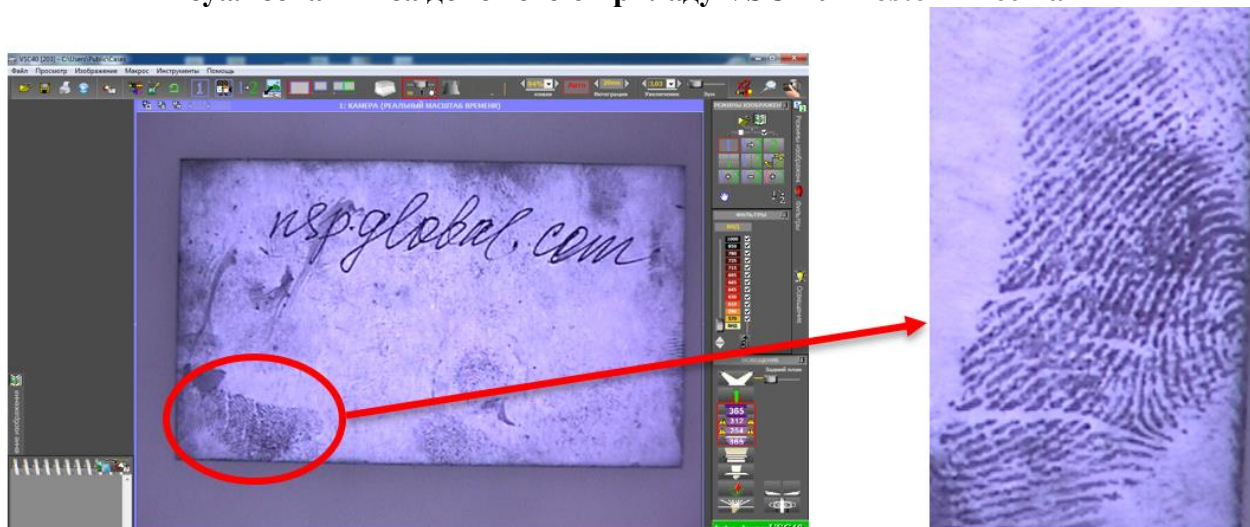

Рис. 3–4. Зворотний бік паперової візитки з наявним слідом папілярного узору, візуалізованим за допомогою приладу VSC-40 «Foster+Freeman»

Із зображень слідів видно, що папілярні лінії в них відобразилися досить чітко, спостерігаються навіть мікроскопічні ознаки.

Таким чином, попри можливі складнощі, пов'язані з виявленням, фіксацією, вилученням дактилоскопічної інформації на місці події, розвиток та вдосконалення методів роботи зі слідами рук, а також поява новітніх технічних засобів сприяє більш ретельному та якісному, а головне оперативному їх експертному дослідженню. В окремих питаннях слід оперувати не лише загальновідомими методами та спеціальною технікою, але й використовувати неспецифічне обладнання, якщо це сприятиме якісному вирішенню того чи іншого експертного завдання та в подальшому позитивно вплине на швидке, повне та неупереджене досудове розслідування кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Шведова О. В. Дактилоскопічні дослідження : навчальний посібник. Київ : КНТ, 2010. 145 с.

2. Логвиненко А. О. Проблеми використання дактилоскопічної інформації в розслідуванні злочинів. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. С. 174–178.

3. Аксьонов В. В., Кожевніков В. В. Використання магнітного порошку «Трифолін» для проведення дактилоскопічних досліджень. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 392–404.

4. Методика дактилоскопічних досліджень / Кузнецов В. А., Кушніренко Н. В., Щавелєв А. В., Димитрова Ю. В. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2023 (р/код 4.6.15).

5. Скрипник М. М., Чабан С. М. Проблеми дослідження речових доказів. *Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб.* / [редкол.: І. М. Охріменко (голов. ред.) та ін.]; ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. Київ : ДНДЕКЦ МВС України. № 1 (35), 2021. С. 80–89.

Мар'ян Микола Миколайович,
завідувач сектору почеркознавчих
досліджень відділу криміналістичних
видів досліджень Черкаського
НДЕКЦ МВС

ЗАВІРЕНА КОПІЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЯК ДОКАЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розслідування будь-якого кримінального провадження має ґрунтуватися на доказах. Відповідно ч. 1 ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [1].

Ефективною формою та одним із процесуальних джерел доказів на стадії досудового розслідування є висновки експертів. Відповідно до ч. 1 ст. 101 КПК України висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [2].

Відповідно до ст. 85 КПК України належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 86 недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення [1].

У постанові від 26.01.2021 у справі № 127/25394/18 Касаційний кримінальний суд Верховного Суду дійшов висновку, що докази, здобуті в рамках іншого кримінального провадження (до того ж, щодо іншої особи), з яким провадження щодо обвинуваченого не об'єднувалося та не виділялося з нього, є недопустимими та не можуть бути використані з метою доведення вини особи [3].

Ряд цих процесуальних норм та рішення Верховного Суду України безпосередньо чи опосередковано мають негативний вплив на об'єктивність і неупередженість висновків експертів.

Як приклад, у Черкаському НДЕКЦ МВС упродовж 2021–2022 років було проведено 27 почеркознавчих та 4 технічні експертизи документів у рамках одного кримінального провадження. На початку 2023 року ініціатором постанов про призначення експертиз, за якими було проведено вказані вище висновки експерта, було знову скеровано постанови про призначення експертиз (із тими самими об'єктами, зразками та запитаннями) тільки в рамках вже іншого кримінального провадження. На запитання «Чому так?» – відповідь слідчого була приблизно наступною – «Що кримінальне провадження, у яких були виконані висновки експертів, закрите, а тому в даному провадженні вони доказами бути не можуть».

Виходячи з усього наведеного та діючого законодавства судовими експертами провадяться висновки за тими самими досліджуваними об'єктами, зразками та вирішуються ті ж самі запитання, хоча за своїм процесуальним статусом вони не є повторними чи додатковими.

Нерідко експертизи проводяться і тим самими експертами, що й попередні висновки. У даному випадку порушується один із принципів судово-експертної діяльності – об'єктивності, передбачений ст. 3 закону України «Про судову експертизу» [2]. У випадку доручення виконання експертизи тому самому експерту йому вже заздалегідь відомо, які будуть висновки, і навряд чи може йти мова про будь-який інший (не такий, як у попередньому висновку).

Виходячи з викладеного вище, на допомогу може прийти рішення щодо законодавчого визначення та використання як доказ у кримінальному провадженні завіреної копії висновку експерта.

Способами засвідчення копій документів можуть бути нотаріальне засвідчення копії документа або ж засвідчення копій документів посадовими особами органів державної влади [4].

Засвідчення копій документів, що видаються органами державної влади, здійснюється на підставі Національного стандарту ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів», згідно з наказом ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 01.07.2020 р. № 144, який з 1 вересня 2021 року набрав чинності [4].

Так, з 01.09.2021 року юридичним особам потрібно оформлювати службові документи саме згідно з ДСТУ 4163:2020, чия дія поширюється на державні органи, органи місцевого самоврядування, установи, підприємства, організації та інших юридичних осіб незалежно від їхнього функціонально-цільового призначення, рівня і масштабу діяльності та форми власності [4].

Тому завірена директором (чи уповноваженою на те особою) копія висновку експерта може мати право на життя, та значно б полегшила та пришвидшила розкриття та розслідування злочинів у кримінальних провадженнях.

Список використаних джерел

1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 12.04.2024).
2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення 12.04.2022).
3. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94591950> (дата звернення 15.04.2022).
4. URL: «<https://wiki.legalaid.gov.ua/index.>» (дата звернення 15.04.2024).

Маруніч Вікторія Василівна,
завідувач сектору дактилоскопічних досліджень та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Закарпатського НДЕКЦ МВС

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ

Дактилоскопічна експертиза в сучасній Україні є важливим інструментом для розслідування злочинів та забезпечення безпеки громадян.

Дактилоскопія – це наука про вивчення відбитків пальців, яка знаходить широке застосування у судовій практиці та правоохоронних органах [1].

В Україні дактилоскопічна експертиза відіграє важливу роль у вирішенні кримінальних справ та ідентифікації осіб. За останні роки в цій галузі спостерігається певний прогрес і зміни.

Перша ж дактилоскопічна експертиза в Україні була проведена в Одесі ще в 1911 р. Грабіжник був засуджений лише на основі одного доказу – відбитка пальця руки, вилученого з полірованої дерев'яної скриньки [2, с. 12]

Однак із набуттям Україною незалежності дактилоскопічні дослідження набули нових поглядів. Для поліпшення роботи з удосконалення науково-методичної бази експертних досліджень, виконання найбільш складних і повторних експертиз, розробки і впровадження новітніх їх видів та створення центральних криміналістичних обліків, у лютому 1992 року утворюється головний експертно-криміналістичний підрозділ органів внутрішніх справ – Криміналістичний центр при МВС України [3].

Варто зазначити, що за останні роки спостерігається ряд суттєвих тенденцій у розвитку цієї галузі.

Однією з ключових тенденцій є впровадження сучасних технологій у дактилоскопію. Використання комп'ютерних програм та апаратного забезпечення дозволяє значно підвищити швидкість і точність проведення експертизи. Одним з основних компонентів є спеціалізоване апаратне забезпечення, яке використовується для зйомки відбитків пальців. Сучасні сканери дактилоскопії забезпечують високу якість зображення і дозволяють отримати чіткі та деталізовані відбитки.

Крім того, для обробки та аналізу отриманих даних використовуються спеціалізовані комп'ютерні програми. Ці програми автоматизують процес обробки відбитків пальців, дозволяючи експертам швидко і точно виявляти збіги або розбіжності між відбитками. Вони також дозволяють зберігати та обробляти великі обсяги даних, що є важливим при роботі з великими обсягами матеріалу [2, с. 56].

Таким чином, використання комп'ютерних програм та апаратного забезпечення в сучасній дактилоскопії є необхідним для підвищення якості та ефективності експертизи. Ці технології дозволяють здійснювати швидко та точну ідентифікацію осіб за відбитками пальців, що є важливим у сфері правоохоронної діяльності та судової практики.

Ще однією важливою тенденцією є збільшення кількості кваліфікованих фахівців у галузі дактилоскопії. Спеціалізовані навчальні програми та тренінги дозволяють експертам підвищувати свою кваліфікацію, ознайомлюватися з новітніми методиками та технологіями, що сприяє підвищенню ефективності їх роботи.

Також важливою тенденцією є збільшення міжнародного співробітництва в галузі дактилоскопії. Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями та партнерами з метою обміну досвідом та впровадження найкращих практик у цій сфері. Однією з форм міжнародного співробітництва є обмін інформацією та досвідом. Країни обмінюються даними про відбитки пальців злочинців, що дозволяє швидше ідентифікувати та розшукати злочинців, які перетинають кордони. Також співробітництво у цій галузі

дозволяє країнам використовувати кращі практики та методи дактилоскопії, що підвищує ефективність роботи експертів [3, с. 148].

Не менш важливим аспектом міжнародного співробітництва є спільні проекти та програми. Країни спільно розробляють та впроваджують проекти з підвищення кваліфікації фахівців, обміну досвідом та розробки нових методів і технологій у галузі дактилоскопії. Це дозволяє краще використовувати наявні ресурси та підвищити якість експертизи.

Усе це свідчить про те, що міжнародне співробітництво в галузі дактилоскопії є важливим елементом боротьби зі злочинністю та підтримання правопорядку у світі. Така співпраця дозволяє країнам об'єднати зусилля для досягнення спільної мети – забезпечення безпеки та захисту прав громадян.

Отже, сучасні тенденції розвитку дактилоскопічної експертизи в Україні спрямовані на підвищення якості та ефективності роботи експертів, впровадження сучасних технологій та методів, а також збільшення міжнародного співробітництва. Це дозволить українським правоохоронним органам та судовій системі ефективніше вирішувати кримінальні справи та забезпечувати правопорядок в країні.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ // Відомості Верховної Ради. 1994. № 28. С. 232.
2. Шведова О. В. Дактилоскопічні дослідження: навч. посіб. Київ : КНТ, 2020. 208 с.
3. Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський, Г. С. Семаков. Київ : МАУП, 2021. 216 с.

Міненко Володимир Леонідович,
доктор наук з державного
управління, професор, завідувач
Полтавського відділення
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл.
проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства
юстиції України

Браїлко Юлія Іванівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач сектору криміналістичних
та психологічних досліджень
Полтавського відділення Національного
наукового центру «Інститут судових
експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» Міністерства
юстиції України

Кисла Наталія Вікторівна,
кандидат філологічних наук,
старший судовий експерт
Полтавського відділення
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл.
проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства
юстиції України

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ (СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНОЇ) ЕКСПЕРТИЗИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ РОЗШУКОВИХ ДІЙ

Останнім часом у Полтавському відділенні Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України значно збільшилася кількість призначень судових лінгвістичних (семантико-текстуальних) експертиз за матеріалами протоколів проведення негласних слідчих розшукових дій (далі – НСРД). Такі експертизи проводять у межах кримінальних проваджень за ознаками вчинення кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями Кримінального кодексу України, зокрема: ст. 111 «Державна зрада», ст. 111-1 «Колабораційна діяльність», ст. 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників», ст. 14 «Готування до кримінального правопорушення», ст. 15 «Замах на кримінальне правопорушення», ст. 28 «Вчинення кримінального правопорушення групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією», ст. 365 «Перевищення

влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу», ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», ст. 369 «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі», ст. 369-2 «Зловживання впливом», ст. 189 «Вимагання», ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», ст. 209 «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом», ст. 115 «Умисне вбивство», ст. 348 «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця», ст. 255-1 «Встановлення або поширення злочинного впливу», ст. 257 «Бандитизм», ст. 296 «Хуліганство», ст. 307 «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів», ст. 309 «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту» [1] та ін.

Відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змінами та доповненнями; далі – Науково-методичні рекомендації), «об'єктом семантико-текстуальної експертизи може бути як текст (промова), так і його (її) фрагменти, окремі висловлювання, слова, написи, текстові відтворення усного мовлення тощо. Якщо постає завдання здійснити семантико-текстуальну експертизу усномовленневого повідомлення (промови, висловлювання), то замовник цієї експертизи разом із цифровим (чи аналоговим) записом промови має надати дослівне текстове відтворення її змісту (стенограму) <...>» (абз. 3 п/п. 2.1.2 п. 2.1 гл. 2 розд. I) [2].

Чинниками, які ускладнюють процес виконання семантико-текстуальних експертиз за протоколами проведення НСРД, зокрема, помітно подовжують тривалість їх проведення, є якість формулювання питань і якість наданих на дослідження текстових матеріалів.

Замовник експертизи, формулюючи питання, повинен не лише зважати на згадані вище Науково-методичні рекомендації, а й дотримуватися принципу доцільності. Утім, це відбувається не завжди. Як-от, часто спостерігаємо питання про те, «яке значення мають слова, словосполучення, речення, висловлені особою / особами і зафіксовані у протоколі за результатами проведення НСРД <...>», із подальшим повним цитуванням діалогу / полілогу на кількох сторінках із відповідного протоколу. У процесі дослідження експерт-лінгвіст у будь-якому разі розкриває значення ключових слів, описує об'єктивний зміст зафіксованих розмов, тому ставити таке питання окремо вважаємо недоцільним.

Непоодинокими є формулювання, зміст яких почасти стосується питань права, на кшталт: «Чи впливає зі змісту зазначених розмов, що ОСОБА __, користується певним статусом у злочинному середовищі та що вона є особою, яка поширює злочинний вплив (тобто сприяє, спонукає, координує або

здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна тощо) у слідчому ізоляторі та координує злочинну діяльність інших осіб?». Не виходячи за межі компетенції, експерт-лінгвіст може відповісти на питання щодо того, «чи має особа певний статус у середовищі спілкування та є особою, яка поширює вплив (тобто сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на діяльність інших осіб, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна тощо), зокрема і сприяє вирішенню організаційних питань у місці перебування». Із наданих на дослідження текстових матеріалів експерт не завжди може чітко визначити місце перебування особи (слідчий ізолятор, установа виконання покарань тощо), якщо відсутні відповідні лексеми-маркери. З'ясування питання про те, чи є середовище перебування особи злочинним, чи є поширений особою вплив злочинним, чи є діяльність інших осіб злочинною, виходить за межі компетенції експерта з лінгвістичного дослідження мовлення.

Другим чинником, що ускладнює проведення лінгвістичної експертизи, є якість наданих на дослідження об'єктів. Протоколи за результатами проведення НСРД часто мають значний обсяг (100–200 сторінок), замовники додатково надають носії із зафіксованими на них розмовами (за тривалий період спостереження за особою). Для ознайомлення з таким обсягом матеріалу та подальшого його якісного аналізу експерт повинен витратити чимало часу, а строки досудового розслідування обмежені.

Проблемою для експерта-лінгвіста є спосіб фіксування в протоколі за результатами проведення НСРД ненормативної лексики шляхом часткової або повної заміни літер на інші графічні символи («*», «...», «@» тощо), пропуску такої лексики взагалі. Іноді на місці пропуску написано «ненормативна лексика», «ненормативне висловлювання». Часто саме такі мовні засоби є ключовими в досліджуваних текстах, а їх заміна або пропуск унеможлиблює якісний об'єктивний аналіз матеріалу.

Ще однією проблемою є встановлення об'єктивного змісту телефонних розмов, коли в протоколі за результатами проведення НСРД зафіксовано висловлювання тільки одного співрозмовника.

Отже, чітке формулювання питань, які відповідають змісту наданих на дослідження об'єктів і стосуються компетенції експерта-лінгвіста, підготовка дослівних стенограм та ретельний відбір надаваного на дослідження матеріалу значно підвищать ефективність роботи судових експертів і загалом сприятимуть оптимізації строків виконання експертизи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 25.04.2024).
2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень

: наказ Міністерства України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 25.04.2024).

Москаленко Ганна Сергіївна,
заступник завідувача відділу
товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних, земельних
досліджень та оціночної діяльності –
завідувач сектору товарознавчих та
гемологічних досліджень Сумського
НДЕКЦ МВС

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

У зв'язку зі швидким розвитком технологій сучасні товари стають все складнішими та інноваційними. Наприклад, в електронній індустрії нові моделі смартфонів, комп'ютерів та інших пристроїв постійно вдосконалюються з використанням новітніх технологій, таких як штучний інтелект, машинне навчання та розширена реальність. Це створює необхідність для судових експертів ознайомлюватися з новими технічними рішеннями та методами випробування продуктів. Більш того, зростання кількості технологічних компонентів у товарах підвищує ймовірність виникнення дефектів, які можуть бути результатом несправностей у цих компонентах або помилок у їх проектуванні та виробництві.

На споживчому ринку існує широкий асортимент товарів, що відображає різноманітність сфер економіки та індустрій. Наприклад, у галузі медицини є велика кількість медичних пристроїв та обладнання для діагностики та лікування, кожен із яких має свої унікальні характеристики. Така різноманітність вимагає від судових експертів широкого спектру знань та навичок, а також здатності адаптуватися до різних видів продуктів і ситуацій. Крім того, зростання глобалізації та міжнародної торгівлі призводить до того, що судові експерти можуть стикатися з продуктами з різних країн, які можуть відрізнятися за технічними стандартами та вимогами безпеки. Тому важливо мати розуміння міжнародних регуляторних рамок та відповідати вимогам щодо міжнародного співробітництва та стандартизації.

На даний час на ринку широко представлені нові технологічні гаджети, які швидко змінюються та постійно вдосконалюються. Смартфони, планшети, портативна електроніка та інші пристрої стають усе більш складними та функціональними, що ставить перед судовими експертами завдання постійного оновлення їхніх знань та навичок.

Кухонні пристрої також не залишаються осторонь. Кавоварки, мультиварки, холодильники з інтегрованою технологією та інші різновиди кухонного обладнання стають все більш розумними та автоматизованими.

Крім того, побутові товари, такі як побутова техніка, меблі, текстильні вироби та інші, також піддаються постійним змінам та інноваціям. Судові експерти повинні мати розуміння щодо якості матеріалів, з яких виготовлені ці товари, а також знати характеристики та властивості кожного конкретного продукту.

На ринку присутні також різноманітні види обладнання, зокрема генератори електроенергії, які використовуються в різних галузях промисловості, будівництва, сільського господарства та побуту. Ці пристрої можуть мати різну потужність, конструкцію та технічні характеристики, що вимагає від судових експертів глибокого розуміння їхнього принципу роботи, особливостей взаємодії з іншими системами та можливих дефектів, які можуть виникнути в процесі експлуатації.

Різнманіття товарів на сучасному ринку динамічно змінюється, відображаючи розвиток різних галузей технологій, економіки та промисловості. Це означає, що судові експерти повинні мати широкі та глибокі знання в різних сферах, щоб ефективно проводити експертизи і вирішувати різноманітні питання.

Наприклад, розуміння технологічних процесів та інженерних рішень може бути необхідним для визначення причин технічних несправностей у складних пристроях або обладнанні. Знання економічних та фінансових аспектів може стати важливим при визначенні ринкової вартості продуктів.

Крім того, розуміння особливостей різних галузей промисловості дозволить судовим експертам адекватно оцінювати якість, безпеку та відповідність стандартам продукції. Наприклад, у випадку дослідження нафтопродуктів, знання хімічних процесів може бути необхідним для складання достовірного висновку.

Отже, розширення знань у різних сферах технологій, економіки та індустрій є важливим для сучасних судових експертів, оскільки це дозволяє їм ефективно виконувати свої обов'язки та вирішувати складні завдання. Судовим експертам потрібно мати глибокі знання про роботу багатьох пристроїв, їхню конструкцію та можливі проблеми, що можуть виникнути в процесі експлуатації.

Через швидку зміну технологій та постійне оновлення асортименту товарів на ринку виникають проблеми вдосконалення та оновлення методичної бази для проведення судової товарознавчої експертизи. Методи судової товарознавчої експертизи та знання судових експертів потребують актуалізації.

Одним із способів вирішення цієї проблеми є постійне оновлення методичної бази через проведення досліджень та розробку нових методик, а також співпрацю з науковими установами та промисловими партнерами. Застосування передових технологій у проведенні експертиз також може сприяти покращенню методології судової товарознавчої експертизи.

Оновлення методичної бази забезпечить високу якість та надійність результатів досліджень.

Виокремимо деякі напрями, які можна розглянути в цьому контексті:

1) Розробка нових методик та підходів: постійний розвиток технологій та наукових досягнень вимагає розробки та впровадження нових методик та підходів до проведення судових експертиз. Це може включати використання новітніх аналітичних методів, розробку спеціалізованого обладнання та програмного забезпечення, а також вдосконалення методів обробки та інтерпретації даних.

2) Стандартизація процедур: важливо розробити стандартизовані процедури проведення судових експертиз, які б забезпечували об'єктивність, надійність та повторюваність результатів. Це допоможе уникнути суб'єктивних оцінок та забезпечити консистентність у роботі судових експертів.

3) Підвищення кваліфікації судових експертів: забезпечення можливостей для постійного професійного розвитку та підвищення кваліфікації судових експертів є ключовим аспектом удосконалення методичної бази. Це може включати проведення навчальних семінарів, тренінгів, майстер-класів, а також співпрацю з науковими та професійними організаціями.

4) Міжнародне співробітництво та обмін досвідом: важливо співпрацювати з міжнародними організаціями та партнерами для обміну найкращими практиками та досвідом у сфері судової товарознавчої експертизи. Це дозволить використовувати передовий досвід та методики, а також уникати дублювання робіт та втрати ресурсів.

Таким чином, удосконалення та оновлення методичної бази проведення судової товарознавчої експертизи вимагає комплексного підходу, який враховує новітні технології, міжнародний досвід та потреби професійного співтовариства. Тільки за умови постійного вдосконалення можна забезпечити високу якість проведення судових експертиз.

Список використаних джерел

1. Дослідження ринків. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-gupkat> (дата звернення 02.05.2024).

2. Моніторинг основних подій в економіці України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=d5c3b1e3-0438-462b-994f-d53fdafdece1&tag=MonitoringOsnovnikhPodiiVEkonomitsiUkraini> (дата звернення 02.05.2024).

Негребецький Владислав Валерійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник Науково-
дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДЕОАНАЛІТИЧНИХ СИСТЕМ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ БІОМЕТРИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У зв'язку війною на Україні особлива роль відводиться роботі правоохоронних органів щодо попередження та документування фактів порушення норм та звичаїв війни, норм міжнародного права. Воєнні злочини під час війни проти України мали місце від самого початку війни 24 лютого 2022 року. Станом на 05 травня 2024 року Офісом Генеральної прокуратури зареєстровано понад 131 280 випадків воєнних злочинів та широкомасштабної агресії російської федерації проти України. Зафіксовані численні випадки руйнувань житлової інфраструктури, вбивств мирних жителів та мародерства.

У зв'язку з цими трагічними подіями вельми актуальним стало питання забезпечення безпеки через застосування інноваційних автоматизованих систем розшуку перевірки осіб за допомогою біометричних технологій. При цьому на цьому етапі розвитку технологій діапазон використання біометрії: як в правоохоронній діяльності взагалі, так і під час проведення окремих видів судових експертиз з метою розширення можливостей ідентифікаційних досліджень.

Відеоспостереження – це процес спостереження, що реалізується із застосуванням оптико-електронних пристроїв, призначених для візуального контролю та автоматичного аналізу [1, с. 12]. Системи відеоспостереження розповсюджені й широко використовуються в різних сферах життя людини. Завдяки автоматизації та швидкості роботи, використання біометрії для розпізнавання особи, такі технології є дуже корисними в будь-якій галузі діяльності людини, де необхідно перевірити і підтвердити особу за її біометричними характеристиками. Це може бути безпека, оборона, міграційні процеси, банківська сфера та моніторинг тощо.

Київщина є першою областю в Україні, яка створила і запустила систему відеонагляду обласного значення. У 2019 році в рамках проекту «Безпечне місто» комунальне підприємство «Інформатика» впроваджено новий аналітичний модуль відеоспостереження (Kyiv Smart Safe City) [2]. Особливим видом такого проекту є «Smart Safe City» – інформаційно-аналітична програма нового покоління, що здійснює розпізнавання потенційних небезпек, аналіз ситуації в реальному часі та передачу вже опрацьованих даних про виявлені загрози терористичного, кримінального, техногенного характеру у місцях масового перебування громадян, на об'єктах критичної інфраструктури,

транспортних розв'язках, операторам екстрених служб для швидкого реагування на надзвичайні події. Унікальний модуль дозволяє шукати злочинців не тільки завдяки спеціалізованим камерам розпізнавання особи. Він фіксує зображення з будь-якої камери, установлені в рамках мережі, і порівнює їх з наявною базою правопорушників. Якщо система виявляє подібність, оператор відразу одержує тривожний сигнал. Отже, правоохоронці зможуть швидше відслідковувати небезпечних злочинців. До складу нового аналітичного модуля розпізнавання осіб входить аналітична система й база даних, що складається зі списку розшукуваних людей. В Україні проект Smart City активно використовується в містах: Київ, Харків, Львів, Дніпро, Вінниця, Маріуполь, Чернігів та ін.

Про ефективність впровадження системи «Smart Safe City» можна деякою мірою зробити висновки, проаналізувавши показники вуличної злочинності в Україні. Так, останніми роками, у період поступового запровадження проєкту (протягом 2017–2019 рр.) рівень злочинів, що вчиняються на вулицях, різко знизився. Для порівняння: якщо у 2013 р. було обліковано 66 971 кримінальне правопорушення, вчинене на вулицях, у 2014 р. – 66 255, у 2015 р. – 61 718, у 2016 р. – 62 064, то у 2017 р. кількість таких правопорушень становила 45 707, у 2018 р. – 42 465, а у 2019 р. – 38 139 [3, с. 191].

З метою розшуку підозрюваних осіб поліцейськими за кордоном використовуються вельми інноваційні біометричні системи. Так, у 2018 р. співробітники поліції в Чженчжоу, Китай одержали для роботи незвичайні сонцезахисні окуляри, оснащені програмним забезпеченням для розпізнавання осіб [4]. Ці пристрої поліція Китаю досить успішно застосовує для піймання розшукуваних злочинців.

Використання автоматизованих систем реєстрації біометричних характеристик людини в зоні бойових дій надає можливості контролювати кримінальні правопорушення та запобігати їх скоєнню. Так, в Іраку і Афганістані для збору даних американські військові використовували системи ВАТ (Biometrics Automated Toolset) або НІІДЕ (Handheld Interagency Identity Detection Equipment) [5]. Система НІІДЕS була розроблена для того, щоб Збройні сили США могли легко ідентифікувати людей у польових умовах і відрізнити друга від ворога. Комплект ВАТ складається з чотирьох частин – ноутбука, цифрової фотокамери, сканера відбитків пальців і сканера райдужної оболонки. Зібрані дані перевіряються за базою даних, яку містить ноутбук [6]. База періодично синхронізується з центральним сервером групи біометричних технологій. НІІДЕ – це мобільний термінал, який дозволяє фіксувати відбитки пальців, фотографії, зображення сітківки та біографічні дані, отримані в результаті опитування. Для збору даних про екіпажі морських суден і човнів застосовується спеціальний комплект, захищений від впливу води і підвищеного вібраційного впливу.

У судово-експертній діяльності існує перспектива розширення використання біометричних технологій з метою ідентифікації особи. Так, матеріали відеозапису, де зафіксовані ознаки ходи особи, можуть потрапляти до сфери кримінального провадження із численних камер спостереження,

відеореєстраторів, камери мобільних телефонів. Вивчення ходи разом з іншими ознаками дає змогу ідентифікувати особу за матеріалами відеозапису з високим ступенем імовірності. Криміналістичний аналіз ходи людини з використанням біометричних технологій використовувався як доказ у кримінальних провадженнях, приміром, у Великій Британії (Birch, Gwinnett, & Walker, 2016; Nirenberg, Vernon, & Birch, 2018), Данії (Larsen, Simonsen, & Lynnerup, 2008), Нідерландах. Розробки в цій сфері здійснюють у США та Японії [6].

Список використаних джерел

1. Рувінська В. М., Девятков В. В. Відеоспостереження для систем безпеки: моделі, методи та запропоновані рішення. *Інформатика та математичні методи в моделюванні*. 2021. Том 11, № 4. С.331-342. URL: [http://immm.op.edu.ua/files/archive/n4_v11_2021/2021_4\(9\).pdf](http://immm.op.edu.ua/files/archive/n4_v11_2021/2021_4(9).pdf)
2. У рамках проекту «Безпечне місто» запущено новий аналітичний модуль відеоспостереження, що прискорить пошук правопорушників. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/u_ramkakh_proektu_bezpechne_misto_zapuscheno_novy_analitichniy_modul_videosposterezhennya_scho_priskorit_poshuk_pravoporushnikiv/.
3. Зменшення можливостей вчинення злочинів: стратегічний підхід: монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2020. 287 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2021/09//моно_Стратегія-зменшення-можливостей.pdf
4. Китайська поліція знаходить підозрюваних через окуляри. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-42979942>.
5. Kelsey Atherton. The enduring risks posed by biometric identification systems (09.02.2022). URL: <https://www.brookings.edu/techstream/the-enduring-risks-posed-by-biometric-identification-systems/>.
6. Biometric Automated Toolset (BAT) and Handheld Interagency Identity Detection Equipment (HIIDE). URL: https://www.nist.gov/system/files/documents/2021/03/23/ansi-nist_archived_vermury-bat-hiide.pdf.
7. Хахановський В. Г. Ідентифікація особи за ходою, зафіксованою в матеріалах відеозапису. *Криміналістичний вісник*. 2020. Вип. 1 (33). С. 72–80. URL: <https://visnyk.dndekc.mvs.gov.ua/index.php/visnuk/article/view/103/69>.

Недашківська Ольга Анатоліївна,
старший судовий експерт сектору
товарознавчих та гемологічних
досліджень відділу товарознавчих,
гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень та
оціночної діяльності Житомирського
НДЕКЦ МВС

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК МАРКЕР РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Потреба в міжнародному науковому співробітництві в сучасних умовах розвитку суспільно-правових відносин значно підвищується у зв'язку зі зростанням глобальних викликів, рівня крос-бордерної злочинності та збільшенням ризику транснаціональних загроз.

Стаття 23 Закону України «Про судову експертизу» передбачає можливість у разі необхідності залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз за згодою ініціаторів їх проведення, а також включення до складу експертних комісій провідних фахівців з інших держав [1].

Також законодавство регламентує міжнародне наукове співробітництво та згідно зі статтею 24 Закону України «Про судову експертизу» надає право встановлювати міжнародні наукові зв'язки з експертними установами інших держав, проводити конференції, семінари, здійснювати обмін фахівцями, інформацією, друкованими виданнями, в тому числі розробляти та видавати спільні наукові праці [1].

Упровадження активного міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи забезпечить:

- розвиток стандартів і нормативно-правового базису для сприяння ефективному та надійному міжнародному судово-експертному співробітництву;

- використання сучасних технологій та інформаційних систем для полегшення обміну даними та спільної роботи між судовими експертами з різних країн;

- створення механізмів інституційного співробітництва між країнами з метою обміну досвідом і навичками в сфері судово-експертної діяльності;

- посилення ролі міжнародних організацій у підтримці та координації міжнародного судово-експертного співробітництва;

- залучення академічних і наукових установ до досліджень і аналізу проблем і перспектив міжнародного судово-експертного співробітництва;

- удосконалення процедур взаємодії між судовими експертами різних країн з метою підвищення ефективності й об'єктивності їхньої діяльності;

- вироблення єдиної методології та стандартів для забезпечення однакового рівня якості судових експертиз у міжнародному масштабі;

– розширення мережі міжнародних контактів і зв'язків між судовими експертами для спільного вирішення складних питань і проблем;

– формування усвідомлення та сприяння участі країн у міжнародних ініціативах і програмах з розвитку судово-експертного співробітництва [2, 3].

Використання можливостей міжнародного співробітництва в діяльності експертних установ та безпосередньо у практичній роботі експертів сприятиме:

– залученню до співпраці міжнародних експертів з різних галузей, таких як право, наука, технології та інші, для комплексного аналізу складних судових питань;

– поширенню практики обміну досвідом і найкращими розробками аналізованої галузі між представниками різних країн з метою підвищення професійного рівня судових експертів;

– розвитку спеціалізованих міжнародних центрів і лабораторій для спільних досліджень та експертизи в міжнародному форматі;

– створенню механізмів координації та обміну інформацією між національними та міжнародними органами з метою підтримки міжнародного судово-експертного співробітництва;

– удосконаленню освітніх програм і підготовки судових експертів з урахуванням міжнародних стандартів і потреб сучасного ринку [4];

– підтримці ініціатив з розробки міжнародних методичних посібників і довідників з судово-експертної діяльності для єдності підходів і методів;

– виробленню міжнародних процедур і стандартів етичної поведінки для судових експертів з метою підтримки професійної інтегритетності та надійності експертних висновків;

– розробці програм підвищення свідомості та освітніх заходів для широкої громадськості щодо важливості міжнародного судово-експертного співробітництва;

– використанню механізмів взаємодії міжнародних організацій з правоохоронними структурами для підтримки та розвитку міжнародного судово-експертного співробітництва;

– залученню державних і приватних фінансових ресурсів для підтримки проєктів та ініціатив з розвитку міжнародного судово-експертного співробітництва [5].

Таким чином, у сучасних умовах одним із ключових факторів подальшого розвитку судової експертизи є міжнародне співробітництво в галузі, активне впровадження якого в практичну діяльність судового експерта сприятиме забезпеченню конкурентоспроможності судової експертизи, підвищенню рівня обізнаності судових експертів, їх підготовки та підвищенню кваліфікації, що у свою чергу детермінує підвищення якості проведення судових експертиз.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.01.1994 р. № 4038-ХІІ. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 02.05.2024).

2. Лопата О. А. Міжнародне співробітництво експертної служби МВС України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. № 2–3 (6–7). С. 262–263.

3. Клименко Н. І., Купрієвич О. А. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 130–134.

4. Nedashkivska O. A. Expert didactics in the conditions of the III world digital revolution. *Issues of Forensic Science*. 2020. Vol. 308 (2). P. 65–68.

5. Ключев О. М. Міжнародне наукове співробітництво – ефективний механізм удосконалення судово-експертної діяльності. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.-полілога (Харків, 15–16 квітня 2021 р.). Харків, 2021. С. 37–39.

Неділько Денис Сергійович,

судовий експерт Центру судових і спеціальних експертиз Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

НОРМАТИВНІ ВИМОГИ ДО БРОНЕЗАХИСНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЗАСОБІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Повномасштабна російська агресія проти України спричинила стрімке зростання попиту на засоби індивідуального бронезахисту для військовослужбовців Збройних Сил України, щоб захистити від куль, осколків та інших небезпечних факторів. В Україні існує стандарт ДСТУ 8782:2018 «Засоби індивідуального захисту. Бронежилети. Класифікація. Загальні технічні умови», який передбачає встановлення загальних вимог до бронежилетів (надалі – Стандарт) [1].

Стандартом [1] визначено, що бронежилет – засіб індивідуального захисту людини у вигляді жилета, який забезпечує захист торса людини від дії холодної та/чи вогнепальної зброї, уламків снарядів, мін або ручних гранат і складається з матеріалів, здатних затримати засіб ураження та розсіяти його енергію.

За конструктивним виконанням бронежилети умовно поділяються на три типи:

тип А – м'які (гнучкі) бронежилети із захисною структурою на основі спеціальних тканин або нетканих матеріалів;

тип Б – напівжорсткі бронежилети з базовою захисною структурою на основі спеціальних тканин або нетканих матеріалів із додатковими жорсткими захисними елементами;

тип В – жорсткі бронежилети із захисною структурою на основі жорстких захисних елементів.

Стандарт [1] містить вимоги до матеріалів, конструкції, розмірів та ергономіки бронежилетів, а також встановлює процедури випробувань для

визначення рівня захисту. Крім того, в стандарті визначено методи випробувань, що повинні використовуватися для перевірки відповідності бронежилетів вимогам, включаючи випробування на пробійність, стійкість до зношування, витривалість, стійкість до впливу низьких температур тощо.

Стандарт [1] передбачає 6 класів захисту бронежилетів від куль, а також 3 спеціальних класи захисту (табл.1, табл.2).

Таблиця 1

Засоби ураження основних класів захисту (кулетривкості) бронежилетів

Клас захисту	Калібр засобу ураження	Тип та умовне позначення кулі	Маса кулі, г	Дистанція обстрілу, м	Швидкість кулі, м/с
1	9x18 мм, (9 mm Makarov)	Пст (57-Н-181С)	5,9	5	335±10
1	9x19 мм, (9 mm Luger, 9 mm Para(bellum), 9x19 (mm))	FMJ RN SC	8,0	5	400±10
2	7,62x25 мм, (7,62x25 Tokarev)	Пст (57-Н-134с)	5,5	5	430±15
3	5,45x39 мм (5,45x39)	ПС (7Н6)	3,4	10	910±15
	7,62x39 мм (7,62x39)	ПС (57-Н-231)*	7,9	10	730±15
4	5,45x39 мм (5,45x39)	ПП (7Н10)	3,6	10	910±15
	7,62x54 мм (7,62x54 R)	ЛПС (57-Н-323с)	9,6	10	850±15
5	7,62x39 мм (7,62x39)	БЗ (57-БЗ-231)	7,4	10	745±15
	7,62x54 мм (7,62x54 R)	ЛПС (57-Н-323с)	9,6	10	850±15
6	7,62x54 мм (7,62x54 R)	Б-32 (7БЗ-323)	10,4	10	860±15

Засоби ураження спеціальних класів захисту бронезилетів

Клас захисту	Характеристика засобів ураження				Умови випробування
	Засіб ураження	Конструкція засобів ураження	Маса кулі, г	Характеристика засобу ураження	Дистанція обстрілу, м
СХ	Холодна зброя (ніж, шило)	Згідно з В.4 ДСТУ 8788	-	Енергія удару 40 Дж	-
СМ	Мисливський патрон 12-го калібру	Куля Brenneke Silver, свинцева без оболонки	39.0	Швидкість кулі (400±15) м/с	10
СО	Уламки снарядів, мін або ручних гранат	Характеристики засобів ураження та умови випробування визначають відповідно до нормативного документа виробника бронезилета та/чи умов контракту (договору) між виробником та замовником			

За результатами випробувань встановлюється рівень стійкості (клас кулетривкості) до дії ураження, на підставі чого визначається функціональне призначення захисного виробу або конструкції щодо стійкості проти ураження конкретним видом зброї.

При оцінці результатів проводиться зіставлення класів кулетривкості за результатами випробувань зразків різними типами зброї, на підставі чого робиться підсумовуючий висновок щодо захисних властивостей та класифікації виробу або захисного елемента.

Проведення таких випробувань обов'язкове за їх результатами оцінюється здатність засобів захисту перешкоджати балістичному ураженню.

Список використаних джерел

1. ДСТУ 8782:2018. Засоби індивідуального захисту. Бронезилети. Класифікація. Загальні технічні умови. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2019.

Нікітюк Віталій Григорович,
доктор філософії з економіки,
завідувач сектору досліджень зброї
та вибухотехнічних досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл.
проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства
юстиції України

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ БОЙОВИХ КІС

Бойова коса належить до ратищної дворучної холодної зброї колючо-ріжучо-рублячої дії, що складається з ратища та насадженого на нього шинкувального ножа, спеціально виготовленого клинка частіше дугоподібної форми або видозміненого клинка сільськогосподарської коси.

Бойові коси трансформовані із сільськогосподарських кіс. Їх відмінностями є клинок, довший за ніж, але коротший за меч; можливість нанесення ріжучих та рублячих ударів, на відміну від списа; довге ратище дозволяє багатофункціональне використання; розташування клинка відносно ратища набуває бойових властивостей. Але певні бойові коси мали вигляд, близький до сільськогосподарської коси.

Ефективною ця зброя виявила себе в битвах проти вершників, навіть зламане ратище слугувало як дубинка, а коса з його обломком – як своєрідний ніж на «пістолетній рукояті» або серп.

На підставі проведених досліджень наукових праць та експертного досвіду сформовано ознаки класифікації кіс, до яких було віднесено:

- призначення кіс (бойові; господарсько-побутові; колекційні; музейні; національні; сувенірні; церемоніальні);
- вид бойових кіс (арбір; атгейр; ацтекська коса; батийя; білгук; бойова коса полінезійських воїнів; буке-но-она; вольдо; вус; гекен; гіда; глефа; гуань дао; давамагда; кокдо; кото; косар; крігсензе; кугемдо; куза; лаку; лахт; лян; нагамакі; нагіната; нагіната-носакі; намагакі; пальма; сагді гіда; совня; укедао; упав; фалк; фальшарда; хьопдо; цукусі-нагіната; чай янг до);
- походження бойових кіс (азійські (індонезійські; китайські; корейські; папуа-ново гвінейські; північноазійські; японські); американські; європейські);
- матеріал виготовлення ратища (держака) коси (дерев'яне; сталеве; алюмінієве; полімерне; з композитного матеріалу; комбіноване);
- наявність додаткових уражаючих елементів (гак; вток; шип (зуб));
- наявність додаткового приладдя (браслети; вток; гарда; корсет; лангети; наконечник; обтяжка шкірою; ратищне кільце; ремені; темляк);
- оздоблення конструкції коси (гравіювання; інкрустація; покриття іншим металом);
- довжина ратища (косовища) (коротко-, середньо- та довгоратищні);
- спосіб виготовлення кіс (заводські (промислові); кустарні; саморобні);
- час виготовлення кіс (старовинні; новітні) (рис. 1).

Отже, запропонована класифікація кіс дозволить вирішувати діагностичні завдання щодо визначення типів, видів, конструкції та призначення об'єкта дослідження.

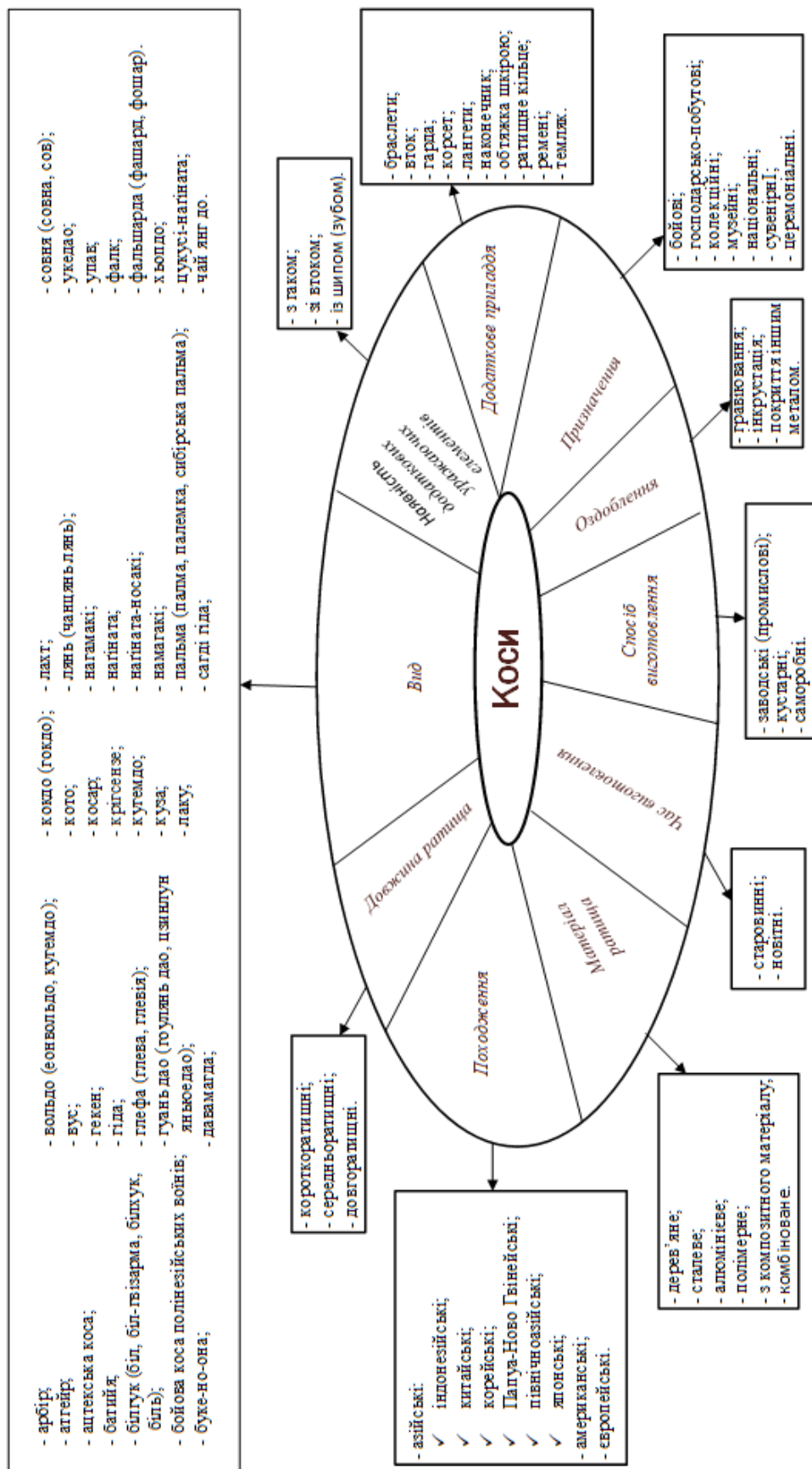

Рис. 1. Класифікація кіс

Обруч Юрій Юрійович,

завідувач відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень Черкаського НДЕКЦ МВС

ОГЛЯД РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ ЯК ОBOB'ЯЗКОВИЙ ЕТАП ПРИЗНАЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНО ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

На сьогодні досудове розслідування злочинів, пов'язаних із використанням комп'ютерної техніки, має свою унікальну специфіку та вимагає від відповідних органів розуміння й дотримання багатьох аспектів. Насамперед, під час проведення будь-якої іншої процесуальної дії, котра має на меті отримання безперешкодного доступу чи вилучення речового доказу, зазвичай вилучається не якийсь певний матеріальний предмет, а фактично все обладнання, яке безпосередньо чи опосередковано могло бути використане для того чи іншого злочинного діяння.

Це не пов'язано з рівнем знань або кваліфікацією органів досудового розслідування, а є наслідком різноманітності та множинності функціональних можливостей сучасного обладнання. Наприклад, шахрайські дії у віртуальних магазинах або соціальних мережах можна вчинити як з особистого комп'ютера чи ноутбука, так і з мобільного телефона чи планшета. Під час проведення обшуку, органи досудового розслідування часто не мають достатньої та об'єктивної інформації щодо того, яке саме обладнання слід вважати інструментом злочину.

Подальше дослідження вилученого обладнання є не лише логічним, але й необхідним для створення доказової бази та подальшої їх кваліфікації, а також для оцінки цінності вилучених предметів у контексті кримінального провадження. Зазвичай для вирішення цих завдань потрібні спеціальні знання.

До речі, роз'яснення поняття «спеціальні знання» чинний Кримінальний процесуальний кодекс України не містить [1], що є приводом для дискусій у наукових колах. Звичайно, питання про спеціальні знання було розкрито в багатьох наукових доробках, але слід зазначити, що законодавець так і не визначив поняття спеціальних знань. Більшість фахівців зазвичай сходяться в понятті, що спеціальні знання – це знання, що не є загальнодоступними, загальновідомими та не мають масового поширення [2], тобто це ті знання й навички, отримані в результаті фахової освіти та/або практичної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, якими володіє обмежене коло фахівців [3].

Тобто спеціальні знання – це професійні знання та вміння в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, необхідні для розв'язання питань, які виникають у ході досудового розслідування кримінальних проваджень та розгляду їх матеріалів у суді. Спеціальними вважають знання, що не є

загальнопоширеними, загальновідомими, а лише ті, яких набули спеціалісти-професіонали в тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо [4].

На жаль, зазвичай органи досудового розслідування не надто переймаються самостійним дослідженням вилучених предметів (речових доказів), а здійснюють це лише шляхом проведення комп'ютерно-технічних експертиз. У результаті це призводить до постановки перед експертом великої кількості обширних питань, вирішення яких потребує використання складних методів і великої часової затрати. Часто експертам доводиться витратити кілька десятків годин на розв'язання питань однієї експертизи. Однак, серед усіх поставлених питань і отриманих відповідей, лише деякі з них мають справжню цінність для матеріалів кримінального провадження.

Для прикладу наведемо одне з найпоширеніших випадків – на дослідження надається смартфон і перед експертом ставиться питання про увесь вміст чатів (листування) в додатку «Telegram».

Відповідаючи на таке питання, судовий експерт зобов'язаний зафіксувати не тільки «приватні» чати, а й увесь доступний вміст групових чатів, каналів, тощо. У результаті ініціатор експертизи через деякий час отримає висновок, у якому буде зафіксований вміст каналів з новинами, мемами, рекламою..., тобто відомостями, котрі навряд чи потрібні в матеріалах кримінального провадження. Водночас судовий експерт на виконання такої, фактично непотрібної, експертизи витратить не один десяток годин робочого часу.

Знову ж таки, це пов'язано саме з універсальністю та багатофункціональністю обладнання, оскільки органи досудового розслідування не мають достовірної інформації про те, яке саме обладнання слід вважати знаряддям скоєння злочину. Але це лише одна з причин. Зазвичай, з точки зору слідчого чи прокурора, саме експертиза є єдиним достатнім методом дослідження вилученого обладнання, тоді як інші варіанти вважаються менш ефективними. Це, на мою думку, велика помилка.

Кримінальний процесуальний кодекс України надає повноваження слідчому чи прокурору для проведення огляду речей і комп'ютерних даних з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення. Для забезпечення компетентного огляду та отримання допомоги у питаннях, що вимагають спеціальних знань, слідчий чи прокурор має право запросити спеціалістів.

Огляд комп'ютерного обладнання не лише дозволяє класифікувати об'єкти, а й встановлювати їхні індивідуальні особливості, такі як необхідність введення паролів чи ключів доступу, працездатність, належність до певної категорії та інші. Крім того, під час огляду можна визначити, які питання доцільно поставити перед експертом для подальшої експертизи об'єкта. Наприклад, необгрунтовано ставити однакові запитання для персонального комп'ютера та телефона, якщо суть питання стосується списку контактів чи журналу дзвінків.

Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні варто здійснювати шляхом обов'язкової участі спеціалістів, тобто осіб, які володіють спеціальними знаннями та навичками, та запрошуюються для участі у

процесуальних діях слідчим, прокурором, судом для вирішення спеціальних питань, що виникають при розкритті і розслідуванні кримінальних правопорушень.

Так, спеціальні знання цілком доцільно використовувати у всіх процесуальних діях, зокрема в слідчих та розшукових. Адже це один із методів забезпечення повноти доказів для встановлення істини в кримінальному провадженні і захисту прав захисту осіб, суспільства і держави від кримінальних правопорушень. Спеціаліст, який має необхідні спеціальні знання і вміння, є незалежним, компетентним та неупередженим фахівцем, який залучається до участі в слідчих та інших процесуальних діях для розв'язання спеціальних завдань, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень. Залучення спеціаліста на початкових етапах досудового розслідування дозволяє в подальшому значно зменшити обсяг та тривалість судової експертизи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text> (дата звернення: 31.01.2023).
2. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014.
3. Степанюк Р. Л. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014.
4. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підручник. Київ, 2008.

Окуневич Ірина Леонідівна,
старший науковий співробітник
лабораторії економічних досліджень
Дніпропетровського науково-
дослідного інституту судових
експертиз Міністерства юстиції
України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ»

Нині серед науковців та правників України відсутній загальноприйнятий підхід до інтерпретації та використання терміну «судово-експертна діяльність».

Здавалося б, існує базовий Закон України «Про судову експертизу», який визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності та регламентує цю діяльність [1]. Проте аналіз положень цього закону вказує на

відсутність чіткого визначення поняття терміну «судово-експертна діяльність». Так, у згаданому законі термін «судово-експертна діяльність» згадується майже 10 разів, при цьому жодна з норм не надає його конкретного тлумачення.

Як правильно зауважує О. Олійник, такий стан справи «створює труднощі не лише для самих експертів, а й для суб'єктів призначення (замовлення) судової експертизи. Застосування різних термінів для визначення понять одного обсягу та змісту призводить до їхнього неоднозначного сприйняття при застосуванні законодавства або ж додаткових спорів» [2].

У цьому зв'язку слід звернути увагу на неодноразово повторювану правову позицію Конституційного Суду України, згідно із якою «вимогою верховенства права є дотримання принципу юридичної визначеності, яку необхідно розуміти через такі її складові: чіткість, зрозумілість, однозначність норм права»; «законодавець повинен прагнути до чіткості та зрозумілості у викладенні норм права. Кожна особа відповідно до конкретних обставин має орієнтуватися в тому, яка саме норма права застосовується у певному випадку, та мати чітке розуміння щодо настання конкретних правових наслідків у відповідних правовідносинах з огляду на розумну та передбачувану стабільність норм права» [3, с. 762].

Цитований висновок вказує на необхідність чіткості, зрозумілості та однозначності термінів, які закріплені у законодавчих актах. Тобто, важливо, щоб однакові терміни використовувалися для описування одних і тих самих понять. Відсутність визначення терміну «судово-експертна діяльність» у базовому законі призводить до недостатньої чіткості та неоднозначності правових норм у цій сфері, і цю проблему слід вирішити.

Водночас, для вирішення цієї проблеми розроблено проєкт Закону України «Про судово-експертну діяльність», який пройшов у 2024 році перше читання у Верховній Раді України. Метою розробки цього законопроєкту є «удосконалення нормативно-правової основи сучасної системи експертного забезпечення правосуддя з метою забезпечення правосуддя незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, яка б відповідала вимогам міжнародних стандартів та викликам сучасності» [4]. Термін «судово-експертна діяльність» у проєкті трактується як «системна діяльність, що здійснюється визначеними цим Законом суб'єктами, пов'язана з організацією, проведенням судових експертиз, їх науково-методичним, інформаційним та кадровим забезпеченням».

Оскільки законодавець ще не вирішив це питання, видається цілком обґрунтованим звернутися до думки учених-правників.

Згідно з висновками, зробленими українськими вченими-правниками О. П. Снігерьовим, А. В. Бубликовим, Е. П. Курдес, А. В. Дудіч, під судово-експертною діяльністю слід розуміти професійну та юридичну діяльність органів державної влади, юридичних і фізичних осіб, яка полягає у правовому, організаційно-управлінському, науково-методичному, фінансовому та міжнародно-правовому забезпеченні правосуддя України незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою з орієнтуванням на максимальне використання досягнень науки і техніки [5, 6].

Демідова Є. Є. та Латиш К. В. вважають, що «судово-експертна діяльність – це діяльність уповноважених на те суб'єктів відповідно до чинного законодавства, яка полягає у проведенні досліджень та наданні об'єктивного та обґрунтованого письмового висновку, а також здійсненні інших напрямків, спрямованих на належне та ефективне забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою» [7, с. 405].

Стрілець Г. О. судово-експертну діяльність трактує так: «врегульована законодавством діяльність судово-експертних установ, спрямована на проведення незалежних судових експертиз шляхом об'єктивного, всебічного і повного дослідження з дотриманням сучасних досягнень науки і техніки, організація роботи судово-експертних установ у цілому та їх структурних підрозділів, їх науково-методичне і інформаційне забезпечення, підбір та підготовка судово-експертних кадрів» [8, с. 8]. Це визначення включає не лише процес самого експертного дослідження, у якому застосовуються спеціальні методи для вивчення певних об'єктів, процесів чи явищ з метою отримання нової інформації про них. Воно також враховує елементи експертного забезпечення: науково-методичне, правове, матеріально-технічне, інформаційне, організаційне, кадрове, які відображають важливість залучення додаткових ресурсів. Ці елементи не є складовими частинами самої експертної діяльності, але є необхідними для її успішного здійснення.

На думку О. Г. Рувіна «судово-експертна діяльність – це регламентована законодавством діяльність осіб, які володіють спеціальними знаннями та уповноважені сторонами провадження на виконання дій, змістом яких є дослідження певних об'єктів, процесів або явищ, з метою надання науково обґрунтованих висновків для їх використання під час досудового розслідування та судового розгляду справ» [9, с. 39].

Дещо вужче судово-експертну діяльність трактує О. В. Тимченко: «судово-експертна діяльність – це процес дослідження об'єктів або явищ, що виконуються компетентною, незалежною та незацікавленою особою (судовим експертом), якій у встановленому законом порядку надано право проведення експертизи відповідних напрямків» [10, с. 94]. У запропонованому визначенні поняття «судово-експертна діяльність» обмежується лише проведенням судової експертизи. Аналогічної позиції дотримується і Н. М. Ткаченко і визначає судово-експертну діяльність як «діяльність з безпосереднього проведення судових експертиз» [11, с. 56].

Інші науковці, зокрема Дуфенюк О. М., вважає і автор із ними погоджується, що «не слід ототожнювати поняття «судова експертиза» та «судово-експертна діяльність». Зміст цих концептів завжди впливатиме із контексту, оскільки і першу, і другу дефініцію можна розглядати в широкому та вузькому сенсах: судову експертизу і як правовий інститут (*sensu largo*), і як конкретне дослідження, проведене судовим експертом у конкретному провадженні (*sensu stricto*); судово-експертну діяльність і як діяльність усіх органів, служб, що організують, забезпечують, реалізують функціонування судової експертизи (*sensu largo*), і як діяльність експертів під час виконання судової експертизи (*sensu stricto*)» [12, с. 165].

Погляди науковців, які були викладені, свідчать про широкий спектр і різноманітність тлумачень розглянутого поняття. Більшість дослідників розуміють судово-експертну діяльність як складну галузь, яка включає різні заходи, що здійснюються уповноваженими органами або особами з метою забезпечення організації та проведення судових експертиз.

Проте обмежувати судово-експертну діяльність лише судовою експертизою, на думку автора, не відповідає сутності цієї діяльності, оскільки вона охоплює більше ніж просто проведення експертизи.

У цілому, різноманітність підходів до трактування поняття «судово-експертна діяльність» викликає проблему відсутності чітких теоретичних засад. Це створює значні труднощі для правоохоронних органів, які здійснюють судочинство, щодо визначення видів і форм експертної діяльності, розв'язування завдань та інших актуальних питань.

У цьому контексті важливо погодитися з думкою С. Ю. Ходосевича та Т. М. Колесника [13, с. 85], які звертають увагу на потребу вироблення єдиної термінологічної бази для понятійного апарату, що використовується у сфері судово-експертної діяльності, оскільки чинний Закон України «Про судову експертизу» потребує удосконалення, а термінологія є ключовим інструментом юридичної техніки для формулювання текстів нормативно-правових актів. Ясність та чіткість термінології в основному законодавчому акті, що регулює цю діяльність, забезпечить якість нормативного регулювання та правильність наукових досліджень і дискусій щодо правових питань.

Розв'язання вищезазначеної проблеми можливе шляхом розроблення єдиного та узгодженого підходу до формування термінології у сфері судово-експертної діяльності шляхом прийняття нового нормативно-правового акту щодо судово-експертної діяльності. Цей документ має встановити уніфіковане розуміння ключових понять. Проте, оскільки проблема однозначної інтерпретації термінів та понять у судово-експертній галузі не є вичерпаною, це відкриває перспективи для подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 22.04.2024).

2. Олійник О. Законопроект «Про судово-експертну діяльність»: майбутнє (важливість законопроекту). Новини Міністерства юстиції від 09.12.2021. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/zakonoprojekt-pro-sudovo-ekspertnu-diyalnist-maybutne-vajlivist-zakonoproektu> (дата звернення: 22.04.2024).

3. Бондаренко-Берегович В. До питання про поняття судово-експертної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1/2024. С. 761–764. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/183> (дата звернення: 23.04.2024).

4. Про судово-експертну діяльність : Проект Закону України від 04.11.2021 № 6284 : станом на 06.02.2024 р. URL:

https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73154 (дата звернення: 22.04.2024).

5. Снігерьев О. П., Бубликов А. В., Курдес Е. П. Місце експерта в системі суб'єктів судово-експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Т. 20 (2). С. 139–150. URL: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.10> (дата звернення: 23.04.2024).

6. Дудич А. В. Експерт як учасник кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 253 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/85e1e0bd-8853-4bd3-ad1d-4fe4af3a07c8/content> (дата звернення: 22.04.2024).

7. Демидова Є., Латиш К. Криміналістичні експертизи в структурі судово-експертної діяльності: особливості нормативно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6/2022. С. 403–406. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/89> (дата звернення: 23.04.2024).

8. Стрілець Г. О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 19 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13914> (дата звернення: 23.04.2024).

9. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. / ред. О. Г. Рувін. Київ : Ліра-К, 2019. 424 с. URL: https://m3rkxutm8pk3eqapl5ynjvb3gjps8uao.cdn-freehost.com.ua/wp-content/uploads/2021/06/sudovi-ekspertyzy_posibnyk_druk.pdf (дата звернення: 22.04.2024).

10. Тимченко О. В. Особливості судово-експертної діяльності при розслідуванні злочину Забруднення моря (ст. 243 ККУ). *Актуальні питання публічного та приватного права* : науковий журнал. 2016. № 3 (14). С. 94

11. Ткаченко Н. М. Суб'єкти судово-експертної діяльності в сучасній системі експертного забезпечення кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. М. Ткаченко; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 20 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2587> (дата звернення: 22.04.2024).

12. Дуфенюк О. М. Забезпечення судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні: системна парадигма. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Юридичні науки. 2019. Вип. 8. С. 163–173. URL: <https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/DOI/2616-7611-2019-08-18.pdf> (дата звернення: 23.04.2024).

13. Ходосевич С. Ю., Колесник Т. М. Щодо деяких нормативно-правових і науково-методичних проблем забезпечення судово-експертної діяльності в Україні. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : Міжнародна науково-практична конференція-полілог (Харків, 15–16.04.2021). Харків, 2021. С. 85–86.

Остапов Сергій Володимирович,
головний судовий експерт Центру
судових і спеціальних експертиз
Українського науково-дослідного
інституту спеціальної техніки та
судових експертиз Служби безпеки
України

ДЕЯКІ ПИТАННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ)

Рівень розвитку науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб [1].

Огляд загальної практики експертних досліджень Київського науково-дослідного інституту судових експертиз та Експертної служби МВС щодо ліквідації пожеж в екосистемах України вказує на певну обмеженість у проведенні досліджень у сфері пожежної безпеки. Так, з моменту набуття пожежами кваліфікаційних ознак надзвичайних ситуацій регіонального або державного рівня, застосовуються інші правові норми державного регулювання, які виходять за рамки спеціальних знань, передбачених експертною спеціальністю 10.8 «Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки» та експертною спеціальністю 10.5 «Дослідження причин та наслідків порушення вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці». Тобто виникає необхідність проведення досліджень наданих повноважень та встановлення рівня відповідальності компетентних органів виконавчої влади в контексті реалізації положень територіальних та функціональних підсистем Єдиної Державної системи цивільного захисту, організації діяльності та оперативного управління силами реагування цивільного захисту в умовах розвинутих пожеж в екосистемах, а також рівня реалізації, відповідності дій відповідальних осіб, які приймають управлінські рішення щодо застосування державних механізмів реагування на надзвичайні ситуації відповідно до існуючих загроз.

Визначена проблематика у сфері сучасної експертології набуває ще більшого значення з початком російської військової агресії, за якої експертні дослідження заходів щодо захисту цивільного населення не забезпечуються галуззю спеціальних військових досліджень (16.1). За таких умов аспекти досліджень у сфері цивільного захисту не обмежуються лише організаційно-

управлінськими заходами і функціями органів влади, а розширюються до сфери спеціальних інженерно-технічних видів досліджень. Так, крім дослідження організації та своєчасності проведення оповіщення / інформування про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій до суб'єктів господарювання та цивільного населення необхідно встановити дані про стан комплексу технічних заходів систем оповіщення на територіях адміністративно-територіальних одиниць, пов'язаних із наявністю та технічною придатністю засобів оповіщення; обладнання, засобів і каналів зв'язку, а також дієвості механізму доведення сигналів та інформації.

Об'єктом дослідження в галузі цивільного захисту є матеріальні об'єкти, на яких міститься інформація, що є предметом дослідження експертизи цивільного захисту.

Предметом дослідження в галузі цивільного захисту є фактичні дані про явища, умови, обставини, причинно-наслідкові зв'язки, що зумовили виникнення умов та обставин пошкодження, руйнування, завдання шкоди населенню, територіям, навколишньому природньому середовищу та майну внаслідок надзвичайних ситуацій у мирний час та в особливий період, а також заходів, що здійснюються для недопущення виникнення надзвичайних ситуацій.

З цією метою в 2023 році започатковано нову експертну спеціальність 10.31 «Дослідження у галузі цивільного захисту».

Необхідно зазначити, що визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, методів дослідження) належить до компетенції експерта [4].

З уведенням нової експертної спеціальності постало гострим питання про науково-методичне забезпечення нового напрямку досліджень, який є досить актуальним в умовах сьогодення.

Наукове забезпечення є невід'ємним у практичній діяльності судово-експертних установ, адже розробка експертних методик, подальше теоретичне осмислення та практичне застосування отриманих результатів базується на досягненнях науки і техніки.

Якісне наукове забезпечення кримінологічної діяльності судово-експертних установ України є підґрунтям успішної роботи як окремих експертів, так і експертних установ, а використання накопичених знань, спеціальних у тому числі, в комплексі з іншими елементами системи забезпечення судово-експертної діяльності в Україні є основою її ефективності.

Одним із критеріїв оцінювання кінцевих результатів службової діяльності за напрямом судово-експертного забезпечення є саме показник підготовлених експертних методик, методичних рекомендацій та іншої науково-методичної літератури з питань судово-експертної діяльності.

Створення нових методик є творчим процесом, заснованим на пізнанні закономірностей процесу утворення ознак на об'єктах дослідження, виявленні цих ознак з використанням певних засобів і методів. Конкретною метою створення нових методик є розширення обсягу фактичних даних, що надаються слідству та суду, засноване на можливості вирішення нових завдань, дослідження нових об'єктів, скорочення строків проведення експертиз,

матеріальних і трудових витрат, зменшення кількості невирішених питань, підвищення наукового рівня й повноти вирішення експертних завдань.

Уведення нової експертної спеціальності досліджень у галузі цивільного захисту поставило перед експертами нові запитання, практики вирішення яких немає, а їх розв'язання потребує високого інтелектуального потенціалу та практичного експертного досвіду за експертними спеціальностями 10.5 та 10.8.

У цьому випадку найбільш ефективною вбачається розробка науково-методичних матеріалів за напрямом досліджень у галузі цивільного захисту самими судово-експертними установами, виходячи з накопиченого досвіду, статистичних даних, технічного забезпечення та безпосереднього проведення апробації в експертних науково-дослідних установах, у яких започатковано цей напрям досліджень.

Потрібно врахувати також те, що науковою роботою судовим експертам часто доводиться займатися паралельно зі своєю основною роботою – виконанням судових експертиз, що створює додаткове навантаження.

Підготовка науково науково-методичних матеріалів, у цьому випадку, є пріоритетним завданням та підґрунтям для успішного виконання завдань, поставлених перед експертом. Проведення судових експертиз стає неможливим без існування науково обґрунтованих методик, якими встановлюються способи і методи проведення досліджень.

Узагальнюючи вищевикладене, можна дійти висновку щодо необхідності підготовки науково-методичного матеріалу – методики досліджень у сфері цивільного захисту, з метою визначення єдиного підходу до вирішення поставлених перед експертом завдань шляхом визначення необхідного методу дослідження, можливості та необхідності використання загальнотехнічних та криміналістичних технічних засобів, визначення послідовності їх застосування з урахуванням наукових і методичних розробок та результатів узагальнення експертної практики і процесуального законодавства.

Експертна методика в процесі використання забезпечить своєчасне, повне і всебічне виявлення і пізнання фактів і обставин; рішення як типових, так і нестандартних завдань експертного дослідження; ефективне застосування прийомів і методів, а також успішне подолання різного роду перешкод у ході експертного дослідження з найменшою витратою сил і засобів.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення 25.04.2024).
2. Надіжко М. М. Деякі питання науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності в системі СБ України (на прикладі комп'ютерно-технічних досліджень). URL: <https://journals.uran.ua/ispss/article/view/196089/198577> (дата звернення 25.04.2024).
3. Філіпенко Н. Є. Напрямки удосконалення науково-методичного забезпечення кримінологічної діяльності судово-експертних установ України. URL: <https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/10/130-Filipenko.pdf> (дата звернення 25.04.2024).

4. Наказ Центрального управління СБ України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 25.04.2024).

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 № 595 «Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення 25.04.2024).

Пасічник В'ячеслав Вікторович,
головний судовий експерт сектору фізико-хімічних досліджень відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського НДЕКЦ МВС

Цинда Роман Володимирович,
головний судовий експерт сектору дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського НДЕКЦ МВС

Гордійчук Валентина Вікторівна,
старший судовий експерт сектору дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського НДЕКЦ МВС

Калашник Інна Сергіївна,
студентка 4 курсу Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ 2-БРОМ-1-(4-МЕТИЛФЕНІЛ)ПРОПАН-1-ОН (БРОМКЕТОН-4)

Останнім часом на ринку нелегального продажу наркотиків на території України широкого розповсюдження набули синтетичні катинони, структурні похідні катинону, які все частіше стають об'єктами судової експертизи. Мефедрон (4-ММС, 4-метилметкатинон), PVP (α -піролідінопентіофенон), MDPV (3,4-метилендіоксипіровалерон), метилон (3,4-метилендіокси-N-метилкатинон), є найбільш поширеними синтетичними катинонами, які вилучаються правоохоронними органами з незаконного обігу.

Хімічний синтез катинонів являє собою простий, зазвичай двофазний процес. На першому етапі відбувається синтез α -бромкетону з подальшим нуклеофільним заміщенням відповідним аміном з утворенням вільної основи катинону, яку в подальшому можна перетворити на цілий ряд солей [1; 2].

Однією з таких речовин, яка використовується для синтезу особливо небезпечної психотропної речовини, обіг якої заборонено, – 4-ММС (4-метилметкатинону), є 2-бром-1-(4-метилфеніл)пропан-1-он.

2-бром-1-(4-метилфеніл)пропан-1-он (синоніми: 4-метилфеніл-1-бромметилкетон, 2-бром-4-метилпропіофенон, бромкетон-4, БК-4, 2В4М (далі по тексту бромкетон-4), молекулярна формула: $C_{10}H_{11}BrO$, молекулярна маса: 227,1 г/моль; CAS 1451-82-7) [3].

Фізико-хімічні властивості: кристалічна речовина білого (або майже білого) кольору. Густина 1,357 г/см³. Температура плавлення 75–77 °С. Температура кипіння 273 °С [3].

Речовина є гідрофобною сполукою, у воді майже не розчинна, але розчинна органічних розчинниках, таких як метанол, етанол, ізопропанол, ацетон та хлороформ.

Речовина 2-бром-1-(4-метилфеніл)пропан-1-он є досить токсичною і фізіологічно небезпечною, проявляє всі властивості, які характерні для бромованих кетонів, а саме має досить сильну сльозогінну дію, тобто є іритантом [3].

Згідно з «Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів», затвердженим Постановою Кабінету міністрів України від 06.05.2000 року № 770, відповідно до таблиці IV списку № 1 2-бром-1-(4-метилфеніл)пропан-1-он віднесений до прекурсорів, обіг яких обмежено і стосовно яких встановлюються заходи контролю [5].

У літературних джерелах [1; 2; 4] бромкетон-4 згадується як прекурсор для виготовлення 4-ММС та наведена відповідна схема синтезу.

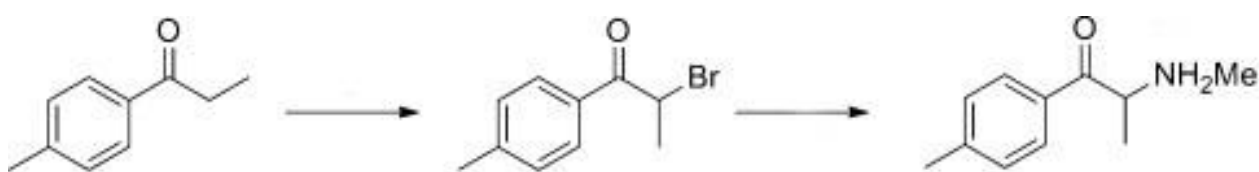

Рис. 1. Схема синтезу 4-ММС із бромкетон-4

У зв'язку з вищевикладеним, на даний час в Черкаському НДЕКЦ МВС проводяться роботи та отримані відповідні результати з пошуку ефективної методики якісного та кількісного виявлення бромкетон-4 в об'єктах, які надходять на експертне дослідження, а саме: методом якісних аналітичних реакцій, тонкошарової хроматографії (ТШХ), спектроскопії УФ- та ІЧ-діапазонах, дослідження методом рентгено-флюоресцентного аналізу (РФА), газової хроматографії з мас-селективним детектуванням (ГХ-МС), газової хроматографії (ГХ) та розроблена методика кількісного визначення вказаної речовини.

Під час проведення досліджень необхідно дотримуватися правил техніки безпеки при проведенні хімічних досліджень: працювати в спеціально обладнаному приміщенні, забезпеченому приточно-витяжною вентиляцією, подалі від джерел нагрівання, використовувати спеціальний захисний одяг: халат, гумові рукавички і нарукавники, фартухи, спеціальний головний убір, захисну маску.

Список використаних джерел

1. Recommended Methods for the Identification and Analysis of Synthetic Cathinones in Seized Materials (Revised and updated) ST/NAR/49/REV.1. Manual for use by national narcotics laboratories. Vienna : United nations office on and crime, New York, 2020.

2. Рекомендуются методы идентификации и анализа синтетических катинонов в изъятых материалах Руководство для национальной экспертизы наркотиков. ST/NAR/49. Организация Объединенных Наций. Секция лабораторного и научного обеспечения Организации Объединенных Наций, Управление по наркотикам и преступности. Вена – Нью-Йорк, 2016.

3. <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/compound/2734063> (станом на 12.04.2024).

4. Eman Y. Santali, Anna-Karina Cadogan, Synthesis, full chemical characterisation and development of validated methods for the quantification of (±)-4-methylmethcathinone (mephedrone): A new «legal high». *Journal of Pharmaceutical and Biomedical Analysis*, 56 (2011), 246–255.

5. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затверджений Постановою Кабінету міністрів України від 6 травня 2000 року № 770. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF> (станом на 12.04.2024).

Пашковський Микола Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінального
процесу та судоустрою НДІ вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України

РОЛЬ ЕКСПЕРТИЗ У ВСТАНОВЛЕННІ ОБСТАВИН КАТАСТРОФИ РЕЙСУ МН17: АНАЛІЗ РІШЕНЬ ОКРУЖНОГО СУДУ ГААГИ

З початку агресії російської федерації проти України у 2014 році її представники вчиняють численні порушення міжнародного права, зокрема міжнародного гуманітарного права, права прав людини, що обумовлює здійснення численних кримінальних проваджень, у тому числі щодо найтяжчих міжнародних злочинів. Після повномасштабного вторгнення росії на територію

України 24 лютого 2022 року до розслідування та переслідування цих злочинів долучився не лише Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду [1], а й значна кількість іноземних кримінальних юрисдикцій як на підставі принципу персональної пасивної юрисдикції (оскільки жертвами порушень виявилися їх громадяни), так і на підставі універсальної кримінальної юрисдикції (понад 25 держав здійснюють власні розслідування або збирають докази злочинів, вчинених під час російської агресії [2]; з 25 березня 2022 року українські слідчі та прокурори беруть участь у створеній за підтримки Євроюсту на підставі спеціальної угоди між державами спільній слідчій групі з розслідування ймовірних тяжких міжнародних злочинів, вчинених в Україні (ЖТ) [3], учасниками якої крім України є ще Польща, Литва, Естонія, Латвія, Словаччина, Румунія та Офіс Прокурора МКС).

Зважаючи на надзвичайно велику кількість жертв, виявлених на деокупованих територіях українським слідчим, прокурорам потребували іноземної експертної та технічної допомоги у проведенні процесуальних дій з використанням спеціальних знань. Так, за даними Офісу Генерального прокурора іноземні фахівці були залучені до проведення, зокрема, таких процесуальних дій: огляди місць подій (масових поховань) з відбиранням зразків для проведення ДНК-експертизи з метою ідентифікації тіл у місцях масових поховань, подальше проведення таких експертиз; огляди місць подій з проведенням 3D-сканування пошкоджених об'єктів цивільної інфраструктури та їх подальше моделювання [2]. Через мультиюрисдикційність розслідувань порушень міжнародного права, вчинених внаслідок агресії РФ та спричиненого нею збройного конфлікту, виникає потреба у врахуванні передової практики використання спеціальних, зокрема експертних знань у подібних провадженнях за кордоном.

У зв'язку з цим цінним є досвід кримінального провадження, у якому Нідерланди, Малайзія, Австралія, Бельгія та Україна спільно працювали над проведенням міжнародного кримінального розслідування причин катастрофи літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній 17 липня 2014 року та осіб, які вважаються відповідальними, а прокуратура Нідерландів на підставі кримінального розслідування 19 червня 2019 року прийняла рішення про притягнення підозрюваних до відповідальності, що дозволило Окружному суду Гааги 17 листопада 2022 року ухвалити рішення у цій справі. Українські слідчі та прокурори брали активну участь у спільній слідчій групі (ЖТ МН17) для координації вказаного міжнародного кримінального розслідування на підставі відповідної Угоди [4] та п. 20-3 розділу XI «Перехідні положення» КПК України, аспекти цього співробітництва аналізувалися в українській літературі [5].

У цій справі характер експертиз, що призначалися та проводилися, залежав від етапів розслідування. Так, якщо на початку розслідування експертизи в основному були спрямовані на встановлення належності останків конкретним жертвам за ДНК, то на більш пізніх етапах слідчі та прокурори використовували експертизи для перевірки різних версій події, а також для перевірки автентичності цифрових доказів, у т. ч. наданих СБУ (про

особливості оцінки нідерландським судом цифрових доказів, зібраних в Україні, нами проводилося окреме дослідження [6]).

З проміжного судового рішення від 25.11.2020, яким було завершено підготовку до судового розгляду, можна зрозуміти, що судом було заплановано в судовому засіданні не лише дослідити відповідні звіти (висновки) експертиз, але й допитати осіб, які брали участь у їх складанні [7].

В остаточному рішенні від 17 листопада 2022 року суд, зокрема, послався на такі докази, пов'язані з використанням експертних знань:

☒ висновки, зроблені експертами Нідерландського судово-експертного інституту (NFI) та Королівської військової академії Бельгії (RMA) за результатами дослідження уламків та тіл загиблих, що підтверджуються збиття МН17 ракетою ЗРК «Бук» (п. 6.2.2.5);

☒ висновки, зроблені експертами Нідерландського аерокосмічного центру (NLR) та RMA, що пусковий майданчик ЗРК «Бук» міг знаходитися поблизу смт. Зароценське, а також показання експертів NLR та RMA про те, що розрахунки компанії Алмаз-Антей щодо району запуску ракети не є прозорими, обґрунтованими та відтворюваними (п. 6.2.3);

☒ показання експерта RMA щодо результатів експериментів зі знищення елементів ракети ЗРК «Бук» 9M38 з бойовою частиною 9N314M (п. 6.2.2.5);

☒ висновки та показання експертів Литовського центру судових експертиз у Вільнюсі (Lithuanian Forensic Expertise Centre in Vilnius) щодо автентичності записів перехоплених телефонних розмов обвинуваченого Пулатова (п. 5.6);

☒ висновки експертів Нідерландського королівського метеорологічного інституту (KNMI) щодо відповідності погодних умов на відео та на фото з Донецька, Макіївки, Зугреса та інших локацій відповідають погодним умовам на відповідну дату, час за вказаними місцями (п. 6.2.2.1);

☒ висновки експертів Нідерландського судово-експертного інституту (NFI) щодо автентичності відео та фото з зображенням комплексу ЗРК «Бук» (про відсутність будь-яких ознак того, що зміст зображення або метадані були підроблені) (п. 6.2.2.1) та інші.

Проаналізувавши вказані приклади використання експертних знань у розслідуванні та судовому розгляді справи МН17, можна зробити такі висновки.

1. Про залучення у справу експертів з різних галузей знань, зокрема судової медицини, балістики, аерокосмічної галузі, метеорології, фоноскопії та комп'ютерно-технічної експертизи. Це свідчить про комплексний підхід як до збирання доказів, до встановлення обставин події, так і до перевірки та оцінки зібраних доказів.

2. Про широку міжнародну співпрацю експертних установ: залучені експерти представляли установи з різних країн (Нідерланди, Бельгія, Литва), що демонструє важливість не лише розподілу навантаження у складних справах, але й забезпечення прозорості та об'єктивності отриманих результатів.

3. Про використання експертних знань для перевірки та спростування альтернативних версій: висновки експертиз та показання експертів

використовувалися не лише для підтвердження основної версії слідства, але й для критичної оцінки та спростування альтернативних версій (наприклад, розрахунків компанії Алмаз-Антей щодо району запуску ракети, версій сторони захисту обвинуваченого Пулатова).

4. Поєднання дослідження матеріальних об'єктів та цифрових доказів: експерти досліджували як матеріальні об'єкти (уламки літака, тіла загиблих), так і цифрові докази (відео, фото, записи телефонних розмов).

5. Важливість допиту експертів у суді: суд не обмежився дослідженням письмових висновків експертиз (звітів), а заслухав показання експертів у судовому засіданні, що дозволило сторонам процесу та суду отримати додаткові роз'яснення та оцінити надійність і переконливість доказів у справі. При цьому суд віддавав перевагу дослідженню висновків експертиз, допитам експертів, допиту ординарних свідків про ті ж обставини.

6. Враховуючи, що Україна є учасником ССГ з розслідування ймовірних тяжких міжнародних злочинів, вчинених в Україні, доцільним є розглянути використання можливостей експертних установ інших держав-учасниць ССГ у кримінальних провадженнях про вказані злочини. З іншого боку, потребуватиме розв'язання питання про (цифрові) інструменти оперативного і безпечного обміну доказами, що є необхідними для проведення таких експертних досліджень.

Тези виконані за фундаментальною темою «Теоретико-правові проблеми цифровізації кримінального провадження в Україні» (№ державної реєстрації в УкрІНТЕІ: 0121U114401).

Список використаних джерел

1. Statement of ICC Prosecutor, Karim A. A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Receipt of Referrals from 39 States Parties and the Opening of an Investigation. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states> (date of access: 01.11.2022).

2. Міжнародне співробітництво Офісу Генерального прокурора. Ключові напрями та результати. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/miznarodne-spivrobotnictvo-ofisu-generalnogo-prokurora-klyucovi-napryami-ta-rezultati> (дата звернення: 05.05.2024).

3. Eurojust supports joint investigation team into alleged core international crimes in Ukraine. Eurojust. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/news/eurojust-supports-joint-investigation-team-alleged-core-international-crimes-ukraine> (date of access: 01.11.2022).

4. Угода між Україною та Королівством Нідерландів про міжнародне правове співробітництво щодо злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній 17 липня 2014 року. Див: Угода між Україною та Королівством Нідерландів про міжнародне правове співробітництво щодо злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній 17 липня 2014 року : Угода Україна від 07.07.2017 р. : станом на 12 лип. 2018 р.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528_002-17#Text (дата звернення: 01.11.2022).

5. Задоя К. Справа МН17: міжнародне співробітництво між Україною та Нідерландами стосовно розслідування злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу МН17: чи є оптимальним обраний механізм? *Юридичний вісник України*. 2018. № 12-13 (№ 8). С. 12–13.

6. Пашковський М. І. Плюралістичність та системність перевірки та оцінки цифрових доказів: аналіз вироку окружного суду Гааги у справі про катастрофу рейсу МН17. *Наукові дослідження у сфері протидії злочинності* : матеріали наук. конф. за підсумками роботи фахівців НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України за фундам. темами у 2022 р. (м. Харків, 6 груд. 2022 р.) / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, 6 груд. 2022 р. Харків, 2023. С. 202–208.

7. Uitspraak (interlocutory decision) of Echtbank den Haag of 25.11.2020 in № 09/748006-19. URL: <https://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBDHA:2020:12448> (date of access: 05.05.2024).

8. Uitspraak of Echtbank den Haag of 17.11.2022 in no. 09/748007-19. URL: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2022:14039> (date of access: 05.05.2024).

Пиріг Ігор Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ РЕЦЕНЗІЙ НА ВИСНОВОК ЕКСПЕРТИЗИ У СУДОВО-СЛІДЧІЙ ПРАКТИЦІ

Висновок експерта є процесуальним джерелом доказів (ст. 84 КПК України [1]) та являє собою докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ст. 101 КПК України). Протягом останніх років з розвитком та вдосконаленням змагальної системи кримінального судочинства в судовій практиці почали розглядатися так звані «рецензії» на експертні висновки, що надаються, переважно, стороною захисту. Одразу ж потрібно зазначити, що у даному випадку мова йде не про рецензії, що проводяться відомчими експертними закладами з метою покращення якості та обґрунтованості висновків своїх співробітників і вдосконалення їх професійної майстерності. Наприклад, проведення такого рецензування в експертних

установах Міністерства юстиції України регламентовано Порядком проведення рецензування висновків судових експертів, затверджених наказом цього міністерства від 03.02.2020 № 335/5 [2].

Розглянемо рецензії на висновок експерта, що надаються стороною захисту та підготовлені фахівцями в галузі судової експертизи за напрямком підготовленого висновку, які можуть бути, а можуть і не бути судовими експертами у процесуальному розумінні. З появою зазначених рецензій у судовій практиці думки як науковців, так і практиків розділилися з приводу процесуального статусу даних документів, та, відповідно, можливості їх використання при доказуванні на стадії досудового розслідування та у судовому розгляді справ.

Більшість науковців, особливо представників відомчих експертних закладів, наголошують на недопустимості використання рецензій на експертні висновки в будь-якій формі у кримінальному провадженні. Так, О. І. Лук'янчук зазначає, що «практика подання учасниками судового процесу рецензій на висновки судових експертів, а також прийняття на їх основі рішень про призначення додаткової чи повторної експертизи суперечить законодавству України. З позиції закону, рецензія на висновок судового експерта має розглядатися судом як неналежний та недопустимий доказ і не повинна братися до уваги» [3, с. 43]. Є. А. Ткаченко зазначає, що рецензії на висновки судових експертів, складені на замовлення сторін кримінального процесу або за власної ініціативи рецензента, є безпідставними, не мають юридичного значення, а їх використання судом у кримінальному провадженні суперечить Конституції та законам України [4, с. 296]. При цьому автор, обґрунтовуючи свою думку, звертається до тлумачення ч. 5 ст. 55 Конституції України, згідно з якою кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Але ж, використання рецензії насправді не є забороненим засобом захисту прав і свобод людини.

М. В. Дементьєв вважає, що рецензії на висновки експерта не можуть використовуватися в судовому процесі як джерело доказів, а тим більше підміняти висновок експерта з наступних причин: рецензія не передбачена кримінальним процесуальним законом, тому не може бути прийнята як джерело доказів, сформоване на підставі використання спеціальних знань; рецензент не несе будь-яку відповідальність за надання завідомо неправдиву рецензію; рецензент аналізує опис процесу проведеного дослідження, а не проводить безпосередньо дослідження об'єктів експертизи; відсутні гарантії незалежності рецензента, його незаінтересованості та неупередженості, оскільки рецензії надаються на замовлення сторони, яка не ініціювала експертизу та незадоволена її результатами; рецензія не містить інформацію (фактичні дані) по розслідуваному кримінальному правопорушенню [5, с. 120–121]. Ми погоджуємось із думкою автора, але мова не йде про використання рецензії саме як джерела доказів або як документа, що є альтернативою висновку експерта. Рецензії на висновки експерта є ні чим іншим як аргументованим відгуком рецензента на проведене дослідження, висловленням його особистої думки. При цьому його думки не стосуються питань, що

досліджувалися експертом. Він оцінює висновок експерта з точки зору повноти дослідження, обґрунтованості, відповідності використаних методичних рекомендацій і експертних методик вимогам нормативно-правових документів, що регулюють проведення судових експертиз, та ін.

Аналіз наведених думок противників використання рецензій у судовому процесі свідчить, що основним їх аргументом є невизначеність самого поняття «рецензії» у законі та, відповідно, відсутність законодавчого механізму використання таких документів.

Інша категорія науковців, якими є в переважній більшості представники практикуючих юристів та адвокатів, дотримується протилежної точки зору. Законодавча неврегульованість даного питання не є підставою для визнання рецензій недопустимими, зазначають представники неурядових експертних організацій О. Круть та І. Педь («Центр судових експертиз «Альтернатива», «Експертна група S&D»). На думку авторів, основна мета рецензій – перевірка об'єктивності, обґрунтованості, неупередженості поданих висновків експертизи, що, у разі виявлення порушень, надає можливості адвокатам, слідству та суду довести її неналежність як доказу [6]. Представники юридичної консалтингової компанії «Де-Юре» у відношенні рецензії висловлюють думку, що «незважаючи на відсутність у такого документа окремої процесуальної сили, він може бути прийнятий до уваги слідчим чи судом, адже допомагає цим особам виявити процедурні та змістовні помилки з боку судового експерта (експертної установи)» [7].

Проаналізувавши позиції науковців та практиків щодо використання рецензії на висновок експертизи у кримінальному процесі, зазначимо, що на сьогодні законодавчо закріпленими способами перевірки об'єктивності, неупередженості, обґрунтованості, правильності висновків експерта є норми ст. 4 Закону України «Про судову експертизу» [8], де поряд з іншими положеннями зазначено можливість призначення повторної судової експертизи. Така експертиза призначається у разі виникнення сумнівів у суду щодо правильності висновку первинної експертизи. Очевидними, на наш погляд, підставами призначення повторної експертизи за ухвалою суду є наявність кількох висновків експертів, що суперечать один одному, а допити експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності; висновок експерта суперечить іншим матеріалам справи (ст. 332 КПК України). Якщо такі підстави відсутні, то, начебто, і немає необхідності в призначенні повторної експертизи. Однак на практиці трапляються випадки, коли експерти допускають суттєві порушення методики проведення експертизи [6], а суд не в змозі їх оцінити через відсутність відповідних спеціальних знань. При цьому допит експерта, який проводив експертизу, може не принести бажаних результатів, оскільки останній буде наполягати на своїх висновках та може не надати суду відомості щодо допущених ним помилок або альтернативних методик дослідження у зв'язку з небажанням або необізнаністю в цих питаннях.

На наш погляд, саме з метою сприяння правильній перевірці та оцінці судом висновку експерта і надаються рецензії, що є нічим інакшим як альтернативним поглядом спеціаліста. На нашу думку, рецензента потрібно

розглядати як процесуальну фігуру спеціаліста, який відповідно ст. 360 КПК України надає письмові роз'яснення суду у формі рецензії. Суду потрібно встановити відповідність висновку експерта встановленим вимогам. Саме для цього залучають спеціаліста, а письмова форма, у якій буде відображена його думка, може бути різною: «довідка», «рецензія», «відгук» або «письмове роз'яснення спеціаліста». Метою надання зазначеного документа ні в якому разі не може бути «дискредитація авторитету та професійної репутації судових експертів, нівелювання їх висновку» [5, с. 121], а лише сприяння правильній перевірці та оцінці судом висновку експерта шляхом призначення повторної експертизи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Офіційний Сайт Верховної Ради України: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Про затвердження Порядку проведення рецензування висновків судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 03.02.2020 № 335/5 (в редакції від 23.06.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#Text>
3. Лук'янчук О. І. Правомірність рецензування висновку експерта в судовому процесі. *Криміналістичний вісник* : науково-практичний збірник. № 1 (35), 2021. С. 38–47.
4. Ткаченко Є. А. Рецензування висновків судових експертів як неформальні практики – їх процесуальний статус та оцінка в кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 293–297.
5. Дементьев М. В. Гносеологічні та процесуальні засади оцінки та перевірки висновку експерта: дис. ... доктора філософії за спец. 081 Право. Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України. Харків, 2023. 243 с.
6. Рецензування висновків експертів допоможе уникнути помилок, що позначаються на долі конкретної людини. *Закон і бізнес*. 2017. № 37 (1335). URL: https://zib.com.ua/ua/130305-recenzuvannya_visnovkiv_ekspertiz_zapobigatime_sudovim_pomil.html.
7. Рецензія на висновок судового експерта. Пресс-центр ЮКК «Де-Юре». URL: <https://de-jure.ua/retsenziia-na-vysnovok-sudovoho-ekspert>
8. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

Платовський Сергій Вікторович,
судовий експерт лабораторії
психологічних, мистецтвознавчих та
інших видів досліджень Одеського
науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства
юстиції України

ДЕЯКІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯПОНСЬКОЇ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ, ЯКА НАЛЕЖИТЬ ДО КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ, ЩО МАЮТЬ ХУДОЖНЄ, ІСТОРИЧНЕ, ЕТНОГРАФІЧНЕ ТА НАУКОВЕ ЗНАЧЕННЯ

Згідно зі ст. 1. р. 1. Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [1].

Попередній аналіз судової експертної практики у сфері досліджень японської холодної зброї, яка належить до культурних цінностей, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення (далі «японська холодна зброя») змушує зробити висновок, що вона в деякій мірі ігнорує дані академічної науки.

Історичне зброєзнавство як спеціальна історична дисципліна формувалася в українській науці дещо пізніше судової експертної системи і свою інституціоналізацію розпочала не так давно [3].

Через 30 років досліджень холодної зброї загалом, і японської зокрема, відбулося сильне розгалуження характеру таких досліджень за напрямками зброєзнавства та судової експертної практики. Хоча з точки зору логіки та чинного законодавства, друга повинна покладатися на перше.

У «Методиці комплексного дослідження японської холодної зброї, яка належить до культурних цінностей, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення» запропонований на сьогодні алгоритм дослідження японської холодної зброї [2] передбачає *«на першому етапі проведення діагностичних досліджень наданого об'єкта з метою встановлення його виду, типу, зразка та належності до категорії клинкової холодної зброї. У разі встановлення, що наданий виріб дійсно є зразком японської клинкової зброї, у подальшому проводиться другий етап комплексних досліджень, пов'язаних із встановленням його автентичності, оскільки досить часто такі вироби або є репліками або підробками. Якщо на першому етапі дослідження проводяться виключно експертами у галузі досліджень холодної зброї, то на другому етапі досліджень до них приєднуються експерти у галузі металознавчих досліджень і може виникнути необхідність залучення експертів у галузі трасології. Вони визначають спосіб виготовлення зброї, особливості виготовлення окремих її частин та деталей, спосіб нанесення клейм та написів або виявлення маркувальних позначень тощо.*

На основі результатів двох попередніх етапів, коли визначено вид, тип та зразок клинкової зброї, визначено спосіб виготовлення, встановлені особливості

конструкції, наявні маркувальні позначення та клейма, до досліджень приєднуються експерти у галузі мистецтвознавчих досліджень з метою визначення належності наданого зразка зброї до культурних цінностей, які мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення».

Певна річ, що при дослідженні зразків зброї, яка представлена в загальноповиваних довідниках (зброя ХХ ст.), або зразків, які мають безпосереднє відношення до сувенірної та копійної продукції, для атрибуції та визначення не потрібні поглиблені спеціальні знання. Але у випадках, коли зброя, надана на дослідження, імовірно може бути культурною цінністю, цілком логічним буде залучення експерта-мистецтвознавця і на попередніх етапах дослідження. Розуміння способів виготовлення зброї потребують знань з історії японського середньовіччя, орієнталістики, японознавства тощо. Дослідження написів і клейм потребує обізнаності у сфері японської епіграфіки. Необхідні знання з історичного зброєзнавства: без цього неможлива повна атрибуція зброї. Проведення атрибуції за спеціалізованою довідковою літературою власне передбачає опосередковане залучення знань спеціалістів з історії, культури та мистецтва Японії, які належать до сфери мистецтвознавства. Нехтування знаннями спеціалістів відповідного профілю на перших етапах дослідження японської холодної зброї виглядає дивним.

Наразі для комплексних досліджень японської холодної зброї, запропонована [4, с. 33] така класифікація: клинкова (мечі, ножі, кинджали, стилети); ратищна (бойові секири, коси, серпи, граблі, лопати, костилі і алебарди); ударно-дробильна (бойові цепи, бойові жердини, палиці, дубинки); метална (проста, механічна, а також стріли та наконечники стріл); нетипова; замаскована; комбінована; тренувальна, спортивна, для розваг.

Ця класифікаційна схема має певні недоліки. Об'єднання холодної зброї у групи клинкової, древкової (ратищної) ударної суперечить науковим правилам побудови класифікацій, за якими ті чи інші предмети повинні систематизуватися за одними критеріями. У цьому ж випадку дві перші групи визначають різницю між поняттями за конструктивними особливостями зброї, а третя – за способом уражаючої дії. Відповідно, інші таксони наведеної класифікації також визначені всупереч науковим та логічним правилам.

З 2007 р. у вітчизняній історичній науці дослідники-зброєзнавці почали використовувати багаторівневі системи класифікації зброї.

Залишаючи за дужками значну кількість таксонів та питань, які не стосуються окресленої статтею теми, пропонуємо визначення одного з засновників вітчизняного зброєзнавства, Д. В. Тоїчкіна, згідно з яким *«холодною зброєю називаються всі типи наступальної та активно-захисної зброї, що призначені для ведення рукопашного або дистанційного бою, функціонують виключно завдяки м'язовим зусиллям воїна, а бойове застосування їх не пов'язане з використанням вибухових речовин»* [4, с. 28].

У свою чергу холодна зброя класифікується одночасно за двома рівноцінними перехресними ознаками – функціональним призначенням та особливостями конструкції. При цьому під функціональним критерієм

розуміється механізм функціонування робочої частини у прямому зв'язку з механіко-кінематичною характеристикою рухів під час користування зброєю.

За цією ознакою монофункціональну холодну зброю можна поділити на січну (рубальну), колольну, різальну, ударну та ручну металеву. Поліфункціональні різновиди комбінують перелічені ознаки – рубально-колольна, колольно-різальна тощо.

Друга класифікаційна ознака характеризує клас понять, відмінності між якими фіксуються на рівні найбільш загальних конструктивних особливостей предмета (клинкова, деревкова зброя тощо).

Найнижчий класифікаційний рівень фіксує різницю між поняттями вже на рівні сукупності всіх складових частин (елементів) зброї: меч, шабля, спис тощо.

Для кращого розуміння запропонованої класифікації подаємо частину таблиці (табл. 1) Відповідно до запропонованої дослідниками інституту НАН України систематизації холодна японська зброя, наприклад катана може отримати таке визначення: холодна рубальна колольно-різальна (поліфункціональна) клинкова зброя.

Назви зброї доречно наводити за системою Гепберна, відомої також як ромадзі. Вітчизняна наука перебувала в російськомовному просторі, значна кількість збройних та зброєзнавчих японських термінів мала аналоги українською мовою, які перекладалися через російську мову за правилами системи кіридзі, яка використовувалася в радянські часи та базувалася на академічній лінгвістиці імперського періоду (система Є. Д. Поліванова). Але повної адаптації японських термінів у кириличній транскрипції українською мовою не відбулося. Через це було б доречно наводити при атрибуції японської холодної зброї назву українською мовою для зручності та розуміння усіх учасників слідства або замовників дослідження. А в лапках надавати назву у вигляді науково-уніфікованого терміну відповідно до системи ромадзі. Наприклад: катана (katana) – /текст визначення/.

У комплексних дослідженнях японської холодної зброї, яка належить до культурних цінностей, цілком можливе використання термінологічної системи, яка прийнята наразі в криміналістичних дослідженнях, а в мистецтвознавчій частині – тієї, яка прийнята в зброєзнавстві. Також можливим варіантом застосування термінології може бути приведення його до єдиного уніфікованого стандарту, на кшталт того, який наведено вище. У будь-якому разі об'єкт дослідження з позицій експерта-криміналіста буде ідентифікований як зброя (або не зброя, чи як частина зброї), а його атрибутивний опис може бути виконаний за правилами та термінологією, які склалися у вітчизняному зброєзнавстві.

Під час визначення належності зразка зброї до культурних цінностей буде доцільним орієнтуватися на досвід та рекомендації Японського Товариства

		ХОЛОДНА ЗБРОЯ									
		МОНОФУНКЦІОНАЛЬНА					ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНА				
		січна	різальна	колольна	ударна	ручна металевана	січна	різальна	колольна	ударна	ручна металевана
Клин-кова							Шабля	✓	✓	✓	✓
							Кинджал	✓	✓	✓	✓
							Ніж	✓	✓	✓	✓
							Ніж металевий	✓	✓	✓	✓
							Келеп	✓	✓	✓	✓
Древ-кова							Чекан	✓	✓	✓	✓
							Спис	✓	✓	✓	✓
							Бойова коса	✓	✓	✓	✓
							Булава, пернач	✓	✓	✓	✓
Глуц-ка							Бойовий серп	✓	✓	✓	✓
							Вершин	✓	✓	✓	✓
Моно-літна							Обушок	✓	✓	✓	✓
							Дрюк-довбня	✓	✓	✓	✓

Таблиця 1. Приклад класифікації холодної зброї) з монографії Д. В. Тоїчкіна

Збереження Художніх Мечів – NBТНК (Nihon Bijutsu Token Hozon Kyokai) та Товариства зі збереження японського меча – NТНК (Nihon Token Hozon Kai).

Список використаних джерел

1. Закон України «Про судову експертизу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 28.03.04).
2. Коломійцев О. В. Розробка методики комплексного дослідження японської холодної зброї, яка належить до культурних цінностей, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення. Харків, 2023. 190 с.
3. Тоїчкін Д. В. Зброезнавство. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-16556> (дата звернення: 10.04.2024)
4. Тоїчкін Д. В. Козацька шабля XVII–XVIII ст.: історико-краєзнавче дослідження. Київ, 2007. 368 с.

Прохорова Ганна Ігорівна,
головний судовий експерт сектору
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності Закарпатського
НДЕКЦ МВС

ЗАСТОСУВАННЯ ЕВРИСТИЧНОГО МЕТОДУ В СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗИ ТА КРИМІНАЛІСТИЦІ

Розслідування правопорушень зумовлює розвиток все нових і нових методів виявлення злочинця. З розвитком новітніх технологій це стає набагато простіше, аніж було раніше. У той же час сучасні методи судової експертизи у багатьох аспектах базуються на принципах, що можна назвати евристичними.

Евристика (грец. εὐρίσκω (heuristiko) – знаходжу, відшукую, відкриваю) – наука, яка вивчає творчу діяльність, методи, які використовуються у відкритті нового і в навчанні [4].

Мова йде про методики, що були розроблені не на основі раціонального мислення, а ті, що можна назвати «вірую, бо це є абсурдним» (Credo quia absurdum латинська фраза, яку приписують Тертуліану). У цьому випадку йдеться про те, що навіть абсолютно безглуздий варіант вирішення проблеми може виявитися правильним.

Типовим прикладом є поліція державної безпеки Франції XIX століття Сюрте [1]. Особливістю цього поліцейного відділу було те, що один з її підрозділів був повністю сформований із колишніх злочинців.

Таким чином, ці співробітники могли поставити себе на місце потенційного злочинця, оскільки мислення в них приблизно не відрізняється, мотиви також. Також ці співробітники допомагали як створити психопатологічний портрет жертви, так і оцінити його фізіологічні параметри.

Іншим прикладом інтуїтивної основи знаходження методів для більшої легкості є метод антропометрії, заснований французьким вченим Альфонсом

Бертільйоном [2]. Вважаючи, що кожна людина має хоча б чимось відрізнятись від інших, він почав створювати картотеку, у яку були занесені картки з параметрами відпущених на волю злочинців, у яких вказувалися їхні антропометричні дані.

Процес створення антропометричного методу зайняв у Бертільйона місяці. Він порівнював фотографії злочинців, форму їх вух і носів. Вимірюючи зріст, довжину і обсяг голови, довжину рук, пальців, стоп, він переконався, що розміри окремих частин різних осіб можуть збігатися, але розміри чотирьох, п'яти частин тіла одночасно не бувають однаковими.

Це і було основою методу. У своїх доповідях Бертільйон говорив, що треба розділити, наприклад, 90000 різних карток так, що будь-яку з них можна буде легко знайти. Якщо на першому місці в картотеці позначена довжина голови і ці дані поділені на великі, середні і дрібні, то в кожній групі буде по 30 000 карток. Якщо на другому місці в картотеці позначена ширина голови, то відповідно до того ж методу буде вже дев'ять груп по 10 000 карток. При обліку одинадцяти даних у картотечному ящику виявиться від трьох до дванадцяти карток.

Продовжувачем Альфонса Бертільйона став винахідник дактилоскопії (виявлення певної людини за відбитками пальців) Хуан Вучетич [3].

Існує не підтверджена, проте правдоподібна версія, яким чином ученому вдалося дійти такого висновку. Восени, відпочиваючи в парку, він помітив, що візерунок кожного з листків, що падають з дерева – не схожий на інший, тобто унікальний. Це підштовхнуло вченого розробити теорію, що стала основою сучасної дактилоскопії. Доведено, що навіть у близнюків відбитки пальців мають різноманітний контур, тобто кожен із жителів планети Земля має унікальний відбиток пальця.

На сьогодні відомо, що криміналісти використовують для ідентифікації особи відбитки пальців, іноді долонь. Це обумовлено унікальністю папілярного узору на подушечках пальців.

Фактично евристичний підхід можна звести до таких розділів:

- чуттєво-раціональні методи;
- логічні або методи формальної логіки;
- математичні методи.

Чуттєво-раціональні методи базуються на безпосередньому сприйнятті дійсності, на основі якого робляться певні висновки. Вони не часто є точними, проте накопичення досвіду в результаті може призвести до знаходження новітнього методу в криміналістиці та судовій експертизі.

Методи формальної логіки можуть пояснити вчинки людини винятково з точки зору здорового глузду. Не виключено, що мотивом вчинення злочину був саме раціональний аспект поведінки людини. Ним міг стати гнів від випадкової події, що не могла бути передбачена.

Математичні методи мають статистичну основу, що передбачає за теорією ймовірностей можливість здійснення правопорушення людиною, яка підпадає під одну із вже сформованих категорій класифікації.

- Загальні підходи щодо евристичного методу в криміналістиці полягають у:
- збиранні попередніх фактів, що нагадують поточний вчинок людини;

- створенні бази даних, тобто накопичення досвіду, корисного для вирішення поточного завдання;
- формуванні логічних зв'язків між елементами попередніх подій;
- класифікації за певним обраним критерієм мотивації вчинку.

У результаті накопичення достатньої кількості прецедентів отриманий результат може виникнути сам по собі, оскільки в криміналістиці неодноразово бували випадки, коли навіть дрібниця наштовхувала на правильну стежку розслідування.

У криміналістиці та судовій експертизі евристичний метод дозволяє позбавити зайвих витрат часу, але використання сучасних технологій дозволяє більш точно провести розслідування, проте з більшою кількістю ресурсів.

Евристичні методи застосовуються також і в сучасній криміналістиці. Типовим прикладом є використання ультрафіолетового та інфрачервоного випромінювання для виявлення слідів на місці злочину.

Ультрафіолетове випромінювання застосовується в криміналістиці для встановлення тотожності барвників, справжності документів тощо. У мистецтвознавстві УФ дозволяє знайти на картинах невидимі оком сліди відновлень. Здатність багатьох речовин до вибіркового поглинання ультрафіолетового випромінювання використовується для виявлення в атмосфері шкідливих домішок, а також в ультрафіолетовій мікроскопії.

Інфрачервоне випромінювання дозволяє виявити об'єкти, що суттєво відрізняються за температурою від оточуючого їх середовища. Винахід тепловізора був закономірним наслідком виявлення існування інфрачервоних променів спектру. Людське око не бачить інфрачервоного випромінювання, органи чуття деяких інших тварин, наприклад, змії та кажанів, сприймають інфрачервоне випромінювання, що допомагає їм добре орієнтуватися в темряві.

Інфрачервоне випромінювання також називають «тепловим випромінюванням» через залежність його спектру та інтенсивності від температури, а також сприйняття його шкірою людини як відчуття тепла. Довжини хвиль, що випромінюються тілом, залежать від температури нагрівання: чим вищою є температура, тим коротшою є довжина хвилі та вищою інтенсивність випромінювання. Отже, зі зростанням температури максимум інтенсивності випромінювання зміщується в бік коротших хвиль, тобто в напрямку видимого діапазону. Спектр випромінювання абсолютно чорного тіла за відносно невисоких (до кількох тисяч кельвінів) температур, лежить здебільшого саме в цьому діапазоні. Інфрачервоне випромінювання випускає збуджені атоми або іони.

Іншими прикладами евристики в криміналістиці є спостереження за тваринами, оскільки завдяки їх особливостям вдалося інтуїтивно розвинути деякі напрями криміналістики. Типовим прикладом є одорологія – наука про запахи, що отримала поширення у ХХ столітті.

Список використаних джерел

1. Marc Berlière et Marie Vogel. Aux origines de la police politique républicaine. *Criminocorpus*, 1er janvier, 2008.

2. The Bertillon System. Archived from the original on 23 April 2018. Retrieved 23 April 2018. URL: <https://www.nlm.nih.gov/exhibition/visibleproofs/galleries/technologies/bertillon.html>
3. Едмонд Локарев. Керівництво з криміналістики. М. : Юридична видавництво НКЮ СРСР, 1941. 544 с.
4. Вільна Енциклопедія (Wikipedia: The Free Encyclopedia). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%B2%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>.
5. Вільна Енциклопедія (Wikipedia: The Free Encyclopedia). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Credo,_quia_absurdum_est.

Розумний Сергій Михайлович,
директор Дніпропетровського
науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства
юстиції України

Милостива Дар'я Федорівна,
кандидат сільськогосподарських
наук, судовий експерт
Дніпропетровського науково-
дослідного інституту судових
експертиз Міністерства юстиції
України

Полякова Світлана Василівна,
кандидат філологічних наук, Учений
секретар Дніпропетровського
науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства
юстиції України

Бабченко Анна Валентинівна,
кандидат біологічних наук, судовий
експерт Дніпропетровського
науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства
юстиції України

СУБ'ЄКТИ ЗЛОЧИНІВ У ПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ

Відповідно до Закону України «Про продовольчу безпеку України» від 10 січня 2012 р. № 8370-1 [2] продовольча безпека представляє собою соціальне, економічне та екологічне явище, при якому усі соціально-демографічні групи населення гарантовано забезпечені якісними та безпечними продуктами харчування в необхідній кількості.

Але поряд зі зростаючим значенням продовольчої безпеки з'являється явище недоброякісного виробництва продуктів харчування. На підприємствах торгівлі та продовольчих ринках здійснюється безконтрольне поширення харчової продукції, отриманої з генетично модифікованих рослин з використанням генетично модифікованих мікроорганізмів та мікроорганізмів, що мають генетично модифіковані аналоги, а також фальсифікована алкогольна продукція та енергетичні напої, що не відповідають вимогам безпеки життя та здоров'я [4].

Сфера продовольчого забезпечення є найбільш уразливою з точки зору безпеки продовольчих товарів та харчової продукції, особливо в період, коли держава навмисно пом'якшила державний контроль з метою забезпечення права і свободи індивідуальних підприємців та розвитку цивілізованих ринкових відносин у цій сфері.

Відсутність методики кваліфікації злочинів, що відповідає сучасним загрозам у цій сфері, дієвих запобіжних кримінально-правових заходів та системи організації контролю безпеки харчових продуктів, включаючи створення сучасної кримінологічної науково-методичної основи, сприяє зростанню скоєння злочинів у сфері забезпечення продовольчої безпеки [3].

Перетворення політичного і соціально-економічного характеру, що відбуваються на сьогодні в Україні, і навіть Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» № 1665-VI (1665-17) від 22.10.2009, ВВР, 2010, № 4, ст. 23 [1] вимагає ефективнішої діяльності органів влади у протидії злочинам у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 22.10.2009 № 1665-VI (1665-17). ВВР, 2010, № 4, ст. 23.
2. Закон України «Про продовольчу безпеку України» від 10.01.2012 № 8370-1.
3. Сіднєва Ж. К. Продовольча безпека як складова економічної безпеки України. *Економіка і фінанси*. 2014; 1:215-224.
4. Шевченко О. А. Екологічна та продовольча безпека як складові забезпечення економічної безпеки України у стратегічному форматі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021; 68:110-117. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.68.18>

Савчук Олена Юрїївна,
завідувач лабораторії
почеркознавчих та технічних
досліджень документів
Львівського науково-дослідного
інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ МАКРОГРАФІЇ У РУКОПИСНИХ ТЕКСТАХ

Макрографія (відома також в літературі під назвою «мегалографія») – відносно рідкісна діагностична почеркознавча ознака, яка проявляється в написанні аномально великих письмових знаків.

Про макрографію на початку ХХ ст. вперше згадав у своїх наукових працях американський вчений У. Томас у контексті дослідження уражень мозку (а саме, мозочку – відділу головного мозку, який відповідає за координацію рухів та регуляцію м'язового тону). Про зв'язок між макрографією та ураженням мозочка пізніше стверджували ще кілька авторів (Holmes, 1917; Bing, 1923; Naumaker, 1956). Характерно, що дослідження макрографії проводились насамперед медиками і саму макрографію оцінювали як симптоматичну ознаку для уточнення медичного діагнозу із використанням знань про локалізацію ушкоджень мозку та їх вплив на почерк [1].

Подальші наукові дослідження у сфері неврології підтвердили, що макрографія пов'язана з кількома станами, спричиненими пошкодженням мозочка. Серед таких станів найбільш поширеними є такі, що супроводжуються есенціальним тремором – прогресуючим захворюванням нервової системи, яке характеризується кінетичним тремором рук та іншими моторними та когнітивними розладами. Останнє велике дослідження з цього питання було проведене у 2014 році (H. Martinez-Hernandez, E. Louis).

Крім захворювань мозочка, макрографія також спостерігається при дисфункціях базальних ядер (нейронних вузлів, розташованих у білій речовині півкуль головного мозку), при хворобі Хантінгтона (генетичному захворюванні нервової системи, яке вражає людину через зміни в генах і хромосомах та призводить у кінцевому результаті до атрофії головного мозку), при дистонічному треморі (проявляється у хворих з порушенням тону, зокрема, при м'язових спазмах), розладі спектру аутизму, синдромі дефіциту уваги / гіперактивності (СДУГ).

Цікаво, що при дистонічному треморі, макрографія може проявлятися непостійно, симптоматично, коли її провокують стан емоційної напруги чи тривоги, які призводять до напруги в м'язах.

У випадку макрографії літери «прогресують», тобто збільшуються в розмірі в міру просування руки від лівого краю аркуша паперу до його правого краю або від лівого до правого поля.

Більшість авторів досліджують макрографію на контрасті з іншим яскравим почерковим симптомом, який має психосоматичне походження, – мікрографією.

Макрографію та мікрографію іноді узагальнено називають «аграфією рухового виконання». Однак, на думку автора, більш доцільно узагальнено співвідносити ці явища з поняттям «дисграфія», оскільки йдеться про часткову втрату писемно-рухових навичок, спотворення виконання письмових знаків, а не про повну нездатність їх відобразити (префікс «а-» у терміні «аграфія» означає саме повну втрату писемних функцій, тому використання слова «аграфія» у цьому контексті вважаю термінологічно некоректним).

Найпоширеніші периферичні дисграфії (апраксихна, моторна та просторова) часто супроводжуються просторовими викривленнями розташування рукописних текстів. Самі літери в рукописному тексті з ознаками макрографії виконуються чітко, виразні для читання, мають лише невеликі викривлення та спотворення. Домінуючою аномалією виступає саме гіперболізовано великий розмір письмових знаків. Це свідчить про нервові та функціональні пошкодження мозку різного ступеня локалізації.

Цікаво зазначити, що в науковій літературі (причому йдеться про медичну літературу, у фаховій почеркознавчій вказане питання практично не зустрічається), опис ознак макрографії стосується виключно виконання літер з наслідуванням друкованого шрифту, іншими словами – друкованих літер. У процесі вивчення даного питання автор не зустріла жодного посилання на випадки макрографії при написання літер традиційним прописним способом.

Велике дослідження макрографії в контексті уражень центральної нервової системи під загальною назвою «Макрографія при есенціальному треморі: дослідження пацієнтів із тремором та без нього» було завершено вже згаданими вище докторами медицини Гектором Р. Мартінезом-Ернандесом та Еланом Д. Луїсом (H. Martinez-Hernandez & E. Louis) у червні 2014 року.

У вказаному дослідженні із використанням нейровізуалізації та гістопатологічних даних науково доведено роль ушкоджень мозочка у есенціальному треморі, атаксії ходи, аномаліях руху очей, брадикінезії та ін. А ці порушення, своєю чергою, проявляються у макрографії почерку. Авторами дослідження (медиками за освітою) було проведено порівняння почерків 100 осіб із ушкодженнями мозочка та 100 контрольних пацієнтів із іншими захворюваннями, які перебували на лікуванні в медичному центрі Колумбійського університету (США).

Кожному з учасників експерименту було запропоновано кілька разів написати 3 стандартизовані фрази (сумарно 21 слово) на стандартних аркушах паперу. Після цього було спеціально виміряно висоту та ширину письмових знаків (у мм). У літерах, які зустрічалися найчастіше (наприклад, літера «t») зустрічалася 9 раз, літери «e» – вісім, літера «a» – сім), вираховувалося їх середнє значення. За результатами експерименту було встановлено, що розміри висоти та ширини кожної з порівнюваних літер були значно більшими в усіх пацієнтів першої групи порівняно з пацієнтами з контрольної групи.

Британський вчений В. Бінг в одній з своїх праць, виданих у 20-ті роки ХХ ст., описував макрографію після ураження мозочка як поступально збільшувану висоту друкованих літер (на противагу прогресуючому зменшенню розміру літер та просторових інтервалів, які типові для мікрографії).

Вже потім окремі автори справді розрізняли в межах макрографії та мікрографії послідовний варіант (при якому почерк відповідно незмінно великий або незмінно дрібний) та прогресуючий варіант (коли особа не в стані контролювати та підтримувати нормальний розмір літер, тому він змінюється по ходу написання тексту). При цьому слід зазначити, що в рукописних текстах з ознаками мікрографії йдеться про виконання кількох письмових знаків у стабільно однаковому розмірі із подальшим їх поступовим зменшенням. Тому найкраще ця ознака простежується більших за розміром в текстах, хоча може спостерігатися навіть у межах написання особою власного прізвища. На відміну від цього, при макрографії зазвичай спостерігається стабільно великий розмір письмових знаків.

Зареєстровані випадки прогресивної (або прогресуючої) макрографії є поодинокими. Супутні симптоми та структура збережених і порушених ознак почерку можуть прояснити функціональну основу явища макрографії. Дослідження свідчать про поєднання в осіб із проявами макрографії у почерку множинних анатомічних уражень і метаболічної активності, які особливо проявляються під час проведення ПЕТ (позитронної емісійної топографії), радіоізотропної медичної візуалізації та діагностики.

Макрографія спостерігається в людей, що мають проблеми з моторикою, яким діагностовано розлади спектру аутизму. Крім того, прояви макрографії згадуються в медичних анамнезах хворих із синдромом Аспергера – однієї з форм аутизму, яка відрізняється від «класичної» збереженням мовних та когнітивних функцій при виражених порушеннях соціальної комунікації та взаємодії.

Усі проведені дослідження, при яких виявлено випадки макрографії у письмі виключно при виконанні друкованих літер, дають певні підстави стверджувати з великим ступенем ймовірності, що процеси, пов'язані з написанням тексту друкованими літерами, у мозку людини частково відокремлені від процесів, пов'язаних із курсивним, прописним письмом.

Це вкотре доводить, що зміни в почерку людини дуже часто є раннім проявом наявності неврологічних захворювань та можуть бути підставою для звернення до лікаря з метою раннього їх виявлення та діагностування. Адже почерк є нейромоторним процесом, при якому спочатку задіяні нейронні зв'язки в головному мозку, а лише після цього – рука, причому порушення почерку спостерігаються задовго до появи інших клінічних проявів неврологічних захворювань (тремору, судом, атаксії тощо).

Можна навіть припустити, що спеціально створені програми-аналізатори почерку (можливо – із використанням штучного інтелекту) можуть сприяти виявленню ранніх форм патологій та захворювань нервової системи та психіки та здійсненню вчасного медичного реагування на них.

Список використаних джерел

1. Utilizing handwriting changes for patient observation. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8895811/> (дата звернення 22.04.2024).

Сидорук Анастасія Арсенівна,
судовий експерт центру судових
і спеціальних експертиз
Українського науково-дослідного
інституту спеціальної техніки та
судових експертиз Служби
безпеки України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАНЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА КОРИСТЬ РФ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПОЛІ

Ми живемо в епоху стрімкого розвитку інноваційних технологій, які складають невід’ємну частину нашого комфортного життя. Кожен із нас щоденно використовує безліч гаджетів, основне завдання яких – спрощувати наше повсякдення чи допомагати соціалізуватись у суспільстві. Вагому роль в основоположних соціальних процесах, які забезпечують гармонійне існування людини у суспільстві та налагодження соціальних зв’язків з оточуючими, відіграють соцмережі. Багато українців щодня діляться інформацією про своє життя, пережитими емоціями, думками з тих чи інших питань, фото- чи відеоматеріалами на різноманітних Інтернет-платформах.

Проте з початком повномасштабного вторгнення російської федерації (далі – рф) в Україну і введенням воєнного стану на території нашої держави певні права та свободи українців були дещо обмежені, зокрема ті, що пов’язані з інформаційною діяльністю. З 24 лютого 2022 року дослідження проблематики розслідування фактів колабораційної діяльності, пособництва державі-агресору чи несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України (далі – ЗСУ) чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань стали надзвичайно актуальними. Особливо нагальними постали питання проведення слідчих, розшукових та процесуальних дій за шкоду основам національної безпеки України шляхом такої співпраці з рф, через окупацію збройними силами країни-агресорки значної частини території нашої держави.

Зараз боротьба з колабораціонізмом та пособництвом є одним із пріоритетів роботи Служби безпеки України. Ці явища підривають національну безпеку України і становлять безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу України. Зважаючи на це, Верховна Рада України прийняла низку Законів України (далі – ЗУ) із доповненнями до КК України, зокрема 03.03.2022 ЗУ №2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» із додаванням статті 111-1 про «Колабораційну діяльність» [1]; 14.04.2022 ЗУ № 2198-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо

удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» із додаванням статті 111-2 про «Пособництво державі-агресору» [2]; 24.03.2022 ЗУ № 2160-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» із додаванням статті 114-2 про «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» [3] зі змінами від 01.04.2022 ЗУ № 2178-IX «Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації» [4].

Лексичний зміст слова «колабораціонізм» (від фр. «collaboration» — «співпраця», «співробітництво») – усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам. У законодавстві більшості країн кваліфіковано як злочин проти своєї держави, зрада [5]. «Пособництво» – сприяння, допомога (перев. у підступних, злочинних діях тощо) [6].

Секретар Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Наталія Антонюк зауважила, що склад злочину, передбаченого ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність», потребує розмежування зі ст. 111-2 КК України «Пособництво державі-агресору». Так, колабораційною діяльністю відповідно до ч. 4 ст. 111-1 КК України є: 1) передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора; 2) провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора. У цьому разі йдеться про добровільну передачу тих ресурсів, які належать особі.

У ст. 111-2 КК України передбачено кримінальну відповідальність, зокрема, за добровільний збір, підготовку та/або передачу матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора. Тут мова йде про активні дії, які полягають саме в збиранні та акумулюванні таких ресурсів або інших активів [7].

Явища «колабораційної діяльності» та «пособництва» найбільш поширені на ТОТ, зокрема найчастіше здійснюється саме жителями цієї частини України. Разом з цим, після деокупації територій нашої держави справ за

колабораціонізм буде ще більше. Можна виділити чотири основних види колабораційної діяльності та пособництва.

Перший – інформаційна співпраця. На нашу думку, це найпоширеніший вид. Він полягає в публічній підтримці збройної агресії, яка виражається закликами до сприяння збройним силам РФ та окупаційній владі на ТОТ, а також поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних сил України чи інших збройних формувань України (якщо така інформація не розміщувалася (не поширювалася) Генеральним штабом ЗСУ, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки МО України, Службою безпеки України чи в офіційних джерелах країн-партнерів).

Наступний вид – це дійова підтримка, тобто допомога збройним формуванням, окупаційній адміністрації держави-агресора в реалізації своєї політики на ТОТ, наприклад організацією та проведенням «псевдореферендумів» та «псевдовиборів». Разом з цим, за даними українських ЗМІ, офіційними структурами та посадовими особами на тимчасово окупованих частинах Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей у зв'язку з проведенням так званих референдумів окупаційною адміністрацією фіксуються незаконні акти, які створюють загрозу для життя, здоров'я, особистої недоторканості та гідності громадян України.

Третій вид характеризується безпосередньою діяльністю в інтересах країни-окупанта. Тут йдеться про роботу на різноманітних посадах в окупаційних адміністраціях та установах ворога чи збору і передачі матеріальних ресурсів й інших активів на їх користь.

І останній вид – пов'язаний із передачею будь-якого майна чи сплатою податків на користь РФ, тобто економічна співпраця. Сергій Кишкань, адвокат, керівник практики «Захисту бізнесу та кримінального права» стверджує, що найбільше варто замислитися про те, щоб не потрапити до списку колаборантів і пособників, представникам українського бізнесу, які опинилися на ТОТ. Після звільнення цих територій під перевірку, найімовірніше, потрапить кожен такий суб'єкт господарювання. За його словами, у разі зникнення, викрадення майна компанії або відсутності інформації про його стан краще одразу звернутися до правоохоронних органів із заявами про вчинення кримінального правопорушення. Окрім того, що таким чином убезпечите себе від можливих підозр у співпраці з окупантами, фіксація відповідних фактів шляхом подання заяв про вчинення кримінальних правопорушень допоможе отримати відшкодування завданої шкоди в майбутньому, коли цей процес запрацює [8].

Зважаючи на це, під час розслідування даних злочинів може бути відсутня фізична можливість проведення всіх слідчих, розшукових чи оперативних заходів, зокрема проведення допитів свідків, яким ймовірно відомі обставини та деталі такої діяльності підозрюваних, отримання тимчасового доступу до речей (мобільних пристроїв, комп'ютерної техніки, зброї тощо) і документів таких осіб чи проведення обшуків за їх місцем проживання.

Разом із цим, процес ускладнюється відсутністю можливості проведення негласних слідчо-розшукових дій, а саме зняття інформації з електронних

комунікаційних мереж й отримання даних від операторів чи провайдерів телекомунікацій з метою встановлення місцезнаходження підозрюваних, а також отримання доказів щодо їх ймовірної причетності до незаконних збройних формувань чи підтримки контактів з представниками таких угруповань.

Проте слід зазначити, що незважаючи на описані вище аспекти, отримання важливих доказів здійснення підозрюваними особами колабораційної діяльності та пособництва все ж можливе. Зокрема, за допомогою виявлення, фіксації та систематизації такої діяльності ймовірних колаборантів чи пособників у ЗМІ й на різноманітних інтернет-платформах (веб-ресурсах, соціальних мережах, каналах чи групах месенджерів), аналізу фото-, відео- й аудіоматеріалів очевидців серед місцевого населення ТОТ.

Саме така задокументована інформація, отримана шляхом огляду відкритих джерел, стає об'єктом дослідження для судових експертів-лінгвістів, висновки яких дають змогу сформуванню доказової бази за фактами здійснення даного кримінального правопорушення. Відповідно до змін ВР України до вищезазначених статей, судові експерти-лінгвісти найчастіше працюють саме з публічними закликами та спонуканнями, виявленими у текстових фрагментах.

Отже, можна зробити висновки, що проведене нами дослідження з метою вивчення особливостей виявлення ознак кримінальних правопорушень за статтями 111-1, 111-2 і 114-2 Кримінального кодексу України, пов'язаних із колабораційною діяльністю та пособництвом державі-агресору, а також несанкціонованим поширенням інформації про зброю та Збройні Сили України на тимчасово окупованих територіях, виявило «підводні камені» у контексті викриття злочинів проти національної безпеки на українських територіях.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» : редакція від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.

2. Закон України «Про внесення змін до КК та КПК України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» : редакція від 14.04.2022 № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2178-20#n5>.

3. Закон України «Про внесення змін до КК та КПК України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення ЗС України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» : редакція від 24.03.2022 № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#n10>.

4. Закон України «Про внесення змін до статті 114-2 КК України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації» :

редакція від 01.04.2022 № 2178-IX. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2178-20#n5>.

5. Грабовський С. І. Колабораціонізм. Енциклопедія Сучасної України: онлайн-версія / редкол.: Дзюба І. М. та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-4446>

6. Онлайн-версія «Словника української мови» в 11 томах. Академічний тлумачний словник (1970—1980). URL: <http://sum.in.ua/s/posobnyctvo>

7. Офіційний веб-портал: Судова влада України. Як розмежовувати колабораційну діяльність і суміжні склади кримінальних правопорушень. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1299973/>

8. Архів електронного видання «Юрист&Закон». Кримінальна відповідальність за колаборацію та пособництво. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA016249

Солодовніков Ігор Вікторович,
завідувач відділу досліджень у сфері
інформаційних технологій
Черкаського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДМЕТІВ МЕТАЛОПЛАСТИКИ СКІФСЬКО-САРМАТСЬКОЇ ДОБИ

Скіфи заселяли територію України приблизно у VII–III ст. до н. е. на землях сучасної України від Дунаю до Дону. Формування скіфської культури відбувалося у VII ст. до н. е. на основі засвоєння елементів культури попереднього населення Надчорномор'я – кіммерійців. Символіка, орнаментация та образотворчі мотиви – це своєрідна художня мова часу, яка відтворювала світоглядні уявлення суспільства. Особливістю скіфського золотарства стало зображення фантастичних звірів (грифони, сфінкси, крилаті тварини та химери з людськими головами), так званий «скіфський звіриний» стиль. Потім сармати принесли нові традиції – своєрідний поліхромний стиль, особливістю якого є те, що у виробах у напаяних гніздах з'явилися кольорові вставки з блакитної пасти, граната, бірюзи.

При оцінці автентичності виробів цієї епохи є певні труднощі у визначенні центру виробництва й часу. Це пов'язано насамперед із тим, що частина виробів виготовлялася місцевими майстрами на території, де проживали скіфи, а інша частина ювелірних виробів була привезена чи куплена або захоплена під час військових походів.

Період скіфського мистецтва прийнято ділити на два періоди, які різняться за характером виконання художніх виробів.

Перший період, ранній, датується VII–VI ст. до н. е. Основними рисами, що притаманні першому періоду є:

– реалізм тваринного світу, компактність;

– зображення тварин у спокійному стані (VI–V ст. до н. е.).

У другій половині V ст. до н. е. виникають зооморфні перетворення, коли частина фігури тварини перетворюється у самостійний образ.

Другому, більш пізньому періоду передував короткий суміжний етап (II половина V століття до н. е.), коли ознаки, характерні для першого і другого періодів, поєднуються між собою і коли в скіфське мистецтво широким струменем вливаються грецькі та іранські мотиви.

Другий період пізній, датується IV–III ст. до н. е. Основними рисами, що притаманні другому періоду, є:

– поява динамізму і експресії;

– поширення композицій, де зображалася боротьба звірів;

– посилення орнаментальності відповідно до схематизації реальних форм;

– графічна схематизація образів, перетворення їх у лінійний орнамент: зображення стають плоскими, деталі позначаються різьбленими лініями. Образи набувають візуальної чіткості, притаманної знакам (зображенням знаків). Цей період характерний тим, що «зображення стають плоскими, деталі позначаються різьбленими лініями»;

– у скіфське мистецтво вливаються грецькі мотиви, у виробах відчутна деградація тваринного стилю;

– з'являються повністю самостійні зображення голів, копит, ніг, лап, кігтів, вух тварини, тобто образ розчленовується на окремі деталі, що сприяє посиленню орнаментальних тенденцій скіфського мистецтва і подальшій схематизації цілих фігур.

У цей період виникла своєрідна «мова» скіфського звірино-го стилю, особливості якої у тому, що твір мистецтва часом є ніби схематичним зображенням міфологічної оповіді, яке містить означення основних (найбільш важливих) моментів міфу, але організовує їх за принципом декоративності.

Важливою ознакою автентичності ювелірного виробу є застосування певних технічних прийомів, які в кожному історичному періоді мали власні особливості.

На ранньому етапі розвитку ювелірного ремесла, зокрема у киммерійську добу, частіше використовували техніку лиття. У скіфсько-сарматський період метод лиття застосовували дуже рідко, оскільки при цьому втрачається метал і важко отримати чіткі відливки з високопробного золота. Литву притаманно: складність конструкції форми, наявність пор, наявність на протилежній частині виробу шорсткості поверхні від форми з піску та слідів від форми, велика вага виробу. Виготовлення виробів із дорогоцінних металів, особливо в IV ст. до н. е., часто здійснювалося технікою штампування й карбування з кованого листа. Про це свідчать знахідки бронзових штампів, а також виробів, виготовлених цими способами. При штампуванні майстри розміщували на м'яку подушку зі смоли тонку пластинку золота, на яку натискували накладеним зверху штампом. Розпізнати метод штампування можливо за ознаками плавних рельєфних ліній форми, простої конструкції, найчастіше площинної композиції, незначних зморщок у кутових місцях, відносно малої товщини деталі.

У виробництві карбованих художніх виробів застосовували дерев'яні форми-матриці. При рельєфному карбуванні дрібних речей дерев'яну форму використовували багато разів для виготовлення цілої серії однорідних предметів. Із кінця III і в II ст. до н. е. в зв'язку із занепадом металообробки рельєфне карбування як цілих предметів, так і окремих деталей часто замінювали литтям.

Із IV ст. до н. е. майстри володіли технікою паяння. Припоєм слугували легкоплавкі сплави, які майже непомітно відрізнялися від предмета, а для напаявання зерен філіграні на витончені й дрібні вироби інколи використовували ртуть. Декорування ювелірних виробів здійснювали простими й складними методами, діагностика яких не викликає великих труднощів. При виконанні штампування та різьблення золото тільки деформується, але не дає відходів, а гравірувальних робіт – золото зрізається. Спосіб гравірування рідко використовували при виготовленні виробів із тонкого листового золота – воно характерне для декорування масивних виробів. Різані лінії на виробах нагадують неглибокі жолобки. Більш глибокі V-подібні лінії характерні для гравірування, виконаного сучасними сталевими інструментами. Золоту поверхню можна обробити інструментом, схожим на різець (гравірування «тремоло»), проте він залишає зигзагоподібний слід. Простіші орнаменти продряпувалися на золоті металевим гострим стрижнем.

Під час експертизи античних ювелірних виробів про справжність можна судити за наявністю зерні й особливого виду філіграні, яка, як правило, не дублюється сучасними фальсифікаторами. Фальсифікатори даними прийомом не володіють і в підробках ми зустрічаємо, що кульки тримаються на стандартних ювелірних припоях. Часто один припій охоплює кілька кульок одночасно, склад припоїв може бути сучасним сам по собі тощо.

Антична грануляція закріплюється на основі за допомогою припою, який отримано шляхом відновлення введеного під кульки куприту або малахіту до міді та взаємодією останньої із золотом. Філігрань виготовлялася з кованого листа, розрізаного на тонкі смужки, які перекручувалися й додатково прокатувалися між дерев'яними поверхнями або декоративно оброблялися різцем. Протягування дроту крізь філь'єри відмічається в більш пізній період. Дріт протягується через ряд отворів, які поступово звужуються. Такі отвори називаються філь'єрами. Унаслідок такого методу по довжині дроту залишається «лінія шва», яка відсутня в підробках та копіях. Розповсюдженим методом декорування були так звані «плетінки», отримані звиванням двох смужок. Укладені паралельно, але з різним нахилом витків, смужки утворювали ялинковий орнамент. Заключною обробкою гладких поверхонь ювелірних виробів були шліфування або полірування. Обробку філігранних виробів здійснювали розчинами солей, галунів або сечовини. Нанесення тонкого золотого листа (фольги) на поверхню металевого виробу здійснювали нагріванням із одночасним поліруванням. Іншим способом наносили на поверхню амальгаму – суміш золота й ртуті, яку підігрівали, ртуть випаровувалася, залишаючи рівний, золотий шар, який полірували до блиску.

Корисним є також дослідження під мікроскопом поверхні предметів. При цьому зазвичай слід звернути увагу на подряпини, пошкодження, лагодження,

наявність сторонніх матеріалів (залишків ґрунту, полірувальних матеріалів та ін.), походження яких може бути пов'язано як з умовами поховання для речей імовірно археологічного походження, так і з процесом природного зносу предметів у побуті.

Отже, для експерта важливим є встановлення особливостей стилістики та технологічних характеристик ювелірного мистецтва скіфського періоду, для того щоб правильно визначити автентичність під час проведення досліджень.

Список використаних джерел

1. Артюх Т., Індутний В., Підвисоцька О. Експертиза та оцінка ювелірних прикрас скіфсько-сарматського періоду. *Коштовне та декоративне каміння*. 2003. № 4 (34). С. 3–29.
2. Квасница В. Н., Подвысоцкая Е. П. К вопросу о технической экспертизе древних золотых изделий. СПб. : Ювелирное искусство и материальная культура, 1997. С. 33–34.
3. Мінжулін О. І. Реставрація творів з металу. Київ : Лібра, 2000. 227 с.
4. Кузьмина Е. Е. Скифское искусство как отражение мировоззрения одной из групп индоиранцев. М. : Наука, 1976. 58 с.
5. Уильям Дайфи, Джек Огден. Греческое золото. Ювелирное искусство классической эпохи V–IV века до н. э. Мюнхен : Артограф Компад, 1989. 272 с.
6. Косолапов А. И. Некоторые аспекты экспертизы исторического металла. *Сборник материалов по экспертизе художественных произведений*. СПб. : Формака, 1995. С. 137–141.

Степанюк Руслан Леонтійович,

доктор юридичних наук, професор,
провідний фахівець з організації
наукової роботи відділу забезпечення
діяльності центру Харківського
НДЕКЦ МВС, професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності та
розкриття злочинів Харківського
національного університету
внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА РОЗВІДКА ЯК НАПРЯМ СЛІДЧОЇ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У нинішніх умовах бурхливого науково-технічного прогресу в багатьох сферах життя суспільства значно зростають можливості використання новітніх технологій у сфері виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Упродовж останніх десятиліть виникли та досягли визначних результатів у справі протидії злочинності новітні галузі криміналістики та судової експертизи, що пов'язані з дослідженням генетичних ознак людини та аналізом цифрових доказів.

У свою чергу цифровізація суспільного життя надає можливість застосовувати нові технології пошуку й аналізу інформації в криміналістичній діяльності. Тому зараз активно розвиваються методи кримінальної (англ. – criminal) та експертно-криміналістичної (англ. – forensic) розвідки (англ. – intelligence), які впроваджені в практику роботи правоохоронних органів багатьох держав світу.

В Україні історично сформувалася пострадянська (соціалістична) модель криміналістики та інших наук кримінально-правового циклу, а також відповідна система правоохоронних органів та їхніх функцій, яка активно реформується, але процес ще триває. А отже, виникають певні труднощі в теоретичному обґрунтуванні змісту криміналістичної розвідки та практичній реалізації її методів безпосередньо в діяльності з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Відмінність у моделях криміналістики в різних країнах, на нашу думку, є основною причиною труднощів щодо визначення місця та змісту розвідки у вітчизняній системі наук кримінально-правового циклу. Як відомо, у багатьох західних державах сформувалися підходи щодо диференціації природничо-технічної галузі (forensic science) та соціогуманітарної дисципліни (criminal investigation). У деяких країнах до криміналістики відносять і технічні, і тактичні аспекти розслідування злочинів, в тому числі і негласні методи. У зв'язку з цим розрізнення кримінальної розвідки (criminal intelligence) і криміналістичної розвідки (forensic intelligence) фактично означає диференціацію слідчих і експертних, а не оперативно-розшукових і слідчих методів. Тому термін «forensic intelligence» відносно до нашої моделі криміналістики означає не «криміналістична», а «техніко-криміналістична» або «експертно-криміналістична» розвідка. Він стосується діяльності криміналістичних підрозділів (техніко-криміналістичних підрозділів Національної поліції, інших правоохоронних органів, установ судової експертизи) для збирання, аналізу та використання пошукової (розвідувальної) інформації.

Видається, що в Україні варто користуватися загальним терміном «криміналістична розвідка», який більш точно відображає сутність відповідного напрямку правоохоронної діяльності.

Залежно від завдань, інструментів, об'єктів і методів криміналістичну розвідку доцільно поділити на: 1) стратегічну поліцейську розвідку; 2) кримінальну (оперативно-розшукову) розвідку; 3) техніко-криміналістичну розвідку.

Стратегічна поліцейська розвідка здійснюється з метою вирішення довготривалих цілей і завдань, що постають перед правоохоронними органами. Вона орієнтована на виявлення перспективних загроз і формування заходів щодо їх попередження та подолання.

Кримінальна (оперативно-розшукова) розвідка проводиться з метою розкриття конкретних кримінальних правопорушень. Її основними видами є агентурна й оперативно-технічна розвідки. Оскільки зараз модель кримінального аналізу, що включає в себе розвідку, визнається однією з найбільш ефективних у поліцейській діяльності, видається, що вітчизняна модель оперативно-розшукової діяльності поступово перетворюватиметься саме в кримінальну розвідку.

Техніко-криміналістична розвідка на сьогодні лише формується і має значний потенціал подальшого розвитку. Її основними різновидами можна визначити

цифрову криміналістичну розвідку, розвідку за криміналістичними базами даних та аналітичну експертну розвідку. При цьому перші два види розвідки активно застосовуються в сучасній практиці, а третій поки що є перспективним.

Так ефективність методів OSINT у розслідуванні кримінальних правопорушень у сучасному цифровому світі підтверджена численними прикладами, у тому числі й стосовно встановлення обставин вчинення воєнних злочинів та інших, пов'язаних із війною, кримінальних правопорушень, що для України зараз є надзвичайно актуальним.

У свою чергу розвідка за криміналістичними базами даних багато років демонструє високу ефективність у пошуку збігів ознак слідів з місць подій із базами даних, але з розвитком цифрових технологій має високий потенціал подальшого розширення можливостей.

Аналітична експертна розвідка, на нашу думку, станом на сьогодні є лише потенційним напрямом судово-експертної діяльності, оскільки поки що для судової експертизи не характерним є наступальний характер у справі протидії злочинності. Разом з цим у цього напрямку криміналістичної розвідки також є суттєвий потенціал, тому розвиток діяльності аналітичних підрозділів у складі судово-експертних установ видається важливим завданням подальших наукових досліджень і практичних заходів організаційного характеру.

Строкаліс Геннадій Миколайович,
провідний судовий експерт сектору економічних та товарознавчих досліджень Сумського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
Панченко Наталія Іванівна,
завідувач сектору економічних та товарознавчих досліджень Сумського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

АКТУАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ТРАНСПОРТНО-ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ОЦІНКИ КОЛІСНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ СТАНОМ НА РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПЕРІОД

Відповідно до розвитку технологій і новітніх досягнень у галузі автомобільної індустрії актуальні методичні підходи до використання довідкової літератури під час проведення транспортно-товарознавчих експертиз

та оцінки колісних транспортних засобів (далі – *КТЗ*) постійно змінюються й удосконалюються.

Одним із перспективних методичних підходів є використання електронних баз даних і онлайн-ресурсів, які зберігають широкий спектр інформації щодо технічних характеристик *КТЗ*, їхньої історії, ринкових цін та інших важливих параметрів. Завдяки доступу до цієї довідкової літератури, експерти можуть швидко й ефективно знайти необхідну інформацію для проведення аналізу та оцінки *КТЗ*.

Проблемні моменти, які можуть виникнути під час визначення ринкової вартості *КТЗ* станом на ретроспективний період, судові експерти Сумського відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» констатували під час проведення транспортно-товарознавчих експертиз у 2023 році (зокрема, повторних). Повторними транспортно-товарознавчими експертизами визначено, що використання лише статистичних даних періодичних довідників, без дослідження інших джерел інформації, може призвести до неправильного визначення ринкових цін *КТЗ* і, як наслідок, – до порушення прав громадян України та призначення повторних транспортно-товарознавчих експертиз, які не підтверджують висновків первинних експертиз. Водночас слід зауважити, що в первинних експертизах експерти цілком дотримали методології оцінки *КТЗ*.

Беззаперечним джерелом інформації щодо значення *Сд* (ціни *КТЗ*, який перебував у користуванні, з урахуванням строку його експлуатації, за інформацією з довідкової літератури згідно з додатком 6 «Перелік рекомендованих нормативно-правових актів, методичної, довідкової літератури та комп'ютерних баз даних з програмним забезпеченням» до Методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів [1]) експерти звернулися до довідника «Бюлетень автотоварознавця» [2].

Зорієнтуватися у правильності цін у довідниковій літературі без самостійного порівняння із цінами на вторинному ринку доволі складно, навіть дуже досвідченим експертам – через значну кількість пропозицій до продажу на вторинному ринку автомобілів різних марок і моделей, так само значну кількість комплектаций та різних років виготовлення.

У процесі проведення повторних експертиз опрацьовано ще більший обсяг інформації про ціни за оголошеннями в інтернет-виданнях про продаж *КТЗ*, ідентичних досліджуваним, і визначено розбіжність у 2–6 разів між середньою вартістю пропозицій до продажу в інтернет-виданнях та середньою вартістю пропозицій до продажу в періодичних довідниках.

Такі невідповідності в довідниках можна пояснити технічними помилками під час складання статистичних даних про вартість *КТЗ*, яких припустилися розробники довідників.

Зважаючи на викладене вище, проблемою для визначення ринкової вартості *КТЗ* станом на ретроспективний період може стати наявність єдиного джерела інформації – згаданого «Бюлетеня автотоварознавця» [2] і відсутність можливості провести самостійний маркетинговий аналіз станом на ретроспективний період для підтвердження довідкових даних.

Ураховуючи розбіжність даних періодичного довідника [2] і даних онлайн-пропозицій, розміщених на інтернет-ресурсах, для повноти дослідження та надання об'єктивного висновку про ринкову вартість досліджуваного КТЗ станом на ретроспективний період, слід провести додаткове дослідження із відповідності даних періодичного довідника та інтернет-видань станом на дату проведення дослідження. У разі підтвердження даних періодичного довідника й однакових пропорційних періодичних змін у вартості КТЗ за довідником не тільки ідентичної досліджуваній моделі, а й за аналогами, можна підтвердити або спростувати середню ринкову вартість досліджуваного КТЗ станом на ретроспективний період.

У разі невідповідності даних періодичного довідника даним інтернет-ресурсів станом на час проведення транспортно-товарознавчого дослідження, вартість досліджуваного КТЗ станом на ретроспективний період можна визначити інтерполюванням, спираючись на середню ринкову вартість КТЗ згідно з даними інтернет-ресурсів станом на час дослідження із застосуванням коефіцієнта приведення, вирахованого за відношеннями вартостей аналогічних КТЗ, цінові значення яких станом на час дослідження однакові як у довіднику, так і в інтернет-виданнях.

Надання експертові права на проведення самостійного маркетингового дослідження із визначення середньої ринкової вартості ідентичних досліджуваному КТЗ за пропозиціями продажу на інтернет-ресурсах не тільки в окремих випадках, за потреби (у разі відсутності цінових даних у довіднику або різкого коливання цін під час кризи), або навіть на постійній основі:

☐ виключить можливість використання хибних вихідних даних у дослідженні;

☐ сприятиме поліпшенню якості статистичних даних періодичних видань (шляхом зворотного зв'язку з розробниками таких довідників).

Застосування запропонованих методичних підходів розширить повноту проведеного транспортно-товарознавчого дослідження відповідно до вимог ст. 12 Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ [4], гарантуватиме надання обґрунтованого та об'єктивного висновку експерта й убезпечить від надання необ'єктивних висновків, які спричиняють сумніви.

Список використаних джерел

1. Методика товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів : затв. наказ. Мін'юсту, Фонду держмайна України від 24.11.2003 р. № 142/5/2092 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1074-03#Text> (дата звернення: 25.04.2024).
2. Бюлетень автотоварознавця. 2023. Вип. 130 / ІОЦ СЕУ : офіц. сайт. URL: <http://ivc.in.ua/> (дата звернення: 25.04.2024).
3. PKW-Spezial : період. довідн. DAT Marktspiegel, Німеччина.
4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 25.04.2024).

Твердохліб Володимир Миколайович,
аспірант Національного наукового
центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБУХАМИ АБО ВИЯВЛЕННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Вибух є поширеним способом учинення багатьох кримінальних правопорушень. З огляду на тривалі бойові дії, що відбуваються у зв'язку зі збройним вторгненням на територію України країни-агресора, у спеціальній літературі висловлюються позиції, що суттєве зростання кримінальних правопорушень, котрі пов'язані із вибухами, загрозою вибухів чи виявленням або застосуванням вибухових пристроїв відбуватиметься протягом цього та наступного десятиліть. Саме тому нашу увагу привертає проблематика використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень окресленої категорії, адже хоча її окремі аспекти і знаходили висвітлення у роботах В. С. Бондара, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, В. О. Гусевої, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, М. В. Костицького, Є. Д. Лук'янчикова, Г. М. Надгорного, В. Л. Ортинського, І. А. Петрової, І. В. Пирога, Е. Б. Сімакової-Єфремян, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського та ін., вважаємо, що саме проблеми техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, котрі пов'язані із вибухами, загрозою вибухів чи виявленням або застосуванням вибухових пристроїв, та призначення судових експертиз під час їх досудового розслідування залишаються малодослідженими.

Відповідно до проведеного нами аналізу матеріалів судової практики, типовим під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчинені із застосуванням вибухових пристроїв, вибухових речовин або у яких відбувся вибух, є призначення та проведення:

- 1) вибухотехнічної (або як її ще називають – вибухово-технічної) експертизи (91 %);
- 2) судової медичної експертизи (57 %);
- 3) біологічних експертиз, зокрема: судово-імунологічної експертизи (23 %), цитологічної експертизи (22 %);
- 4) трасологічних експертиз (17 %)
- 5) судової автотехнічної експертизи (11 %);
- 6) судової балістичної експертизи (16 %);
- 7) судової портретної експертизи (7 %) та інших.

З огляду на наведені дані та керуючись положеннями Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення

судових експертиз та експертних досліджень, що затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами та доповненнями) [1], можемо зауважити, що найбільш поширеними під час розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної нами категорії є криміналістичні експертні дослідження. Отож, вважаємо за потрібне зупинитися на деяких проблемних моментах, що виникають під час їх призначення та проведення і суттєво можуть позначитися на вирішенні діагностичних, ідентифікаційних та класифікаційних завдань, котрі виносяться на вирішення судових експертів.

По-перше, вважаємо, що недоцільним є призначення біологічних і молекулярно-генетичних досліджень у тих слідчих ситуаціях, де відбувся вибух, і щодо тих об'єктів, котрі зазнали його деструктивного впливу. Як засвідчує слідча, судова та експертна практика, навіть ті об'єкти, що не зазнавали подібного впливу та з яких зробили змиви і разом із порівняльними зразками, відібраними в особи, направлялися на експертизу, не давали жодного результату. Зокрема, як вказують судові експерти «встановити генетичні (ДНК-профіль) ознаки поодиноких клітин не вбачалося за можливе у зв'язку з надзвичайно низьким вмістом ДНК в об'єкті, якого недостатньо для проведення ідентифікаційного аналізу» [2]. Також суттєво можуть позначитися на результатах експертних досліджень ще й такі чинники, як контамінація, зокрема через недотримання заходів стерильності, порушення правил відібрання порівняльних зразків особи у виді букального епітелію, недотримання вимог щодо пакування та зберігання вилучених зразків та об'єктів, а також недотримання ряду тактико-організаційних засад призначення судових експертиз у кримінальному провадженні в цілому [3].

Також вважаємо, що у тих слідчих ситуаціях, коли стався вибух, унаслідок якого заподіяно тілесні ушкодження потерпілому, і під час огляду виявлено лише один вибуховий пристрій чи його фрагменти, не потрібно ставити запитання про те, чи є на цих фрагментах або в зразках ґрунту сліди вибухових речовин. Згідно із проведеним нами аналізом у 96 % проваджень такі сліди не було виявлено, що здебільшого пояснюється летючістю слідів пострілу або недостатністю порівняльного матеріалу деяких вибухових речовин. Водночас підтвердженням факту вибуху в таких ситуаціях може бути встановлено, згідно з висновком експерта, факт деформації металевих фрагментів, котрі є фрагментами корпусу вибухового пристрою [4], а також тілесні ушкодження потерпілого, показання свідків тощо. Такий підхід щодо не постановлення окремих запитань на вирішення експерта ми обґрунтовуємо тим, що додаткові питання можуть лише призвести до збільшення загального терміну проведення судової експертизи, що, своєю чергою, може потягнути за собою потребу продовження строків досудового розслідування, однак це не вирішує в багатьох випадках тактичних завдань розслідування.

Ми погоджуємося із позиціями, відповідно до яких через складність проведення деяких експертиз, зокрема й вибухово-технічної, важливо перед направленням матеріалів до експертної установи представнику сторони обвинувачення проконсультуватися з відповідним експертом щодо

формулювання запитань, вирішення питання про достатність зібраного матеріалу, а також про можливості призначення та результативність майбутньої експертизи [5, с. 67]. Такий підхід дозволить не тільки коректно сформулювати питання, що будуть винесені на вирішення експерта, але й передбачити, чи цей вид експертного дослідження слід провести у слідчій ситуації, що сформувалася, або ж може існує потреба провести комплексну експертизу. Так, у юридичній літературі вказують, що більш результативно інколи стає саме висновок експерта, що складений за результатами проведення комплексної судової вибухотехнічної та матеріалознавчої експертизи, предметом дослідження якої стають: вибухові пристрої, боєприпаси, вибухові речовини, засоби підриву, предмети, що імітують вибухові речовини та вибухові пристрої, інструменти, матеріали і пристосування, що використовувалися при їх виготовленні, обставини підготовки та вчинення вибуху [6, с. 109].

Отже, при призначенні деяких судових експертиз, зокрема в таких складних категоріях кримінальних правопорушень, що пов'язані з вибухами, у яких існує загроза вибухів чи які розпочато за фактом виявлення або застосування вибухових пристроїв, важливо виходити не просто з аналізу можливостей цих досліджень. Об'єктивно слід оцінювати окремі обставини слідчої ситуації, що сформувалася, а також тактичні завдання, котрі необхідно вирішити. Результативність проведеного дослідження вагомою мірою зумовлена коректністю дій представників сторони обвинувачення, отож при вирішенні запитань, що потребують застосування спеціальних знань, слід попередньо отримувати консультативно-довідкову допомогу спеціалістів. Саме такий підхід, на нашу думку, має стати апробованим у слідчій практиці.

Список використаних джерел

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами та доповненнями) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 17.04.2024).
2. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 10.04.2024 у справі №357/9584/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118281963> (дата звернення: 17.04.2024).
3. Вуйма А. Г. Особливості підготовки до призначення молекулярно-генетичних експертиз у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку зі вчиненням убивств. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. №21. С. 79-91. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020.05>.
4. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 23.01.2024 у справі №754/12407/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116562030> (дата звернення: 17.04.2024).
5. Особливості проведення огляду місця події, пов'язаної з використанням вибухових матеріалів (пристроїв) : метод. рек. [Я. В. Фурман, Ю. П. Приходько]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 88 с.

6. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 516 с.

Токманьова Заріна Миколаївна,
завідувач сектору технічного
дослідження документів та обліку
відділу криміналістичних видів
досліджень Донецького НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1, с. 1]. Одним з видів криміналістичних експертиз є судова технічна експертиза документів. Під час її призначення можуть викликати певні запитання, особливо це стосується досліджень особливої складності.

Провідну роль при призначенні судової технічної експертизи документів у кримінальних провадженнях відіграє удосконалення та врегулювання взаємодії між слідчим, дізнавачем, які виступають ініціаторами проведення дослідження, та експертами в цій галузі знань.

В умовах введеного воєнного стану в Україні та у зв'язку територіальною віддаленістю експертних установ від органів досудового розслідування це питання набуває все більшої актуальності, адже правильна взаємодія сприяє швидкому розслідуванню злочину або кримінальних проступків та запобігає затягуванню строків розслідування.

Сутність взаємодії полягає в узгодженій діяльності, спрямованій на досягнення загальної мети щодо розслідування конкретного кримінального провадження та встановленні об'єктивної істини. Кожний при цьому діє в межах своїх повноважень, методів і засобів. Хоча провідна роль належить слідчому та дізнавачу – як ініціатору проведення експертного дослідження.

Під час проведення судової технічної експертизи документів у кримінальному провадженні експерт, керуючись нормами закону, здійснює процесуальну діяльність. Він є активним учасником кримінального процесу, наділеним визначеними правами, та при цьому має відповідні обов'язки. Кримінальне процесуальне законодавство детально регламентує порядок процесуальної діяльності експерта [2, с. 69].

Взаємодія слідчого з експертом з технічного дослідження документів відіграє важливу роль у розслідуванні та розкритті кримінального провадження. Правильна організація цієї взаємодії підвищує ефективність вирішення завдань досудового розслідування шляхом організації належної взаємодії слідчого зі

співробітниками експертних підрозділів, і, зокрема, підвищення ефективності використання слідчим експертного висновку при розслідуванні кримінального провадження. Факти, встановлені екпертом в процесі дослідження, є доказами, а висновок – самостійним джерелом доказової інформації у кримінальному провадженні [3, с. 429].

Взаємодія слідчого з екпертом при проведенні судових експертиз може здійснюватися як в процесуальній, так і в непроцесуальній (організаційній) формах. Процесуальна форма взаємодії – це форма, прямо передбачена нормами кримінального процесуального закону (проведення судової експертизи, участь у проведенні слідчих (розшукових дій). Непроцесуальна форма взаємодії не регламентована законом та витікає з його змісту. Взаємодія слідчого з працівниками експертної установи може здійснюватися в таких непроцесуальних формах, як:

- 1) консультації з приводу правильності запитань поставлених перед судовим екпертом у постанові слідчого;
- 2) рекомендації з приводу надання зразків для порівняльного дослідження, адже у судово технічній експертизі документів це запитання потребує особливої уваги, особливо в окремих випадках;
- 3) взаємний обмін інформацією та спільне обговорення зібраних даних, висування обґрунтованих версій та визначення шляхів їх розв'язання;
- 4) вирішення проблемних запитань на стадії призначення технічної експертизи документів.

Як правило, більшість слідчих не застосовує непроцесуальну форму взаємодії з працівниками експертних установ.

Призначення судової технічної експертизи документів у деяких випадках є досить складним процесом, у якому є багато нюансів, а у слідчих зазвичай відсутні спеціальні знання, якими володіють експерти. Звідси і випливають найбільш типові помилки під час призначення судової технічної експертизи документів, зокремв такі.

1. Запитання, які поставлені перед екпертом – некоректні, неточні, інколи виходять за межі компетенції судового експерта з технічного дослідження документів.

2. Велика кількість орфографічних помилок у постанові, неправильний або неточний переклад документів, що підлягають технічному дослідженню, через це стає незрозумілим зміст запитання.

3. Вказуються різні номери ЄРДР у постанові та супровідному листі.

4. Невідповідність вказаної адреси, де було скоєння злочину, у постанові та на упаковці, де міститься речовий доказ.

5. Неправильно вказана адреса експертної установи, до якої призначено судову експертизу.

6. Кількість наданих матеріалів не відповідає зазначеному в постанові та супровідному листі.

7. Відсутність переліку документів, які підлягають технічному дослідженню.

8. Відсутність переліку документів, у яких містяться вільні і умовно вільні зразки відбитків печаток або штампів, зразки яких надані для порівняльного дослідження.

9. Надані на дослідження матеріали належним чином не упаковані.

10. Експериментальні зразки, надані як порівняльний матеріал, часто не завіряються підписом слідчого / дізнавача, який призначає експертизу.

11. Зразки надаються в недостатній кількості або незіставні за умовами виконання, часом, матеріалом письма.

12. Ігнорування слідчим вимог для відібрання порівняльних зразків, адже бувають випадки, коли на дослідження експерту надані вільні зразки, походження яких викликає у експерта сумніви щодо їх достовірності.

13. Після отримання клопотання експерта слідчий чекає 45 днів, хоча завідомо знає, що задовольнити клопотання не має можливості (тобто не може надати зразки, які потрібні експерту для проведення технічної експертизи документів). У даному випадку можна вказати у постанові слідчого окремим пунктом про неможливість надання відповідних зразків, які вказані у клопотанні експерта, пояснюючи відповідними причинами. Якщо окремого пункту щодо неможливості надання зразків не має у постанові слідчого, то щоб не затягувати строки розслідування кримінального провадження, доцільно надіслати відразу відповідний лист про неможливість надання матеріалів [4, с. 10]. Наданий перелік типових помилок не є вичерпним, їх допущення може призводити до закриття експертного провадження та повернення надісланих слідчим матеріалів без виконання [5, с. 321].

Враховуючи викладене вище, можна зробити такі висновки.

1. На сучасному етапі доволі низький рівень обізнаності слідчих / дізнавачів щодо призначення судової технічної експертизи документів.

2. Бракує узгодженої взаємодії між працівниками Національної поліції або інших установ, які призначають експертизи та фахівцями, які мають спеціальні знання в певній галузі знань по даному виду експертиз, що істотно може впливати на навантаження роботи по даному виду досліджень, так і на швидкість розслідування кримінальних проваджень у цілому.

3. Взаємодія слідчого і фахівців доцільна на всіх стадіях проведення експертизи та на всіх етапах розслідування кримінального провадження.

4. Належна організація взаємодії слідчого з експертом сприяє найбільш швидкому і ефективному досягненню цілей досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 2056.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012р. №4651-VI/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ Перун, 2003. 1440 с.

4. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затверджена наказом МВС України від 17.07.2017 № 591.

5. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юридична думка, 2012. 1020 с.

Тумоян Арсен Якович,
судовий експерт сектору
комп'ютерно-технічних досліджень
Донецького НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМНЕ ПИТАННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ШИФРУВАННЯМ ІНФОРМАЦІЇ

З розвитком технологій і комп'ютерної техніки, який стрімкими темпами набирає обертів, судова експертиза і зокрема експертиза у цих сферах стикається з надзвичайно серйозними викликами, такими як відсутність достатньої методично-технічної бази, проблеми, пов'язані з аналізом і дослідженням новітніх пристроїв і систем, а також зростаючі можливості приховування та шифрування інформації, які дають змогу злочинцям приховати повністю або частково важливу для слідства / суду інформацію.

З огляду на вищезазначене і те, що методик, допустимих до використання експертами за спеціальністю 10.9. «Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів» не так багато, як хотілося б, можливо побачити масштаби проблем, пов'язаних із дослідженнями у сфері комп'ютерно-технічної експертизи. Наприклад, у тому ж вільнодоступному реєстрі методик Міністерства юстиції України налічується всього лише 23 методики за експертною спеціальністю 10.9. «Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів», за 9 з яких були вже прийняті рішення про припинення застосування в експертній практиці [1].

З указаних проблем методичного забезпечення гостро виділяється відсутність методик для дослідження зашифрованих носіїв інформації, котрі би допомагали експертові при дослідженнях таких об'єктів. Варто тут навести приклади шифрування носіїв інформації за допомогою багатоплатформного програмного забезпечення типу VERACRYPT [2], яке є в вільному доступі в мережі Інтернет, не менш популярної технології шифрування BITLOCKER та деяких інших подібних технологій, які допомагають перешкоджанню доступу до інформаційного наповнення цих об'єктів, виявленню важливої для слідства або суду інформації.

З урахуванням важливості розробки методик дослідження зашифрованих носіїв інформації та згідно з Законом України про судову експертизу, стаття 8. «Науково-методичне та організаційно-управлінське забезпечення судово-

експертної діяльності» [3], на нашу думку, цікаво і корисно було б визначити наявну актуальність цієї проблеми, її значущість в масштабах нашої країни (у тому числі зважаючи на збройну агресію Росії проти України). Також корисно було б з приводу цього дізнатися думки представників судово-експертних установ України, закладів вищої освіти й науково-дослідних установ системи МВС, що беруть участь у Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті», а також обговорити план вирішення проблеми відсутності методик дослідження зашифрованих носіїв. Гадаємо, вищезазначені методики допомогли б не тільки вирішувати насущні експертні завдання, пов'язані з дослідженням експертами спеціалізованих експертних установ зашифрованих носіїв інформації, а й були б корисним ще й у ефективній підготовці нових кадрів, зокрема для Експертної служби МВС, кіберполіції тощо.

Список використаних джерел

1. Реєстр методик проведення судових експертиз URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua> (дата звернення 30.04.2024).
2. Сайт проєкту VeraCrypt. URL: <https://www.veracrypt.fr/> (дата звернення 30.04.2024).
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ (редакція від 09.11.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 30.04.2024).

Фролова Анастасія Олексіївна,
старший судовий експерт
Українського науково-дослідного
інституту спеціальної техніки та
судових експертиз Служби безпеки
України

ВСТАНОВЛЕННЯ МОВНИХ ОЗНАК ІЄРАРХІЧНО ВИЩОГО ТА ІЄРАРХІЧНО НИЖЧОГО СТАТУСІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ (ГРУПІ, СЕРЕДОВИЩІ) У СУДОВІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

Злочинні та терористичні організації завдають значної шкоди державі, становлять загрози правам і свободам громадян, власності, громадському порядку, національній безпеці тощо. Виявлення ознак, властивих злочинній та терористичній організаціям, сприяє розкриттю злочинів, передбачених статтями 255, 255-1, 258-3 Кримінального кодексу України. У Науково-практичному коментарі КК України використовуються визначення «керівництво злочинною організацією», «участь у злочинній організації», де перше передбачає виконання організаційно-розпорядчих функцій стосовно організації в цілому чи її структурних підрозділів, а друге – перебування в складі злочинної організації, вчинення окремих злочинів, планування їх,

виконання окремих доручень керівників організації тощо. Як бачимо, на рівні формулювання статті 255 КК України й коментаря до неї вже розмежовано керівників і підлеглих у злочинній організації [3, с. 876]. Відповідно до Науково-практичного коментаря КК України та комунікативно-прагматичного підходу слід виокремити такі характеристики керування організацією: а) підтримання дисципліни; б) вербування нових учасників організації; в) розподіл функціональних обов'язків їх членів; г) планування вчинення конкретних злочинів; г) координація дій окремих учасників, структурних частин об'єднань тощо. Ці характеристики на мовному рівні (у мовленні досліджуваних осіб) виражаються у формі віддання наказів, розпоряджень, настанов, давання доручень, проведення інструктажів, прийняття звітів про виконані завдання тощо [3, с. 94]. Водночас встановлення керівника, очільника, авторитетної особи для певного кола осіб є вагомою складовою обґрунтування статті 255-1 Кримінального кодексу України: 3 пункт передбачає вчинення дій особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі» – «<...> особа, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив» [4, с. 514]. Визначення «злочинного впливу» також корелюється з ознаками ієрархічно вищого статусу: «**Злочинний вплив** – будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності» [4, с. 514]. Ураховуючи всі зазначені характеристики злочинної організації, особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», можна зробити висновок, що поняття нерозривно поєднане з ознакою ієрархічності. Експерт-лінгвіст може зважати на вищезазначені дефініції, послуговуючись ними в сукупності з визначеннями з тлумачних словників. Так, у тлумачних словниках іменник «ієрархія» подається в таких значеннях: «**Ієрархія** – збірн. сукупність людей, об'єднаних за принципом підлеглості службовою чи іншою діяльністю, родинними стосунками і т. ін.; послідовне розміщення посад, чинів і т. ін. від найнижчих до найвищих у порядку їх підлеглості» [1]. В Юридичній енциклопедії визначено панівні параметри ієрархії: «Домінуючими параметрами ієрархії є наявність влади, авторитету, матеріального становища, духовного впливу, володіння інформацією» [6, с. 660]. З тлумачень стає зрозуміло, що одними з основних ознак ієрархії є підлеглість і влада. У Науково-практичному коментарі КК України також окреслюються ознаки ієрархії: наявність системно-структурної побудови об'єднання, котра виражена в наявності керівництва (лідерів), підпорядкування учасників організації керівникам, вертикальному зв'язку між вищими та нижчими структурами об'єднання, загальновизнаними правилами поведінки й дотримання них учасниками [3, с. 101].

Отже, для обґрунтування вищевказаних статей КК України необхідно доказати (підтвердити) ієрархічність стійкого об'єднання. В аргументації слід

відокремити ознаки ієрархічно вищого та ієрархічно нижчого статусів. Серед ознак ієрархічно вищого статусу слід звернути увагу на такі:

- 1) **Комунікативний акт наказу / розпорядження / настанови / вимоги**, найпоширенішими виявами яких є дієслова наказового способу («зроби», «виконай», «надішли», «зателефонуй»), дієслова майбутнього часу, часто складеної форми й доконаного виду, зі стилістичним забарвленням наказу («будеш виправляти», «відповідатимеш», «зустрінешся»), предикативи «необхідно», «слід», «треба» тощо («треба переказати», «необхідно перевірити»);
- 2) **Комунікативний акт заборони**, ознакою котрої є категоричний, безальтернативний характер слів, словосполучень, фраз, виразів, речень, часто в поєднанні з дієсловами наказового способу: «Нікому не повідомляйте про плани!»;
- 3) **Чітко окресленим, послідовним інструктажем** підлеглих щодо виконання завдань, їх послідовності, пріоритетності тощо («Ви маєте зателефонувати Особі 1, лише потім звернутись до мене зі звітом про результати розмови»);
- 4) **Звертання до співрозмовника (-ів) з уживанням займенника «ти» або зі зневагою** («Ти зайди до мене в кабінет через 5 хвилин», «Слухай сюди, малий»);
- 5) **Комунікативний акт контролю** виконання підлеглими завдань, що часто репрезентується питальними реченнями («Уже закінчив збір даних?»), проханням прозвітувати / доповісти («Розкажіть про стадію готовності, будь ласка»);
- 6) **Комунікативний акт дозволу** на прохання або пропозицію підлеглих, який може бути представлено односкладними реченнями («Погоджуюсь», «Дозволяю», «Беріть»).

Натомість серед ознак ієрархічно нижчого статусу наявні такі:

- 1) **Демонстрація готовності виконувати накази** (розпорядження, настанови, вимоги), котра в тексті може бути виражена односкладними, часто непоширеними реченнями («Так», «Добре», «Буде виконано»), репліками підтвердження контакту, наприклад («Ну так», «Угу», «Зрозумів», «Звісно»);
- 2) **Презентація готовності або обіцянка дотримуватись заборони**, яка також може бути представлена односкладними, часто непоширеними реченнями («Прийнято», «Як скажете», «Зрозумів»), повтором озвученої керівником заборони;
- 3) **Звіт підлеглих перед керівником щодо виконаних або невиконаних завдань** («Ми здійснили переказ коштів за послуги Особи 1», «Я не зміг умовити Особу 1 приїхати»);
- 4) **Звертання до співрозмовника з використанням форми ввічливості** – на ім'я та по батькові або з уживанням займенника «Ви» («Валерію Олександровичу!», «прошу Вашого дозволу»);
- 5) **Комунікативний акт прохання або запиту дозволу** в керівника за допомогою питальних речень («Чи можемо ми взяти автомобіль на зустріч?»).

Як бачимо, найчастіше репліки особи ієрархічно вищого статусу містять деталізацію й конкретизацію завдань, обставин, умов, а висловлювання особи ієрархічно нижчого статусу виявляють характер виправдовування, пояснення, звіту тощо. Крім описаного, варто звертати увагу на контекст матеріалів: обов'язки кожного учасника, їх координацію дій між собою, дотримання ними узгоджених / обумовлених обставинами / визначених за замовчуванням правил. Окреслений перелік ознак не є вичерпним, а лише зауважує найпоширеніші й

типові вияви ієрархії в організації. Отже, в арсеналі аргументації експерта-лінгвіста можуть бути комунікативно-прагматичні підходи, прийоми з риторики, методи й засоби в галузі соціолінгвістики. Остання галузь корисна для ідентифікації організації (групи, середовища) як стійкого об'єднання спільною діяльністю. Так, соціальна диференціація мови презентується у вигляді соціально зумовлених підсистем (зокрема арго) й у вигляді соціально маркованих мовних засобів, що використовуються мовцями, які належать до тих чи інших суспільних груп (зокрема маргінальних). Соціально марковані мовні засоби можуть входити до різних концептів, які, зі свого боку, віддзеркалюють приналежність до конкретної спільноти, наприклад: лексеми «солі», «напас», «айс», «барига» стосуються концепта «наркотичні засоби», «дерибан», «дах», «відкат» – концепта «шахрайство» тощо.

Ураховуючи зазначене, розглянемо приклад діалогу за допомогою згаданих прийомів, методів, підходів: *«Антон: Доброго, Іванич. / Микола: Здоров будь./ Антон: Це Антон. / Микола: Я знаю. Ти Паличу подзвони, дізнайся, як там справи з прекурсорами. / Антон: Угу. Зараз зроблю. / Микола: Знайди мені Вітю, хай забирає свою тачку і не світить тут. / Антон: Хорошо. / Микола: Треба припинять з ним контакти. Його може пасуть уже, а він тут коло нас крутиться. / Антон: Добро. / Микола: Ти з Светою говориш? Вона знайшла, куди сплавлять? Який прайс? / Антон: Коля, ми працюємо. Не починай паніку розводити. Вона знайде. / Микола: Антон, твою на лево, ти можеш зробити щось швидко, а не починати демагогію! / Антон: Іванич... / Микола: Взяв ноги в руки і вперед решать вопрос. Люди чекають, поставлять є кому. Твоя задача знайти ноги, які це принесуть. Всього, завтра ждуть результат».* Репліки особи, позначеної як Антон, вказують на його підлеглість – ієрархічно нижче становище: демонструє готовність виконувати доручення, виправдовується за відсутність результату, запевнює в майбутньому успішному виконанні завдання. Висловлювання особи, позначеної як Микола, виявляють ознаки ієрархічно вищого статусу: він дає вказівки та накази стосовно подальших дій, виражає невдоволення невиконаними завданнями. Тональність спілкування також відображає зв'язок осіб. Слова-маркери натякають на діяльність комунікантів – збут або придбання прекурсорів, використання яких не відповідає законодавству. Це представлено контекстуально через фрази, які свідчать про те, що учасники спілкування не бажають, аби про їх діяльність було відомо стороннім особам (приховують).

Окреслена інформація ілюструє, на що експерту-лінгвісту слід звертати увагу при дослідженні зі встановлення ієрархії: кожен комунікативний акт керівника й підлеглого, який має ознаки підтримання дисципліни; розподілу функціональних обов'язків їх членів; планування вчинення конкретних злочинів; координації дій учасників, демонстрації розуміння завдань, готовності виконувати накази тощо; на соціально марковані мовні засоби, що використовуються мовцями, які належать до тих чи інших суспільних груп (зокрема маргінальних) тощо. Як бачимо, встановлення ієрархічно вищого та ієрархічно нижчого статусів сприяє розкриттю кримінальних правопорушень, вчинених за статтями 255, 255-1, 258-3 Кримінального кодексу України.

Список використаних джерел

1. Електронний словник АBBYU Lingva 12. URL: <http://www.ABBYU.ua>; <http://www.Lingvo.ua> (дата звернення: 24.07.2023).
2. Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни у 4 т. Донецьк: ДонНУ, 2012.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України станом на 18 січня 2022 року / За заг. ред. Копотуна І. М. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2022. 932 с.
5. Український тлумачний словник (тезаурус) 250000 слів / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2016. 1696 с.
6. Юридична енциклопедія: в 6 т. Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Видавництво «Юридична думка», 2011.

Халявка Віктор Володимирович,
заступник директора центру –
завідувач відділу криміналістичного
дослідження та дублювання
ідентифікаційних номерів
транспортних засобів Черкаського
НДЕКЦ МВС

Ромашко Сергій Володимирович,
заступник завідувача відділу
автотехнічних досліджень
Черкаського НДЕКЦ МВС

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Судово-експертна діяльність у сучасному правовому середовищі відіграє ключову роль у вирішенні правових спорів та забезпеченні об'єктивності і справедливості в судовому процесі, тобто є важливим елементом правової системи, що регулюється нормативно-правовими актами (закони, підзаконні акти). Ключовими серед цих актів є Кримінальний, Цивільний, Господарський процесуальні кодекси, а також Закон України «Про судову експертизу», які встановлюють процедуру проведення експертиз, кваліфікаційні вимоги до судових експертів та їх відповідальність, а також участь судових експертів у судових та позасудових процесах.

Однак з моменту прийняття вказаних нормативно-правових актів пройшов значний час, і в сучасних умовах розвитку суспільства законодавство у сфері судово-експертної діяльності потребує удосконалення.

Так, Закон України «Про судову експертизу» [1], передбачає лише три обов'язки та шість прав судового експерта при здійсненні своєї діяльності,

відсутній перелік категорій судових експертиз (первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні), що в сучасних умовах є не достатнім.

Кримінальний процесуальний кодекс України одним з процесуальних джерел доказів зазначає висновки експертів. Так, відповідно до ст. 101 цього Кодексу, висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [2]. Однак у ньому не передбачена можливість призначення додаткових чи повторних експертиз. Тобто в разі необхідності призначити додаткову експертизу виноситься постанова про призначення експертизи як первинної.

Натепер у Верховній Раді України зареєстровані чотири законопроекти стосовно реформування сфери судово-експертної діяльності (№ 6284, № 6284-1, № 6284-2, № 6284-3), підготовлені Міністерством юстиції України, народними депутатами України та представниками громадських організацій у сфері судово-експертної діяльності, що свідчить про відсутність однакових поглядів щодо того, як саме має відбуватися реформування цієї сфери.

Законопроект «Про судово-експертну діяльність» (№ 6284), направлений Міністерством юстиції України, акцентує увагу на таких аспектах судово-експертної діяльності:

- статус приватного судового експерта та статус судово-експертної установи;

- удосконалення доступу до професії судового експерта;

- дисциплінарна відповідальність судових експертів: підстави для притягнення та види дисциплінарних стягнень;

- порядок проведення судових експертиз;

- самоврядування судових експертів та ін.

Альтернативні законопроекти пропонують інше бачення, насамперед щодо питань статусу та ролі незалежного судового експерта, призначення експертиз та професійного самоврядування [3].

Зокрема, пропонується запровадити модель автоматизованого призначення експерта для проведення експертизи за аналогією із системою розподілу справ у суді. На думку її ініціаторів, це усуне людський фактор і забезпечить прозорий вибір незалежного та об'єктивного експерта, поточна завантаженість якого дає можливість провести дослідження у стислі строки. Однак, на відміну від суду, де усі судді мають вищу юридичну освіту і розглядають справи з точки зору права, тут необхідно враховувати низку критеріїв (кваліфікацію і спеціалізацію судового експерта, його завантаженість).

Актуальним залишається питання кваліфікаційного оцінювання та дисциплінарної відповідальності судових експертів, які працюють у різних експертних установах, та приватних експертів. Обговорюється питання щодо створення єдиного органу з питань кваліфікаційного оцінювання судових експертів, наприклад, апеляційної палати, яка б забезпечувала єдність практики у сфері доступу судових експертів до професії та дисциплінарної відповідальності.

Не менш актуальним є питання морально-етичних якостей судового експерта, оскільки, окрім суто наукових знань, робота судового експерта потребує ще й відповідних морально-етичних характеристик: дотримання незалежності, об'єктивності, стресостійкості. Є пропозиції щодо запровадження кодексу професійної етики, покликаного забезпечити доброчесність та сприяти підвищенню репутації судового експерта.

Також обговорюється питання створення інституту консультанта, оскільки мають місце випадки некоректного або навіть недоцільного призначення судових експертиз. Роль консультанта полягатиме в посередництві між замовником експертизи (орган досудового слідства, суд, учасники справи) та експертною установою, попередній оцінці обсягу робіт, визначенні кількості матеріалів (об'єктів), достатніх для проведення експертизи. Це дозволить попередити невиправдане призначення судових експертиз там, де це можливо, та скоротити строки їх проведення.

Розглядається доцільність переходу в оплаті вартості експертних послуг від експерто-години до формули розрахунку вартості судової експертизи. Наразі вартість експерто-години не відповідає ринковій вартості експертизи і може бути навіть меншою від її собівартості в окремих випадках.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що сфера судово-експертної діяльності потребує законодавчого регулювання шляхом прийняття нового закону або внесення необхідних змін до чинних нормативно-правових актів, що сприятиме покращенню якості та об'єктивності експертних висновків, зменшенню корупційних ризиків та підвищенню довіри до експертних установ загалом.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ (із змінами та доповненнями станом на 09.11.2023): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (із змінами та доповненнями станом на 21.03.2024): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Pravo-justice. Узагальнення за підсумками обговорень актуальних питань у сфері судової експертизи. <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/649/40b/82d/64940b82def1f184084483.pdf>

Халявка Юлія Григорівна,
головний судовий експерт відділу
досліджень у сфері інформаційних
технологій Черкаського НДЕКЦ
МВС

Тульвінська Анна Юріївна,
старший судовий експерт відділу
досліджень у сфері інформаційних
технологій Черкаського НДЕКЦ
МВС

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СПРАВАХ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Відповідно до чинного законодавства особи, які вчинили домашнє насильство, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність. Так, адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства передбачена статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Відповідно до законодавчого визначення такі види насильства призводять до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Насильство – застосування сили до кого-небудь; примусовий вплив на когось, щось.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Під час розслідування домашнього насильства виникає необхідність у використанні спеціальних знань, насамперед у галузі психології. Як показує аналіз вітчизняної судової практики, у кримінальних провадженнях зазначеної категорії чільне місце відводиться судово-психологічній експертизі, яка дозволяє встановити, чи була ситуація здійснення домашнього насильства психотравмальною для потерпілої особи.

Судово-психологічна експертиза широко застосовується в практиці правоохоронних органів. Маючи на меті не просто констатацію фактів, які були виявлені в ході проведеного дослідження, а здійснюючи їх аналіз та даючи власну оцінку виявленим обставинам, експерт виконує функцію джерела наукової інформації фактів, що необхідні суду при оцінці багатогранних індивідуальних особливостей психічної діяльності сторін, свідків. Основна мета судової експертизи зводиться до того, щоб на базі певних даних, вироблених юридичної психологією або накопичених практикою, провести дослідження і відповісти на питання слідчого, органу дізнання або суду. Експерт своїм висновком допомагає слідчому та суду з'ясувати обставини справи, не вдаючись при цьому в їх юридичну оцінку.

Згідно із визначенням, запропонованим Т. Єгоровою та В. Єгоровим, об'єктом судової психологічної експертизи є людина як особистість (підекспертна особа) і сукупність джерел інформації, які відображають відомості про психічну діяльність підекспертної особи в юридично значущих обставинах [2, с. 428–430]. Судова психологічна експертиза потерпілої особи від домашнього насильства має виявити структуру індивідуальних особливостей підекспертної особи, її психічного стану й особливості їх прояву в юридично значущій ситуації. Отже, об'єктом психологічної експертизи потерпілої особи у кримінальних провадженнях за ст. 126-1 КК України є людина як особистість (потерпіла особа), сукупність матеріалізованих джерел інформації (матеріали кримінального провадження, інші документи, результати експериментально-психологічного обстеження), які відображають особливості підекспертної особи, її емоційний стан та їх вияв у період часу, що відповідає делікту, у період досудового розслідування й розгляду справи в суді.

Соціально-політична криза в Україні, розшарування населення за рівнем матеріального стану, невпевненість переважної кількості громадян у завтрашньому дні, погіршення матеріального становища – це фактори, що сприяють зростанню напруженості у суспільстві та, як наслідок, – підвищенню агресивності й конфліктності у відносинах, криміналізації багатьох сфер суспільного життя, зростанню кількості правопорушень, зокрема правопорушень, що є проявами різних видів насильства. Внаслідок означеного загострюється проблема насильства в суспільстві, зокрема насильства, від якого потерпають діти, підлітки, молодь, жінки, літні люди.

Здійснений аналіз наукових джерел [1; 3; 4] свідчить про можливість визначити шість специфічних видів домашнього насильства, які можуть бути взаємопов'язані, взаємозалежні, взаємодоповнюючі:

– знецінення особистості і діяльності партнера (постійна критика, вказівка на недоліки, висміювання і приниження при інших людях), що викликає

почуття провини, втрату віри у партнерство та в себе, комплекси неповноцінності;

– контроль поведінки (жорстка регламентація діяльності партнера під час прийняття їм рішень, фінансових дій, взаємодії з іншими – зустрічі, телефонні розмови, соціальні мережі) з подальшим покаранням за непокору, посиленням обмежень та заборон;

– шантаж і залякування (повне підкорення своїм бажанням та способу життя, можливо, використання речей інтимного чи компрометуючого характеру) з метою викликати відмову жертви від особистих планів на угоду бажанням насильника;

– ігнорування (емоційне відсторонення від почуттів, емоцій, справ партнера чи дитини, демонстрування байдужості), яке часто стає причиною почуття безвиході, радикальних форм залучення до себе уваги, суїцидальних думок;

– ізоляція (насильницьке виключення з життя партнера близьких, друзів, замикання всіх комунікацій на собі), яка оснований на забороні спілкування, прагненні створити повну емоційну залежність жертви від себе та повну неможливість попросити про допомогу;

– газлайтинг (відмова партнеру чи дитині в адекватності – заперечення подій, почуттів, емоцій, фактів насилля) як одна з самих жорстких та нестерпних форм психологічного насильства в сім'ї, яка призводить жертву до відчуття особистого божевілля.

Тривожний стан потерпілої особи може детермінуватися, зокрема, і деструктивними взаєминами з підозрюваним (обвинуваченим), під дією інволютивних (вікових) змін її особистості та хворобливих проявів, які не є предметом судового психологічного дослідження. У такому разі доцільним є призначення комплексної судової психіатричної експертизи.

Список використаних джерел

1. Бондарь М. О. О понятии «экспертная методика». Криминалистика и судебная экспертиза : респ. межвед. научн.-метод. сб. Киев : 1990. Вып. 40. С. 13–19.

2. Єгорова Т. М., Єгоров В. В. Дискусійні питання щодо об'єкта та предмета судової психологічної експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-в Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річ. з дня народж. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19.04.2019). Харків, 2019.

3. Єгорова Т. М., Єгоров В. В. Дискусійні питання щодо об'єкта та предмета судової психологічної експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-в Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річ. з дня народж. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19.04.2019). Харків, 2019.

4. Шукліна Н. Г., Стефанів Н. С., Левченко К. Б. Особливості розгляду справ, пов'язаних із домашнім насильством : навчальний курс для суддів. Київ : 2018. 300 с.

Хамула Дмитро Валентинович,
кандидат культурології, старший
науковий співробітник Одеського
науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства
юстиції України

ОБГРУНТУВАННЯ НЕДОЦІЛЬНОСТІ ЗАТВЕРДЖЕННЯ ЗМІН ДО МЕТОДИКИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО МИСТЕЦТВОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДУКЦІЇ ПОРНОГРАФІЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Серед орієнтовного переліку вирішуваних питань Методики судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру (зі змінами), яку було рекомендовано до впровадження в експертну практику рішенням вченої ради Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (протокол № 1 від 30.01.2013), є такі: «Чи містить відеозапис, наданий на дослідження, інформацію характеру дитячої порнографії?», «Чи містять графічні файли (зображення), надані на дослідження, інформацію характеру дитячої порнографії?» [4]. Проте конкретних алгоритмів по виявленню ознак саме дитячої порнографії наведено не було.

Науковий досвід запропонованих науковцями ОНДІСЕ у рамках «Розробки методики проведення комплексної психолого-мистецтвознавчої експертизи дитячої порнографії» (Номер державної реєстрації теми: 0122U000933) не дивлячись на те, що за даною науковою темою з 2021 р. вийшов ряд публікацій [5–8; 10 та ін.], був повністю проігнорований.

У розділі Методики судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру (у змінах, що пропонуються) «Методи, що застосовуються для вирішення завдань» зазначено, що «Головним змістом і методами матеріалізації (втілення) порнографії є: зображення сексуальних стосунків, що грубо порушують моральні норми, які склалися в суспільстві (норми статевої моралі)», але не роз'яснюється, що саме відноситься до моральних норм, а також норм статевої моралі. А також не розшифровується вислів «*порушення глибинних культурних приписів*». Зазначається і таке: «*При вирішенні питання про наявність ознак порнографії головне значення має оцінювання характеру та міри порушення суспільної моралі*» [3]. Тут згадується суспільна мораль, при тому, що Закон України «Про захист суспільної моралі», де наводилося поняття порнографії, на підставі Закону № 2849-ІХ від 13.12.2022 втратив чинність [1]. Цей Закон встановлював правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль. Нині діє Закон «Про медіа», де поняття порнографії відсутнє [2]. Постає проблема із визначенням корекції цього поняття у чинних мистецтвознавчих методиках [3; 4]. У зв'язку із цим на засіданні мистецтвознавчої секції були запропоновані деякі поправки відносно можливої зміни у понятійному апараті, які були занесені у протокол засідання.

Проте голова мистецтвознавчої секції проігнорував пропозиції членів секції, та просто викреслив із «Методики» зі змінами поняття порнографії як такої.

Наразі у робочому порядку науковцями ОНДІСЕ розроблений варіант визначення порнографії як такої. Так, у мистецтвознавчому дискурсі пропонується до порнографії відносити такі зображення, які характеризуються принциповою естетичною недостатністю, а саме: відсутністю художньої образності, фізіологічним натуралізмом, превалюванням форми над змістом, деіндивідуалізацією та депсихологізацією образів; тобто зображення такого роду, які естетично та художньо випадають із поля споживання мистецтва (мистецтво споживається лише не утилітарно, – у полі естетичного милування та духовного розвитку), а саме таке, яке спрямоване на утилітарну потребу (окрім наукових цілей, які можна розглядати, як утилітарно-прикладні) емоційно-чуттєвої сторони потреб людини. Також до порнографічних пропонується відносити такі зображення, які вирвані із свого історико-культурного контексту та перенесені на нове контекстуальне культурне, або субкультурне тло, яке є невідповідним до цих перенесених історико-художніх цитат художніх творів минулих епох, та прямо або закамouflьовано натякає на вульгаризований контекст.

До цього робочого визначення, звичайно, пропонується детальне пояснення, яке наразі публікується в низці наукових статей. Так, розробляються пояснення щодо поняття «утилітарність» у мистецтві, що межує із вульгарним в образотворчому мистецтві. При розробці цих понять та їх розмежувань використовуються знання із суміжних із мистецтвознавством гуманітарних дисциплін, таких як філософія мистецтва, естетика, естетика, культурологія. Стосовно ж культури і мистецтва висвітлюється характерні риси надмірності, які протистоять суворому функціоналізму масової культури тощо. Все це і багато чого іншого повинно було б бути прописане в методиці заради того, аби експерт розумів проблематику із її глибин, із середини, міг однозначно збагнути іконографічне вираження неприпустимого порнографічного контенту через призму мистецтвознавчого осмислення у семантичному та іконологічному ключі.

Членами мистецтвознавчої секції постійно проводиться робота над пошуком саме мистецтвознавчих критеріїв відокремлення вульгаризованого контенту, який можна буде відносити як до порнографії, так і до дитячої порнографії, про що неодноразово було доведено на секційних засіданнях протягом 2021–2024 рр. (Біджюра О. В., Янов Д. М., Хамула Д. В.). На жаль, пропозиції членів секції та авторів методики проведення комплексної психолого-мистецтвознавчої експертизи дитячої порнографії, що розробляється (Журавльова М. О., Янов Д. М., Хамула Д. В.), не були враховані.

Такі поняття, що існували в Законі України «Про захист суспільної моралі», повторюються у новій методиці прямо, або лише трохи перефразовано, проте по суті залишаються такими ж, які і були у первісній редакції методики [3]. А саме: *«вульгарно-натуралістичне, непристойне зображення статевих актів», «самоцільна, спеціальна демонстрація геніталій, антиетичних сцен статевих актів, сексуальних збочень»,*

«сексуальні збочення», «гідність», жодним чином не відносяться до сфери мистецтва та мистецтвознавства, а відносяться до психології. Тому, на нашу думку, складні випадки вирішення того, чи відносяться певні відео або зображення до порнографії, також можуть потребувати включення до комісії з їх аналізу експертів-психологів.

Осмислення проблематики того, що є «твором мистецтва», а що є твором «порнографії», має бути представленим у методиці як мистецтвознавчий дискурс, двояко, і аж ніяк не однобоко таким чином, що мистецтвознавча методика зовсім не схожа на мистецтвознавчу, а більш нагадує доволі коротке сексологічне дослідження, де повністю відсутня мистецтвознавча термінологія.

Визначення дитячої порнографії, що залишилося в методиці судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру, містить суто психологічні терміни, наприклад «*відверто сексуальний образ*», «*відверто сексуальні дії*», визначення та обґрунтування яких міститься у статтях Журавльової М. О., Хамули Д. В. та Янова Д. М. [5–8; 10], але чомусь знов-таки ігноруються авторами методики судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру та не вносяться до змісту методики.

Саме мистецтвознавча методика має остаточно окреслити та, можливо, вирішити діалектичні проблеми того, що як мистецтво, так і порнографія вирішують певні протиріччя буття людського, проте яким саме чином і куди направлені вектори цих двох явищ. Згідно з новітніми культурологічними дослідженнями мистецтво виступає художнім вирішенням протиріччя життя. Одним із завдань авторів методики судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру наразі було б вирішення питань того, які протиріччя буття намагається вирішити порнографія, аби збагнути глибинні причини її розповсюдження та отруєння завдяки їй культурного простору сучасної людини, що живе в епоху глобальної кризи цінностей. Ці та багато інших питань можуть сприяти кращому розумінню культурного феномену порнографії як такої. Чисте ж мистецтво є тією художньою реальністю, яка відмежована від прірви буденного та вульгарного. Розгляду саме цих аспектів бракує в чинних мистецтвознавчих методиках.

Авторами методики проведення комплексної психолого-мистецтвознавчої експертизи дитячої порнографії, зокрема Хамулою Д. В., ставиться питання щодо проблеми фізіологічності у багатьох напрямках сучасного мистецтва, які теж певним чином підживлюють розповсюдження та розквіт порнографії [10, с. 307], що також було донесено на секційних засіданнях. Проте і ці думки теж були проігноровані.

Представлена в оновленому вигляді мистецтвознавча методика продовжує носити суто медико-сексологічний характер, що стає зрозумілим як із її змісту, так і виходячи з посилань на використані джерела, такі як [9], які хоча і є доволі важливою допоміжною літературою у вирішенні багатьох питань, проте не мають жодного відношення до проблем мистецтвознавства, мистецтва як такого.

Отож, постає питання щодо рішення авторів методики судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру, а саме того, що вони поспішили із скороченням вже існуючої методики та переробили її без врахування суто мистецтвознавчих критеріїв та сучасних наукових розробок у цьому напрямку.

Пропонуємо надати авторам методики судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру час на доопрацювання методики з урахуванням усього сучасного досвіду практиків та науковців, що займаються цією проблемою.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про захист суспільної моралі». URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t031296?ed=2022_12_13
2. Закон України «Про медіа» (у чинній редакції від 08.12.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n2478> (дата звернення: 22.04.2024).
3. Долуда А. О. Методика судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру. Харків, ХНДІСЕ, 2013. 58 с.
4. Долуда А. О. Методика судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру (зі змінами). Харків, ХНДІСЕ, 2024. 14 с.
5. Журавльова М. О., Янов Д. М. Сексуалізація дітей та дитяча порнографія: проблеми експертної практики із визначенням «дозволеного» та «забороненого». *Актуальні питання та перспективи розвитку судової експертизи та криміналістики* : матеріали міжнар. наук.-пр. конф. Одеса: 2021. С. 101–105.
6. Журавльова М. О., Янов Д. М. Застосування комплексного підходу при дослідженні матеріалів, які містять дитячу порнографію. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 15 груд. 2021 р.). Київ, 2021. С. 117–120.
7. Журавлєва М. О., Янов Д. М. Комплексная психолого-искусствоведческая экспертиза детской порнографии. *Армянский журнал судебной экспертизы и криминалистики*. 2021. № 5. С. 103–108.
8. Журавльова М. О., Хамула Д. В. До питання визначення продукції як порнографічної: у комплексі або без використання спеціальних знань. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 68. Київ : КНДІСЕ, 2023. С. 688–697.
9. Саричев Я. В., Устенко Р. Л., Сонник Є. Г. Сексуальні девіації. Судова сексологія (для студентів вищих медичних навчальних закладів). Полтава, 2018. 114 с.
10. Хамула Д. В. До проблеми походження фізіологічності у сучасному мистецтві. *Ароцкерівські читання та 105-річчя від дня народження М. В. Салтєвського* : зб. мат. Міжнар. н.-пр. конф. (Харків, 19 травня 2023 р.). Харків, 2023. С. 306–308.

Харенко Тетяна Миколаївна,
головний судовий експерт сектору
почеркознавчих досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Донецького НДЕКЦ МВС

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ОЗНАКИ ОБ'ЄКТІВ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Поняття судового почеркознавства можна визначити як галузь криміналістики як науки, що вивчає закономірності розвитку почерку та основ його дослідження, розробляє методи і методики вирішення завдань судово-почеркознавчої експертизи. Судовому почеркознавству виділяється певне місце та роль серед інших наук зі своїм окремим предметом, завданнями, принципами, методами, що утворюють певну систему вчень, науково-теоретичних положень, які формують теорію та наукову базу для проведення судово-почеркознавчих експертиз [3].

У спеціальній юридичній літературі є багато наукових визначень поняття «почерк». Меленевська З. С. зі співавторами, працюючи над ним, схиляється до думки Л. А. Вінберга, вважаючи, що «Почерк – це зафіксована в рукописі система звичних рухів, в основі якої лежить письмово-рухова навичка» [1, с. 5].

Під навичками розуміють комплекс автоматизованих дій людини, спрямованих на організацію і підтримання нормальних умов письма та поведіння з письмовим приладдям.

До системи графічних навичок входять конфігураційні, просторово-орієнтаційні, координаційні, швидкісні, ритмічні, натискні тощо. Їхня сукупність дає змогу «зображати письмові знаки на папері чітко, швидко, гарно, зв'язувати літери в слова» [1, с. 7]. Закономірності формування почерку, особливості механізму письма в різних умовах є основою виявлення звичайних і трансформованих властивостей і ознак почерку, їх наукової систематизації.

Зазначені визначення сформульовані на основі складних багаторічних наукових досліджень у галузі фізіології та психології функціонування механізму письма. Отримані при цьому знання про закономірності формування та реалізації письмово-рухових навичок людини є базовими розділами теоретичних засад судового почеркознавства, що дають змогу повніше й глибше пізнати природу та сутність криміналістичних властивостей почерку.

Необхідно підкреслити, що структура і закономірності функціонування письмово-рухових навичок мають найважливіше значення для судового почеркознавства, тому що саме вони лежать в основі почерку – безпосереднього об'єкта криміналістичного пізнання.

Почерк кожної людини в процесі формування набуває індивідуальних особливостей, які відображають письмово-рухові навички. Ці індивідуальні «відхилення» з'являються попри існування стандартних прописів і є об'єктом аналізу експертів-почеркознавців. З часом почерк може змінюватися в

незначній мірі, у дрібницях, але основні його риси залишаються незмінними упродовж усього життя.

У цілому письмо служить ефективним засобом комунікації, який застосовується в різних ситуаціях: для передачі інформації, вираження думок або встановлення контактів, збереження нової інформації тощо.

Упродовж історії зазнавали змін засоби для письма, матеріал, на який наносилися графічні знаки, змінювався відсоток людей, які володіють письмом, услід за темпом життя змінювалися вимоги і до темпу створення текстів. Відповідно змінювалися ознаки почерків людей.

Нинішній рівень розвитку технологій, природне прагнення людей спростити своє життя шляхом активного використання смартфонів, планшетів, комп'ютерів впливають на навички письма й виразність почерків, породжує ряд проблем, про які людство навіть не задумується:

– зменшення практики письмового спілкування: з використанням електронних пристроїв люди все рідше використовують письмо. Це зменшує практику, необхідну для підтримки навичок та виразності почерку;

– зміна пріоритетів: з появою електронних способів комунікації, таких як електронна пошта, месенджери та соціальні мережі, люди можуть віддавати перевагу їх використанню над письмовим спілкуванням;

– зміна вподобань щодо оформлення тексту: при використанні електронних засобів комунікації люди можуть віддавати перевагу шаблонізованим повідомленням або текстам без врахування форматування, що може зменшити інтерес до розвитку красивого почерку та навичок письма;

– менша можливість для індивідуалізації: електронні засоби комунікації можуть бути менш придатними для вираження індивідуальності через почерк та стиль письма, ніж традиційні методи.

Таким чином, проаналізувавши рукописи під час експертної практики встановлено, що змінені властивості почерків не впливають принципово на хід дослідження з огляду на незмінність безпосереднього об'єкта судово-почеркознавчого дослідження, тому що, об'єктом у вузькому значенні є конкретна почеркова реалізація (рукопис), а також виражена в ній система властивостей почерку [2, с. 14].

Список використаних джерел

1. Судово-почеркознавча експертиза : навч.-метод. посіб. / З. С. Меленевська, Є. Ю. Собода, А. І. Шаботенко; за заг. ред. І. П. Красюка. Київ : Укр. центр духовн. культури, 2007. 280 с.

2. Ігнат'єва Я. Ю. Науково-теоретичні положення та завдання судового почеркознавства як основні поняття для експерта. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. №3.

Чабанюк Одарка Михайлівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Львівського НДІСЕ Міністерства
юстиції України, доцент Львівського
торговельно-економічного університету

ОБЛІК ТА ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗРАХУНКІВ З БЮДЖЕТОМ

Розрахунки з бюджетом – важлива складова облікових процедур суб'єктів господарювання. Під час проведення експертних досліджень розрахунків за податками і платежами експерту необхідно володіти не лише знаннями нормативно-правових документів стосовно експертної діяльності, але і вільно послуговуватись змінами та до облікових стандартів стосовно податків і зборів.

Рахунок 64 «Розрахунки за податками й платежами» призначено для узагальнення інформації про розрахунки підприємства за усіма видами платежів до бюджету, включаючи податки з працівників підприємства, та за фінансовими санкціями, що справляються в дохід бюджету. На цьому рахунку також узагальнюється інформація про інші розрахунки з бюджетом, зокрема за субсидіями, дотаціями та іншими асигнуваннями. Згідно Податкового кодексу України (ПКУ):

– податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до ПКУ;

– збором (платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди.

В Україні встановлюються загальнодержавні та місцеві податки та збори.

Згідно з ПКУ до загальнодержавних податків належать: податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб (ПДФО); податок на додану вартість; акцизний податок; екологічний податок; рентна плата; мито.

Згідно з ПКУ до місцевих податків належать: податок на майно; єдиний податок.

Згідно з ПКУ до місцевих зборів належать: збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір.

Порядок нарахування та сплати податків регулюється ПКУ. Згідно з ПКУ основна ставка ПДВ – 20 % від об'єкта оподаткування, а базова (основна) ставка податку на прибуток становить 18 %. У бухгалтерському обліку операції по нарахуванню і сплаті ПДВ відображаються таким чином:

– *придбання ТМЦ*

а) перша подія Дебет 641 Кредит 631 (надходження ТМЦ);

б) перша подія Дебет 641 Кредит 644

Дебет 644 Кредит 631 (попередня оплата за ТМЦ);

– *реалізація ТМЦ*

а) перша подія Дебет 701 Кредит 641 (відвантаження ТМЦ);

- б) перша подія Дебет 643 Кредит 641
Дебет 701 Кредит 643 (попередня оплата за ТМЦ);

Для цілей бухгалтерського обліку відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій рахунок 64 «Розрахунки за податками й платежами» має такі субрахунки:

Шифр та назва субрахунку	Характеристика субрахунку
641 «Розрахунки за податками»	Ведеться облік податків, які нараховуються та сплачуються відповідно до чинного законодавства (податок на прибуток, ПДВ інші податки)
642 «Розрахунки за обов'язковими платежами»	Ведеться облік розрахунків за зборами (обов'язковими платежами), які справляються відповідно до чинного законодавства та облік яких не ведеться на рахунку 65
643 «Податкові зобов'язання»	Ведеться облік суми ПДВ, визначену, виходячи із суми одержаних авансів за готову продукцію, товари, інші матеріальні цінності та нематеріальні активи, роботи, послуги, що підлягають відвантаженню (виконанню)
644 «Податковий кредит»	Ведеться облік суми ПДВ, на яку підприємство набуло право зменшити податкове зобов'язання

За *кредитом* рахунку 64 «Розрахунки за податками й платежами» відображаються нараховані платежі до бюджету, за *дебетом* – належні до відшкодування з бюджету податки, їх сплата, списання тощо.

Об'єктами досліджень при здійсненні експертиз розрахунків з податками і зборами є первинні документи, облікові реєстри та звітність за відповідними податками, які мають бути надані для дослідження експерту.

Список використаних джерел

1. Воронко Р. М., Чабанюк О. М., Чік М. Ю., Воронко О. С. Особливості судово-бухгалтерської експертизи та окремі питання її нормативно-правового регулювання. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету* / [ред. кол.: Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін.]. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2022. Вип. 67. С. 13–20. (Економічні науки). DOI: 10.36477/2522-1205 DOI: 10.36477/2522-1205-2022-67 Електронна версія : <http://www.lute.lviv.ua/education/nauk-vydan/visnyk-ekon/>

2. Чабанюк О. М. Аспекти проведення досліджень у сфері оподаткування. *Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи*

[Електронне видання] : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 березня 2024 р. / Держ. біотехнологічний ун-т. Харків, 2024. 565 с. С. 428–431.

3. Чабанюк О. М., Лобода Н. О., Кузьмінська К. І. Бухгалтерський облік та прикладні програмні рішення. ВАС: БУХГАЛТЕРІЯ : навч. посіб. Київ : Алерта, 2024. 234 с.

Черницька Катерина Сергіївна,
судовий експерт сектору
дактилоскопічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Одеського НДЕКЦ МВС

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ МОДЕЛЮВАННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

В умовах сучасного світу з постійним розвитком науки й техніки також зростає і злочинність, набуваючи складніших і краще організованих форм. З'являються нові види злочинів, тому квкрай важливо мати можливості та дієві інструменти для їх розкриття, розслідування та попередження. За більш ніж 160 років активного розвитку наука криміналістика сформувала потужний методологічний апарат, що дозволяє їй ефективно вирішувати свої теоретичні та практичні завдання. Він включає в себе загальні, загальнонаукові та спеціальні методи, які постійно вивчаються та вдосконалюються. Одним із таких методів, що здобув особливу популярність і заслужене визнання протягом останніх сорока років, є моделювання.

Дослідженням проблем застосування методу моделювання в криміналістиці та, зокрема, в судово-експертній діяльності займалися Афонін Д. С., Голікова В. В., Грановський Г. Л., Гудков В. Ю., Курін А. А., Леонов С. В., Лузгін І. М., Майліс Н. П., Пінчук П. В., Піскунова Є. В., Шакирьянова Ю. П. та інші науковці. Утім, ряд питань залишився невирішеним і потребує подальшої наукової розробки.

Метод моделювання належить до загальнонаукових методів та широко застосовується в різних галузях науки та практичної діяльності, у тому числі в криміналістиці та судовій експертизі. Він полягає у створенні моделі предмета, явища або процесу та її подальшому дослідженні замість оригіналу, що дозволяє вивчити об'єкти, доступ до яких ускладнений або неможливий. За класичним визначенням криміналістична модель – це «штучно створена матеріальна або ідеальна система, яка відтворює та замінює значимі для криміналістичного пізнання оригінали різних об'єктів, явищ і процесів, пов'язаних зі злочином та його розслідуванням, що дозволяє отримати про оригінал інформацію, необхідну для успішного вирішення практичних, наукових та дидактичних криміналістичних завдань» [1]. Правильно та якісно сконструйована модель дозволяє отримати достовірні дані навіть про об'єкти, які на момент дослідження вже не існують (наприклад, зруйновані, пошкоджені

або втрачені). Крім того, метод моделювання ефективний і для вивчення криміналістично значущих ситуацій і версій, обставин і обстановки скоєння правопорушення, механізмів слідоутворення тощо.

У сучасній науці виділяють декілька підстав для класифікації криміналістичних моделей, серед яких найчастіше використовуються такі:

1) за суб'єктом моделювання: оперативно-розшукові; слідчі; експертно-криміналістичні; судові;

2) залежно від завдань, які вирішує суб'єкт моделювання: пізнавальні; евристичні; прогностичні; ситуаційні; дидактичні;

3) за способом моделювання: а) матеріальні: просторово та геометрично подібні моделі; фізично подібні моделі; криміналістичні реконструкції; б) уявні: образні (іконічні, неформалізовані); образно-знакові (символічні, частково формалізовані); в) логіко-математичні; г) кібернетичні; д) інформаційно-комп'ютерні;

4) за охопленням правопорушень: типові; індивідуальні [1];

5) залежно від характеру процесів, що вивчаються в системі: детерміновані; стохастичні; динамічні; статичні; дискретні; безперервні [2].

Метод моделювання широко застосовується під час проведення всіх видів криміналістичних, а також судово-медичних, пожежо-технічних, автотехнічних та інших видів судових експертиз. Зокрема, цей метод є одним із основних для дактилоскопічних експертиз, він використовується на всіх етапах дослідження. Звісно, сліди папілярних узорів можуть надаватися безпосередньо на об'єктах-слідоносіях, але значно частіше вони надходять у вигляді копій, перенесених зі слідосприймальної поверхні на спеціальні дактилоскопічні плівки або липкі стрічки, а у випадках, коли слід має значну глибину, – у вигляді об'ємних зліпків. Це зумовлено тим, що вилучити з місця події об'єкт-слідоносій не завжди можливо або доцільно (наприклад, сліди на стінах, дуже громіздких предметах або утворені крихкими матеріалами, які практично неможливо транспортувати без пошкодження слідів). Крім того, для порівняльного дослідження під час проведення ідентифікаційних експертиз обов'язково надаються дактилоскопічні карти осіб, належність слідів яким необхідно встановити. Такі копії, зліпки слідів і дактилоскопічні карти – ніщо інше, як матеріальні просторово та геометрично подібні моделі, відповідно, слідів, виявлених під час проведення слідчих дій, та поверхонь рук людини. До цієї ж категорії моделей належать і фотографії, що виготовляються під час проведення дактилоскопічних досліджень для ілюстрування висновків.

Значного поширення в сучасній дактилоскопії набуло і математичне моделювання. Криміналістичну математичну модель можна визначити як «математичний опис речового доказу, зразка або іншого об'єкта криміналістичного дослідження, який є засобом фіксації об'єкта, здатний замінити його в процесі дослідження...» [3]. Згідно з твердженням І. М. Лузгіна, одним із прийомів математичного моделювання, що застосовується при вирішенні ідентифікаційних дактилоскопічних завдань, є визначення кількості збіжних окремих ознак папілярного узору для висновку про тотожність. Втім, автор наголошує, що для встановлення тотожності

необхідно спиратися не лише на кількісний показник, а перш за все на якісний аналіз порівнюваних ознак [4].

На математичному моделюванні засновані вся сучасна система дактилоскопічної реєстрації, інформаційно-пошукові та експертні системи. Так, базовою математичною моделлю, що застосовується для дактилоскопічної реєстрації, є дактилоскопічна формула, винайдена ще наприкінці XIX століття англійськими вченими Френсісом Гальтоном та Едвардом Генрі. Вона забезпечує класифікацію папілярних узорів і є основою картотечного дактилоскопічного обліку. Автоматизовані дактилоскопічні інформаційні системи (АДІС), що успішно використовуються в багатьох країнах світу, також базуються на побудові та обробці математичних моделей слідів папілярних узорів та дактилоскопічних карт. АДІС значно полегшують і пришвидшують роботу судових експертів, допомагають в обробці та систематизації дактилоскопічної інформації.

Особливим видом криміналістичної моделі, що поєднує в собі ознаки матеріальних просторово та геометрично подібних і математичних моделей, є розмітка збіжних окремих ознак на зображеннях сліду папілярного узору та відбитку або відтиску поверхні руки на дактилоскопічній карті при виконанні ідентифікаційних дактилоскопічних експертиз, що значно підвищує наочність висновків експертів.

З розвитком науки й техніки та вдосконаленням апаратної частини електронно-обчислювальних машин дедалі більшого розповсюдження набуває комп'ютерне моделювання та застосування передових ІТ-технологій: 3D-сканування, 3D- і 4D-моделювання, BIM-технологія (building information modeling), AI («штучний інтелект»), VR (віртуальна реальність) тощо. Стосовно криміналістичної діяльності вони отримали найбільше визнання у сфері судово-медичних та балістичних досліджень. Однак неймовірний спектр їхніх можливостей дає підстави припускати, що в подальшому вони стануть невід'ємною частиною слідчої та експертно-криміналістичної діяльності. На думку Леонова С. В., Шакирьянової Ю. П. і Пінчука П. В., впровадження до експертної практики комп'ютерних технологій дозволить створювати єдине інформаційне поле для всіх об'єктів, що підлягають дослідженню, максимально об'єктивно проробляти всі можливі слідчі версії кримінальних подій та значно підвищить наочність і доказовість судових експертиз [5].

Разом з тим, існує і ряд проблем застосування методу моделювання при проведенні дактилоскопічних експертиз. Вони відомі давно, але до теперішнього часу залишаються невирішеними, і головною з них, на нашу думку, є низька якість моделей слідів папілярних узорів, які вилучаються під час проведення різних слідчих дій, та дактилоскопічних карт, що, своєю чергою, зумовлено прикро низьким рівнем підготовки спеціалістів, які їх виготовляють. Більш того, навіть якісні сліди нерідко пошкоджуються в процесі транспортування через неправильне упакування в матеріали, які не забезпечують збереження слідової інформації. Така ситуація є абсолютно неприпустимою, оскільки безворотно втрачається великий об'єм речових доказів, що може мати значні негативні наслідки: злочин може залишитися нерозкритим через брак доказів, злочинець

не понесе відповідальності і продовжить представляти небезпеку для суспільства, а потерпілі не зможуть відновити порушені права.

Крім того, Д. С. Афонін виділяє низку проблемних питань ситуаційного моделювання, притаманних усім різновидам експертно-криміналістичної діяльності, серед яких:

- 1) недостатня обізнаність співробітників експертно-криміналістичних установ з теоретичними основами ситуаційного моделювання;
- 2) нестача у співробітників експертно-криміналістичних установ актуальної інформації довідково-допоміжного характеру для створення найбільш достовірних інформаційних моделей;
- 3) відсутність навичок криміналістичного мислення в експертів і спеціалістів-криміналістів, які беруть участь у слідчих діях;
- 4) низький рівень роботи спеціалістів-криміналістів на місцях подій з вилучення слідів різних інформаційних полів;
- 5) практична відсутність можливості ознайомлення експертів з оцінкою результатів реалізації виконаного ними ситуаційного моделювання;
- 6) відсутність інтеграційних методик проведення криміналістичних експертиз [6].

Таким чином, метод моделювання можна без перебільшення вважати одним з основних і найбільш уживаних загалом у судово-експертній діяльності та зокрема в дактилоскопії. Для подальшого розвитку і вдосконалення його застосування вкрай важливо вирішити існуючі проблемні питання, особливо щодо підготовки та підвищення кваліфікації фахівців, а також активно впроваджувати нові технічні засоби і методи, у тому числі комп'ютерні технології, у криміналістичний процес. Усе це дозволить значно покращити якість судово-експертних досліджень та сприятиме швидкому та успішному розкриттю злочинів.

Список використаних джерел

1. Криміналістика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Юристъ, 2001. 718 с.
2. Курин А. А. Применение метода моделирования в судебной экспертизе. URL: <https://sud-expertiza.ru/library/primenenie-metoda-modelirovaniya-v-sudebnoy-ekspertize/> (дата звернення: 29.04.2024).
3. Правова інформація та комп'ютерні технології в юридичній діяльності : уавч. посіб. / В. Г. Иванов, С. М. Иванов, В. В. Красюк та ін. ; за заг. ред. В. Г. Иванова. Харків : Право, 2010. 240 с.
4. Лузгин И. М. Моделирование при расследовании преступлений. М. : Юрид. лит., 1981. 152 с.
5. Леонов С. В., Шакирьянова Ю. П., Пинчук П. В. Перспективы развития трёхмерного моделирования для решения судебно-медицинских экспертных задач: ВМ-технология и 4D-моделирование. *Судебная медицина*. 2020. № 1, том 6. С. 4–13.
6. Афонін Д. С. Проблеми використання методу ситуаційного моделювання в криміналістичних експертизах. *Юридичний бюлетень*. 2016. Вип. 2. С. 121–128.

Чернов Вадим Ігорович,
судовий експерт сектору
балістичного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Запорізького НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Відповідно до статті 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, кожному, чиї права порушені, гарантується право на ефективний засіб правового захисту в національному органі [1]. Гарантує право громадян на захист інтелектуальної власності, в тому числі їхніх авторських прав, і стаття 54 Конституції України [2].

Водночас ефективний судовий захист порушених авторських прав, зважаючи на специфіку предмета доказування у спорах, пов'язаних із об'єктами авторського права, у багатьох випадках є неможливим без проведення експертизи. З огляду на це судова експертиза у сфері авторських прав має сприйматися як невід'ємна частина загального механізму судового захисту прав інтелектуальної власності на об'єкти авторського права.

Варто також зауважити, що порівняно з іншими питаннями права інтелектуальної власності увага до судової експертизи у сфері авторського права є досить незначною. Здебільшого питання судової експертизи досліджуються представниками самого експертного середовища, або ж ученими-процесуалістами, що не дає змоги достатньою мірою врахувати специфіку експертних досліджень саме у сфері авторського права.

Досліджуючи особливості та проблеми судової експертизи у справах, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності на об'єкти авторського права, слід приділити увагу існуючим недолікам не лише суто правового, а й організаційного забезпечення судово-експертної діяльності у сфері авторського права, а також можливостям його удосконалення, у тому числі із використанням зарубіжної практики.

Слід зазначити, що в країнах ЄС на сьогодні, як і в Україні, закріплені дві основні організаційні форми судової експертизи: спеціальні експертні установи державної власності та незалежні фахівці, внесені до списків судових експертів, або такі, що отримали ліцензію на право проведення судової експертизи [3, с. 83]. У кожній із країн співвідношення прав та обов'язків двох категорій експертів різниться.

Стосовно України, то в багатьох аспектах приватній судовій експертизі законодавством України, і особливо – практикою його застосування – відводиться другорядна роль, а приватні експерти піддаються певній дискримінації порівняно з державними. Крім того, кількість атестованих приватних експертів є вкрай низькою, і особливо – у сфері інтелектуальної власності (станом на 2023 рік – приблизно 20 осіб).

Що стосується першої з виділених проблем, то, як зазначає Ю. Ю. Ярослав, для приватних експертів загалом передбачені ті ж обов'язкові умови для здійснення ними професійної діяльності, що й для державних. Приватні експерти, так само, як і державні, повинні бути атестовані і мати свідоцтво про присвоєння кваліфікації за певною експертною спеціальністю, відомості про них подаються до Реєстру атестованих експертів, який ведеться Міністерством юстиції України (надалі – Мін'юст України); вони так само стажуються в державних судово-експертних установах Мін'юсту України, проходять атестацію (переатестацію) в структурі Мін'юсту України, там же розглядаються їх дисциплінарні справи та проводяться перевірки їх діяльності. Проте, у той же час, приватним експертам дозволяється проведення трохи більше половини видів експертиз (утім, це не стосується експертиз у сфері авторського права), дозволених державним експертам [4, с. 92].

Таким чином, станом на сьогодні можна зробити висновок, що приватна експертиза фактично є підпорядкованою державній. Такий стан справ не сприяє розвитку приватної експертизи і її конкуренції з державною, і до того ж, не мотивує фахівців – у тому числі з питань, необхідних для вирішення справ щодо захисту авторських прав – ставати судовими експертами. Крім того, такий підхід не узгоджується з політикою того ж таки Мін'юсту України щодо інших видів діяльності, координацію над якими здійснює зазначене Міністерство – наприклад, виконавчого провадження чи нотаріату, у яких приватні суб'єкти мають власне саморегулювання і є більш відокремленими і незалежними від державних структур. Наприклад, приватні виконавці відповідно до Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» мають власні Кваліфікаційну та Дисциплінарну комісії, до яких входять у тому числі й представники самого середовища приватних виконавців, мають власні органи саморегулювання (Асоціацію приватних виконавців, Раду приватних виконавців тощо) [5, с. 328].

Що стосується кваліфікаційних вимог до судових експертів, складність яких також не сприяє значному збільшенню їх кількості, варто зауважити, що, якщо аналізувати іноземний досвід судово-експертної діяльності, то далеко не в усіх країнах законодавство чітко визначає критерії компетентності судового експерта.

Наприклад, у США формальні вимоги до судового експерта відсутні. Це з одного боку призводить до того, що представники сторін під час допиту мають ставити питання, які підтверджують компетентність експерта, або навпаки, викликають сумніви як у досвідченості експерта, так і в надійності застосованих ним методик проведення дослідження, проте з іншого боку – дає змогу проводити експертизу значно швидше, ніж у вітчизняних умовах вкрай обмеженого числа атестованих у тій чи іншій сфері судових експертів. Втім, зважаючи на окреслені раніше проблеми вітчизняної практики правозастосування, пов'язані з фактичною неможливістю перевірити обґрунтованість експертного висновку жодним суб'єктом, крім самого експерта, запровадження американського підходу в Україні було б, безумовно, передчасним.

Отже, головною проблемою організаційного забезпечення судово-експертної діяльності, особливо у сфері авторського права, є нерівноправний статус державних і приватних судових експертів, а також надмірно складні кваліфікаційні вимоги до судових експертів, у зв'язку з чим кількість атестованих судових експертів, у тому числі й у сфері інтелектуальної власності, особливо приватних, є вкрай низькою.

На нашу думку, один зі шляхів виходу із вказаної ситуації – розширення самоврядування приватних експертів. Така концепція, зокрема, вже покладена в основу проекту Закону «Про судово-експертну діяльність» [6], проте в чинній редакції цього законопроекту ступінь автономності приватних експертів, як і раніше, є недостатньою, оскільки в більшості випадків вони все одно залежатимуть від відповідних державних установ та організацій. Більш доцільним було б створення системи, подібної до тієї, яка існує для приватних виконавців чи нотаріусів – зі збереженням загального контролю над діяльністю приватних судових експертів зі сторони Мін'юсту України, проте з розширенням повноважень самоврядування приватних експертів, зокрема – зі створенням окремих кваліфікаційних та дисциплінарних комісій для приватних експертів.

Підсумовуючи викладене, є підстави вважати, що проблеми щодо призначення та проведення судових експертиз у справах про захист авторського права здебільшого пов'язані з відсутністю у суддів як фахівців з питань права достатнього обсягу спеціальних знань та досвіду у сфері інтелектуальної власності, у зв'язку з чим на практиці зазвичай складно уникнути таких недоліків, як затягування процесу через призначення судових експертиз у тих випадках, коли звернення до спеціальних знань не потребується, некоректне формулювання запитань до експерта, у зв'язку з чим втрачається доказове значення експертного висновку, а також неможливість судді здійснити повноцінну оцінку висновку експерта на предмет його обґрунтованості (остання проблема поглиблюється також тим, що передбачене підзаконними актами рецензування висновків експерта не є обов'язковим у більшості випадків; до того ж, рецензентами не можуть бути приватні експерти, що ставить їх деякою мірою в нерівне становище порівняно з експертами, які працюють у державних спеціалізованих установах).

Крім того, головною проблемою організаційного забезпечення судово-експертної діяльності, особливо у сфері авторського права, є нерівноправний статус державних та приватних судових експертів, а також надміру складні кваліфікаційні вимоги до судових експертів, у зв'язку з чим чисельність атестованих судових експертів, в тому числі і у сфері інтелектуальної власності, особливо приватних, є вкрай незначною.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Гузела М., Канцір В. Зарубіжний досвід організації судово-експертної діяльності в процесі здійснення кримінального переслідування. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18385/21.pdf>

4. Ярослав Ю. Ю. Саморегулювання – найважливіша умова розвитку недержавної (приватної) судової експертизи. *Місце недержавної судової експертизи у забезпеченні судочинства України*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції-дискусії (м. Київ, 19 жовтня 2020 року). Київ : Видавець Назаров О. А., 2020. С.104.

5. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 № 1403-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 29. Ст. 535.

6. Про судово-експертну діяльність : Проект Закону України № 6284 від 05.11.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73154

Чернявська Олена Сергіївна,
судовий експерт Київського
науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства
юстиції України

СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

На сьогодні в умовах реформування судової системи, адаптації законодавства України до законодавства ЄС судово-експертна діяльність потребує визначення шляхів підвищення її ефективності, оптимізації організації, удосконалення засад і механізмів її регулювання. Наразі в Україні жоден державний орган не відповідає за формування єдиної політики у цій сфері, що розхитує усю систему через неузгодженість відомчого нормативно-правового регулювання. Сучасний світ складається із великої кількості національних правових систем, кожна з яких відображає правове становище конкретної держави [1]. Залежно від правової системи може різнитися організаційно-функціональна побудова судових і правоохоронних органів держави.

В українському законодавстві існує поняття «судовий експерт», що передбачено Законом України «Про судову експертизу» [2]. Судовий експерт в Україні визначається як учасник процесу, який володіє певними чіткими правами й обов'язками, при цьому керуючись найважливішим принципом незалежності – відсутністю зацікавленості в результатах експертного дослідження. Ним (судовим експертом) може бути особа, внесена до Реєстру атестованих судових експертів, яка працює в державних судово-експертних

установах та службах або не працює в зазначених інституціях. Крім того, судові експертизи можуть проводити інші фахівці, статус яких на законодавчому рівні не є чітко визначеним.

Залежно від правових систем країн світу різняться побудова судово-експертної діяльності. Так, зокрема, США є представником англо-американської системи права, що базується на звичаєвому праві, у якій відсутні класифікація галузей, поділ норм права на імперативні та диспозитивні тощо. У США прийняте поняття «expert witness» – «експерт-свідок», яке передбачено «Федеральними правилами про докази». «Експерт-свідок» – це особа, яка володіє спеціальними знаннями, навичками, освітою або досвідом у певній галузі, яка покликана надавати свої дослідження у судовому процесі, щоб допомогти суду розібратись у складних технічних або наукових питаннях, тобто свідок, який виступає як експерт і чия думка приймається судом як доказ. Кожна сторона судового процесу обирає власного експерта-свідка, і їм, як правило, виплачується гонорар за консультації та свідчення [3]. Верховний суд США встановив стандарт допустимості показань експертів, що відомий як «стандарт Дюберта» [10]. Цей стандарт містить такі критерії: 1) чи можна і чи була перевірена на практиці методика або теорія, яка була застосована експертом при наданні свідчень щодо поставленого питання; чи була вона раніше опублікована та рецензована; 2) яким є потенційний рівень похибки у свідченні експерта щодо поставленого питання; 3) чи наявні стандарти, що контролюють проведення відповідного дослідження, та чи мають вони широке визнання у відповідній науковій спільноті. Ці критерії мають на меті запобігти використанню ненадійної або, інакше кажучи, «псевдонауки» як доказу в свідченнях експерта. Особи, які мають кваліфікацію експерта, можуть свідчити стосовно своїх висновків, якщо їхній аналіз є науково обґрунтованим та корисним. При складанні своїх висновків експерти можуть проводити незалежні допити сторони, виїжджати на місце події та вивчати докази [4].

У Великобританії, яка також належить до країн з англо-американською правовою системою, судового експерта до процесу може залучити як сторона обвинувачення, так і сторона захисту. Також існує перелік приватних експертів, які мають право бути залученими до проведення досліджень. Такий список зберігається у Спілці юристів Англії. На сьогодні у Великобританії приватні лабораторії та поліція надають аналітичні та судово-експертні послуги [5]. Усі приватні судово-експертні установи, з якими укладаються контракти на надання послуг, повинні бути акредитовані. Однак цей принцип не поширюється на поліцейські судово-експертні лабораторії, що вважається досить суперечливим.

У європейських країнах відомі дві основні організаційні форми судової експертизи. Визначальним моментом для першої з них є орієнтація на спеціальні експертні установи, для другої – на конкретних фахівців – судових експертів. При цьому в деяких країнах має місце й змішування зазначених форм [6]. У Польщі на законодавчому полі взагалі відсутнє визначення поняття «експерт» чи «судова експертиза» – експерт, у нашому розумінні цього терміну, там прирівнюється до «зовнішнього засобу фахових знань», до якого

звертаються суд чи прокурор у разі необхідності з метою прийняття правильного рішення. Натомість існують чотири концепції, що вказують на статус експерта в кримінальному провадженні: концепція «наукового судді»; концепція «судовий експерт – помічник суду»; концепція «судовий експерт – свідок»; концепція «судовий експерт – самостійний учасник судочинства». Виділяють два типи судових експертів: штатні та експерти ad hoc (позаспискові). Штатних експертів можна знайти у списках судових експертів, які складаються головами районних судів. Позаспискових експертів зазвичай призначають у випадках, коли є потреба проведення відносно рідкісного виду експертизи та (або) коли відсутні штатні експерти з необхідними навичками та знаннями [7].

У Франції судово-експертна діяльність підпорядковується Міністерству оборони в складі збройних поліцейських формувань. Таких формувань є два: Національна поліція та Національна жандармерія. Суд самостійно призначає одночасно для обох сторін двох незалежних експертів, які віднесені в спеціальний державний реєстр. Крім того, у Франції дослідження та експертизи у певних сферах діяльності можуть проводити безпосередньо поліцейські [8].

У Німеччині судові експерти можуть працювати в державних або приватних лабораторіях. Частина судово-експертних підрозділів перебуває у структурі правоохоронної системи і безпосередньо поліції. Інститути приватної експертизи також успішно функціонують і конкурують із державними експертними установами. Судовий експерт повинен отримати, проаналізувати, порівняти та оцінити докази, а також написати експертний висновок, у якому надати результати своїх досліджень [9].

Отже, беручи до уваги досвід зарубіжних країн у формуванні сучасної моделі судово-експертної діяльності, варто наголосити на необхідності приведення її до міжнародних стандартів та вдосконалення нормативно-правового регулювання, зокрема щодо регулювання недержавних експертних установ та статусу приватних експертів. Окрім цього, важливим є створення неприбуткової організації, яка об'єднуватиме експертів із різних галузей знань і матиме спільний для всіх кодекс професійної етики задля підтримки належного рівня професіоналізму та професійної відповідальності серед судових експертів.

Список використаних джерел

1. Правові системи. Світовий досвід. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_2694#:~:text=%D0%9D%D0%B0%20%D1%81%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%96%D0%B9%20%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B9,%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8%20%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%85%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2.

2. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
3. Federal Rules of Evidence, URL: <https://www.law.cornell.edu/rules/fre>
4. Cornell Law School, URL: https://www.law.cornell.edu/wex/expert_witness
5. Forensic Science in UK. Part I: Historical Development and Current Status URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/301-0-CRC-Color.indd.pdf>
6. Скрипник М. Світовий досвід у судово-експертній діяльності. *Офіційний сайт Міністерства юстиції України*. URL: <https://ua-expert.com.ua/news/svitoviy-dosvid-u-sudovo-ekspertniy-diyalnosti/>
7. The judicial assessment of expert evidence in Polish criminal procedure. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/Dialnet-heJudicialAssessmentOfExpertEvidenceInPolishCrimi-8886372.pdf>
8. The Gendarmerie Forensic Institute Model. URL: <https://www.gendarmerie.interieur.gouv.fr/pjgn/institut-de-recherche-criminelle-de-la-gendarmerie-nationale/presentation-de-l-ircgn/the-gendarmerie-forensic-institute-model-english-version>
9. Forensic Science, Bundeskriminalamt, URL: https://www.bka.de/EN/OurTasks/Remit/CentralAgency/ForensicScience/forensicScience_node.html
10. Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc., 509 U.S. 579 (1993). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/509/579/>

Чепурін Павло Геннадійович,
завідувач відділу вибухотехнічних
та пожежотехнічних досліджень
Івано-Франківського НДЕКЦ МВС
Гамалюк Богдан Михайлович,
кандидат наук з державного
управління, судовий експерт відділу
вибухотехнічних та пожежотехнічних
досліджень Івано-Франківського
НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ЕКСПЕРТНІЙ СЛУЖБІ МВС

Одним із засобів боротьби з недобросовісними працівниками, що допускають порушення трудової дисципліни, є заходи правового впливу, серед яких притягнення до дисциплінарної відповідальності працівника. Дисциплінарна відповідальність настає в разі вчинення дисциплінарного проступку.

Дисциплінарна відповідальність може бути загальною та спеціальною.

Загальна дисциплінарна відповідальність настає за порушення працівником трудової дисципліни і встановлюється Кодексом законів про працю України та Правилами внутрішнього трудового розпорядку.

Так, за порушення трудової дисципліни роботодавець відповідно до ст. 147 КЗпП може застосувати догану або звільнення [1]. При загальній дисциплінарній відповідальності, дисциплінарним проступком визнається невиконання або неналежне виконання з вини працівника покладених на нього трудових обов'язків або вчинення протиправних дій, що проявилися в порушенні правил внутрішнього трудового розпорядку, посадових інструкцій, положень, наказів та розпоряджень керівника, якщо вони мають законний характер [4].

Спеціальна дисциплінарна відповідальність застосовується до категорії працівників, правовий статус яких визначається окремими законодавчими актами. Тобто крім заходів дисциплінарного стягнення, передбачених ст. 147 КЗпП України, застосовуються спеціальні заходи дисциплінарної відповідальності, передбачені законами, дисциплінарними статутами, положеннями, що регулюють правовий статус таких осіб та особливості виконання їхньої трудової функції.

Так, працівники установ Експертної служби МВС, атестовані як судові експерти, можуть бути притягнуті до спеціальної дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку. Порядок притягнення зазначеної категорії працівників регулюється ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» та розділами 7, 8 Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС, затвердженого Наказом МВС від 21.09.2020 № 675 [2].

На судових експертів установ Експертної служби МВС дисциплінарне стягнення накладається спеціально утвореною структурою, яка діє в системі МВС – Експертно-кваліфікаційною комісією МВС (далі – ЕКК). Частиною 3 статті 14 Закону України «Про судову експертизу» встановлено законодавцем перелік із дванадцяти дисциплінарних проступків, за які судовий експерт може бути притягнений до спеціальної дисциплінарної відповідальності. Серед них: 1) самостійне збирання матеріалів, що підлягають дослідженню, а також самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи; 2) проведення судової експертизи судовим експертом, який є працівником державної спеціалізованої установи, без письмового доручення його керівника у разі призначення (замовлення) проведення судової експертизи державній спеціалізованій установі; 3) передоручення проведення судової експертизи іншій особі з порушенням встановленого законодавством порядку; 4) порушення без поважних причин вимог законодавства щодо строків проведення судової експертизи; 5) вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі питань права; 6) невиконання судовим експертом, який не є працівником державної спеціалізованої установи, вимог законодавства щодо організації робочого місця судового експерта; 7) ухилення судового експерта,

який не є працівником державної спеціалізованої установи, від проведення перевірки його діяльності та/або перешкоджання ним проведенню такої перевірки; 8) порушення порядку зберігання та поводження з об'єктами дослідження, матеріалами справи (провадження), що призвело або може призвести до їх втрати або пошкодження; 9) застосування руйнівних методів дослідження з порушенням встановленого законодавством порядку; 10) неповідомлення у встановленому законодавством порядку держателю державного Реєстру атестованих судових експертів відомостей щодо настання обставин, які підлягають внесенню до такого реєстру за повідомленням судового експерта; 11) порушення вимог законодавства щодо оформлення висновку судового експерта; 12) невиконання або неналежне виконання судовим експертом без поважних причин покладених на нього обов'язків, що стало підставою для постановлення судом окремої ухвали, у якій порушено питання щодо дисциплінарної відповідальності судового експерта [2].

За вчинення зазначених дисциплінарних проступків до судового експерта може бути застосований один із таких видів дисциплінарних стягнень: попередження; тимчасове, строком до одного року, зупинення строку дії документа, що підтверджує наявність кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю; позбавлення кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю.

До порядку накладення дисциплінарного стягнення встановлені такі вимоги: а) встановлення дисциплінарного проступку; б) отримання від порушника письмового пояснення; в) проведення службової перевірки; г) додержання строків накладення дисциплінарного стягнення; ґ) прийняття рішення ЕКК про притягнення (не притягнення) судового експерта до дисциплінарної відповідальності; д) доведення рішення під розписку до відома судового експерта.

Службова перевірка порушується Експертно-кваліфікаційною комісією МВС за письмовим зверненням судді (суду), слідчого судді, прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого, державного або приватного виконавця, адвоката, учасника справи, фізичної або юридичної особи – замовника судової експертизи, керівника установи Експертної служби МВС за місцем роботи працівника. Строк проведення службової перевірки обчислюється з дня, наступного за днем підписання керівником ДНДЕКЦ МВС наказу, та не повинен перевищувати одного місяця. За вмотивованим зверненням голови комісії з проведення службової перевірки цей строк може бути продовжено керівником ДНДЕКЦ МВС, але не більш як на один місяць, при цьому загальний строк проведення службової перевірки не може перевищувати два місяці.

За результатами службової перевірки складається висновок, який підписується головою комісії, заступником голови комісії, членами та секретарем комісії і реєструється в ДНДЕКЦ МВС. Голова, заступник голови та члени комісії, що проводила службову перевірку, мають право викласти свою окрему думку в доповідній записці на ім'я керівника ДНДЕКЦ МВС, який

призначив службову перевірку. Доповідна записка долучається до висновку за результатами службової перевірки та є його невід'ємною частиною.

Підставою для розгляду питання щодо дисциплінарної відповідальності судового експерта є рішення керівника ДНДЕКЦ МВС, який призначив службову перевірку, за результатами якої було встановлено вчинення судовим експертом дисциплінарного проступку, до якого додаються матеріали службової перевірки.

Рішення про притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності та застосування до нього дисциплінарного стягнення приймається ЕКК з урахуванням тяжкості наслідків, що настали внаслідок вчинення дисциплінарного проступку, обставин, за яких вчинено дисциплінарний проступок, чи застосовувалися раніше до судового експерта дисциплінарні стягнення, а також інших відомостей, що характеризують його як судового експерта.

У випадку незгоди із рішенням ЕКК про накладення дисциплінарного стягнення таке рішення може бути оскаржене в суді.

Дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше трьох років з дня вчинення дисциплінарного проступку.

У разі якщо протягом одного року з дня накладення дисциплінарного стягнення у виді попередження судового експерта не піддано новому дисциплінарному стягненню, зазначений судовий експерт вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення, із внесенням відповідних відомостей до державного Реєстру атестованих судових експертів.

Судові експерти установ Експертної служби МВС, до яких застосовано дисциплінарне стягнення у виді позбавлення кваліфікації судового експерта і які рішенням атестаційних комісій з атестації судових експертів Експертної служби МВС залишені на посаді судового експерта, можуть пройти підготовку та за вмотивованою пропозицією керівника установи Експертної служби МВС за місцем роботи працівника не раніше ніж через один рік з дати прийняття рішення ЕКК подати документи з метою присвоєння кваліфікації судового експерта.

Судові експерти установ Експертної служби МВС, до яких застосовано дисциплінарне стягнення у виді тимчасового, строком до одного року, зупинення строку дії свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю і які рішенням атестаційних комісій з атестації судових експертів Експертної служби МВС залишені на посаді судового експерта, у разі спливу строку дії свідоцтва до закінчення дії такого дисциплінарного стягнення, за вмотивованою пропозицією керівника установи Експертної служби МВС за місцем роботи працівника направляються на курсові збори з підвищення кваліфікації судового експерта.

Підвищення кваліфікації такий судовий експерт має право пройти тільки після закінчення дії дисциплінарного стягнення у виді тимчасового, строком до одного року, зупинення строку дії свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю.

Здійснивши характеристику правової природи та сутнісних ознак інституту дисциплінарної відповідальності судових експертів Експертної служби МВС, можемо дійти висновку, що дисциплінарна відповідальність судового експерта – це самостійний вид юридичної відповідальності, який є особливим елементом у структурі правової системи, полягає у застосуванні негативних заходів впливу особистого характеру за невиконання або неналежне виконання ним своїх посадових обов'язків. Вона також виступає фактором, який забезпечує правомірну поведінку судового експерта під час виконання ним своїх повноважень.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю : Закон України від 10.12.1971 №322-VIII, редакція від 24.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 №4038-XII, редакція від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 01.05.2024).
3. Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС, затв. Наказом МВС № 675 від 21.09.2020, редакція від 23.05.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0022-21#Text> (дата звернення 01.05.2024).
4. Гамалюк Б. М. Трудове право : конспект лекцій для студентів. Івано-Франківськ : ІМЕ «Гал. акад.» Видавництво «Полум'я», 2004. 344 с.

Чуприна Юлія Олександрівна,
головний судовий експерт сектору
досліджень у сфері інформаційних
технологій Донецького НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТНОГО ОБСТЕЖЕННЯ ОСІБ ІЗ СОМАТИЧНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ ТА СЕНСОРНИМИ ВАДАМИ ПІД ЧАС СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Зростання актуальності проведення судової психологічної експертизи в межах кримінальних проваджень, зважаючи на реалії сьогодення, призводить до виникнення нових проблем, з якими стикаються експерти під час дослідження підекспертних осіб.

Судова психологічна експертиза має найбільше значення у випадках, коли необхідно оцінити індивідуально-психологічні характеристики особистості, особливості психічних процесів та станів підекспертного, тобто встановлення значущих психологічних фактів у ситуації делікту.

Нині збільшення досліджень у кримінальних провадженнях, що стосуються домашнього насилля, катування, тілесних ушкоджень та інших злочинів, зумовлюється необхідністю забезпечення вирішення експертних

завдань щодонні підекспертних осіб. Проведення таких експертиз передбачає безпосереднє психологічне обстеження підекспертних осіб із застосуванням різних спеціальних та загальнонаукових методів, одним із яких є, насамперед, проведення експертної бесіди та застосування експериментально-психологічного методів. Проблеми виникають під час дослідження осіб, які мають соматичні захворювання та сенсорні вади, що були сформовані не від народження. Такі особливості здоров'я породжують проблему комунікації між експертом-психологом та підекспертною особою, а також певні особливості такого дослідження.

Для вирішення цього питання варто звернутися до об'єкта судової психологічної експертизи. Згідно з Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, об'єктом судово-психологічної експертизи є психічно здорові особи (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, виправданий, засуджений, свідок, потерпілий, позивач, відповідач, малолітні, неповнолітні, особи дорослого та похилого віку) [5]. Таке ж розуміння об'єкта наведене і в Методиці судової психологічної експертизи. Це визначення передбачає заборону роботи з людиною, яка має психічні порушення. Питання об'єкта судово-психологічної експертизи є дискусійним, іншими авторами було виведено інше поняття об'єкта. Так, згідно з визначенням, запропонованим Т. М. Єгоровою та В. В. Єгоровим, об'єктом судової психологічної експертизи є людина як особистість (підекспертна особа) та сукупність джерел інформації, які відображають відомості про психічну діяльність підекспертної особи в юридично значимих обставинах [6]. Таке визначення вже розширює перелік об'єктів дослідження, а також не робить акцент на психічному здоров'ї досліджуваного об'єкта. Точної відповіді немає, чи може експерт проводити дослідження з особою, яка втратила слух або зір, способів проведення даних дослідження, практики відповідного інструментарію, фіксування такого дослідження. У зв'язку з цим виникає необхідність звернутися до законодавчої бази для вирішення даного питання.

Згідно зі ст. 385 Кримінального Кодексу України передбачено покарання за відмову експерта від виконання покладених на них обов'язків [1]. Відповідно до ст. 3, п. 11. Закону України «Про систему громадського здоров'я» одним із принципів, має бути протидія дискримінації щодо здоров'я – запобігання дискримінації за ознакою інвалідності та стану здоров'я, подолання стигми щодо людей із захворюваннями [2].

Розглянемо декілька ситуацій, з якими можуть зустрічатися експерти в цьому випадку. Під час первинного аналізу матеріалів, що подаються для проведення експертизи, вже можуть виявлятися факти, що свідчать про можливу наявність серйозних соматичних захворювань чи набутих сенсорних вад у підекспертних осіб, можливо навіть незадовго до проведення судово-психологічної експертизи, враховуючи реалії військового часу. При цьому в первинних матеріалах містилися висновки судово-психіатричних експертів про відсутність психічних хвороб у осіб, з приводу яких ставилися питання.

Також варто враховувати ст. 39-1 Закону України «Про основи законодавства України про охорону здоров'я», згідно з якою пацієнт має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при його медичному обстеженні [3]. За таких обставин експерту може бути невідомо про наявність будь-якої хвороби навіть на момент надходження додаткових матеріалів, наданих ініціатором на клопотання, порушене експертом. Трапляються випадки, коли ініціатор навмисне обмежує обсяг медичної документації для приховування того, що підекспертна особа страждає на інфекційну хворобу, яка несе безпосередню небезпеку для здоров'я експерта.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» судові експерти державних спеціалізованих установ, а також фахівці, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, «...мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності» [4]. Тобто експерт-психолог не повинен мати спеціальних медичних знань, у зв'язку з чим низка діагнозів, яка може міститися в медичній документації, може просто бути не ідентифікована експертом. Водночас усі психологи у межах своїх спеціальних знаннях мають певний обсяг знань із патопсихології та медичної психології.

Отже, аналіз спеціальної наукової літератури та законодавчої бази, показує, що законодавець не обмежує в правах людей, які мають певні захворювання та сенсорні вади. Нині відсутній алгоритм дій для експертів-психологів при проведенні таких досліджень. Експерти мають брати до уваги особливості здоров'я підекспертних осіб під час роботи з ними, а також не порушувати їхні права. Проведення таких експертиз передбачає використання спеціалізованих методів для вивчення психічного стану та поведінки підекспертної особи, з обов'язковим урахування можливих впливів соматичних захворювань або сенсорних вад на особу та результати дослідження. Це важливо для забезпечення об'єктивності та достовірності результатів судової психологічної експертизи в межах компетенції експерта. Відкритим залишається не менш важливе питання організації ефективної та безпечної комунікації під час експертного обстеження між експертом та підекспертною особою.

Список використаних джерел

1. Кодекс кримінальний України від 05.04.2001 № 2341-III (редакція від 28.03.2024). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T012341> (дата звернення 29.04.2024).
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 № 2801-XII (редакція від 21.03.2024). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T280100> (дата звернення 29.04.2024).
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII (редакція від 09.11.2023). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T403800> (дата звернення 29.04.2024).

4. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 № 2573-IX (редакція від 11.02.2024). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T222573?an=1> (дата звернення 29.04.2024).

5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ М-ва юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/> (дата звернення 28.02.2019).

6. Єгорова Т. М., Єгоров В. В. Дискусійні питання щодо об'єкта і предмета судової психологічної експертизи. Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 428–430.

Чечіль Юрій Олексійович,

доктор філософії у галузі права,
директор Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

Біла Вікторія Русланівна,

доктор юридичних наук, начальник
наукової лабораторії Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА МІЖНАРОДНА ВЗАЄМОДІЯ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Питання міжнародного співробітництва у галузі судово-експертної діяльності завжди перебували у фокусі уваги вчених та дослідників. Зазначене зумовлене тим, що національна судова експертиза не може існувати ізольовано, тільки в межах окремої держави, важливим є міжнародне співробітництво судово-експертних установ із метою обміну досвідом, урахування сучасних досягнень науки й техніки, створення профільних експертних напрямів [1, с. 128]. Накопичений обсяг знань і практики здійснення міжнародного співробітництва у судово-експертній діяльності на сьогодні дає можливість здійснити його теоретичну розробку з метою з'ясування його форм та змісту.

Аналіз приписів Закону України «Про судову експертизу» [2] та законопроектів про судово-експертну діяльність [3–6], Кримінально-процесуального кодексу [7], а також та низки наукових праць [8–11] вказує, що до обсягу поняття «міжнародне співробітництво» в галузі судової експертизи вміщено два щонайменше два поняття – власне проведення судової експертизи (за дорученням компетентного органу іноземної держави або із залученням

іноземного судового експерта) та вжиття інших організаційних заходів з метою покращення обміну даними, науковими результатами, досвідом тощо.

Термінування цих відмінних понять одним дефінієндумом містить низку недоліків. По-перше, одним терміном позначатимуться явища правової дійсності, що мають різну як правову природу, так і юридичні наслідки: правові – за результатами складання судовим експертом (національним чи іноземним) висновку, та організаційні – при здійсненні інших видів діяльності. По-друге, принцип правової визначеності вимагає застосування єдиних підходів до організації та встановлення вимог до будь-якої діяльності позначеної терміном «міжнародне співробітництво», що не дозволить забезпечити необхідної гнучкості, оперативності та зміни форм співпраці у випадку настання нових обставин. По-третє, співпраця експертних установ, а також їх взаємодія із іншими учасниками міжнародних відносин, повинна здійснюватися на основі норм права, однак правовий режим такої діяльності повинен мати дискреційний та диспозитивний характер. На відміну від взаємодії в межах міжнародної правової допомоги та спільних слідчих груп, що передбачає значно більший ступінь імперативності [12, с. 67].

Зазначене зумовлює пошук іншого, відмінного терміну для позначення тієї частини міжнародної співпраці у галузі судово-експертної діяльності, що не пов'язана із безпосереднім виконанням судової експертизи, однак сприяє координації зусиль суб'єктів у цій сфері за для досягнення визначеного результату. Вбачається, що для позначення таких відносин доцільно використовувати термін «міжнародна взаємодія», що має такі ознаки: цілеспрямованість; диспозитивність; добровільний та ініціативний характер дій; юридична рівність та організаційна не підпорядкованість суб'єктів взаємодії [11, с. 27–29; 12, с. 68]. Видові ознаки міжнародної взаємодії під час здійснення судово-експертної діяльності визначатимуться колом суб'єктів, залучених до такої взаємодії, спрямованістю та результатом, що досягається. Важливо акцентувати увагу на тому, що суб'єктами міжнародної взаємодії у галузі судово-експертної діяльності є не лише судово-експертні установи та судові експерти, однак і міжнародні урядові та неурядові організації. Саме участь останніх є однією із головних видових ознак міжнародної взаємодії, що відрізняє її від міжнародного співробітництва. Інакше кажучи наявність міжнародної неурядової організації у відносинах міжнародної взаємодії надає їй організаційного змісту, на відміну від міжнародного співробітництва, що має правову форму [12, с. 72].

Своєю чергою термін «міжнародне співробітництво» позначатиме лише правову форму взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності в межах міжнародної правової допомоги.

Такий підхід дозволить систематизувати види активності судово-експертних установ та експертних служб у міжнародному просторі, чітко розмежувати їх та створити належні процедурні форми встановлення зав'язків та розвитку взаємодії. Однак, як і будь-яка наукова теза, зазначене твердження потребує обговорення та апробації. Вказана пропозиція є скоріш запрошенням до дискусії, спробою звернути увагу на проблематику правових та

організаційних форм і їх використання у практиці діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності.

Список використаних джерел

1. Гаспарян С.Г. Напрями застосування в Україні зарубіжного досвіду кадрового забезпечення судово-експертних установ. *Архів кримінології та судових наук*. 2020. №1. С. 129–128.

2. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#n167> (дата звернення: 03.05.2024).

3. Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284 від 05.11.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73154 (дата звернення: 03.05.2024).

4. Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284-1 від 19.11.2021. URL: https://www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73246 (дата звернення: 03.05.2024).

5. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» № 6284-3 від 23.11.2021. URL: https://www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73261 (дата звернення: 03.05.2024).

6. Проект Закону про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів № 6284-2 від 22.11.2021. URL: https://www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73258 (дата звернення: 03.05.2024).

7. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n4210> (дата звернення: 03.05.2024).

8. Дмитрієва К. С. Актуальні напрями розвитку міжнародного судово-експертного співробітництва. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 288–291. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/71> (дата звернення: 03.05.2024).

9. Русецький А. А. Про організацію судово-експертної діяльності : міжнародний аспект. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 158–164.

10. Лопата О. А. Міжнародне співробітництво Експертної служби МВС України : дис. ... кан. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2017. 224 с.

11. Полянський А., Юодкайте-Гранскіене Г. Зарубіжний досвід взаємодії судово-експертних установ між собою та з правоохоронними органами й можливості його використання в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 2 (24). С. 26–51.

12. Міжнародна взаємодія у судово-експертній діяльності: посилення ролі у протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів : монографія / С. А. Наумюк, Ю. О. Чечіль, А. М. Черняк, В. Р. Біла, І. В. Кучинська ; за заг. ред. С. А. Наумюка. Київ: в-во ІСТЕ СБУ, 2023. 229 с.

Чечіль Юрій Олексійович,
доктор філософії в галузі права,
директор Українського науково-
дослідного інституту спеціальної
техніки та судових експертиз Служби
безпеки України

Міняйло Анатолій Анатолійович,
кандидат сільськогосподарських наук,
доцент, судовий експерт Українського
науково-дослідного інституту
спеціальної техніки та судових
експертиз Служби безпеки України

ВПЛИВ НАСЛІДКІВ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ НА ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ

Проблема протидії екологічним правопорушенням завжди стояла гостро, адже мала комплексний та інтегративний характер, що зумовлює деструктивний вплив цих посягань на довкілля шкідливими наслідками для життя й здоров'я людей, майна, безпеки виробництва, системи господарювання в державі [7].

Для того, щоб не допустити на території України повної і незворотної екологічної катастрофи, в державі функціонує система охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів. У цій системі одне з найважливіших місць посідає детальний екологічний аналіз намічуваної та діючої господарської діяльності, який складається з багатьох соціально-економіко-екологічних стандартних процедур. Серед них – екологічна експертиза є найбільш визнаною і поширеною як в Україні, так і в міжнародній практиці. Ця сфера діяльності постійно вивчається, досліджується, розвивається та вдосконалюється залежно від викликів, що постають перед суспільством. Одним з різновидів екологічної експертизи є судова інженерно-екологічна експертиза.

На сьогодні, через військові дії на території України, екологічна ситуація в державі стала значно гіршою – внаслідок постійних обстрілів (ракетних та артилерійських) знищуються цілі біогеоценози, токсичні речовини потрапляють в атмосферне повітря, ґрунт і воду. Наслідки такого впливу на довкілля відчуватимуться багато десятиліть, вимагаючи величезних зусиль і матеріальних ресурсів для відновлення балансу екологічних компонентів, які забезпечують стійкість рівноваги екосистеми.

З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України наша держава втратила понад 3 тис. га лісу, ще 35 тис. га пошкоджені [2].

Внаслідок воєнних дій під ризиком забруднення знаходиться 188 тис. км² ґрунтів; у межах зони бойових дій опинилися 393 природно-заповідних об'єкти; зафіксовано 298 тис. га лісових та 1 438 тис. га трав'яних пожеж, що разом із горінням нафти та нафтопродуктів спричинило значне забруднення атмосферного повітря (через бойові дії в атмосферне повітря потрапило

близько 5,5 млн. т викидів забруднюючих речовин: оксид азоту, оксид вуглецю, неметанові леткі органічні сполуки, оксид сірки, пил, свинець, кадмій, ртуть, миш'як, хром, мідь, нікель, селен, цинк, діоксини, дибензофурані, бензпірен тощо).

Шкода від викидів забруднюючих речовин у повітря станом на кінець 2023 року становить майже 25,8 млрд дол. США, з яких: 15 млрд дол. США – шкода від лісових пожеж, 10 млрд дол. США – шкода від трав'яних пожеж, 752 млн дол. США – шкода від горіння нафти та нафтопродуктів [3].

Станом на кінець 2023 року зареєстровано понад 4 тис. випадків злочинів проти довкілля, з них 250 винятково на промислових об'єктах України. Повідомляється, що близько 60 % цих інцидентів були результатом прямого фізичного ушкодження [6].

На початку повномасштабного вторгнення 26 лютого 2022 року російськими військовими здійснено підрив дамби на Херсонщині, що перегороджувала Північнокримський канал. Державна екологічна інспекція України (далі – Держекоінспекція) заявляла, що такими діями росія щодня незаконно отримувала 4,3 млн.куб.м. української води на 32 млн. грн, що є значним екологічним збитком для України, і такі факти не поодинокі.

Органи досудового розслідування відкривають кримінальні справи за фактом «екоциду», про загальні екологічні та економічні збитки, про нанесення непоправних втрат для довкілля та загрозу зростання рівня екологічних катастроф. Фіксація фактів екологічної шкоди від російського вторгнення здійснюється в рамках функціонування інформаційної панелі «ЕкоЗагроза» та роботи оперативного штабу Міністерства захисту довкілля України (надалі – Міндовкілля) та Державної екологічної інспекції (надалі – ДЕІ) [1].

Держекоінспекцією зафіксовано більше ніж 2339 випадків шкоди, завданої довкіллю. На сьогодні розрахунки завданої державі шкоди ведуться за чотирма напрямками досліджень, загальна сума за перші 12 місяців війни становить:

- за забруднення та засмічення земель – 854 299 626 тис. (понад 854 млрд.) грн;
- за забруднення атмосферного повітря – 988 924 718 тис. (понад 989 млрд.) грн;
- сума шкоди завданої водним об'єктам – 57 300 632 тис. (понад 57 млрд.) грн [5].

Загальна сума збитків по земельних, водних ресурсах та атмосферному повітрю за рік війни становить 1 900 524 976 тис. (майже 1 трлн 901 млрд.) грн.

23 березня 2023 року Уряд України, Група Світового банку, Європейська Комісія та Організація Об'єднаних Націй презентували звіт «Друга швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України» (Second Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment – RDNA2) [4].

У зазначеному звіті представлені висновки щодо втрат України від війни з РФ у період з 24 лютого 2022 року до 24 лютого 2023 року. Отже, прямі збитки України за рік повномасштабної війни оцінюються в понад 135 млрд дол. США. Економічні збитки, а саме порушення економічних потоків, виробництва та додаткові витрати, пов'язані з війною, сягають 290 млрд дол. США.

В Україні попередня сума збитків, завданих довкіллю унаслідок війни, вже перевищує 2,4 трлн. грн.

Наразі триває робота з отримання репарацій за всі заподіяні Україні збитки. Для цього Міндовкілля працює з багатьма міжнародними організаціями. Збираються та документуються докази порушень екологічного законодавства. Міндовкілля докладає багато зусиль, щоб відобразити нові підходи у методиках визначення шкоди та збитків внаслідок збройної агресії та бойових дій. Проте умови сьогодення потребують створення нових і вдосконалення існуючих методик дослідження наслідків порушень екологічного законодавства України. Зокрема, станом на кінець 2023 року затверджено 7 методик, які дозволяють визначати шкоду та збитки завдані землі, ґрунтам, атмосферному повітрю, водним ресурсам, природно-заповідному фонду щодо втрат лісового фонду, акваторій та надр, а саме:

Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджений постановою КМУ від 20.03.2022 № 326;

Методика визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена наказом Міндовкілля від 05.10.2022 № 414, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 24.10.2022 за № 1308/38644;

Методика визначення збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях, затверджена наказом Міндовкілля від 19.08.2022 № 309, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 17.10.2022 за № 1253/38589;

Методика визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами, затверджена наказом Міндовкілля від 21.07.2022 № 252, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 09.08.2022 за № 900/38236;

Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затверджена наказом Міндовкілля від 04.04.2022 № 167, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 11.04.2022 за № 406/37742;

Методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди, затверджена наказом Міндовкілля від 13.04.2022 № 175, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 16.04.2022 за № 433/37769;

Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами затверджена наказом Міндовкілля від 15.09.2022 № 366, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28.10.2022 за № 1337/38673;

Методика визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена наказом Міндовкілля від 13.10.2022 № 424, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 16.11.2022 за № 1416/38752 [8].

Звісно, використання спеціальних знань судових експертів у галузі дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля надають можливість повноцінно оцінити ситуацію та визначити шкоду, завдану довкіллю України.

Тож, Україну чекає нелегкий шлях відновлення в усіх сферах функціонування держави, у тому числі у сфері збереження та відновлення навколишнього природного середовища. Важливою ланкою в цьому процесі залишається ефективне використання спеціальних знань судових експертів у галузі екології, що має значну роль у кримінальному судочинстві з розслідування злочинів, спрямованих проти довкілля.

Список використаних джерел

1. Дайджести ключових наслідків російської агресії для українського довкілля. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/news> (дата звернення 20.03.2024).
2. Європа ініціювала підтримку лісового фонду України під час війни. URL: <https://forest.gov.ua/news/evropa-initsiiuvuala-pidtrymku-lisovoho-fondu-ukrainy-pid-chas-viiny> (дата звернення 15.04.2024).
3. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. Київська Школа Економіки, 2023. 49 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/audit-of-war-damage.pdf>
4. Міністерство фінансів України. URL: www.mof.gov.ua (дата звернення 20.03.2024).
5. Majkut, Joseph, and Allegra Dawes (2022) Opportunities and Challenges for Renewable Energy Generation in Ukraine. Center for Strategic and International Studies, September 26, 2022. URL: <https://www.csis.org/analysis/opportunities-and-challenges-renewable-energy-generation-ukraine> (дата звернення 20.03.2024).
6. Періодичні звіти Міндовкілля щодо зареєстрованих та досліджених випадків шкоди довкіллю внаслідок військових дій. URL: <https://mepr.gov.ua/topics/novyny/zbytky-dovkillyu-vid-vijny/> (дата звернення 03.08.2023).
2. Періодичні звіти Міндовкілля щодо зареєстрованих та досліджених випадків шкоди довкіллю внаслідок військових дій. URL: <https://mepr.gov.ua/topics/novyny/zbytky-dovkillyu-vid-vijny/> (дата звернення 03.08.2023).
3. Тетарчук І. В., Дяків Т. Є. Екологічне право України : навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 228 с.
4. Чи відповідь росія за зруйноване довкілля? URL: <https://svit/kpi/ua/2023/06/08/чи-відповідь-росія-за-зруйноване-дов/> (дата звернення 02.04.2024)

Чечіль Юрій Олексійович,
доктор філософії в галузі права,
директор Українського науково-
дослідного інституту спеціальної
техніки та судових експертиз Служби
безпеки України

Сербіненко Оксана Леонідівна,
провідний судовий експерт Центру
судових і спеціальних експертиз
Українського науково-дослідного
інституту спеціальної техніки та
судових експертиз Служби безпеки
України

Ярош Анна Олександрівна,
кандидат юридичних наук, судовий
експерт Центру судових і
спеціальних експертиз Українського
науково-дослідного інституту
спеціальної техніки та судових
експертиз Служби безпеки України

АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗ, ЩО ПРИЗНАЧАЮТЬСЯ ДО ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ У РАМКАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Збройна агресія РФ та запровадження воєнного стану на території нашої держави, на жаль, стали ключовими чинниками, які прямо чи опосередковано впливають на всі процеси та відносини як в Україні, так і поза її межами [1, с. 58]. З початком повномасштабної війни РФ проти нашої країни значно збільшилася кількість воєнних злочинів, зокрема кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, державна зрада, колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору, диверсія тощо) та кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (пропаганда війни; виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників; планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни тощо) [2]. Розслідування воєнних злочинів передбачає дослідження багатьох подій і проведення значної кількості різних видів судових експертиз, зокрема особливої актуальності набуло проведення психологічної та лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертиз.

Учені стверджують, що найбільшою ефективністю вирізняються ті наукові розробки, які виконані на межі сполучення кількох наук. Саме суміжний інтегрований, міждисциплінарний характер досліджень відкриває значні

можливості для експертного пошуку, його результативності та продуктивності. Між психологією й лінгвістикою склалося своєрідне історичне розмежування предметів дослідження: ПСИХОЛОГІЯ в системі мовленнєвої діяльності людини аналізує процеси зовнішнього (усного, писемного) і внутрішнього мовлення, вплив мовлення на свідомість, мету й мотиви мовленнєвої діяльності. Натомість ЛІНГВІСТИКА досліджує об'єктивний зміст тексту писемномовленнєвого чи усного повідомлення та його окремих складових; відповідність писемномовленнєвого тексту певним стандартам стилістичного оформлення, логічної побудови; дискурсивну належність текстів усного мовлення тощо.

Психолінгвістика та психосемантика – це галузі психології, які є методологічною основою психологічного дослідження в комплексній психолого-лінгвістичній експертизі. Вони безпосередньо вивчають процеси кодування й декодування мовленнєвого повідомлення, його змістовні характеристики (стосовно впливу повідомлення). Тут процеси мовлення співвідносяться не з системою мови, а з людиною, з її психікою. При такому підході предметом психологічного дослідження є процеси продукування і сприймання мовлення в зіставленні з психічним станом учасників комунікації. Психолінгвістика і психосемантика тісно пов'язані з теорією масової комунікації, вивчають особливості впливу засобів масової комунікації та інформації на свідомість і поведінку людей. У своєму прикладному аспекті вони також тісно пов'язані з криміналістикою, бо займаються вивченням питань, як-от: мовленнєва взаємодія під час допиту; самостійність і несамотійність при наданні свідчень; визначення сприйняття людиною інформації як правдивої або неправдивої (зокрема й установки людини надавати правдиві або неправдиві свідчення); ідентифікація особистості за мовленням (стать, вікова група, соціальний статус, освіта тощо); комунікативний намір адресанта (осмислений чи інтуїтивний), який визначає внутрішню програму й спосіб втілення інформаційного повідомлення; експліцитний, тобто явний, виражений смисл повідомлення, який сприймається комунікантами зі значень мовних одиниць, а також імпліцитний смисл – неявний, прихований, який виводиться слухачем (читачем) зі значень мовних одиниць під впливом конкретної ситуації та контексту спілкування.

Оскільки мовлення є і засобом, і формою спілкування, воно безпосередньо пов'язане з психічними властивостями й станами особистості, а смисл слів відображає не стільки об'єктивний, скільки суб'єктивний світ людини й особливості її психічного життя, то мовленнєву діяльність у судовій експертизі часто використовують як один з надійних інструментів виявлення особистісних рис людини, її психічних станів і властивостей. Таким чином, судова психолінгвістика і психосемантика займаються аналізом не стільки особливостей мовного повідомлення, скільки діагностикою мовленнєвої особистості, яка продукувала певний текст чи висловлювання, та комунікацій, у яких ця особистість бере участь.

Приклади питань, що вирішуються:

– Чи містяться в наданих на дослідження матеріалах (текстах або відео- чи аудіозаписах інтерв'ю, виступів тощо) ознаки маніпулятивних технологій з насаджування певних установок у суспільній свідомості?

– Чи міститься психологічний вплив з боку ПШБ, який може призвести до формування настроїв неприязні й ворожості до певних соціальних груп (політичних течій, релігійних напрямів, культурних прошарків тощо)?

– Чи є надані на дослідження виступи такими, що покликані цілеспрямовано впливати на окремі групи населення України та спрямовані на суспільно-політичну дестабілізацію в державі, деморалізацію народу й армії?

– Чи є надані на дослідження виступи такими, що покликані цілеспрямовано впливати на окремі групи населення України з метою створення та поглиблення розбрату між політичними силами в державі в умовах воєнного стану?

Судова лінгвістична (семантико-текстуальна) експертиза сформувалася й відокремилася у відносно самостійну від базової (материнської) науки галузь знань на потребу вирішення завдань судових, правоохоронних і правозахисних органів, але її коріння залишилося в лінгвістиці та в суміжних із лінгвістикою науках (психолінгвістиці, комунікативній лінгвістиці, прагмалінгвістиці, соціолінгвістиці та ін.), залежить від розвитку останніх, використовує їх методи в чистому вигляді або модифіковані чи спеціально створені для експертизи, але завжди на основі, перш за все, наукових лінгвістичних знань [3, с. 7].

Об'єктами судової лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи є: 1) тексти писемномовленнєвих повідомлень, зокрема тексти іноземною мовою та їх переклади; 2) подвійні об'єкти – усні мовленнєві повідомлення та їх текстові відтворення; 3) фрагменти, окремі висловлювання, слова, але в контексті всього писемномовленнєвого чи усного повідомлення; 4) об'єднана за якимось критерієм сукупність писемномовленнєвих текстів (так званий контент випусків конкретної телепрограми, коментарів особи, яка бере інтерв'ю в населення з приводу різних питань тощо), а також 5) креалізовані тексти, тобто тексти, фактура яких складається з двох різнорідних частин – вербальної та невербальної (відеотекст, кілотекст, текст реклами, комікси, афіші тощо). Об'єктами судової лінгвістичної експертизи можуть виступати також інші комплексні утворення, головне – щоб вони містили вербальну складову [3, с. 21].

Предметом судової лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи є об'єктивний зміст тексту писемномовленнєвого чи усного повідомлення та його окремих складових, відповідність писемномовленнєвого тексту певним стандартам стилістичного оформлення, логічної побудови, дискурсивна належність текстів усного мовлення тощо, які встановлюються на основі спеціальних знань для вирішення завдань досудового та судового розслідування, судового розгляду справ [3, с. 22].

Разом з тим, як об'єкти судової лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи, так і предмет цієї експертизи за своєю формою і змістовим наповненням є дуже різноманітними, постійно розширюється і поглиблюється. І це цілком зрозуміло: вона вивчає смислове різноманіття мовленнєвих актів у контексті питань, які виникають, зокрема в кримінальних провадженнях. Впровадження у Кримінальний Кодекс нових статей ставить нові виклики перед судовими експертами-лінгвістами.

На сьогодні перелік питань, які систематично вирішує семантико-текстуальна експертиза, є таким:

– Який об'єктивний зміст тексту чи його фрагмента («надається цитата»)?

– Чи міститься в тексті погроза вчинення терористичного акту?

– Чи містяться заклики до будь-яких дій, зокрема до зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, заклики до розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, публічні заклики до агресивної війни або розв'язування воєнного конфлікту? Які форми вираження таких закликів? У яких конкретно реченнях, словах, фразах містяться такі заклики?

– Чи міститься в наданих матеріалах інформація з ознаками глорифікації осіб, які здійснювали збройну агресію проти України, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією?

– Чи міститься в наданих матеріалах інформація з ознаками виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії проти України, окупації територій України?

Судовою лінгвістичною (семантико-текстуальною) експертизою можуть вирішуватися також й інші питання.

Практичний досвід роботи експертів ІСТЕ СБУ свідчить про наявність проблеми ототожнення ініціатором (оперативним співробітником або слідчим) об'єктів дослідження психології та судової лінгвістики – окремих, хоча в деяких аспектах і споріднених галузей знань, та, як наслідок, на вирішення експерту семантико-текстуальної експертизи надаються питання, вирішення яких виходить за межі спеціальних знань лінгвіста та стосується сфери знань експерта-психолога.

Наведемо приклади типових питань, що помилково надсилаються в рамках призначення семантико-текстуальної експертизи, стосуються сфери спеціальних знань експерта-психолога, але можуть бути адаптовані для дослідження експертом-лінгвістом:

«Чи міститься у наданих на дослідження матеріалах маніпулятивне ототожнення українського патріотизму з нацизмом чи іншими людиноненависницькими ідеологіями?» (замість лінгвістичного «Чи міститься у наданих на дослідження матеріалах інформація з ознаками ототожнення українського патріотизму з нацизмом чи іншими людиноненависницькими ідеологіями?»);

«Чи впливає зі змісту зазначених розмов, що особа А. є особою, яка поширює вплив (тобто сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна тощо) та координує діяльність інших осіб?» (замість лінгвістичного «Чи міститься у зазначених розмовах інформація, яка свідчить

про те, що особа А. сприяє, спонукає, координує діяльність організації, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна тощо?»);

«Чи міститься в наданих матеріалах навіювання думки про необхідність вступу учнів середньої школи № 79 м. Севастополя до військово-спортивного юнацького об'єднання «Юнармия»?» (замість лінгвістичного «Чи висловлюється у наданих на дослідження матеріалах інформація про необхідність вступу учнів середньої школи № 79 м. Севастополя до військово-спортивного юнацького об'єднання «Юнармия»?»);

«Чи образила (принизила) особа А. особу Б. під час розмови, звернувшись до неї з реплікою «Поворотись сюда, псина!» (замість лінгвістичного «Чи застосовує особа А. стосовно особи Б. лексику образливого характеру або лексику з принизливою конотацією?»).

Приклади типових питань, що надсилаються для проведення лінгвістичної експертизи, належать до компетенції експерта-психолога, але не можуть бути адаптовані для дослідження експертом-лінгвістом:

«Чи міститься в наданих до дослідження виступах, інтерв'ю і публікаціях особи застосування комунікативних засобів маніпулятивного характеру?»;

«Якщо в тексті виявлено застосування комунікативних засобів маніпулятивного характеру, чи може воно мати потенційний вплив на свідомість, емоційний стан, систему знань, ставлення, соціальні установки та стереотипи певних категорій осіб до інформації?»;

«Чи є надані на дослідження матеріали такими, що покликані цілеспрямовано впливати на окремі групи населення України та Російської Федерації?».

Разом з тим, наявні непоодинокі випадки, коли досліджуваний об'єкт є водночас об'єктом дослідження як психології, так і судової лінгвістики, а, отже, дослідження здійснюється можливостями експертів обох спеціальностей: так, наприклад, встановлення ознак пропаганди (переконання), встановлення в розмові ієрархічних відносин, мовленнєвого акту погрози тощо.

Отже, з урахуванням сказаного вище, вважаємо співпрацю експерта з ініціатором, консультативну допомогу останньому ще на етапі призначення експертизи оптимальним способом запобігти помилкам у вигляді некоректно сформульованих питань, неправильного визначення виду експертизи (семантико-текстуальної замість психологічної та навпаки). Разом з тим, фаховий досвід експертів Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України доводить, що лінгвістика й психологія, які є окремими самостійними галузями знань, перетинаються все ж у певних аспектах, а тому повне та всебічне вирішення поставлених завдань доцільніше здійснювати шляхом проведення комплексної психолого-лінгвістичної експертизи.

Список використаних джерел

1. Грига М. А. Експертні дослідження, актуальні в умовах воєнного стану. *Проблеми класифікації та розслідування кримінальних правопорушень в*

умовах воєнного стану : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав.2022 р.) С. 58–62.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 28.03.2024. URL:[htt://zakon/rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text).

3. Загальна методика судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи / Т. В. Будко. Київ : Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертів Служби безпеки України, 2020. 55 с.

4. Серкин В. П. Методы психосемантики : учеб. пособие для студентов вузов. М. : Аспект Пресс, 2004. 207 с.

5. Морозов А. В. Психология влияния. Харьков : Изд. «Гуманитарный Центр», 2009. 560 с.

6. Наумов В. В. Лингвистическая идентификация личности. Изд. 2-е. М. : КомКнига, 2007. 240 с.

7. Карасик В. И. Языковая кристаллизация смысла. М. : Гнозис, 2010. 351 с.

Шинкаренко Дмитро Юрійович,

завідувач сектору дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського НДЕКЦ МВС

Пасічник В'ячеслав Вікторович,

головний судовий експерт сектору фізико-хімічних досліджень відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського НДЕКЦ МВС

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІЗОЛЯТУ КАНАБІДІОЛУ

З початку російсько-української війни на території України почав стрімко збільшуватися інтерес до конопель посівних як культури, яку крім технічного використання можна використовувати в галузі медицини, зокрема задля створення ряду біологічно активних препаратів, основним компонентом яких є канабідіол (КБД) (CBD – англ.) [1].

КБД відрізняється широким спектром терапевтичних властивостей. Він не є психотропним канабіноїдом, досить широко вивчений і продовжує вивчатися в медичних цілях. Біологічно активні препарати КБД застосовують для боротьби з посттравматичними стресовими розладами, конвульсіями, епілепсіями, болями в м'язах, артритом, морською хворобою, онкологічними захворюваннями тощо [2].

Постановою Кабінету Міністрів України від 07.04.2021 № 324 внесено зміни до таблиці II списку № 2 «Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 770 від 06.05.2000, згідно з якими до речовини ізольованого канабідіолу (ізоляту канабідіолу) заходи державного контролю не встановлюються.

Підписання президентом України Володимиром Зеленським 13 лютого 2024 року закону «Про регулювання обігу рослин роду коноплі (*Cannabis*) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування онкологічних захворювань та посттравматичних стресових розладів, отриманих внаслідок війни» в разі підвищує можливість імпорту на ринок України закордонних препаратів, що містять канабідіол, зокрема: ізоляту КБД, рідин для електронних сигарет і вейпів, косметичних кремів, пластирів, капсул з олійними розчинами КБД, пастилок, кормів для тварин тощо [3].

Останнім часом широкого розповсюдження на українському ринку набули препарати, виготовлені на основі ізольованого канабідіолу (ізоляту КБД). У зв'язку з цим перспектив набувають напрями якісного та кількісного дослідження (визначення відсоткового вмісту) окремих ізолятів та активного інгредієнту в сировині, а також екстрактах канабісу, що містять канабідіол (CBD).

Зокрема, такі дослідження проводилися у 2022–2024 роках на базі лабораторії відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України. Як об'єкт дослідження був сертифікований ізолят канабідіолу у вигляді кристалічної речовини білого кольору.

Для проведення досліджень речовину попередньо гомогенізували до однорідного порошкоподібного стану.

Дослідження методом газової хромато-мас-спектрометрії (ГХ-МС)

Для проведення якісного дослідження від об'єкта відбирали наважку речовини масою 0,010 г, переносили у скляний флакон та розчиняли в 10 см³ метанолу за допомогою ультразвукової ванни впродовж 15 хв. Від отриманого розчину відбирали 1 см³ рідини, яку переносили до віали та досліджували за допомогою газового хроматографа Agilent Technologies 6890N (ГХ) з мас-селективним детектором Agilent Technologies 5975B (МСД) за таких умов: хроматографічна колонка J&W, HP-5MS (30,0м:0,25мм:0,25мкм), температурна програма термостату: 200 °С (тримати 1 хв) → 4 °С/хв до 250 °С → 25 °С/хв до 280 °С, режим вводу проби: з поділом потоку (Split 30:1), газ-носії – гелій, об'єм проби – 1 мкл, режим роботи МСД – за повним йонним струмом (SCAN) [4–6].

Після закінчення хроматографічного дослідження проводили аналіз хроматограм за допомогою програмного забезпечення MSD Productivity ChemStation Rev.D.03.00.611 SP2 з використанням мас-спектральних баз даних NIST та SWGDRUG.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що:

– на хроматограмі об'єкта виявлено пік речовини із часом утримання RT = 10,47 хв, мас-спектр якої ідентифіковано як Cannabidiol (канабідіол);

– тетрагідроканабінолу в межах чутливості проведеного методу дослідження не виявлено.

Дослідження методом газової хроматографії (ГХ-ПД)

Для визначення відсоткового вмісту канабідіолу від об'єкта дослідження відбирали дві репрезентативні наважки для двох паралельних вимірювань, які розчиняли в 10,0 см³ метанолу за допомогою ультразвукової ванни впродовж 15 хв. Отримані метанольні розчини об'ємом по 1 см³ переносили у віали та досліджували на газовому хроматографі Agilent Technologies 6890A (G1530A) з полум'яно-іонізаційним (FID) детектором за таких умов: режим вводу проби – Split, поділ потоку газу-носія 20:1, об'єм проби – 1,0 мкл, температурна програма термостата хроматографа – 200 °С (тримати 1 хв) → 4 °С/хв до 250 °С → 25 °С/хв до 280 °С, газ-носії – гелій, потік газу-носія через колонку – 1,2 мл/хв, колонка – Rxi-5-MS, кат. № 13423 (30,0м*0,250мм*0,25 мкм), режими роботи FID-детектора: температура 250 °С

витрата водню 40 мл/хв, витрата повітря 400 мл/хв.

Визначення відсоткового вмісту та маси канабідіолу в проводили за калібрувальним графіком з використанням програмного забезпечення ChemStation Revision A.06.03 Rus (509), за допомогою якого визначали концентрацію КБД у пробі.

Масу досліджуваної речовини розраховували за формулою 1:

$$m_{np.} = \frac{c_{д.р.} \times V_{ал.}}{m_{нав.}} \times m_{заг.} \quad (1)$$

де: $m_{np.}$ – маса діючої речовини в наданій на дослідження речовині, г;

$c_{д.р.}$ – концентрація досліджуваної речовини в пробі, визначена за допомогою приладу Agilent Technologies 6890A, мг/мл;

$V_{ал.}$ – об'єм розчинника, взятого для дослідження, мл;

$m_{нав.}$ – маса наважки взятої на дослідження, мг;

$m_{заг.}$ – загальна маса речовини, що надана на дослідження, г.

Наведені в тезах умови методів та режими роботи приладів мають достатню чутливість і селективність та дозволяють точно визначити вміст канабідіолу в складі наданих об'єктів дослідження.

Висновки. Широке розповсюдження на українському ринку препаратів, виготовлених на основі ізольованого канабідіолу (ізоляту КБД) та стрімкий розвиток медицини, пов'язаної з ними, розкриває перспективи наряду якісного та кількісного дослідження (визначення відсоткового вмісту) окремих ізолятів та активного інгредієнту в сировині, а також екстрактах канабісу, що містять канабідіол (CBD), методами ГХ та ГХ-МС.

Список використаних джерел

1. GC-MS Analysis of the Total Ag-THC Content of Both Drug- and Fiber-Type Cannabis Seeds / Samir A. Ross, Zlatko Mehmedic, Timothy P. Murphy, Mahmoud A. ElSohly. *Journal of Analytical Toxicology*. 2000. № 24.

2. Iffland K., Grotenhermen F. An Update on Safety and Side Effects of Cannabidiol: A Review of Clinical Data and Relevant Animal Studies. *Cannabis Cannabinoid Res: journal*. 2017. Vol. 2, № 1. P. 139–154.

3. Урядовий портал : відкритий ресурс. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/parlament-ukhvalyv-zakonoproekt-7457-pro-vykorystannia-v-medytyni-likiv-na-osnovi-kanabisu> (дата звернення 15.04.2024).

4. Стандартна операційна процедура SOP.DSE.19/124/2-5.4-4.02 «Якісне та кількісне дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів методом газової хромато-мас-спектрометрії» ВДМРВ Черкаського НДЕКЦ МВС.

5. Рекомендуемые методы идентификации и анализа каннабиса и продуктов каннабиса (пересмотренное и дополненное издание). Руководство для национальных лабораторий экспертизы наркотиков: Организация Объединенных Наций. Секция лабораторного и научного обеспечения Организации Объединенных Наций, Управление по наркотикам и преступности Вена. ST/NAR/40 – Нью-Йорк, 2010.

6. Clarke's Analysis of Drugs and Poisons in pharmaceuticals, body fluids and postmortem material fourth edition Consulting. Editors: Anthony C Moffat, M. David Osselton, Brian Widdop ; Executive Development Editor Jo Watts. London : Pharmaceutical Press, 2011. 2736 p.

Шкуліпа Олександр Сергійович,
старший судовий експерт сектору
автотехнічних досліджень відділу
автотехнічних досліджень та
криміналістичного дослідження
транспортних засобів Сумського
НДЕКЦ МВС

ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТЛОФОРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА АВТОМОБІЛЬНОМУ ТРАНСПОРТІ ЯК НОВИЙ ВИД ЕКСПЕРТНОЇ СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Під час розслідування ДТП органами досудового розслідування та судового розгляду призначаються ряд судових експертиз, у тому числі комплексні судові експертизи, які насамперед спрямовані для вирішення питань стосовно оцінки дій учасників дорожньо-транспортної пригоди (далі – ДТП), перевірку відповідності облаштування ділянки (перехрестя) технічними засобами організування дорожнього руху та їх технічного стану вимогам безпеки дорожнього руху тощо.

Під час виконання судової експертизи за експертною спеціальністю 10.1 «Дослідження обставин та механізму дорожньо-транспортних пригод» до уваги беруться зазвичай тільки параметри режиму роботи світлофорного об'єкта (схема пофазового роз'їзду, циклограма світлофорного регулювання тощо), надані ініціатором проведення судової експертизи або встановлені під час проведення огляду місця дорожньо-транспортної пригоди чи під час проведення додаткового огляду місця ДТП.

Під час проведення судової експертизи за експертною спеціальністю 10.16 «Дорожньо-технічні дослідження», що слідує з [4], перевіряються лише особливості проектування світлофорного регулювання з урахуванням дорожніх умов (сукупність чинників, що характеризують видимість у напрямку руху, серед яких засоби організування дорожнього руху та їх стан). Насамперед це стосується розташування, технічного стану та видимості сигналів світлофора тим учасникам дорожнього руху, для яких призначені ці сигнали. Тобто дорожні світлофори можуть відповідати загальним технічним вимогам (основним показникам і характеристикам, конструктивним вимогам, вимогам до матеріалів, комплектності, маркування), зазначеним у [1], але водночас можуть не відповідати правилам їх застосування стосовно вимог безпеки дорожнього руху, які насамперед пов'язані з виконанням програми регулювання, параметри якої були визначені та впровадженні після проведення тих чи інших проектних рішень.

При проведенні комплексних дорожньо-технічних та інженерно-транспортних експертиз за експертними спеціальностями 10.16 «Дорожньо-технічні дослідження» та 10.1 «Дослідження обставин та механізму дорожньо-транспортних пригод» здійснюється дослідження з визначення впливу дорожнього фактору на оцінювання дій водіїв у разі вчинення ДТП, при якому перевіряється фактичні дані про технічний рівень та експлуатаційний стан складових автомобільної дороги та дії водіїв за певних дорожніх умов.

Вплив (технічний причинно-наслідковий зв'язок) фактичного експлуатаційного стану автомобільної дороги на оцінювання дій водіїв у разі вчинення ДТП визначається шляхом порівняння:

- фактичного експлуатаційного стану складових автомобільної дороги з нормативними вимогами до них за умовами забезпечення безпеки дорожнього руху;

- повинних дій водіїв транспортних засобів при фактичному та відповідному за умови безпеки дорожнього руху експлуатаційному стані складових автомобільної дороги.

Під час виконання комплексних автотехнічних, фототехнічних і відеотехнічних експертиз на основі даних відеозапису встановлюється:

- на який саме сигнал світлофора транспортний засіб (пішохід) розпочав свій рух (здійснив вихід на проїзну частину) або здійснював проїзд світлофорного об'єкта (вихід на проїзну частину);

- просторово-динамічні параметри руху об'єктів, у тому числі їх розташування відносно елементів проїзної частини та сталих орієнтирів, час руху та відстань, яку вони подолали між певними моментами;

- тривалість того чи іншого сигналу світлофора тощо.

Відповідність фактичних параметрів режиму роботи світлофорних об'єктів вимогам безпеки дорожнього руху та перебування їх невідповідностей у причинному зв'язку з виникненням ДТП, а також перевірка впливу проектних рішень щодо світлофорного об'єкта в частині режиму його роботи, під час проведення зазначених вище видів судових експертиз не встановлюється та не досліджується.

Серед вітчизняних суб'єктів судово-експертної діяльності виконано низку наукових праць, покликаних усунути проблеми, які виникають під час проведення технічної оцінки дій учасників ДТП за неналежного облаштування автомобільних доріг і вулиць населених пунктів технічними засобами організації дорожнього руху [2, 3]. У цих роботах запропоновано алгоритм експертного дослідження з оцінки дій водіїв і визначення впливу неналежного обладнання, застосування, розташування, експлуатаційного стану технічних засобів та інженерного облаштування наземних нерегульованих перехресть на виникнення ДТП. Разом з тим, у них не розглянуто відповідність параметрів режиму роботи світлофорного об'єкта вимогам безпеки дорожнього руху.

Питання теоретичних і практичних основ проектування світлофорного регулювання, визначення параметрів світлофорного циклу під час проведення комплексних автотехнічних і фототехнічних експертиз, а також експертного дослідження дій водія транспортного засобу під час ДТП при проїзді світлофорних об'єктів, було розглянуто як у працях вітчизняних, так і закордонних науковців, у тому числі й [5, 6].

Проблематика дослідження дорожньо-транспортних пригод, яка зазначена в цій роботі, створює умови для різного ставлення до технічної оцінки дій водіїв транспортних засобів під час аналізу обставин виникнення ДТП. У даному випадку виникає необхідність дослідити вплив невідповідного облаштування перехрестя та ділянки вулично-дорожньої мережі на виникнення ДТП, а також перевірки відповідності параметрів режиму роботи світлофорних об'єктів вимогам безпеки дорожнього руху. Для вирішення останнього, а також оцінки дій учасників ДТП при неналежній розробці рішень щодо проектування режиму роботи світлофорних об'єктів, було розроблено алгоритм проведення дослідження такого роду, у якому зазначено особливості проведення огляду місць ДТП, що відбулися при проїзді світлофорних об'єктів, та особливості проведення комплексних автотехнічних, фототехнічних і відеотехнічних експертиз на основі даних відеозапису.

Для вирішення питання стосовно визначення впливу проектних рішень щодо світлофорного об'єкта та фактичних параметрів режиму його роботи на безпеку дорожнього руху, а також перебування їх невідповідностей у причинному зв'язку з виникненням дорожньо-транспортних пригод, необхідні спеціальні знання в галузі проектування світлофорного регулювання, впливу невідповідності параметрів режиму роботи світлофорного об'єкта вимогам безпеки дорожнього руху та стосовно оцінки дій учасників пригоди при проїзді світлофорних об'єктів.

Під час проектування світлофорного регулювання проводиться аналіз транспортних та пішохідних потоків, складності перехрестя, а також робляться розрахунки параметрів світлофорного циклу (тривалості світлофорного циклу, основних та додаткових тактів тощо) на основі відповідних вихідних даних. Проектування світлофорного регулювання вивчають у закладах вищої освіти. Так, наприклад, відповідно до переліку навчальних дисциплін освітньо-професійної програми підготовки рівня вищої освіти в Запорізькому національному технічному університеті (натепер – Національний університет

«Запорізька політехніка») у період 2006–2011 рр. за спеціальністю «Організація та регулювання дорожнього руху» вивчають дисципліни, які безпосередньо стосуються:

– проектування світлофорного регулювання (організація дорожнього руху, технічні засоби організації дорожнього руху, методи і моделі організації дорожнього руху, автоматизовані системи управління дорожнім рухом, спеціальні методи організації дорожнього руху);

– дослідження обставин та механізму ДТП (дорожні умови і безпека руху, експертиза ДТП).

Водночас у межах зазначеної вище спеціальності вивчають й інші дисципліни, які стосуються розробки проектних рішень у галузі автомобільного будівництва та безпеки дорожнього руху.

З освітньо-професійної програми підготовки за спеціальністю «Організація та регулювання дорожнього руху» слідує, що підготовка фахівця за цим напрямом знань потребує досить тривалого часу (приблизно 46 місяців), на основі якої він засвоїть вміння та навички щодо проектування світлофорного регулювання, які необхідно також закріпити на практиці під час впровадження певних проектних рішень у дію. Крім того, дисципліни, яких навчають за зазначеною спеціальністю, та кількість годин аудиторних занять, протягом яких їх вивчають, підкреслює факт того, що для дослідження впливу проектних рішень щодо світлофорного об'єкта та фактичних параметрів режиму його роботи на безпеку дорожнього руху у фахівця (судового експерта) повинні бути наявні необхідні відповідні спеціальні знання (освіта). Підготувати за цим напрямом дослідження фахівця з будь-якою іншою технічною освітою за той проміжок часу, протягом якого зазвичай у середньому навчають майбутніх судових експертів у державних спеціалізованих установах судової експертизи, практично неможливо, оскільки під час підготовки необхідно вивчити як під керівництвом відповідного керівника, так і самостійно, а також правильно сприйняти великий обсяг інформації, уміти відповідно застосувати проектні рішення на практиці, а також користуватися сучасним програмним забезпеченням та застосовувати відповідне технічне обладнання.

Варіанти вирішення цієї проблематики було зазначено в [6], в одному з яких було вказано, що доцільніше до судових експертів, які будуть проводити дослідження світлофорного регулювання, насамперед повинні висуватися основні вимоги, які пов'язані з наявністю в них спеціальних знань (відповідної вищої освіти). Розроблений алгоритм проведення дослідження параметрів режиму роботи світлофорних об'єктів вимогам безпеки дорожнього руху, який зазначений в [6], сприяє отриманню єдиного підходу для вирішення подібних ситуацій та більш глибокому, повному та об'єктивному обґрунтуванню висновків експертиз.

Список використаних джерел

1. ДСТУ 4092-202X. Безпека дорожнього руху. Світлофори дорожні. Загальні технічні вимоги. Правила застосовування (Проект, друга редакція).

URL: <https://nidi.org.ua/ua/dstu-schodo-vimog-na-svitlofori> (дата звернення: 04.05.2024).

2. Експертне дослідження дій водія під час ДТП при неналежному облаштуванні технічними засобами пішохідних переходів та перехресть: звіт про НДР/МЮ України, ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків, 2014.

3. Комплексне дорожньо-технічне і авто технічне дослідження впливу стану дорожнього покриття та інженерного облаштування автомобільної дороги на факт ДТП: звіт про НДР/МЮ України, ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків, 2013.

4. Програма підготовки працівників Експертної служби МВС України як судових експертів за експертною спеціальністю 10.16 «Дорожньо-технічні дослідження»/ [укл. Чечіль Ю. О., Дубонос К. В., Охріменко К. О., Тулик А. В., Войналович Д. П.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2019. 51 с.

5. Шкуліпа О. С. Експертне дослідження дій водія транспортного засобу під час ДТП при проїзді світлофорних об'єктів. *Транспортна безпека: правові та організаційні аспекти* : Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції 19.11.2021. С. 226–228.

6. Шкуліпа О. С. Особливості визначення параметрів світлофорного циклу під час проведення комплексних автотехнічних та фототехнічних експертиз. *Трансформація правової системи України: виклики сучасності* : Всеукр. наук.-практ. конф. 21.02.2024. С. 156–159.

Щербаковський Михайло Григорович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології
факультету № 6 Харківського
Національного університету внутрішніх
справ

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ ІНТЕРНЕТУ

Створення глобальної мережі Інтернет привело суспільство до нового якісного витку розвитку інформаційних послуг, визначило та забезпечило основу його існування в інформаційному полі, стало технологічною основою загального обміну інформацією. Інформаційні ресурси становлять величезну цінність для сучасного функціонування суспільства. Поруч із позитивними рисами глобальну мережу використовують у злочинних цілях як засіб скоєння правопорушень і як сховище кримінально релевантної, у тому числі доказової інформації.

Наявність Інтернету змінила процес доказування. Інформація, вилучена з глобальної мережі, електронно-цифрових засобів, що постійно розвиваються, соціальних мереж, месенджерів, веб-ресурсів тощо, призвела до появи

«цифрових» доказів. Виходячи з вимог часу, до кримінального процесуального закону у 2022 році внесено зміни, що стосуються «комп'ютерних даних», котрі визнані різновидом документів як джерел доказів (ст. 99 КПК України). Цифровізація містить й криміналістичну складову. У цифровій криміналістиці аналізується новий механізм утворення цифрових слідів скоєння правопорушень, які іноді називають віртуальними, комп'ютерними, електронними, бінарними, інформаційними тощо. Крім того криміналістично значущу інформацію мають не лише сліди комп'ютерних злочинів, спрямованих на протиправне втручання в роботу комп'ютерів, комп'ютерних програм, мереж, несанкціоновану модифікацію комп'ютерних даних тощо, а будь-які комп'ютерні дані про протиправні суспільно небезпечні дії, що містяться не тільки на фізичних носіях, але й в Інтернеті (веб-сайтах, месенжерах, хмарному просторі, соціальних мережах та ін.).

У криміналістичних публікаціях зазвичай акцентуються такі особливості отримання комп'ютерних даних та їх перетворення на цифрові докази: 1) збираються як правило при розслідуванні правопорушень, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій; 2) виявляються під час тимчасового доступу до електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку (ст. 160 КПК України), обшуку (ст. 236 КПК України), огляду (ст. 237 КПК України), зняття інформації з електронних мереж – комунікаційних (ст. 362 КПК України) або інформаційних (ст. 363 КПК України); 3) за результатами проведених процесуальних дій формуються джерела доказів – речові докази (ст. 98 КПК України) або документи (ст. 99 КПК України); 4) при необхідності призначається комп'ютерно-технічна експертиза щодо вилучених речових доказів або носіїв інформації, які є додатками до протоколів слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій.

У межах традиційного підходу безпосереднє виявлення необхідної для розслідування інформації із відкритих джерел Інтернет ресурсів процесуальними способами можливо лише під час огляду за участю слідчого чи прокурора із залученням спеціаліста. Проте такий огляд має певні обмеження. По-перше, слідчий огляд передбачає проведення операцій, дій та отримання результатів, зрозумілих всім учасникам слідчої дії. Однак, маніпуляції, які проводить спеціаліст при огляді комп'ютерних даних на підставі спеціальних знань з використанням технічних та програмних засобів [1, с. 30–40], здебільшого недоступні іншим учасникам; по-друге, безпосереднє втручання спеціаліста в електронний засіб може змінити першоджерело комп'ютерних даних; по-третє, огляд (пошук) даних в Інтернет просторі може зайняти значний обсяг часу та перевищити розумні строки проведення слідчої дії; по-четверте, якщо побудувати уявну ситуацію, відповідно до якої огляд замінити на проведення експертизи, то необхідно для дослідження скопіювати на якийсь носій всю наявну в Інтернеті інформацію, однак виходячи з її обсягу з технічної точки зору існування такого носія, безумовно, неможливо.

Зазначимо, що інформаційний масив відкритих джерел Інтернет ресурсів ефективно використовується у непроцесуальній формі в межах оперативно-розшукової діяльності як різновид ініціативного оперативного пошуку [2, с. 14].

Також у закордонній правоохоронній практиці використовується так звана розвідка за допомогою судово-експертних знань (Forensic intelligence), одним із завдань якої є пошук інформації з відкритих джерел Інтернету [3, с. 91–94].

Вважаємо, що основним процесуальним способом формування доказів на основі комп'ютерних даних із відкритих джерел Інтернету має стати проведення судової експертизи. У період переходу до цифрового розслідування об'єктом дослідження експерта слід визначити Інтернет як сховище кримінально релевантних комп'ютерних даних, частина яких містить доказову інформацію. Такий підхід дещо відрізняється від традиційного, згідно з яким експертів для дослідження надаються матеріальні або матеріалізовані об'єкти. Однак, по-перше, Інтернет – це глобальна електронна комунікаційна мережа [4, ст. 2], яка має матеріальне походження; по-друге, об'єктами експертизи розглядаються «явища та процеси» [5, ст. 1], що відбуваються в тому числі й у Інтернет просторі; по-третє, як було зазначено вище, питання про можливість експертного дослідження інформації, що складає Інтернет ресурси, не виникло, якби на дослідження було представлено відповідний носій з копією такої інформації, але наявність його виключено.

Відповідно до існуючої системи судових експертиз, пошук та виявлення доказової інформації з відкритих джерел у Інтернеті доцільно здійснювати в межах телекомунікаційної експертизи. На відміну від комп'ютерно-технічної експертизи, у якій інформація відшукується у представлених на дослідження комп'ютерних засобах (стаціонарних персональних комп'ютерах; ноутбуках; планшетах; дисках та інших носії цифрової інформації), об'єктом дослідження телекомунікаційної експертизи є кіберпростір. Кіберпростір визначається як середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних [6, ст. 1]. Предмет інформаційно-телекомунікаційної експертизи як підвиду телекомунікаційної становлять факти, відомості про осіб (відомих, якщо надані персональні дані, чи невідомих, якщо є тільки зображення зовнішності), предмети, ділянки місцевості або споруди, організації, зв'язки між об'єктами пошуку та інші дані. Як методичні основи експертного дослідження доречно застосовувати пошукові інструменти OSINT, а задля фіксації інформації – протокол Берклі з урахуванням чинного законодавства [7, с. 51–53, 65–89]. Отримані комп'ютерні дані можуть бути матеріалом для подальшого проведення інших видів судових експертиз – портретної, фототехнічної, лінгвістичної, у сфері інтелектуальної власності та ін.

Особливості інформації, вилученої з відкритих джерел Інтернету, полягають тому, що вона набуває доказового значення через висновок судового експерта, який є джерелом доказів.

Список використаних джерел

1. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях: методичні рекомендації / М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський,

В. Г. Хахановський та ін.; за заг. ред. О. В. Корнейка. Київ : Вид-во Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с.

2. Волошина М. О., Шендрик В. В. Сучасні способи оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 1. С. 12–15.

3. Ribaux O., Baechler S., Rossy Q. Forensic intelligence and traceology in digitalized environments: The detection and analysis of crime patterns to inform practice. *Handbook of Security*. 3rd ed. 2022. Edition by Martin Gill. P. 81–99.

4. Про електронні комунікації : Закон України від 16 грудня 2020 року № 1089-IX.

5. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII.

6. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII.

7. Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень : підручник. Одеса: Вид. «Юридика», 2024. 180 с.

Юсупов Володимир Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з
проблем криміналістичного
забезпечення та судової експертології
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх
справ

СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ СЛУЖБОВИМ РОЗКРАДАННЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Друге десятиліття XXI ст. у світі ознаменувалося початком нової нищівної війни, яку РФ розпочала 24 лютого 2022 року, здійснивши широкомасштабне збройне вторгнення на територію незалежної, суверенної держави – України.

Станом на травень поточного року Офісом Генерального прокурора зареєстровано понад 131 тис. злочинів агресії та воєнних злочинів; майже 17300 злочинів проти національної безпеки; низку кримінальних правопорушень проти дітей, зокрема внаслідок яких 546 дітей загинуло, 1322 дитини отримали поранення. У матеріалах «Магістральної справи щодо агресії РФ» містяться повідомлені підозри 694 підозрюваним особам з числа військово-політичного керівництва країни-агресора.

Відповідно, в умовах воєнного стану вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 Кримінального кодексу (далі – КК) України, становить підвищену суспільну небезпеку, у тому числі службові розкрадання посадовцями підрозділів логістики Збройних сил. Коли на

обороздатність держави й забезпечення Збройних сил України та інших військових формувань витрачають значні кошти, нагальними є питання, які постають перед правоохоронними органами щодо захисту фінансово-економічних інтересів держави та збереження військового майна, предметів озброєння тощо.

Як засвідчив аналіз статистичних даних Офісу генерального прокурора, за період 2018–2023 років у середньому з усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 191 КК приблизно в 50 % випадків вручаються повідомлення про підозру, але в подальшому 1/4, іноді 1/5 цих кримінальних проваджень закриваються на етапі досудового розслідування. Отже, до суду з обвинувальними актами потрапляє 25–30 % розпочатих кримінальних проваджень про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Відбувається збільшення службових розкрадань в умовах введення воєнного стану в державі. Відповідно до публічно оприлюдненої народним депутатом Данилом Гетманцевим інформації, за перший рік повномасштабної війни в Україні з'явилося 2863 нових мільйонерів. Зокрема, доходи в розмірі понад 1 мільйон гривень у 2022 році задекларували 12 374 особи, за рік війни кількість офіційних мільйонерів зросла на 16 %. У 2023 році їх 10 700 осіб.

У таких умовах, з огляду на потужний рівень протидії розслідуванню службових розкрадань, вчинених посадовцями, важливого значення набуває своєчасне виявлення злочинної події, кваліфіковані її документування та реалізація оперативних матеріалів, швидке й об'єктивне розслідування. Для забезпечення доказування винуватості запідозрених осіб слугує надійний процесуальний інструментарій – використання в розслідуванні спеціальних знань обізнаних осіб, серед яких чільне місце посідають залучення спеціалістів і судових експертів. Для забезпечення результативності проведення судової експертизи слідчий користується допомогою спеціаліста, якого залучає до складу слідчо-оперативної групи, доручає йому відібрання порівняльних зразків, техніко-криміналістичне супроводження кримінального провадження за ст. 191 КК України.

Вивчення практики показало, що під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем залучаються: спеціалісти-криміналісти Національної поліції (51,7 %); судові експерти (30,2 %); економісти (29,3 %); бухгалтери (24,1 %); ревізори (20,7 %); програмісти (13,8 %) та ін. У цих кримінальних провадженнях типовими є: судово-економічні експертизи (89,6 %), будівельно-технічні й оціночно-будівельні (87,9 %) товарознавчі експертизи (78,4 %), земельно-технічні, оціночно-земельні та експертизи з питань землеустрою (32,7 %), комп'ютерно-технічні (26,7 %).

Відповідно до статистичних даних Експертної служби МВС України було проведено: економічних експертиз (2022 року – 1638, 2023 року – 2337); будівельно-технічних (2022 року – 1404, 2023 року – 2066); оціночно-будівельних (2022 року – 176, 2023 року – 282); оціночно-земельних (2022 року – 357, 2023 року – 318); земельно-технічних (2022 року – 111, 2023

року – 162); досліджень з питань землеустрою (2022 року – 51, 2023 року – 54); комп'ютерно-технічних (2022 року – 4547, 2023 року – 5278). Статистичні дані засвідчують збільшення кількості проведених судових експертиз, зокрема тих, що пов'язані зі збільшенням кількості вчинених привласнень, розтрат майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Отже, питання комплексного використання спеціальних знань у формі залучення спеціалістів і судових експертів для дослідження механізму вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, нині потребує детального дослідження та розроблення криміналістичних рекомендацій.

До окремих напрямів судово-експертного забезпечення протидії службовим розкраданням в умовах воєнного стану в Україні можна віднести:

1. Рекомендація призначення комплексних судових експертиз. Наприклад, у кримінальних провадженнях про розкрадання під час будівництва різних об'єктів – це будівельно-технічні і дорожньо-технічні, оціночно-будівельні і товарознавчі, судово-економічні і товарознавчі експертизи.

2. Залучення спеціалістів різного профілю з урахуванням процесуальних питань та перспективи подальшого проведення судових експертиз. А саме використання документів спеціалістів – висновків ревізій, актів перевірок; тимчасові доступи до вилучення документів про товар, зокрема за безпосередньої відсутності товару; огляд об'єкта будівництва в межах надання даних для проведення експертизи тощо.

3. Використання нових видів спеціальних знань під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України. Наприклад, судова дендрологічна експертиза завдяки її комплексному характеру є перспективною для встановлення обставин учинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу [1, с. 184–185]. За наявності судових експертів відповідної експертної спеціальності цю експертизу доцільно призначати під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненому в лісовому господарстві щодо незаконного вирубування лісу посадовими особами лісництв, лісозаготівельних організацій тощо.

4. Типовими судовими експертизами, які поводяться у будь-якому кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 191 КК України, є судово-економічна, товарознавча, комп'ютерно-технічна експертиза, інженерно-технічні експертизи; а залежно від галузі фінансово-господарської діяльності – такі види інженерно-технічних експертиз: дорожньо-технічні (пов'язана з визначенням відповідності техніко-експлуатаційних, геометричних і технічних показників автомобільних доріг нормативно-технічним вимогам); дослідження в галузі будівництва (будівельно-технічна, оціночно-будівельна); експертизи, що стосуються земельних відносин (земельно-технічна, оціночно-земельна, експертиза з питань землеустрою); інженерно-екологічна.

Список використаних джерел

1. Коваленко В. Призначення судової дендрологічної експертизи під час розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання,

збуту лісу. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10 листоп. 2023 р.). Харків : ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, 2023. С. 184–185.

Яценко Іван Володимирович,
доктор ветеринарних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Теоретичним, правовим та організаційним аспектам удосконалення експертного забезпечення правосуддя приділяється велика увага науковцями, особливо в аспекті призначення та проведення судової експертизи [1, 2].

Основоположним питанням як в теорії судової експертології, так і в експертній практиці є методологічна концепція судової експертизи [3, 4]. Узагальнення усього обсягу накопичених наукових знань у сфері судово-експертної діяльності дає змогу чітко викристалізувати нові ефективні напрями судово-експертної діяльності, у т. ч. в судово-ветеринарній експертизі, яка започаткована в Україні за ініціативи Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (далі – *ННЦ ІСЕ*) у 2018 році. Нині в ННЦ ІСЕ розроблюється методологічна докторина судово-ветеринарного дослідження основних об'єктів, зокрема, живих підекспертних тварин, трупів тварин, дефектів надання ветеринарної допомоги та організації ветеринарно-санітарних заходів [5], зокрема:

1) Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини (2021) являють собою методичні рекомендації, які регламентують оцінку ушкоджень живих тварин чи трупів тварин з метою вирішення діагностичних завдань. Правила встановлюють три ступеня тяжкості шкоди, умисно заподіяної здоров'ю тварини: тяжкий, середньої тяжкості та легкий. Ступінь тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, є порівняльною величиною, що характеризує розмір шкоди, завданої здоров'ю тварини внаслідок тілесного ушкодження. Показано, що ушкодження тяжкого ступеня за кваліфікуючими ознаками необхідно ділити на такі, що є небезпечними для життя тварини в момент заподіяння (формально визначені 32 пункти); втрата органа чи ділянки тіла; травматичне знівечення екстер'єру; травматичне переривання вагітності. Схарактеризовано ознаки шкоди, заподіяної здоров'ю тварини середньої тяжкості: відсутність ознак ушкоджень тяжкого ступеня; тривалий розлад здоров'я строком понад 21 добу, а також

тривала втрата здатності до виконання корисної роботи строком понад 21 добу. Проілюстровано ознаки шкоди, заподіяної здоров'ю тварини легкого ступеня: скороминущі наслідки, тобто стан, який не призвів до короткочасного розладу здоров'я та короткочасної втрати здатності до виконання твариною корисної роботи; короткочасний розлад здоров'я та втрата здатності до виконання корисної роботи тривалістю понад 6 діб, але не більше як 21 добу. Регламентовано порядок судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень тварини.

2) Методика судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини (2023) визначає етапи організації й процедуру проведення судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин. Розкрито суть, аргументовано значення, виокремлено функції стадій експертного дослідження живих підекспертних тварин під час судово-ветеринарної експертизи; обґрунтовано алгоритми клінічного судово-ветеринарного дослідження, зокрема, габітусу тварини, волосяного покриву і шкіри, слизових оболонок, лімфатичних вузлів і судин, органів серцево-судинної системи, дихання, сечовиділення, нервової та імунної систем, ендокринних залоз, діагностика порушень обміну речовин, особливості методики клінічного судово-ветеринарного дослідження птиці. Виокремлено питання складання висновку експерта за результатами проведеної судово-ветеринарної експертизи живої тварини; виокремлено проблемні питання використання ілюстративного матеріалу у висновку експерта.

3) Методика судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва (2023) внесена до державного Реєстру методик судово-ветеринарних досліджень (реєстраційний код: 18.1.01). Така методика розроблена вперше у світовій практиці. В ній приведено дефініцію поняття «каліцтво тварин», обґрунтовані його ознаки та розроблена класифікація за дев'ятьма критеріями. Викладені загальноорганізаційні питання проведення процедури встановлення каліцтва тварин. Приведена судово-ветеринарна характеристика окремих різновидів каліцтва, зокрема, каліцтво тварини в результаті втрати зору, слуху, нюху, репродуктивної здатності, язика, кінцівки, ушкодження екстер'єру.

Показано, що в основі каліцтва тварини лежить обмеженість її життєдіяльності на рівні з іншими тваринами цього ж виду. Виокремлено дефініції обмеженості життєдіяльності тварини III, II та I ступенів, а також окреслено анатомічні дефекти і стани, які до них належать.

4) Судово-експертна методика визначення дефектів надання ветеринарної допомоги та організації ветеринарно-санітарних заходів. Вперше у світовій практиці запропоновано гносеологічну конструкцію феноменів дефекту ветеринарної допомоги та організації ветеринарно-санітарних заходів в аспекті судово-ветеринарної експертизи, яка включає науково-обґрунтовані ознаки та нові дефініції понять: «дефект ветеринарної допомоги», «невиконання чи неналежне виконання професійних обов'язків працівником ветеринарної медицини», «нешасний випадок у ветеринарній практиці», «професійна помилка у ветеринарній практиці», «провина у

ветеринарній діяльності», «злочин у ветеринарній діяльності», «невиконання чи неналежне виконання професійних обов'язків працівником ВМ» тощо, а також запропоновано методику визначення зазначених дефектів, що в цілому позитивно вплине на судово-експертну діяльність, сприятиме вдосконаленню законодавства про правопорушення проти здоров'я та життя тварин (зокрема, через неналежне виконання професійних обов'язків працівниками ветеринарної медицини).

Уперше сформульовано авторську методику судово-ветеринарної експертизи дефектів ветеринарної допомоги, яка здійснюється за у п'ять етапів: ознайомчо-підготовчий, організаційно-інформаційний, дослідницько-аналітичний, узагальнювально-оціночний та заключний. Доведено, що ефективне використання запропонованої методики проведення судово-ветеринарної експертизи у зв'язку із дефектами ветеринарної допомоги обумовлена, насамперед, елементом ветеринарної допомоги (дефекти організації та документообігу, діагностики, лікувально-тактичні, профілактики, реабілітації, реанімації, деонтологічні), етапом ветеринарної допомоги (на догоспітальному, госпітальному чи післягоспітальному етапі), характером дефектів (недостатня, несвоєчасна, неправильна ветеринарна допомога або її ненадання) з обов'язковим урахуванням об'єктивних і суб'єктивних чинників, що їх зумовили. Схарактеризовано види дефектів ветеринарної допомоги та їхні причини й ознаки. Акцентовано увагу на тому, що комісія експертів повинна оцінити своєчасність, обсяг, обґрунтованість схеми проведення діагностичних і лікувально-тактичних ветеринарних заходів, правильність виконання оперативних втручань чи ветеринарних маніпуляцій та відповідність чинним нормативним документам (за наявності).

Вперше запропоновано добірку питань щодо дефектів надання ветеринарної допомоги, які можуть бути поставлені на вирішення судово-ветеринарному експерту суб'єктом її призначення.

5) Методика судово-ветеринарної експертизи трупів тварин (2023) внесена до державного Реєстру методик судово-ветеринарних досліджень (реєстраційний код: 18.1.02). Вона окреслює етапи організації й процедуру проведення судово-ветеринарної експертизи трупів ссавців та птахів. В запропонованій методиці обґрунтовано підходи до застосування додаткових інструментальних та лабораторних танатологічних методів дослідження; обґрунтовано порядок вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи з трупів тварин і надсилання їх для лабораторних досліджень. Розроблено інформаційно-експертну систему «SVS – судово-ветеринарна секція» для автоматизації процесу оформлення результатів судово-ветеринарного розтину трупів тварин. Сформульовано, обґрунтовано та розкрито зміст питань, які ставляться у процесуальному документі про призначення судово-ветеринарної експертизи трупів тварин на вирішення експерта. Виокремлено особливості структури висновку експерта за результатами судово-ветеринарного дослідження трупів тварин.

6) Огляд трупа тварини на місці події чи на місці її виявлення має важливе значення для слідчих дій та подальшого судово-ветеринарного

дослідження трупа тварини в секційній залі спеціалізованої експертної установи, а також в доказуванні у кримінальному провадженні.

Стверджується, що огляд трупа тварини є складовою частиною слідчих дій і складовою протоколу огляду місця події. Огляд трупа тварини на місці події здійснюється уповноваженою особою, яка проводить слідство за обов'язкової участі фахівця у галузі ветеринарної медицини. Показано, що такий фахівець залучається до огляду місця події під час розслідування правоохоронними органами правопорушень щодо життя і здоров'я тварин, у т. ч. й жорстокого поводження з тваринами. Також обґрунтовано завдання фахівця у галузі ветеринарної медицини під час огляду трупа тварини на місці події; подано алгоритм огляду місця події та трупа тварини на місці його виявлення; деталізовано та аргументовано алгоритм огляду окремих ділянок тіла трупа тварини; приведено порядок укладання протоколу огляду трупа тварини на місці події. Стверджується, що після огляду труп тварини направляють у секційну залу спеціалізованої експертної установи для проведення судово-ветеринарної експертизи з метою об'єктивного встановлення причини смерті. Крім того, аргументовано, що у зв'язку з тим, що у Кримінальному процесуальному кодексі України відсутня норма, що регламентує огляд трупа тварини, запропоновано внести доповнення у зазначений кодекс у вигляді нової статті 238¹ «Огляд трупа тварини».

7) Методика судово-ветеринарної експертизи трупів тварин за їх різних станів та виду смерті (2023) визначає сформульовані, систематизовані та обґрунтовані й аргументовані стадії експертного дослідження трупів тварин за їх різних станів та залежно від виду смерті; систематизовано та окреслено методичні підходи до судово-ветеринарного визначення давності настання смерті тварин за суправітальними реакціями, цитоморфологічними змінами внутрішніх органів та скелетних м'язів у постмортальному періоді. Обґрунтовано методологію судово-ветеринарного дослідження трупів тварин у разі ушкоджень тупими і гострими предметами, за кататравми, автомобільної та залізничної травми, вогнепальних ушкоджень, гострої асфіксії, утоплення, дії крайніх температур, баро- та електротравм. Приведено танатогномонічне обґрунтування судово-ветеринарного діагноза за смерті тварин внаслідок розладів гемодинаміки та гіпоксії. Розкрито методичні основи судово-ветеринарної експертизи трупів тварин за їх різних станів (розчленованих, скелетованих, ексгумованих). Приведені правила укладання ветеринарних документів про смерть тварини.

Таким чином, розроблені вченими харківської наукової школи судово-ветеринарних експертів методики сприятимуть єдиному підходу до проведення дослідження живих тварини та трупів тварин, оскільки уніфікують підходи до експертного дослідження, дозволяють мінімізувати суб'єктивність експертної оцінки, а також здатні позитивно впливати на ефективність і результативність проведення судово-ветеринарних досліджень, збільшення кола експертних питань, які можуть бути вирішені судово-ветеринарною експертизою, є науковим підґрунтям для надання обґрунтованого й об'єктивного висновку експерта, як засобу доказування у судочинстві, у категоричній формі;

розширює пізнавальні можливості органів досудового розслідування та суду, а також є основою для удосконалення кримінального й адміністративного законодавства України в частині юридичної відповідальності за правопорушення проти здоров'я і життя тварин.

Перспективними напрямками для формування методологічної концепції судово-ветеринарної експертизи є розроблення методик щодо:

– судово-ветеринарної експертизи у разі ушкоджень тварин тупими і гострими предметами, за кататравми, автомобільної та залізничної травми, вогнепальних і осколкових ушкоджень, гострої асфіксії, утоплення, дії крайніх температур, баро- та електротравми;

– судово-ветеринарної експертизи за порушення умов годівлі, утримання та експлуатації тварин;

– судово-ветеринарного дослідження за окремих отруєнь тварин;

– судово-ветеринарного визначення давності заподіяного ушкодження;

– судово-ветеринарного визначення давності настання смерті тварин;

– судово-ветеринарної експертизи речових доказів тваринного походження;

– можливостей судово-ветеринарної експертизи, як засобу доказування в судочинстві, для вирішення спірних ситуацій у тваринництві;

– значення судово-ветеринарної експертизи у доказуванні шкоди, заподіяної веденням загарбницької війни РФ проти України.

Список використаних джерел

1. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про призначення та проведення судової експертизи у кримінальному процесі України. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики*: тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 20 грудня 2016 р.). Харків, 2016. С. 254–256.

2. Barington K., Nielsen T. B., Andersen R. S., Jensen H. E. Forensic necropsies of cattle: a study of Danish cases from 2010 to 2021 and a guideline for forensic examination of cattle. *J. Comp. Pathol.* 2023. Vol. 201. Pp. 57–62. DOI: 10.1016/j.jcpra.2022.12.012.

3. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*: наук.-практ. журн. 2014. № 1. С. 11–18.

4. Щербаковський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків : ХНУВС, 2016. 40 с.

5. Яценко І. В. Завдання судово-ветеринарної експертизи: теоретичні й праксеологічні проблеми та шляхи їх вирішення. *Форум Права.* 2023. Вип. 74, № 1. С. 68–81. DOI: 10.5281/zenodo.7319900.

РЕКОМЕНДАЦІЇ УЧАСНИКІВ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ

За результатами всеукраїнського науково-практичного семінару «Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті» учасники заходу запропонували такі рекомендації.

1. Керівникам державних спеціалізованих установ України, що здійснюють судово-експертну діяльність:

дотримуватися чіткої єдиної методології судової експертизи під час розроблення, апробації та запровадження методик проведення експертиз;

сприяти постійному підвищенню професійної компетентності судових експертів відповідно до перманентних змін законодавства України на рівні державних спеціалізованих установ;

опрацювати питання вдосконалення, зважаючи на вимоги сьогодення, системи класифікації судових експертиз, запровадження єдиного підходу до визначення індексу експертної спеціальності та єдиного механізму стосовно порядку внесення змін до переліку експертних спеціальностей.

2. Розробити пропозиції щодо внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів, науково-методичних та інших матеріалів, а саме:

до Закону України «Про судову експертизу» – конкретизувати зміст понять для уникнення невизначеності та неоднозначності в застосуванні, зокрема надати визначення таким поняттям: «самостійне збирання матеріалів, що підлягають дослідженню», «самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи», «межі компетенції» (акцентувати на порядку їх визначення), «питання права», «спеціальні знання» (наразі це поняття є умовним терміном, який не має чіткого визначення) тощо;

до Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Генеральної прокуратури України від 09 березня 2022 року № 177/450/46, – для узгодження його положень із науковими засадами судово-медичної експертизи та іншими нормативно-правовими актами у сфері судово-експертної діяльності та кримінального провадження;

до Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України від 17 липня 2017 року № 591, – підпункт 2 пункту 2 розділу IV «Проведення судової експертизи та експертного дослідження» у частині вдосконалення порядку проведення експертного огляду об'єкта дослідження, якщо безпосередній доступ до нього неможливий, та врегулювання інших дій судового експерта, ґрунтуючись на практичних напрацюваннях щодо вирішення проблемних питань, які виникають під час проведення судової експертизи.

3. Під час підготовки та підвищення кваліфікації судових експертів варто звертати увагу на рекомендації щодо запобігання вчиненню судовими експертами

порушень, визначених законом як дисциплінарний проступок, зокрема самостійному збиранню матеріалів і самостійному вибору вихідних даних, та інші питання, пов'язані з нормативно-методичним і процесуальним регламентуванням судово-експертної діяльності.

4. Визначити підстави звільнення від дисциплінарної відповідальності за результатами опрацювання практики дисциплінарних проваджень у разі відсутності вини судового експерта, вчинення судовими експертами дій, які є допустимими й узгоджуються із принципами судово-експертної діяльності, зокрема об'єктивності й повноти дослідження, а також експертними методиками.

5. Активізувати наукові дослідження щодо теоретичних засад формування та реалізації криміналістичної розвідки як напряму діяльності правоохоронних органів та судово-експертних установ, упровадження новітніх інструментів і методів розвідки у виявлення та розслідування кримінальних правопорушень.

Наукове видання

КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА В ХХІ СТОЛІТТІ

Матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару
(м. Київ, 30 травня 2024 року)

Відповідальні упорядники:
Ковальов Костянтин Миколайович
Гуріна Дарія Петрівна
Воробйова Олеся Петрівна
Житник Ніна Сергіївна
Чміленко Оксана Петрівна

Верстання, дизайн обкладинки О. П. Чміленко

Вул. Велика Окружна, 4,
с. Петропавлівська Борщагівка, Київська обл., 08130
ДНДЕКЦ МВС України
тел.: 374-34-26

e-mail: dndekc@mvs.gov.ua

<http://dndekc.mvs.gov.ua>